

รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

จรรยาภรณ์ ปิตาทะสังข์

คู่มือฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

กรกฎาคม 2561

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

คณะกรรมการควบคุมคุษฎีนิพนธ์และคณะกรรมการสอบคุษฎีนิพนธ์ ได้พิจารณา
คุษฎีนิพนธ์ของ จริยาภรณ์ ปิตาทะสังข์ ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

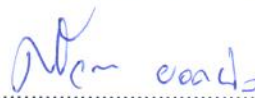
คณะกรรมการควบคุมคุษฎีนิพนธ์

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศรีวรรณ ยอดนิล)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ดร.วารุฒิ เพ็งพันธ์)

คณะกรรมการสอบคุษฎีนิพนธ์

..... ประธาน
(ศาสตราจารย์ นายแพทย์ศาสตร์ เสาวคนธ์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศรีวรรณ ยอดนิล)

..... กรรมการ
(ดร.วารุฒิ เพ็งพันธ์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญภา กุลนภาค)

คณะศึกษาศาสตร์ อนุมัติให้รับคุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม ของมหาวิทยาลัยบูรพา

..... คณบดีคณะศึกษาศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.วิจิต สุรัตน์เรืองชัย)

วันที่ 13 เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2561

กิตติกรรมประกาศ

คุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาของคณะที่ปรึกษาคุษฎีนิพนธ์
ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ศรีวรรณ ยอดนิล อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ดร.วรวิทย์ เฟื่องพันธ์
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำแนวทางที่ถูกต้อง ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่อง
ต่าง ๆ ด้วยความละเอียดถี่ถ้วนและเอาใจใส่ด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง
จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ นพ.ศาสตรี เสาวคนธ์ ที่กรุณาให้เกียรติเป็นประธาน
กรรมการสอบปากเปล่าคุษฎีนิพนธ์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญนภา กุลนภาค กรรมการ
สอบปากเปล่าคุษฎีนิพนธ์ ทั้งสองท่านได้กรุณาให้ความรู้ ให้ข้อเสนอแนะ ตรวจสอบแก้ไขและวิจารณ์
ผลงานทำให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบ ให้คำแนะนำ
แก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยให้มีคุณภาพ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้รับความอนุเคราะห์เป็นอย่างดี
จากบุคลากรสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี
ในการติดต่อประสานงาน และขอขอบพระคุณอย่างสูงยิ่งสำหรับผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยทุกท่าน
ที่ให้ความร่วมมืออย่างดีในทุกขั้นตอนของการวิจัย

ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อมัญญ และคุณแม่วรจิตร นาจาน บิดามารดาที่เคารพรักยิ่ง
ขอขอบคุณอาจารย์กฤษณ์ ปิตาทะสังข์ และเด็กชายตฤณ ปิตาทะสังข์ ครอบครัวที่คอยสนับสนุน
และเป็นกำลังใจสำคัญตลอดระยะเวลาที่ทำการวิจัยนี้

คุณค่าและประโยชน์ของคุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นกตัญญูคุณเวทิตาแด่
บุพการี บุรพจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่าน

จริยาภรณ์ ปิตาทะสังข์

54810144: สาขาวิชา: การศึกษาและการพัฒนาสังคม; ปร.ด. (การศึกษาและการพัฒนาสังคม)

คำสำคัญ: ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว/ การปรับตัว

จรรยาภรณ์ ปีตาทะสังข์: รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

ที่ประสบความสำเร็จ (LIFESTYLE OF SUCCESSFUL SINGLE MOTHER FAMILIES)

คณะกรรมการควบคุมคุชฎินิพนธ์: ศรีวรรณ ยอดนิล, Ph.D., วรวิภา เพ็งพันธ์, Ph.D. 205 หน้า.

ปี พ.ศ. 2561.

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประสบการณ์และการปรับตัว สภาพการดำเนินชีวิต และสังเคราะห์รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ในรูปแบบการวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา ผู้ให้ข้อมูลเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จในชีวิต ซึ่งอาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ได้แก่ จังหวัด นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี จำนวนทั้งสิ้น 13 ราย โดยการเลือก ผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม และวิเคราะห์ผลการวิจัยตามแนวทางการวิเคราะห์เชิงปรากฏการณ์วิทยาของเครสเวล (Creswell, 2007) ผลการวิจัยพบว่า

1. ประสบการณ์และการปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะวิกฤตกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว เป็นระยะที่ครอบครัวประสบปัญหา ระยะปรับตัวภายหลังเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นระยะที่ครอบครัวได้ปรับตัวให้เข้ากับ สถานการณ์ปัญหาต่าง ๆ และระยะสมดุลชีวิตใหม่เป็นระยะที่ครอบครัวมีความมั่นคงและ ประสบความสำเร็จ

2. สภาพการดำเนินชีวิตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินไปอย่างมีแบบแผนเฉพาะและส่งผลให้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวประสบความสำเร็จ ได้แก่ การจัดการความสัมพันธ์ในครอบครัว การดูแลลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว การจัดการด้านการเงิน และการจัดการทางสังคมและภาพลักษณ์ของแม่เลี้ยงเดี่ยว

3. รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ จำแนกได้ 2 รูปแบบ ได้แก่ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่เดียวดาย เป็นครอบครัวที่มีทรัพยากรช่วยเหลือหนุน และครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนักสู้ซึ่งได้เรียนรู้การเผชิญปัญหาและความเข้มแข็งทางจิตใจของ แม่เลี้ยงเดี่ยวที่ทำให้ครอบครัวประสบความสำเร็จได้ในที่สุด

54810144: MAJOR: EDUCATION AND SOCIAL DEVELOPMENT; Ph.D.
(EDUCATION AND SOCIAL DEVELOPMENT)

KEYWORDS: SINGLE MOTHER/ ADAPTATION

CHARIYAPORN PITATHASANG: LIFESTYLE OF SUCCESSFUL SINGLE
MOTHER FAMILIES. ADVISORY COMMITTEE: SRIWAN YODNIL, Ph.D., WORAWUT
PHENGPAN, Ph.D. 205 P. 2018.

The objectives of this research were to examine the experiences, adaptation, and lifestyle as well as to synthesize lifestyle patterns of successful single mother families. This study follows the qualitative research approach applying phenomenological research strategy. The key informants were 13 successful single mothers living in the lower part of North Eastern region of Thailand from Nakhon Ratchasima, Buriram, Surin, Sisaket, and Ubon Ratchathani provinces. They were identified by the mean of purposive sampling method. The data was collected through in-depth interviews and focus group discussions. The data was analyzed according to the Creswell's phenomenological research analysis approach. The results of the research were as follows:

1. The experiences and adaptation of successful single mother families can be divided into 3 phases: The crisis phase of newly becoming single mothers was the phase that the families faced problems; The adaptation phase after becoming single mother families was the phase that the families adapted themselves to the problems; and the new life balance phase was the phase that the families had security and achieve success.

2. Lifestyle of single mother families consisted of activities with specific patterns affecting on the success of single mother families. The patterns were relationship management in the families, child rearing in single mother families, financial management, and social and image management of single mothers.

3. Lifestyle patterns of successful single mother families can be divided into 2 patterns: co-op single mother families who had the resources to support them and fighter-single mother families who have learned from encountering various situations. In addition, the mental toughness of these single mothers can render the success to the families eventually.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ฌ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
คำถามการวิจัย	5
ประโยชน์ที่ได้รับ	6
ขอบเขตการวิจัย	6
นิยามศัพท์เฉพาะ	6
กรอบแนวคิดในการวิจัย	7
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว	10
แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว	20
แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัว	29
แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท	40
แนวคิดเกี่ยวกับความสำเร็จในชีวิต	46
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	59
3 วิธีดำเนินการวิจัย	71
ผู้ให้ข้อมูลและวิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูล	71
ขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัย	72
เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	76
การวิเคราะห์ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล	78
การพิทักษ์สิทธิ์และจริยธรรมการวิจัย	79

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 ผลการวิจัย.....	81
ข้อมูลพื้นฐานของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว.....	81
ประสบการณ์และการปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ	84
สภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ.....	132
รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ.....	149
5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	163
สรุปผลการวิจัย.....	163
อภิปรายผล	169
ข้อเสนอแนะ.....	179
บรรณานุกรม	180
ภาคผนวก	190
ภาคผนวก ก.....	191
ภาคผนวก ข.....	198
ภาคผนวก ค.....	201
ประวัติย่อของผู้วิจัย	205

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ข้อมูลพื้นฐานของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว	82

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	8
2 แบบจำลอง ABC-X โมเดล	39
3 ประสิทธิภาพและการปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ	131
4 สภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ	149
5 รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ	161

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สถาบันครอบครัวเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดในสังคม แต่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนา มนุษย์ให้มีคุณภาพทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ เพราะสถาบันครอบครัวเป็นที่ให้กำเนิด สมาชิก ให้การเลี้ยงดูอบรมบ่มนิสัย ให้ความรักความอบอุ่น สร้างคุณธรรมจริยธรรมและระเบียบ วินัยขั้นพื้นฐาน สนับสนุนการเรียนรู้และทักษะต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต สร้างฐานะทางเศรษฐกิจ และสถานภาพทางสังคม เป็นแหล่งพึ่งพิงยามสมาชิกในครอบครัวประสบปัญหา ครอบครัว จึงเป็นสถาบันหลักที่รับผิดชอบต่อการดำเนินชีวิตสมาชิกตั้งแต่เกิดจนตาย หากครอบครัวทำหน้าที่ ได้อย่างสมบูรณ์จะก่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและความเป็นปึกแผ่นในสังคม

ครอบครัวไทยแต่เดิมนั้นนอกจากจะทำหน้าที่ในการผลิตและอบรมเลี้ยงดูสมาชิกให้แก่ สังคมแล้ว ยังมีหน้าที่สำคัญด้านเศรษฐกิจ คือ เป็นทั้งหน่วยผลิตและหน่วยบริโภค เนื่องจาก สังคมไทยในอดีตเป็นสังคมเกษตรกรรม แต่ละครอบครัวมีความต้องการแรงงานเพื่อทำการเกษตร จึงนิยมมีบุตรมาก รวมถึงมีปู่ ย่า หรือ ตา ยาย พี่น้อง หรือเครือญาติอาศัยอยู่ร่วมภายในครัวเรือน เดียวกันอีกด้วย การที่สมาชิกอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวขนาดใหญ่หรือครอบครัวขยายเช่นนี้ เด็ก ๆ จะได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิดจากบิดามารดาและสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัว สมาชิกทุกคน จึงมีบทบาทสำคัญต่อกันและได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในทุก ๆ ด้าน สมาชิกมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ครอบครัวมีความอบอุ่นและมั่นคง ถือเป็นทุนทางสังคมรูปแบบหนึ่งของสังคมไทย

นับตั้งแต่ประเทศไทยได้มีการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) เป็นต้นมา ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมไทยมาโดยตลอด (อมรา สุนทรธาดา และสุพัตรา เลิศชัยเพชร, 2552, หน้า 91) โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ รายได้ และค่าครองชีพ ส่งผลให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงาน จากภาคเกษตรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น ประกอบกับนโยบายด้านการลดอัตราการเพิ่ม ประชากรทำให้ครอบครัวได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลง ทางโครงสร้างครอบครัวอย่างชัดเจน ครอบครัวไทยมีขนาดเล็กลงอย่างต่อเนื่องในช่วงระยะเวลา 30 ปี จากข้อมูลเมื่อปี พ.ศ. 2523 ขนาดของครอบครัวเฉลี่ยเท่ากับ 5.2 คน ลดลงเป็น 4.4 คน ในปี พ.ศ. 2533 และลดลงเป็น 3.8 คน ในปี พ.ศ. 2543 และลดลงเป็น 2.9 คน ในปี พ.ศ. 2553 (สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2556, หน้า 10)

ในขณะที่เดียวกันรูปแบบครอบครัวมีแนวโน้มหลากหลายมากขึ้น สถิติเกี่ยวกับครอบครัว ปี พ.ศ. 2553 พบว่า ประเทศไทยมีจำนวนครอบครัวทั้งสิ้นประมาณ 21.3 ล้านครอบครัว แบ่งเป็น ครอบครัวเดี่ยวร้อยละ 52.30 ครอบครัวขยายร้อยละ 34.50 อยู่คนเดียวร้อยละ 12.60 อยู่กับคนที่ไม่ใช่ญาติร้อยละ 0.60 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2554, หน้า 63) นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการจำแนกประเภทของครอบครัวออกไปอีกหลายประเภทตามลักษณะการอยู่อาศัย ได้แก่ ครอบครัวผู้สูงอายุ คือ ครอบครัวที่มีเฉพาะผู้สูงอายุอาศัยอยู่ในครัวเรือนไม่มีลูกหรือหลานอยู่ด้วย ครอบครัวข้ามรุ่น เป็นครอบครัวที่มีเฉพาะรุ่นปู่ย่าหรือตาขายอยู่กับหลาน ส่วนรุ่นลูกย้ายถิ่นไปทำงานอยู่ที่อื่น ครอบครัวรับบุตรบุญธรรม เป็นครอบครัวที่พ่อแม่ต้องรับเด็กคนอื่นมาเป็นบุตรของตน ครอบครัวเพศเดียวกัน เป็นครอบครัวของคนรักร่วมเพศอยู่กันในฐานะสามีภรรยา ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว คือ ครอบครัวที่พ่อหรือแม่คนเดียวเลี้ยงลูกโดยลำพัง รวมถึงครอบครัวเด็กกำพร้า ที่มีเฉพาะเด็ก ๆ ที่นั่งอยู่ด้วยกันไม่มีพ่อแม่หรือญาติคนอื่น (อมรา สุนทรธาดา และสุพัตรา เลิศชัยเพชร, 2552, หน้า 94-95) จากรูปแบบครอบครัวที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบที่ไม่สมบูรณ์และสัมพันธภาพของครอบครัวที่เปราะบาง ก่อให้เกิดความไม่มั่นคงของครอบครัว และความไม่มั่นคงนั้นกำลังยกระดับสูงขึ้นเรื่อย ๆ ในสังคมไทย

จากรายงานเกี่ยวกับสถานการณ์ครอบครัวไทย พบว่า ปัญหาสำคัญของสถาบันครอบครัวประการหนึ่ง คือ ปัญหาด้านสัมพันธภาพภายในครอบครัว การไม่มีเวลาให้แก่กัน การสื่อสารระหว่างสมาชิกในครอบครัวน้อยลง สมาชิกขาดความรักความอบอุ่น ความไม่พร้อมในการมีชีวิตครอบครัว มีความแตกแยกในครอบครัว และมีการหย่าร้างกันมากขึ้น โดยข้อมูลสถิติการหย่าร้างรวมทั่วประเทศของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย พบว่า มีการหย่าร้าง 77,735 คู่ ในปี พ.ศ. 2545 และเพิ่มเป็น 107,031 คู่ ในปี พ.ศ. 2556 (กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2556) สถิติการหย่าร้างที่แสดงให้เห็นนี้ เป็นข้อมูลที่ได้จากการจดทะเบียนครอบครัว ซึ่งอาจไม่ใช่ภาพที่ชัดเจนได้มากนักว่าการหย่าร้างมีอยู่จริงมากน้อยเพียงใด เนื่องจากคู่สมรสที่แยกทางเลิกร้างกันไปนั้นไม่ได้จดทะเบียนหย่าทุกคน ซึ่งคล้ายกับกรณีการจดทะเบียนสมรส สามีภรรยาที่อยู่กันด้วยกันจำนวนมากไม่ได้จดทะเบียนสมรส และเมื่อต้องแยกทางกันก็ไม่ต้องจดทะเบียนหย่า (ชาย โภธิสิตา, 2552, หน้า 8) อย่างไรก็ตามจำนวนการหย่าร้างของกลุ่มสมรสก็อาจพิจารณาได้จากจำนวนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่เพิ่มขึ้นทุกปี

ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว (Single parent family) คือ ครัวเรือนที่ประกอบด้วยบิดาหรือมารดาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอาศัยอยู่เพียงลำพังกับบุตรตั้งแต่ 1 คน ขึ้นไป โดยที่อีกฝ่ายหนึ่งอาจอยู่ในฐานะผู้อุปการะเลี้ยงดูที่เป็นอิสระ แต่ไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยกันแบบสามีภรรยา สาเหตุสำคัญของการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนั้นส่วนใหญ่เกิดจากการหย่าร้าง การถูกทอดทิ้ง การแยกทาง รวมถึง

การเสียชีวิตของคู่สมรส ซึ่งจำนวนครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยวของไทยมีมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในปี พ.ศ. 2530 มีครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยวทั้งสิ้น 971,569 ครัวเรือน เพิ่มขึ้นเป็น 1,379,904 ครัวเรือน ในปี พ.ศ. 2556 คิดเป็น ร้อยละ 7.10 ของครัวเรือนทั้งหมด อีกทั้งการสำรวจสถิติเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ชี้ให้เห็นว่า ปัจจุบันประเทศไทยมีประชากรเด็กและเยาวชนอายุ 11-22 ปี จำนวน 11.40 ล้านคน อยู่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนานกว่า 2.50 ล้านครอบครัว (กองทุนประชากร แห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย, 2558, หน้า 79-83)

จากข้อมูลการสำรวจของกรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ ซึ่งทำการศึกษากับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวจำนวน 1,550 ราย จาก 19 จังหวัดทั่วประเทศ พบว่า ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนั้นส่วนใหญ่ ร้อยละ 73.40 เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ส่วนครอบครัวที่เป็นพ่อเลี้ยงเดี่ยวนั้นมีเพียง 1 ใน 4 ของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวทั้งหมด (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, 2558, หน้า 4) สอดคล้องกับข้อมูลสถานการณ์เด็กและสตรีในประเทศไทย พ.ศ. 2555 พบว่า ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ร้อยละ 80 เป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ส่วนครอบครัวพ่อเลี้ยงเดี่ยวนั้นมีเพียงร้อยละ 20 (กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ, 2556, หน้า 80) และเมื่อพิจารณาร่วมกับรายงานสถิติเพศของหัวหน้าครัวเรือน จะพบว่า มีหัวหน้าครัวเรือนที่เป็นเพศหญิงเพิ่มขึ้นทุกปี นั่นคือ เพศหญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือนร้อยละ 26.2 ในปี พ.ศ. 2545 และเพิ่มเป็นร้อยละ 33 ในปี พ.ศ. 2554 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2554, หน้า 63) ข้อมูลดังกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นถึงการเพิ่มขึ้นของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งเป็นการเพิ่มขึ้นของประชากรที่ประสบปัญหาการดำเนินชีวิตในสังคม

สถานการณ์ปัญหาของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวในสังคมไทยนั้นมีแนวโน้มที่รุนแรง และมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น จากการศึกษาของณัฐธิดา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2555) เกี่ยวกับสถานการณ์แม่เลี้ยงเดี่ยวในประเทศไทย พบว่า กลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เป็นครอบครัวที่ไม่ได้จดทะเบียนสมรส ร้อยละ 43.30 มีสัดส่วนเกือบเท่ากับครอบครัวที่จดทะเบียนสมรส ร้อยละ 56.70 ซึ่งครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่ไม่จดทะเบียนสมรสเผชิญปัญหาในครอบครัวมากกว่าครอบครัวที่จดทะเบียนสมรส และครอบครัวที่ไม่จดทะเบียนสมรสมีแนวโน้มจะเข้าสู่การเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวสูงกว่าครอบครัวที่จดทะเบียนสมรส ลักษณะครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่มีความเสี่ยงสูงที่จะเกิดปัญหา คือ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ตั้งครรภ์โดยไม่ตั้งใจ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ไม่มีเครือญาติอาศัยอยู่ด้วย และแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีลักษณะไม่เหมาะสมจะทำหน้าที่แม่ ปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ได้แก่ ปัญหาด้านจิตใจ ปัญหาด้านสัมพันธภาพในครอบครัว และปัญหาทางการเงิน แม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่มีปัญหาด้านจิตใจ โดยเฉพาะผู้ที่แยกทางกันมีความเครียด มีความทุกข์ ท้อแท้ มีความเหงา ว้าเหว่ หลังจากการเข้าสู่การเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว พบว่า สัมพันธภาพในครอบครัวระหว่างแม่ลูกลดลง ลูกในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่มีพฤติกรรม

ที่เป็นปัญหา ได้แก่ การไม่เชื่อฟัง ไม่เข้าใจพ่อแม่ ผลการเรียนตกต่ำ มีพฤติกรรมก้าวร้าว มีพฤติกรรมต่อต้านพ่อแม่ เป็นต้น

นอกจากนี้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวยังประสบกับปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ ปัญหาการจ้างงาน ปัญหาเรื่องรายได้โดยเฉพาะแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีเคยเป็นผู้หารายได้หลัก และแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ต้องดูแลลูกยังเล็กไม่สามารถทำงานในระบบได้ ปัญหาที่อยู่อาศัยซึ่งต้องหาที่อยู่อาศัยใหม่ในราคาที่เหมาะสม บางรายย้ายกลับไปอาศัยอยู่กับพ่อแม่หรือญาติ บางรายต้องส่งลูกไปอยู่กับปู่ย่า ตายาย ที่ต่างจังหวัด ปัญหาการขาดระบบช่วยเหลือที่เหมาะสม เช่น บริการดูแลเด็ก การส่งเสริมการจ้างงาน การให้คำปรึกษาและสนับสนุนทางใจ (กตุมา พลแก้ว, 2544, หน้า 99-100; กมลชนก ขำสุวรรณ และบุรเทพ โชคชนานุกูล, 2555, หน้า 325-327) นอกจากนี้ยังพบปัญหาเกี่ยวกับอคติที่มีต่อแม่เลี้ยงเดี่ยว เช่น การตีตราเรื่องการหย่าร้าง การเป็นหญิงหม้าย การไม่ยอมรับทางวัฒนธรรม นำไปสู่การลดความภาคภูมิใจในตนเองของแม่เลี้ยงเดี่ยว

เมื่อต้องกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว แม่เลี้ยงเดี่ยวจึงต้องมีการปรับตัวในหลากหลายรูปแบบเพื่อประคับประคองการดำเนินชีวิตของตนให้ราบรื่นมากที่สุด การศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ พบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวมีการปรับตัวด้านจิตใจ การปรับบทบาทความเป็นพ่อแม่ การปรับตัวด้านเศรษฐกิจ และอื่น ๆ ในด้านจิตใจแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องสร้างความเข้มแข็งทางใจแก่ตนเอง ต้องรู้จักอดทน เรียนรู้วิธีเผชิญปัญหา การพึงหลักธรรม การเข้าสังคมมากขึ้นรวมถึงต้องดูแลสุขภาพให้แข็งแรงอยู่เสมอ ด้านการปรับบทบาทนั้น แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องทำหน้าที่พ่อและแม่ในคราวเดียวกัน ต้องออกไปทำงานหารายได้มาจุนเจือครอบครัวพร้อมกับ การเลี้ยงดูลูกและทำงานบ้าน บางรายต้องหากคนช่วยแบ่งเบาภาระ ซึ่งก็ต้องใช้จ่ายมากขึ้นด้วย ในด้านเศรษฐกิจแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องทำงานหนักขึ้น วางแผนจัดการเรื่องการเงินของตนเองและลูก แสวงหาความรู้หรือทักษะใหม่ ๆ อยู่เสมอ เพื่อเพิ่มโอกาสในการทำงานใหม่ ๆ รวมถึงการมีเวลาว่างเป็นของตนเอง มีการดูแลตนเอง และมีการปรับตัวเพื่อมีคู่ชีวิตใหม่ (มาลี จิรวัดนานนท์, 2545; พิมพรีไพ สุนทรารชุน, 2548; สุภาพร จารุกิตติพงษ์, 2549; ธัญภา พรหมรักษ์, 2550; พฤตินี นนท์ตุลา, 2550; ประจักษ์ สถานสุข, 2553; จิรนนท์ พิมถาวร, 2557)

การมีคู่ชีวิตใหม่ภายหลังการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวถือเป็นการปรับตัวอีกรูปแบบหนึ่ง การมีคู่ชีวิตใหม่ช่วยสร้างความสุขทางใจ ทำให้มีคนช่วยคิด ช่วยตัดสินใจ และช่วยแบ่งเบาภาระหนักในครอบครัว และเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นซึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา ดังจะเห็นได้จากปรากฏการณ์สมรสข้ามวัฒนธรรมของผู้หญิงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การที่แม่เลี้ยงเดี่ยวมีคู่ชีวิตใหม่เป็นชาวต่างชาติส่วนใหญ่มีเหตุผลด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เพื่อยกระดับสถานภาพทางเศรษฐกิจ เพื่อให้หมดหนี้สิน มีทรัพย์สินและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และการได้รับการยอมรับ

จากสังคมว่าเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในชีวิต (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2548; นิชกมล วานิชขัง, 2550) การมีคู่ชีวิตใหม่เป็นชาวต่างชาติเป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็นได้ทั่วไปในหมู่บ้านต่าง ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง อย่างไรก็ตามยังมีครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ไม่ได้แต่งงานใหม่แต่ยังสามารถดูแลครอบครัวและดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีความมั่นคงในชีวิตและได้รับการยอมรับให้เป็นบุคคลตัวอย่างของสังคม ดังจะเห็นได้จากการนำเสนอของสื่อมวลชนเกี่ยวกับการรับรางวัลของแม่ดีเด่น หรือรายการโทรทัศน์ที่นำเสนอข้อคิดเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกของแม่เลี้ยงเดี่ยว เป็นต้น ซึ่งประเด็นดังกล่าวเป็นอีกแง่มุมหนึ่งที่มีความน่าสนใจและจะเป็นแบบอย่างหรือแนวทางการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวได้เป็นอย่างดี

การศึกษาเกี่ยวกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่ผ่านมาได้มุ่งเน้นไปยังประเด็นสภาพปัญหาและผลกระทบการดำเนินชีวิตของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นภาพที่สะท้อนปัญหาครอบครัวไทยท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบัน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ การปรับตัว สภาพการดำเนินชีวิตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ตลอดจนสังเคราะห์รูปแบบการดำเนินชีวิตที่ประสบความสำเร็จของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว การศึกษานี้จะช่วยให้เกิดการรวบรวมองค์ความรู้อย่างเป็นระบบและช่วยเติมเต็มองค์ความรู้เกี่ยวกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในอีกมิติหนึ่ง อีกทั้งผลของการศึกษาจะช่วยให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ และเป็นประโยชน์แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้มีแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในระดับนโยบายต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประสบการณ์และการปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ
2. เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ
3. เพื่อสังเคราะห์รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

คำถามการวิจัย

1. ประสบการณ์ของการเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นอย่างไรบ้าง
2. ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีการปรับตัวต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง
3. สภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นอย่างไร
4. รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จเป็นอย่างไร

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับประสบการณ์ การปรับตัว และสภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
2. ได้รูปแบบการดำเนินชีวิตที่ประสบความสำเร็จของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
3. หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่ดำเนินงานด้านสตรีและครอบครัว ได้แนวทางในการสนับสนุนส่งเสริมคุณภาพชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยนี้เป็นการศึกษากับครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ในประเด็นเกี่ยวกับประสบการณ์ การปรับตัว สภาพการดำเนินชีวิต และรูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ที่ประสบความสำเร็จ

ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูล

การวิจัยนี้ทำการศึกษากับแม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวน 13 คน ที่เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ประเทศไทย โดยมีวิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive sampling) ผู้วิจัยขอให้ทางสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี เลือกผู้ให้ข้อมูลตามคุณสมบัติที่กำหนด ได้แก่ เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต มีประสบการณ์เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 10 ปี มีลูกอายุไม่ต่ำกว่า 15 ปี เป็นครอบครัวที่ชุมชนหรือสังคมให้การยอมรับว่าประสบความสำเร็จ ทั้งด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ การเลี้ยงดูลูก มีคุณภาพชีวิตที่ดี และพึ่งตนเองได้

นิยามศัพท์เฉพาะ

ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว หมายถึง หมายถึงครอบครัวที่มีแม่อาศัยอยู่กับลูกในครัวเรือนของตนเองหรืออาศัยอยู่กับญาติพี่น้องคนอื่น โดยไม่มีผู้ชายที่เป็นสามีหรือพ่อของลูกอาศัยอยู่ร่วมกัน ด้วยเหตุผลการหย่าร้างการแยกทาง การทอดทิ้ง หรือการเสียชีวิตของฝ่ายชาย

สภาพการดำเนินชีวิต หมายถึง แบบแผนของกิจกรรมที่เกิดขึ้นในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ประกอบด้วย การจัดการความสัมพันธ์ในครอบครัว การเลี้ยงดู การจัดการการเงิน การจัดการทางสังคมและภาพลักษณ์ของแม่เลี้ยงเดี่ยว

รูปแบบการดำเนินชีวิต หมายถึง ลักษณะการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งเกิดจากประสบการณ์และการปรับตัวของครอบครัวที่สัมพันธ์กับปัจจัยด้านการจัดการ ในครอบครัว ความเข้มแข็งทางจิตใจ และทรัพยากรของครอบครัว

การปรับตัว หมายถึง กระบวนการที่ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวใช้ความพยายามและวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างราบรื่นและมีความสุข ประกอบด้วย การยอมรับสถานภาพของแม่เลี้ยงเดี่ยว การปรับตัวด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม การปรับตัวด้านเศรษฐกิจ และการปรับตัวด้านบทบาทแม่เลี้ยงเดี่ยว

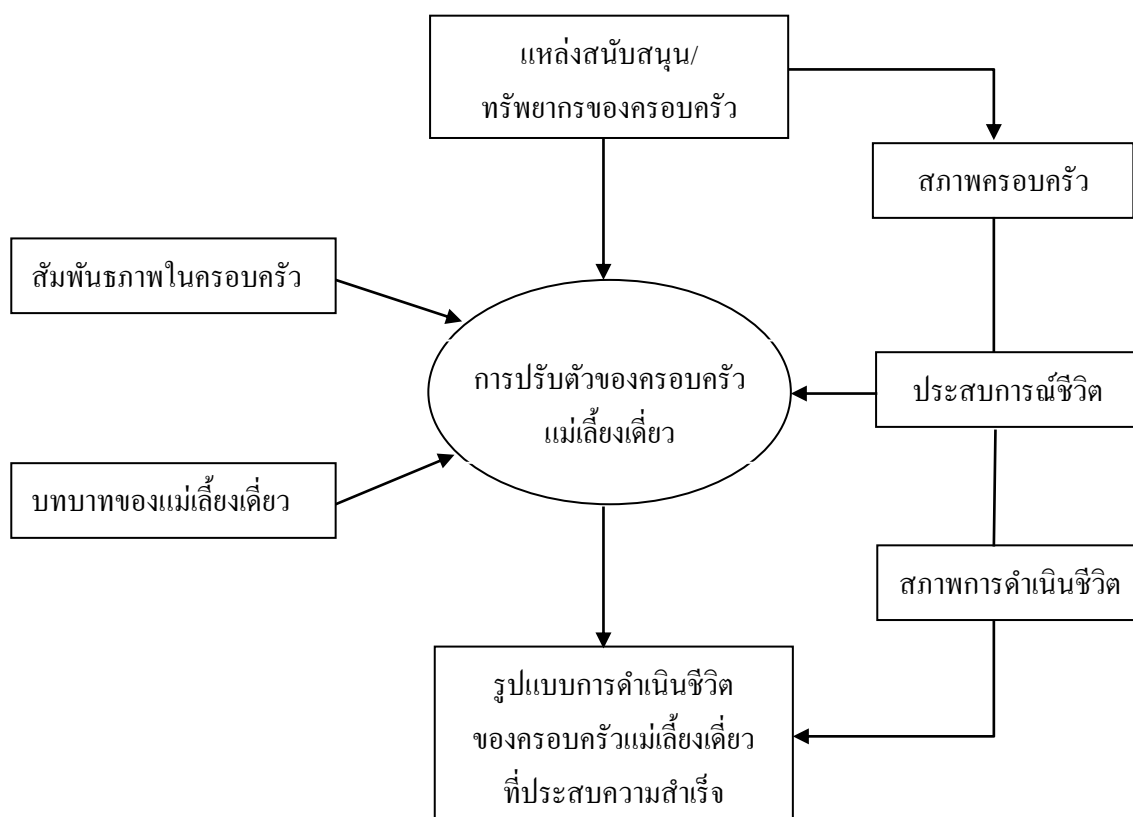
บทบาทแม่เลี้ยงเดี่ยว หมายถึง พฤติกรรมของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ปฏิบัติหรือแสดงออก ต่อลูก ได้แก่ การรักษาสมดุลระหว่างการทำงานกับการเลี้ยงลูก การเลี้ยงลูก และการวางแผนอนาคตสำหรับลูก

ความสำเร็จในชีวิต หมายถึง ความรู้สึกสมหวังในชีวิตครอบครัวของแม่เลี้ยงเดี่ยว ประกอบด้วย ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ ความสำเร็จของลูก มีคุณภาพชีวิตที่ดี ทั้งสุขภาพกาย ใจ อารมณ์ ได้รับการยอมรับจากสังคมและสามารถพึ่งพาตนเองได้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนแนวคิดต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทาง ในการดำเนินการวิจัย ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว แนวคิดครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว แนวคิด การปรับตัว แนวคิดบทบาท และแนวคิดความสำเร็จในชีวิต ซึ่งได้กำหนดตัวแปรที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้วิเคราะห์ประเด็นการวิจัย ได้แก่ ประสบการณ์ การปรับตัว สภาพการดำเนินชีวิต และรูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวก่อให้เกิดการปรับตัวในด้านต่าง ๆ ซึ่งการปรับตัวจะทำให้ดีเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยสนับสนุนไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรของครอบครัว สัมพันธภาพในครอบครัว รวมถึงการรับรู้เกี่ยวกับบทบาทของแม่เลี้ยงเดี่ยว ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ มีส่วนสำคัญส่งผลให้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวประสบความสำเร็จได้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องรูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เสนอตามลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว
 - 1.1 ความหมายของครอบครัว
 - 1.2 หน้าที่ของครอบครัว
 - 1.3 สัมพันธภาพในครอบครัว
 - 1.4 รูปแบบและโครงสร้างของครอบครัว
2. แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
 - 2.1 ความหมายของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
 - 2.2 กระบวนการเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
 - 2.3 สภาพปัญหาและผลกระทบของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
3. ทฤษฎีการปรับตัว
 - 3.1 ความหมายและความสำคัญของการปรับตัว
 - 3.2 องค์ประกอบของการปรับตัว
 - 3.3 กลไกการปรับตัว
 - 3.4 คุณลักษณะของการปรับตัวที่ดี
 - 3.5 การปรับตัวของครอบครัว
 - 3.6 แบบจำลองการปรับตัว ABC-X โมเดล
4. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท
 - 4.1 ความหมายของบทบาท
 - 4.2 ประเภทของบทบาท
 - 4.3 บทบาทความเป็นแม่
 - 4.4 บทบาทของแม่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว
5. แนวคิดเกี่ยวกับความสำเร็จในชีวิต
 - 5.1 ความสำเร็จในชีวิตครอบครัว
 - 5.2 ความสุข

- 5.3 ความอยู่ดีมีสุข
- 5.4 ครอบครัวที่มีประสิทธิภาพและคุณภาพ
- 6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 6.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว

แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัวเป็นแนวคิดที่สำคัญทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ในฐานะที่เป็นสถาบันพื้นฐานทางสังคมซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเลี้ยงดูและบ่มเพาะมนุษย์ให้มีความสมบูรณ์ และมีส่วนต้องรับผิดชอบต่อคุณภาพชีวิตและพฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัว แนวคิดครอบครัวมีพลวัตไปตามสถานการณ์ทางสังคม จึงเป็นแนวคิดที่นักวิชาการต่างให้ความสนใจในทุกยุคทุกสมัย

ความหมายของครอบครัว

คำว่า “ครอบครัว” (Family) มีการให้นิยามครั้งแรกโดยนักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน จอร์จ ปีเตอร์ เมอร์ด็อก (George Peter Murdock, 1897-1985) ในปี ค.ศ. 1949 โดยให้คำจำกัดความว่า ครอบครัว หมายถึง กลุ่มทางสังคมที่บุคคลมีการร่วมมือกันทางเศรษฐกิจสังคมและการดำรงเผ่าพันธุ์มนุษย์ มีบุคคลชายหญิงอยู่ร่วมกัน บุคคลสองคนมีความสัมพันธ์ทางเพศจนเป็นที่ยอมรับในกลุ่ม และมีเด็กอย่างน้อยหนึ่งคนที่เป็นบุตรจริงหรือบุตรบุญธรรม ซึ่งเมื่อเวลาเปลี่ยนไปคำนิยามข้างต้นมีข้อจำกัดในการตีความ จึงมีนักวิชาการด้านครอบครัวได้ขยายความหมายเพื่อให้ครอบคลุมหลากหลายมิติสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งความหมายของครอบครัวที่ได้รับการยอมรับในแวดวงนักวิชาการในระยะต่อมาเป็นของเดวิด โอลสัน และจอห์น เดอเฟรน (David Olson & John DeFraim) ที่กล่าวว่า ครอบครัว หมายถึง บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีข้อตกลงในการที่จะใช้ชีวิต ทรัพยากร การตัดสินใจ และการให้คุณค่าต่อการดำเนินชีวิตร่วมกัน (พูนสุข เวชวิฐาน, 2556, หน้า 321) จากนิยามครอบครัวของเดวิด โอลสัน และจอห์น เดอเฟรน ดังกล่าวจะเห็นว่ามีความครอบคลุมในมิติสมาชิกในครอบครัว ความสัมพันธ์และอำนาจในครอบครัว มีการจัดการและการดำเนินชีวิตภายในครอบครัว การให้คุณค่าแก่สมาชิก และเป้าหมายของครอบครัว

ส่วน Ember (1973, p. 1979) กล่าวว่า ครอบครัว คือ หน่วยทางสังคมหน่วยหนึ่งหรือเป็นกลุ่มบุคคลที่มีสถานภาพ (Status) เป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ บุคคลกลุ่มนี้ผูกพันกันโดยบทบาทและหน้าที่ต่อกันและกัน คาดหวังต่อกัน บุคคลอื่นจะสัมพันธ์กับบุคคลกลุ่มนี้

ก็โดยการกำหนดสถานภาพและบทบาทของตนก่อน ในครอบครัวหนึ่งอย่างน้อยที่สุด ต้องประกอบด้วยคู่สมรสหนึ่งคู่ และลูก ๆ ซึ่งอาจเป็นทั้งเพศหญิงเพศชายหรือเพียงเพศใดเพศหนึ่ง บางครอบครัวที่ไม่มีลูกนั้นถือว่าเป็นข้อยกเว้นไม่ใช่เรื่องปกติธรรมดา ครอบครัวเป็นกลุ่มบุคคล ทางสังคมที่เกิดจากสถาบันแต่งงาน การกระทำทุกอย่างของครอบครัวก็เพื่อผลของสถาบันการแต่งงาน สำหรับนักวิชาการไทยมีผู้ให้คำนิยามเกี่ยวกับครอบครัวไว้หลากหลาย ดังเช่น

ณรงค์ เส็งประชา (2541, หน้า 87) อธิบายว่า สถาบันครอบครัวเป็นกลุ่มสังคมขนาดเล็ก ที่ประกอบด้วยคนต่างเพศที่มีความสัมพันธ์ทางการสมรสและทางสายโลหิต เป็นสถาบัน ทางสังคมที่เก่าแก่และมีอยู่คู่กับสังคมมนุษย์ และจัดเป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อสังคม เพราะ เป็นแหล่งสร้างความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม ก่อให้เกิดความผูกพันกันสร้างบรรทัดฐานของ สังคมทั้งในด้านการอยู่ร่วมกันและการทำมาหาเลี้ยงชีพ รวมทั้งสร้างสมาชิกใหม่และทดแทน สมาชิกเดิมที่ตายจากไป และอบรมให้เขาเหล่านั้นได้เรียนรู้ระเบียบแบบแผนของสังคม ซึ่งทำให้ สังคมดำรงอยู่ต่อไป

สุพัตรา สุภาพ (2545, หน้า 66) กล่าวว่า ครอบครัวหมายถึงกลุ่มบุคคลที่มารวมกัน โดยการสมรส โดยทางสายโลหิตหรือโดยการรับเลี้ยงดูหรือเป็นบุตรบุญธรรมก็ได้ โดยมี การก่อตั้งขึ้นเป็นครอบครัว มีปฏิภานโต้ตอบซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นสามี ภรรยา เป็นพ่อ และแม่เป็นลูกชายลูกสาว เป็นพี่เป็นน้อง มีการรักษาวัฒนธรรมเดิมและอาจมีการสร้างสรรค์ วัฒนธรรมใหม่เพิ่มเติมก็ได้

นิยพรรณ วรรณศิริ (2550, หน้า 169) อธิบายว่า ครอบครัว คือ กลุ่มทางสังคมที่มี ลักษณะเฉพาะ คือ สมาชิกอยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์ทางเพศและทางเศรษฐกิจเป็นหลัก มีลักษณะ ของการร่วมมือกันเสมอ ในครอบครัวจะต้องมีผู้ใหญ่ 2 เพศ ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางเพศต่อกันและ เป็นที่ยอมรับกันในสังคม มีลูกหนึ่งคนหรือมากกว่าหนึ่งคนไม่ว่าจะเป็นลูกแท้หรือลูกบุญธรรม ก็ตาม

จิราพร ชมพิกุล, ปราณีย์ สุทธิสุนทร, เกียรติศักดิ์ ช่อเลื่อม และคุณิ คำมี (2552, หน้า 5) ได้อธิบายว่า ครอบครัว หมายถึง กลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์ผูกพันกัน ทางสายโลหิตหรือกฎหมาย โดยสมาชิกแต่ละคนจะมีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบที่แตกต่างกัน เช่น บิดามารดา สามีภรรยา บุตร และปู่ย่าตายาย เป็นต้น

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2555, หน้า 2) อธิบายว่า ครอบครัว หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลจำนวนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน โดยมีความสัมพันธ์กัน ทางสายโลหิต การสมรส หรือความผูกพันกันทางด้านจิตใจ โดยมีรูปแบบและลักษณะที่หลากหลาย

ตามการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมประเพณี เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งจะส่งผลต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (2558, หน้า 79) กล่าวว่า ครอบครัวหมายถึงบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปอาศัยอยู่ด้วยกัน โดยมีความสัมพันธ์ทางสายเลือด การแต่งงาน หรือการรับเป็นลูกบุญธรรม

จากคำจำกัดความของนักวิชาการดังกล่าวข้างต้น สามารถอธิบายลักษณะของครอบครัวได้ดังนี้

1. ครอบครัวเป็นหน่วยหรือระบบที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของสังคม
2. สมาชิกในครอบครัวประกอบด้วยสามี ภรรยา และลูก
3. ลักษณะความสัมพันธ์ในครอบครัว จำแนกเป็นความสัมพันธ์ทางเพศโดยการสมรส ความสัมพันธ์ทางสายโลหิต และความสัมพันธ์ทางกฎหมาย
4. ระบบความสัมพันธ์ในครอบครัว ประกอบด้วย การเป็นสามีกับภรรยา พ่อแม่กับลูก พี่กับน้อง
5. ครอบครัวมีการกำหนดสถานภาพ บทบาท และมีข้อตกลงร่วมกัน
6. สมาชิกในครอบครัวอยู่ร่วมกัน มีกิจกรรมร่วมกัน ช่วยเหลือเกื้อกูล ดูแลและพึ่งพาอาศัยกัน
7. สมาชิกมีความผูกพันกันทางด้านอารมณ์และจิตใจ
8. สมาชิกดำเนินชีวิตภายใต้แนวคิดและวัฒนธรรมเดียวกัน

ทั้งนี้อาจสรุปได้ว่า ครอบครัว หมายถึง กลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ร่วมกัน โดยมีความสัมพันธ์กันทางสายโลหิตหรือทางกฎหมายและมีความผูกพันกันทางด้านอารมณ์และจิตใจสมาชิกมีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบร่วมกันและมีกิจกรรมร่วมกัน

หน้าที่ของครอบครัว

ครอบครัวมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของสมาชิก และมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสังคมทุกสังคมเนื่องจากครอบครัวเป็นหน่วยทางสังคมที่มีหน้าที่ต่อสมาชิกและต่อสังคม ดังที่ รุจา ภูไพบูลย์ (2541, หน้า 4) ได้อธิบายว่า ครอบครัวมีบทบาทหน้าที่อย่างน้อย 3 ประการ ดังนี้

1. หน้าที่ขัดเกลาทางสังคม (Socialization) ให้การอบรม การเรียนรู้ การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ประเพณีและชีวิตความเป็นอยู่ การสร้างบุคลิกภาพ ระบบวิถีคิด การให้คุณค่าของสิ่งต่าง ๆ
2. หน้าที่ถ่ายทอดวิชาชีพและฝึกฝนอาชีพ การบ่มเพาะให้เป็นผู้ผลิตและผู้บริโภคที่มีคุณภาพ

3. ให้การสังคมสงเคราะห์เบื้องต้น ให้การดูแล มีความเอื้ออาทร ให้ความช่วยเหลือ
ในกรณีญาติในสภาวะวิกฤตต่าง ๆ

ส่วน สนธยา พลศรี (2545, หน้า 148) จำนวน อดิวัฒน์สิทธิ์ และคณะ (2549, หน้า 79-80)
และ นิยพรรณ วรรณศิริ (2550, หน้า 176-177) อธิบายว่าหน้าที่ของครอบครัวมีดังนี้

1. หน้าที่ตอบสนองความต้องการของสมาชิกในทางชีวภาพ ได้แก่ การจัดหาสิ่งของ
ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต การดูแลสุขภาพ และการบริหารสุขภาพที่จำเป็น

2. หน้าที่ตอบสนองความต้องการของสมาชิกด้านอารมณ์ ได้แก่ การให้ความรัก
ความอบอุ่น ห่วงใย ความเอาใจใส่ให้กำลังใจแก่สมาชิก ทำให้สมาชิกมีบุคลิกภาพที่มั่นคง

3. หน้าที่ผลิตสมาชิกใหม่ให้กับสังคม สนับสนุนให้สมาชิกได้แต่งงาน มีบุตรหรือรับ
บุตรบุญธรรมเพื่อให้มีสืบเชื้อสายหรือตระกูล เป็นการเพิ่มสมาชิกใหม่แทนที่สมาชิกที่ตายไป
เป็นหลักประกันว่าเผ่าพันธุ์มนุษย์จะไม่สูญหายไป

4. กำหนดสถานภาพของบุคคล ทำให้สมาชิกใหม่รู้เพศของตน เกิดลำดับที่เท่าไร
ในครอบครัว ได้รับสถานภาพทางสังคมตามสถานภาพของพ่อแม่ เช่น ฐานะ เชื้อชาติ ภูมิฐานะ
 เป็นต้น

5. เลี้ยงดูอบรมสมาชิกใหม่ เลี้ยงดูเด็กให้เจริญเติบโตเป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม
ปลูกฝังนิสัยและความรู้ต่าง ๆ ที่จำเป็นให้แก่เด็ก โดยอบรมสั่งสอนให้คำแนะนำ และดูแล
ความประพฤติของสมาชิกในครอบครัว ให้การศึกษาเพื่อให้มีสมรรถภาพในการประกอบอาชีพ
ให้เป็นพลเมืองดี เป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม

6. หน้าที่ควบคุมความสัมพันธ์ทางเพศ การอยู่เป็นครอบครัวเป็นการจัดระเบียบ
ความสัมพันธ์ทางเพศ ให้ดำเนินไปอย่างมีระเบียบกฎเกณฑ์ เป็นความสัมพันธ์ทางเพศที่ถูกต้อง
ระหว่างสามีและภรรยาในครอบครัว และควบคุมความสัมพันธ์ทางเพศซึ่งข้อห้ามระหว่าง
พ่อกับลูก แม่กับลูก และพี่กับน้อง ควบคุมการแสดงออกทางเพศไม่ให้มีกับผู้อื่นนอกสมรส
จนเกิดปัญหาขัดแย้งกันในสังคม

7. หน้าที่ในการสร้างฐานะทางเศรษฐกิจและสถานภาพทางสังคม โดยการเตรียม
สมาชิกให้รู้จักเข้าสังคม ส่งเสริมสนับสนุนให้มีเกียรติเป็นที่ยอมรับของสังคม ประกอบอาชีพ
ที่สุจริต ออมทรัพย์เพื่อให้ครอบครัวมีฐานะมั่นคง มีเงินสำรองไว้ใช้สอยยามจำเป็น ช่วยเหลือ
จัดหาเรื่องอุปโภค บริโภคให้แก่สมาชิกตามสมควร สมาชิกในครอบครัวมีหน้าที่หาเลี้ยง
ครอบครัว ช่วยกันทำมาหากิน ช่วยกันประหยัดเก็บออม เป็นความร่วมมือกันทางเศรษฐกิจ

โดยสรุป ครอบครัวมีหน้าที่สำคัญต่อการเลี้ยงดู อบรมบ่มนิสัย ให้ความรักความอบอุ่น
และสนับสนุนให้สมาชิกในครอบครัวเป็นบุคคลที่มีคุณภาพและมีความมั่นคง เมื่อสมาชิก

ในครอบครัวร่วมกันรับผิดชอบทำหน้าที่ต่อกันย่อมส่งผลดีต่อสังคม นั่นคือ สมาชิกได้เรียนรู้ บทบาทและมีพฤติกรรมที่เหมาะสมตามบรรทัดฐานของสังคม อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ค่านิยม สื่อ เทคโนโลยี มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ส่งผลกระทบต่อสถาบันครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สมาชิกในครอบครัวมีบทบาทนอกครอบครัวเพิ่มขึ้นและไม่สามารถทำหน้าที่ในครอบครัวได้อย่างเต็มที่ ประกอบกับปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นมากมาย ส่งผลกระทบต่อให้เกิดปัญหาครอบครัวได้เช่นกัน

สัมพันธภาพในครอบครัว

สัมพันธภาพในครอบครัว เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด การมองโลก การเข้าใจตนเองและการพัฒนาบุคลิกภาพของสมาชิกในครอบครัว สัมพันธภาพที่ดีในครอบครัวจะเป็นภูมิคุ้มกันช่วยให้สมาชิกทุกคนมีความสุข การทำหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวด้วยความเต็มใจจะเป็นพลังช่วยให้ปัญหาครอบครัวลดน้อยลงไป

ปราณี สุทธิสุขนธ์ (2552, หน้า 3) สัมพันธภาพในครอบครัว หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว พ่อ แม่ ลูก ญาติพี่น้อง ปู่ ย่า ตา ยาย หรือบุคคลอื่น ที่อาศัยรวมกันอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน โดยมีการปฏิสัมพันธ์และปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเองอย่างเหมาะสม

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2556, หน้า 11) เสนอให้พ่อแม่ได้ใช้เวลาได้ใช้เวลาวางอย่างมีคุณภาพร่วมกับลูก ได้แก่ การรับประทานอาหารร่วมกัน อ่านหนังสือกับลูกเป็นประจำ ทำงานบ้านด้วยกัน สอนการบ้านลูก หากิจกรรมที่เป็นงานอดิเรก เล่นเกม วางแผนทำกิจกรรมนอกบ้าน สนับสนุนกิจกรรมกีฬาและสันทนาการ กำหนดปฏิทินทำกิจกรรมร่วมกันของครอบครัว ผลัดกันเล่าเรื่อง สวดมนต์ก่อนนอน เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน

ศิริกุล อิศรานุรักษ์ (2542, หน้า 5) อธิบายว่า ปัจจัยพื้นฐานสัมพันธภาพในครอบครัว ประกอบด้วย การชื่นชมคุณค่าของคนในครอบครัว มีเวลาอยู่ร่วมกันทำกิจกรรมร่วมกัน มีพันธะต่อความสุขและสวัสดิภาพคนในครอบครัวร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างดี มีศรัทธาต่อศาสนา ช่วยให้มีสติ อดทน ให้อภัย ระวังความโกรธและช่วยเหลือสังคม และมีสมรรถนะในการจัดการกับวิกฤตการณ์ของครอบครัวได้ดี

จิตติพร เต็มบุญประเสริฐสุข และคณะ (2559, หน้า 4-5) ได้เสนอให้ครอบครัวมีการใช้เวลาว่างโดยกิจกรรม 4 ก ได้แก่

1. กิน หมายถึง พ่อแม่ลูกควรกินข้าวร่วมกันอย่างน้อยวันละ 2 มื้อ พ่อแม่อาจใช้เวลาในมื้ออาหารได้พูดคุยแนะนำสิ่งที่ดีต่อกัน ต่างคนต่างเห็นหน้ากัน ได้สอบถามสารทุกข์สุกดิบซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน

2. กอด หมายถึง พ่อแม่ควรวโอบกอดหรือสัมผัสตัวลูกเพื่อแสดงออกซึ่งความรัก ทำให้ลูกมีความรู้สึกอบอุ่น และมีความรู้สึกที่พ่อแม่รักเขา

3. กล่อม หมายถึง พ่อแม่ใช้คำพูดที่ดีต่อกันเพื่อสร้างบรรยากาศในครอบครัว เป็นคำพูดจาประสาดอกไม้ม ใช้คำพูดแนะนำสิ่งดี ๆ แก่ลูกและให้คำปรึกษาลูกในทุกเรื่อง

4. เกลา หมายถึง พ่อแม่ช่วยอบรมบ่มนิสัยขัดเกลาไม่ให้ลูกมีพฤติกรรมไม่ดี เช่น การเป็นคนไม่มีน้ำใจ จีโมโห หรือหงุดหงิดง่าย

จิราพร ชมพิกุล และคณะ (2552, หน้า 6) กล่าวว่า สิ่งที่ทำให้ครอบครัวมีสัมพันธภาพที่ดีได้แก่

1. ความรัก ความเข้าใจ ความผูกพันและการดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน
2. การปรองดอง สามัคคี ให้อภัยซึ่งกันและกัน เชื่อฟังและไว้วางใจซึ่งกันและกัน
3. สมาชิกมีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน
4. มีความเคารพและให้เกียรติซึ่งกันและกัน
5. มีการพูดคุยปรึกษาหารือและตัดสินใจร่วมกัน

ปราณี สุทธิสุคนธ์ (2552, หน้า 6-7) อธิบายว่า การวัดสัมพันธภาพในครอบครัวอาจพิจารณาได้จาก

1. การใช้เวลาในการทำกิจกรรมร่วมกัน หมายถึงการที่สมาชิกในครอบครัวได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันทั้งในบ้านและนอกบ้าน เช่น การรับประทานอาหารร่วมกัน การพักผ่อนหย่อนใจ การเล่นเกม การเยี่ยมญาติมิตร เพื่อน การร่วมพิธีกรรมงานบุญ หรือกิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ การนั่งสมาธิ

2. การพูดคุยปรึกษาหารือและการตัดสินใจเรื่องสำคัญ หมายถึง การที่สมาชิกในครอบครัวได้ร่วมสนทนา พูดคุย แสดงความคิดเห็นร่วมกัน การตัดสินใจและปรึกษาหารือกันในเรื่องเล็กและเรื่องใหญ่ เช่น การซื้อบ้าน การซื้อรถยนต์ หรือการเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน รวมถึงการช่วยกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน

3. การปฏิบัติตามหน้าที่ที่เหมาะสม หมายถึง การที่สมาชิกทุกคนในครอบครัวรู้บทบาทหน้าที่ของตนเองและได้ปฏิบัติตามบทบาทของตน เช่น บทบาทหน้าที่ความเป็นพ่อ เป็นหัวหน้าครอบครัว ทำงานหาเลี้ยงครอบครัว บทบาทของแม่ ทำหน้าที่ดูแลสมาชิกในบ้าน ดูแลความเรียบร้อยให้กับครอบครัว บทบาทของลูกต้องตั้งใจเรียนหนังสือ เมื่อสำเร็จการศึกษาก็ต้องหางานทำเพื่อให้เกิดรายได้เลี้ยงชีพตนเองและจุนเจือครอบครัว หากทุกคนทำตามบทบาทหน้าที่ของตนครอบครัวก็จะมีความสุข

อาจสรุปได้ว่า ในอดีตครอบครัวไทยส่วนใหญ่ทั้งครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย มักอาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกันพร้อมหน้า มีกิจกรรมร่วมกันทุกวัน มีเวลาให้กันและมีสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น แต่ในปัจจุบันสถาบันครอบครัวได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีเป็นอย่างมาก สมาชิกในครอบครัวมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสังคมนอกระบบครอบครัวมากขึ้น ทำให้ไม่มีเวลาสร้างสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและละเลยการสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว การทำหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวเปลี่ยนไป สมาชิกมีบทบาททำงานนอกบ้าน เท่าเทียมกันความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเปลี่ยนไปในลักษณะพึ่งพากันน้อยลง ผู้หญิงมีบทบาทและอำนาจทางเศรษฐกิจมากขึ้นแต่การทำบทบาทแม่เลี้ยงลูกและดูแลบ้านเรือนกลับลดลง มีบุคคลภายนอกครอบครัวมาทำหน้าที่ดูแลลูกหรือทำงานบ้านแทน ปู่ย่า ตายาย อาจถูกทอดทิ้งให้โดดเดี่ยวเนื่องจากลูกหลานมุ่งทำงานและเรียนหนังสือ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในลักษณะเหล่านี้ทำลายสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัว ทำให้สถาบันครอบครัวอ่อนแอ สมาชิกขาดภูมิคุ้มกันทางสังคมที่ดี ซึ่งส่งผลกระทบต่อการพัฒนาสังคมด้านอื่น ๆ อย่างกว้างขวางต่อไป

รูปแบบและโครงสร้างของครอบครัว

เนื่องจากสังคมไทยแต่เดิมเป็นสังคมเกษตรกรรม นักวิชาการหลายท่านมักเข้าใจว่าครอบครัวไทยส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย แต่เมื่อพิจารณาจากสถิติจากอดีตถึงปัจจุบันแล้วพบว่าครอบครัวไทยมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว นั่นคือ ในปี พ.ศ. 2503 สัดส่วนครอบครัวเดี่ยวในประเทศไทยมีประมาณร้อยละ 70 และครอบครัวขยายประมาณร้อยละ 30 ในปัจจุบันครอบครัวเดี่ยวยังคงเป็นรูปแบบการอยู่อาศัยส่วนใหญ่ของคนไทย และแนวโน้มไม่ได้เป็นแบบครอบครัวขยายลดลงหรือครอบครัวเดี่ยวเพิ่มขึ้น แต่กลับพบว่าอยู่ในรูปแบบของครอบครัวเดี่ยวลดลงและครอบครัวขยายเพิ่มขึ้น จากข้อมูลในปี พ.ศ. 2523 ครอบครัวเดี่ยวมีประมาณร้อยละ 71 และลดลงเป็นร้อยละ 52 ในปี พ.ศ. 2553 ในช่วงเวลาเดียวกันนี้จำนวนครอบครัวขยายเพิ่มขึ้นจากประมาณร้อยละ 25 เป็นประมาณร้อยละ 34.5 (สำนักงานกิจการสตรีและครอบครัว, 2556, หน้า 10)

ผลของการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ความก้าวหน้าทางการแพทย์และเทคโนโลยี ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรรวมทั้งโครงสร้างของครอบครัวไทย นั่นคือ สังคมไทยไม่ได้มีประเภทครอบครัวแบบเดิม คือ ครอบครัวขยายและครอบครัวเดี่ยวเท่านั้น แต่ยังมีรูปแบบของครัวเรือนหรือครอบครัวในลักษณะอื่น ๆ อีกราวร้อยละ 13 (สำนักงานกิจการสตรีและครอบครัว, 2556, หน้า 10) ซึ่งมีโครงสร้างและการอยู่อาศัยที่แตกต่างกันออกไป ได้แก่ ครอบครัวเรือนที่มีสมาชิกเพียงคนเดียว (One person households) ครอบครัวที่อาศัยอยู่กับคนอื่นที่ไม่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติต่อกัน (Primary individual households) ครอบครัวข้ามรุ่น (Skipped-

generation households) ครอบครัวที่รับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม (Adoption households) ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว (Single parent family) ที่พ่อหรือแม่เลี้ยงลูกตามลำพัง ซึ่งครอบครัวแต่ละประเภทมีลักษณะดังนี้

1. ครอบครัวขยาย (Extend family)

ครอบครัวขยายเป็นครอบครัวที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก และสมาชิกจากด้านสามีหรือภรรยาอยู่อาศัยร่วมกัน หรืออีกนิยามหนึ่งครอบครัวขยายหมายถึงครอบครัวที่มีเครือญาติตั้งแต่ 3 ชั่วคน ขึ้นไปมาอยู่ร่วมกัน (สุพัตรา สุภาพ, 2545, หน้า 68; ปราณี สุทธิสุขนธ์, 2552, หน้า 4)

ครอบครัวขยายมีข้อดีในแง่ของการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สามารถพึ่งพากันได้ง่าย ในกรณีที่เกิดความขัดแย้งภายในครอบครัวจะมีผู้อาวุโสช่วยไกล่เกลี่ยประนีประนอมให้ สมาชิกสามารถช่วยเหลือกันได้หลายด้าน สมาชิกวัยเยาว์จะได้รับการดูแลเอาใจใส่ด้วยความอบอุ่น มีผู้ใหญ่อบรมขัดเกลาให้รู้ระเบียบของสังคม ได้เรียนรู้เรื่องราวในอดีตจากผู้สูงอายุ มีความเข้าใจ เกิดความรักและผูกพันต่อชุมชนได้ง่าย อย่างไรก็ตามการอาศัยอยู่ในครอบครัวขยายที่มีคนอยู่ร่วมกันหลายคนหลายรุ่นอาจทำให้เกิดความเครียดหรือคับข้องใจขึ้นได้ สมาชิกหนุ่มสาวอาจมีความรู้สึกไม่เป็นอิสระ ผู้อาวุโสจะเข้ามาแทรกแซงในหลายเรื่อง เช่น การตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ การเลี้ยงดูเด็ก เป็นต้น

2. ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family)

ครอบครัวเดี่ยวเป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยพ่อแม่และลูก บางครอบครัวมีเพียงสามีและภรรยาอยู่ด้วยกันโดยไม่มีลูก หรือบางครอบครัวอาจมีการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมก็เรียกว่าเป็นครอบครัวเดี่ยวทั้งสิ้น โดยส่วนใหญ่ครอบครัวเดี่ยวจะมีลูกจำนวน 1-3 คนเป็นอย่างมาก แนวโน้มในอนาคตครอบครัวเดี่ยวจะมีขนาดเล็กลงเรื่อย ๆ จะเห็นได้จากสถิติอัตราเจริญพันธุ์รวมหรือจำนวนบุตร โดยเฉลี่ยที่สตรีคนหนึ่งจะมีตลอดด้วยเจริญพันธุ์ของตนนั้นลดลงโดยตลอด อัตราการเจริญพันธุ์ของหญิงไทยลดลงอย่างต่อเนื่องจาก 6.3 คน ในปี พ.ศ. 2507 เป็น 1.6 คน ในปี พ.ศ. 2559 และคาดว่าจะลดลงเหลือเพียง 1.3 คน ในปี พ.ศ. 2583 (กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย, 2558, หน้า 58) นอกจากนี้สถิติขนาดของครัวเรือนเฉลี่ยมีขนาดเล็กลงอย่างต่อเนื่อง จาก 5.2 คนต่อครัวเรือนในปี พ.ศ. 2523 ลดลงเป็น 3.8 คนต่อครัวเรือนในปี พ.ศ. 2543 ลดลงเป็น 2.9 คนต่อครัวเรือน ในปี พ.ศ. 2553 และลดลงเป็น 2.7 คนต่อครัวเรือน ในปี พ.ศ. 2558 (พิมลพรรณ อิศรภักดี, 2560, หน้า 1)

ข้อดีของการอยู่อาศัยในครอบครัวเดี่ยวนั้น สามีภรรยามีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีอิสระในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ได้มาก แต่การที่สามีภรรยาอยู่กันเพียงลำพังไม่มีผู้ใหญ่อาศัยอยู่ด้วย เมื่อเกิดความขัดแย้งอาจทำให้เกิดความรุนแรงขึ้นได้ง่ายเพราะไม่มีผู้คอยไกล่เกลี่ยหรือห้ามปราม

และการที่สามีภรรยาทำงานนอกบ้านทั้งคู่อาจเกิดความเครียดเกี่ยวกับการรับภาระหนักทั้งงานนอกบ้านและงานบ้านของภรรยา หากสามีไม่ช่วยแบ่งเบาภาระงานบ้าน อีกทั้งลูกในครอบครัวเด็วมักจะต้องได้รับการเลี้ยงดูจากพี่เลี้ยงหรือสถานรับเลี้ยงเด็กที่เป็นคนนอกครอบครัว อาจทำให้เด็กไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดมากพอ

3. ครอบครัวคนเดียว (One person households)

ข้อมูลทางสถิติจากอดีตถึงปัจจุบันแสดงให้เห็นว่าครัวเรือนไทยมีแนวโน้มที่จะเป็นครัวเรือนที่มีผู้อาศัยอยู่ตามลำพังมากขึ้น จะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2523 มีครัวเรือนที่อาศัยอยู่คนเดียวเพียงร้อยละ 4.2 จากนั้นเพิ่มเป็นร้อยละ 10.1 และ 12.6 ในปี พ.ศ. 2543 และ พ.ศ. 2553 ตามลำดับ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2554, หน้า 10) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอายุแรกสมรสทั้งหญิงและชายเพิ่มขึ้น การอาศัยในครัวเรือนเพียงคนเดียวจึงมีระยะเวลายาวนานขึ้น อีกทั้งหญิงหรือชายพอใจที่จะอยู่เป็นโสดมากขึ้น ดังนั้นการครองโสดในปัจจุบันก็มีมากขึ้นด้วย ส่วนบุคคลที่เข้าสู่ชีวิตสมรสแล้วกลับมีอัตราการหย่าร้างสูงขึ้น นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่น่าสนใจและมีแนวโน้มมากขึ้นด้วย นั่นคือมีผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) อาศัยอยู่โดยลำพังมากขึ้น โดยเฉพาะในเขตชนบท เนื่องจากการแยกย้ายไปตั้งครอบครัวใหม่ของลูกหลาน การไปทำงานต่างถิ่น การละทิ้ง หรือแม้กระทั่งการตายของกลุ่มสมรส เป็นต้น

4. ครอบครัวที่อาศัยอยู่กับคนอื่นที่ไม่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติต่อกัน (Primary individual family)

ครอบครัวลักษณะนี้มีโครงสร้างครอบครัวที่แตกต่างไปจากครอบครัวลักษณะอื่นอยู่มาก เนื่องจากบุคคลในครอบครัวไม่ได้มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตหรือทางกฎหมายแต่ก็อยู่ร่วมกันได้ บางครั้งอาจเรียกครอบครัวประเภทนี้ว่าเป็นครอบครัวลักษณะพิเศษ สำนักงานสถิติแห่งชาติได้มีการสำรวจครัวเรือนลักษณะนี้ พบว่ามีจำนวนราวร้อยละ 0.4-0.6 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดในแต่ละปี ตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2544 มีครัวเรือนอยู่ร่วมกับคนไม่ใช่ญาติร้อยละ 0.6 ในปี พ.ศ. 2548 มีครัวเรือนอยู่ร่วมกับคนไม่ใช่ญาติร้อยละ 0.5 ในปี พ.ศ. 2552 มีครัวเรือนอยู่ร่วมกับคนไม่ใช่ญาติร้อยละ 0.4 (สำนักงานกิจการสตรีและครอบครัว, 2556, หน้า 10)

5. ครอบครัวข้ามรุ่น (Skipped-generation family)

ครอบครัวข้ามรุ่นหรือครอบครัวแหวกกลาง เป็นครอบครัวที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่ร่วมกับเด็กในบ้านหลังเดียวกันตามลำพัง โครงสร้างของครอบครัวลักษณะเช่นนี้เกิดจากการปรับตัวตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้คนวัยทำงานในครอบครัวต้องออกไปหางานต่างถิ่น โดยเฉพาะในเขตเมือง แม้กระทั่งผู้หญิงในยุคนี้ก็เปลี่ยนมามีบทบาทเป็นแรงงานและผู้หาเลี้ยงครอบครัว พ่อแม่วัยทำงานในเขตเมืองมักขาดคนช่วยเลี้ยงดูหรือไม่มีเวลาเลี้ยงดูลูกเพราะ

ต้องทำมาหากิน และเพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายการครองชีพ พ่อแม่วัยแรงงานบางส่วนจึงมักฝากลูกของตนให้อยู่กับปู่ย่าตายายที่บ้านในต่างจังหวัด จึงเกิดเป็นครัวเรือนข้ามรุ่นในพื้นที่ต้นทางของการย้ายถิ่น นอกจากนี้ปัญหาการหย่าร้างของสามีภรรยาทำให้มีครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมากขึ้น อีกทั้งปัญหาการตั้งครรภ์ของแม่วัยรุ่นที่ยังไม่พร้อมที่จะดูแลลูก ปู่ย่าตายายจึงต้องจำนนรับภาระในการเลี้ยงดูหลานอย่างปฏิเสธไม่ได้ เหล่านี้มีส่วนทำให้จำนวนของครอบครัวข้ามรุ่นเพิ่มสูงขึ้น

6. ครอบครัวที่รับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม (Adoption family)

ครอบครัวที่รับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม คือ ครอบครัวที่สามีและภรรยาไม่สามารถมีบุตรร่วมกันได้และมีความประสงค์ที่จะขอรับเด็กมาอุปการะเป็นบุตรซึ่งแต่ละปีมีจำนวนมากบ้างน้อยบ้าง สถิติการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรมของครอบครัวชาวไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537-2557 พบว่าปี พ.ศ. 2537 ครอบครัวที่รับบุตรบุญธรรมจำนวนทั้งสิ้น 3,784 ครอบครัว จำแนกเป็นในประเทศ 3,467 ครอบครัว และต่างประเทศ 317 ครอบครัว ในปี พ.ศ. 2547 มีครอบครัวที่รับบุตรบุญธรรมจำนวนทั้งสิ้น 4,646 ครอบครัว จำแนกเป็นในประเทศ 4,052 ครอบครัว และต่างประเทศ 594 ครอบครัว ในปี พ.ศ. 2557 มีครอบครัวที่รับบุตรบุญธรรมจำนวน 2,887 ครอบครัว จำแนกเป็นในประเทศ 2,303 ครอบครัว ต่างประเทศ 344 ครอบครัว (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, 2558, หน้า 34) เด็กที่อยู่ในครอบครัวรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม มีทั้งเด็กกำพร้า เด็กที่บิดามารดามอบให้ และเด็กที่เป็นบุตรบุญธรรมตามคำสั่งศาล

7. ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว (Single parent family)

กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย (2558, หน้า 80) ให้นิยามว่าครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว หมายถึง ครัวเรือนที่ประกอบด้วยบิดาหรือมารดา ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เพียงลำพังกับบุตรตั้งแต่หนึ่งคนขึ้นไป โดยที่อีกฝ่ายหนึ่งอาจอยู่ในฐานะผู้อุปการะเลี้ยงดูที่เป็นอิสระ แต่ไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยกันฉันสามีภรรยา ครอบครัวซึ่งบิดามารดาหรือคนใดคนหนึ่ง ไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยกันเนื่องจากการทำงานหรือการศึกษาทำให้ต้องแยกกันอยู่

ในสังคมไทยจำนวนของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในปี พ.ศ. 2530 มีครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยวทั้งสิ้น 971,569 ครัวเรือน เพิ่มขึ้นเป็น 1,379,904 ครัวเรือน ในปี พ.ศ. 2556 คิดเป็นร้อยละ 7.1 ของครัวเรือนทั้งหมด (กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย, 2558, หน้า 79-83) นอกจากนี้การเพิ่มขึ้นของจำนวนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอาจจะพิจารณาได้จากข้อมูลสถิติการหย่าร้างรวมทั่วประเทศของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย พบว่า มีการหย่าร้าง 77,735 คู่ ในปี พ.ศ. 2545 และเพิ่มเป็น 107,031 คู่ ในปี พ.ศ. 2556 (กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2556, หน้า 7)

ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวถือเป็นครอบครัวที่มีโครงสร้างไม่สมบูรณ์ เนื่องจากการเริ่มต้นเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนั้นมักเกิดจากปัญหาความสัมพันธ์ภายในครอบครัวทำให้เกิดการแยกทางหรือจากการสูญเสียสมาชิกในครอบครัว พ่อหรือแม่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมักจะต้องปรับบทบาทหรือมีหน้าที่หลายอย่างเพื่อให้สมาชิกในครอบครัวดำเนินชีวิตต่อไปได้อย่างราบรื่น ในการศึกษาเกี่ยวกับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว มักพบว่า สมาชิกในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวประสบกับปัญหาการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสุขภาพร่างกาย จิตใจ เศรษฐกิจ ตลอดจนการเข้าสังคม

ทั้งนี้อาจสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร เศรษฐกิจ สังคมและการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาส่งผลกระทบต่อโครงสร้างครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในอดีตเราอาจจำแนกครอบครัวได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ ครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย แต่ปัจจุบันโครงสร้างของครอบครัวไทยเปลี่ยนไปทำให้มีครอบครัวหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ ครอบครัวที่มีสมาชิกเพียงคนเดียว ครอบครัวที่อาศัยอยู่กับคนอื่นที่ไม่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติต่อกัน ครอบครัวข้ามรุ่น ครอบครัวที่รับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและครอบครัวรูปแบบอื่น ๆ ซึ่งโครงสร้างครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ส่งผลกระทบต่อสัมพันธภาพ ความรักความเข้าใจ และความอบอุ่นภายในครอบครัว กระทบต่อการทำหน้าที่หรือบทบาทของสมาชิกในครอบครัว และจะส่งผลกระทบต่อชุมชนสังคมในระดับกว้างต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว โดยทั่วไปหมายถึงครอบครัวที่มีเพียงพ่อหรือแม่เลี้ยงลูกตามลำพัง เนื่องจากสาเหตุของการหย่าร้าง แยกทาง การทอดทิ้ง หรือการตายของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง จากการสำรวจจำนวนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในประเทศไทยทั้งหมด พบว่า ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมากถึงร้อยละ 80 ทั้งนี้มีข้อมูลแสดงให้เห็นว่าภายหลังการหย่าร้างหรือแยกทางฝ่ายชายมีแนวโน้มที่จะแต่งงานใหม่มากกว่าฝ่ายหญิง (Knodel & Chayovan, 2009, p. 18) การดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวย่อมเป็นช่วงชีวิตที่ซับซ้อนและยากลำบากกว่าครอบครัวปกติ

ความหมายของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

จิรนนท์ พิมถาวร (2556, หน้า 21) กล่าวว่า แม่เลี้ยงเดี่ยว คือ แม่ที่ดูแลลูก ๆ โดยปราศจากการช่วยเหลือจากบุคคลอื่น ๆ ภายในบ้าน ทั้งนี้สถานภาพแม่เลี้ยงเดี่ยวอาจเป็นผลมาจากสาเหตุหลายประการ ซึ่งสาเหตุที่พบบ่อย คือ การเลือกโดยแม่เอง เช่น การรับบุตรบุญธรรม การผสมเทียม การรับอุปถัมภ์แทนหรือการตั้งครรภ์นอกสมรส และการเกิดขึ้นโดยไม่คาดฝันหรือไม่ตั้งใจ เช่น การเสียชีวิตของพ่อ การหย่าร้าง หรือถูกทอดทิ้งโดยพ่อ

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2542, หน้า 8) อธิบายว่า ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ส่วนใหญ่ เป็นครอบครัวที่สามีแยกออกไปอยู่ที่อื่นจะด้วยเหตุอะไรก็ตาม หรือไม่ก็เป็นครอบครัวที่ผู้หญิง มีลูกโดยไม่ได้แต่งงานตามกฎหมาย และหรือฝ่ายชายไม่ยอมรับเลี้ยงดูหรือผู้หญิงไม่ยอมรับ การเลี้ยงดูจากฝ่ายชาย

ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว หมายถึงครอบครัวที่มีสมาชิกหลัก คือ แม่และลูก เนื่องจาก สาเหตุการหย่าร้าง เป็นหม้าย แยกทาง ทอดทิ้ง เป็นมารดานอกสมรส การรับบุตรบุญธรรม และไม่มีฝ่ายชายเป็นพ่อของลูกในครอบครัว ซึ่งการอาศัยอยู่อาจแตกต่างกันหรืออยู่ร่วมกับผู้อื่น ครอบครัวเดิม เครือญาติ ทั้งนี้และทั้งนั้นต้องไม่มีการอยู่กันแบบสามีภรรยาของผู้หญิงที่เป็นแม่ ในครอบครัว (มาลี จิรวัดนานนท์, 2545 หน้า 13; ปรุณใจ สถานสุข, 2550, หน้า 6)

Goldenberg (1988, p. 109) อธิบายว่า การเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นผลมาจาก การหย่าร้าง การแยกทาง การเป็นหม้าย การรับบุตรบุญธรรมหรือการเป็นมารดานอกสมรส

สรุปได้ว่า ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว หมายถึงครอบครัวที่มีแม่อาศัยอยู่กับลูกในครัวเรือน ของตนเองหรืออาศัยอยู่กับญาติพี่น้องคนอื่น โดยไม่มีผู้ชายที่เป็นสามีหรือพ่อของลูกอาศัยอยู่ ร่วมกัน ด้วยเหตุผลการหย่าร้าง การแยกทาง การทอดทิ้ง หรือการเสียชีวิตของฝ่ายชาย

กระบวนการเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

นักวิชาการทั้งในประเทศและต่างประเทศ ได้อธิบายเกี่ยวกับกระบวนการหย่าร้าง และการเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ดังนี้

Robinson (1993, p. 674) อธิบายถึงกระบวนการหย่าร้าง ว่ามีลำดับขั้นตอนดังนี้

1. การรับรู้ถึงความแตกร้างของการแต่งงาน (Recognizing marital breakdown)

เป็นขั้นตอนที่คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแยกความรู้สึกออกจากอีกคนหนึ่ง บางครั้งอาจเป็นผลมาจาก ทำงานประจำหรือการมีงานอดิเรกอื่น ๆ คู่สมรสคนใดคนหนึ่งอาจพัฒนาความสัมพันธ์กับคนอื่น กระบวนการนี้อาจเกิดขึ้นอย่างไม่รู้ตัว อาจเริ่มจากเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ แต่ก็ทำให้อีกฝ่ายรู้สึกไม่พึงพอใจ อย่างเงิบ ๆ เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ที่มากขึ้นเรื่อย ๆ ก็จะทำให้เกิด ความไม่พึงพอใจกันและกันและเกิดการอวยร้ายมากขึ้นเป็นจุดเริ่มต้นของความแตกแยกในครอบครัว

2. การตัดสินใจที่จะแยกกันอยู่หรือหย่าร้าง (The decision to separate or divorce)

เมื่อคู่สมรสไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น คู่สมรสจะเริ่มคิดถึงการตัดสินใจที่จะเลือกแยกกันอยู่ หรือหย่าร้าง ในขั้นตอนนี้จะมีคนใดคนหนึ่งต้องการจะสิ้นสุดสถานภาพสมรสมากกว่าอีกคนหนึ่ง คนหนึ่งอยากหย่าแต่อีกคนไม่ต้องการ ความไม่สมดุลดังกล่าวทำให้เกิดความขัดแย้งอย่างเปิดเผย คนที่อยากหย่าจะแสดงออกเพื่อขอยุติการแต่งงาน ไม่ว่าจะเป็นการทำร้ายจิตใจ การเฉยเมย การทำร้ายร่างกาย การขู่เหยียด เพื่อให้อีกฝ่ายเจ็บปวดและยอมจากไป

3. การเตรียมตัวหรือวางแผนกับผลที่ตามมา (Preparing and planning outcome) คู่สมรสตระหนักดีว่าความขัดแย้งต่าง ๆ เกิดขึ้นจากคนทั้งสอง ซึ่งจะมีผลกระทบต่อญาติพี่น้อง บ้านและลูก ๆ ของเขา การวางแผนเพื่อเตรียมรับมือกับผลที่เกิดขึ้นหลังการหย่าร้างอาจเป็นการวางแผนร่วมกันหรืออาจวางแผนเพียงฝ่ายเดียว ระยะเวลาที่พ่อแม่ต้องบอกลูก ๆ ว่าเกิดอะไรขึ้นและมีการเตรียมตัวสำหรับการรับผิดชอบต่อกันอย่างไร ในขั้นนี้ปู่ย่าตายายจะมีความสำคัญอย่างมาก ในการเข้ามาดูแลช่วยเหลือหลาน ๆ ไม่ให้เกิดความเศร้าโศกเสียใจ

4. การแยกกันอยู่ (Separate) ขั้นตอนนี้มีการย้ายที่อยู่ของพ่อหรือแม่คนใดคนหนึ่งออกไปใช้ชีวิตตามลำพังโดยมีอีกฝ่ายหนึ่งอยู่กับลูก ๆ แต่ก็อาจมีบางครอบครัวที่พ่อแม่ยังใช้ชีวิตอยู่ในบ้านหลังเดียวกันนับปีเพื่อให้ลูก ๆ ได้ปรับตัว หรือจนกว่าจะได้ที่อยู่ใหม่ที่เหมาะสม การแยกกันอยู่เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและเป็นขั้นตอนที่ยากลำบากที่สุดของกระบวนการหย่าร้าง โดยเฉพาะครอบครัวที่มีการแยกกันอยู่อย่างปัจจุบันทันด่วนทำให้เกิดความเจ็บปวด หรือทุกข์ทรมานกะทันหัน ภายหลังจากแยกกันอยู่ฝ่ายชายมีแนวโน้มที่จะมีคู่สมรสใหม่มากกว่าและเร็วกว่าฝ่ายหญิง

5. กระบวนการทางกฎหมาย (The legal process) การสิ้นสุดการสมรสจะมีกระบวนการทางกฎหมายอื่น ๆ มาเกี่ยวข้อง เช่นเมื่อคู่สมรสฝ่ายหนึ่งเรียกร้องให้มีการหย่าร้าง อาจมีคำสั่งศาล มีการตัดเดือนคู่สมรสจากศาล มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแบ่งสินสมรส สิทธิในการปกครองลูก การเลี้ยงดูบุตร ดังนั้นในขั้นตอนนี้จึงเป็นเรื่องของสังคมและกระบวนการทางกฎหมายจะเข้ามาตรวจสอบครอบครัว ไม่เพียงแต่สามีภรรยาเท่านั้นที่ต้องอยู่ภายใต้การตรวจสอบของกฎหมายแต่รวมถึงลูก ๆ ด้วย

6. ครอบครัวภายหลังการหย่าร้าง (The post-divorce family) กระบวนการกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีผลที่ตามมาหลายเรื่อง ได้แก่ การจัดการเรื่องเงินและทรัพย์สินอื่น ๆ ซึ่งไม่เหมือนช่วงสมรสกัน ส่วนใหญ่พ่อแม่จะพยายามทำทุกอย่างเพื่อไม่ให้เกิดความรู้สึกแตกต่างกับช่วงที่แต่งงาน และระยะนี้จึงเป็นช่วงที่มีการปรับสมดุล (Realignment) มีการจัดการเพื่อแยกครอบครัวออกไป ในช่วงท้ายของกระบวนการนี้ทั้งสองฝ่ายจะสามารถกลับไปคืนสู่สภาพอารมณ์เดิมก่อนแต่งงาน หรืออีกทาง คือ ปรับอารมณ์ให้มีเสถียรภาพใหม่อีกครั้ง เพื่อสร้างความมั่นใจและพัฒนามุมมองใหม่ ๆ การใช้ชีวิตที่เป็นอิสระ ภายหลังจากหย่าร้างอาจจะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบครอบครัว มีเครือข่ายทางสังคมใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น

วัชรีย์ บุญวิทยา (2551, หน้า 85-90) กล่าวถึงกระบวนการตัดสินใจหย่าร้างและการจัดการชีวิตภายหลังการหย่าร้าง มีขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นการเกิดปัญหาความขัดแย้ง เป็นขั้นตอนที่ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการมีผู้หญิงอื่นของสามี ผู้หญิงให้ความหมายพฤติกรรมการมีผู้หญิงอื่นของสามีว่าเป็นการนอกใจไม่ซื่อสัตย์ จึงยื่นเงื่อนไขให้สามีเลิกคบหากับผู้หญิงคนอื่น เป็นกระบวนการต่อรองของผู้หญิงและสามี เพื่อให้สามารถใช้ชีวิตคู่อยู่ร่วมกันต่อไป

2. ขั้นการแยกกันอยู่ เมื่อฝ่ายชายยังคงพัฒนาความสัมพันธ์กับผู้หญิงอื่นนำไปสู่ขั้นการแยกกันอยู่ และสามีจะพัฒนาความสัมพันธ์กับผู้หญิงอื่นอย่างจริงจังและเปิดเผยต่อสาธารณะมากขึ้น ผู้หญิงให้ความหมายพฤติกรรมดังกล่าวว่าเป็นการไม่ให้เกียรติและดูหมิ่นศักดิ์ศรีซึ่งยอมรับไม่ได้

3. ขั้นตอนการหย่าร้าง เป็นขั้นตอนที่ผู้หญิงจำเป็นต้องมีคำอธิบายต่อผู้คนที่ในสังคมและบุคคลนัยสำคัญโดยใช้ “การอธิบายความสมเหตุสมผล” และ “การแก้ตัว” ในการอธิบายการหย่าร้างของตนเอง

4. ขั้นการเปลี่ยนผ่านภายหลังการหย่าร้าง เป็นขั้นตอนที่ผู้หญิงมองตนเองในแง่ลบ รู้สึกประสพกับความล้มเหลวที่ไม่สามารถรักษาครอบครัวเอาไว้ได้

5. ขั้นการค้นพบตนเองและสร้างเอกลักษณ์ขึ้นมาใหม่ การปฏิสังสรรค์กับบุคคลในสังคมทำให้ผู้หญิงเปลี่ยนภาพความคิดเกี่ยวกับตนเอง (Self concept) ไปในเชิงบวกมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการกระทำในเชิงบวกเช่นกัน กลายเป็นผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จ เป็นแม่ที่เลี้ยงลูกเพียงลำพังคนเดียวได้ เป็นขั้นตอนที่ชีวิตผู้หญิงกลับคืนสู่สภาพปกติ

มาลี จิรวณานนท์ (2545, หน้า 224-244) ได้อธิบายว่ากระบวนการเข้าสู่การเป็นครอบครัวแม่คนเดียวแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ

1. ช่วงก่อนที่ชีวิตครอบครัวจะสิ้นสุดลงและจบลงในที่สุด ซึ่งสาเหตุของการนำไปสู่การจบชีวิตคู่ครอบครัว เกิดจากความขัดแย้ง การทะเลาะวิวาท มีปัญหาตกลงกันไม่ได้ และการเสียชีวิตของคู่สมรส

2. ช่วงหลังจากชีวิตคู่ถึงจุดจบสิ้นสุดลงแล้ว ณ เวลาสถานการณ์นั้น ๆ พบว่า สาเหตุของการล้มสลายของครอบครัวมาจากปัจจัยส่วนบุคคลมากกว่าปัจจัยทางสังคม โดยเงื่อนไขของการเข้าสู่การเป็นครอบครัวแม่คนเดียวเกิดจากแรงเสริมและแรงผลักดันที่สำคัญ ได้แก่ การจบสิ้นชีวิตคู่อย่างน้อย 1 ครั้ง ขึ้นไป บทบาทความเป็นแม่และความรักความผูกพันต่อลูก การมีแหล่งทรัพยากรที่ให้ความช่วยเหลือแก่คู่ครอบครัว และประสบการณ์เดิมจากครอบครัวรุ่นพ่อแม่เหล่านี้ล้วนเป็นจุดเปลี่ยนผันที่สำคัญนำไปสู่การเป็นครอบครัวแม่คนเดียวในเวลาต่อมา

3. ช่วงของการเป็นครอบครัวแม่คนเดียว พบว่า เป็นช่วงที่ต้องมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงหลายด้าน เช่น ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ที่อยู่อาศัย และโครงสร้างของ

ครอบครัว ทั้งนี้การปรับตัวเพื่อการดำรงอยู่ของครอบครัวส่วนใหญ่ได้รับการช่วยเหลือเกื้อกูลจากครอบครัวขยาย ในด้านที่อยู่อาศัย การเงิน และอารมณ์จิตใจ ตลอดจนการช่วยเหลือด้านสวัสดิการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนที่ช่วยประคับประคองให้ครอบครัวแม่เลี้ยงลูกคนเดียวดำรงอยู่ได้

Clap (2000, p. 211) กล่าวถึง กระบวนการปรับตัวภายหลังการหย่าร้าง มี 2 ขั้นตอนที่สำคัญ ได้แก่

1. ขั้นตอนการเปลี่ยนผ่านและปรับการดำเนินชีวิตใหม่ โดยทั่วไปคู่สมรสที่แยกทางจะเข้าสู่ขั้นตอนการเปลี่ยนผ่านและปรับการดำเนินชีวิตใหม่โดยใช้ระยะเวลาตั้งแต่แยกทางจนถึง 2 ปี ขั้นตอนนี้เป็นช่วงเวลาของปฏิกิริยาตอบโต้หรือต่อต้านการหย่าร้างและการอยู่รอด ซึ่งการดำเนินชีวิตของทั้งสองฝ่ายไม่ได้เป็นไปอย่างราบรื่นนัก ผู้หย่าร้างจำนวนมากจะรู้สึกกลับไปกลับมาระหว่างความเศร้าและความสุข อาจรู้สึกโดดเดี่ยว เจ็บปวด แต่ยังยืนยันว่าการหย่าร้างเป็นวิธีการที่ดีที่สุด ส่วนในช่วงท้าย ๆ ของขั้นตอนนี้เป็นช่วงเวลาที่ดีในการทดลองทำสิ่งต่าง ๆ ที่พวกเขาอยากทำ โดยพยายามหากิจกรรมใหม่ ๆ ความสนใจและความสัมพันธ์ใหม่ ๆ

2. ขั้นตอนการคืนสู่สภาพปกติและการซ่อมแซมสร้างสิ่งใหม่ เป็นขั้นตอนที่ผู้หย่าร้างลุกขึ้นมาจากความเจ็บปวดในการหย่าร้าง เป็นช่วงเวลาของการเจริญเติบโตของบุคคล เป็นช่วงของการค้นพบตนเองและการสร้างเอกลักษณ์ใหม่ บุคคลที่ประสบความสำเร็จในขั้นตอนนี้เรียนรู้ที่จะยอมรับจุดจบของการแต่งงานและบทบาทที่พวกเขาต้องดำเนินต่อไป ปลดปล่อยตนเองออกจากการอยู่เป็นคู่และสร้างเอกลักษณ์ที่แตกต่างออกไป

สภาพปัญหาและผลกระทบของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

การเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวทำให้เกิดปัญหามากมายและส่งผลกระทบต่อสมาชิกในครอบครัว ผู้วิจัยจำแนกปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวออกเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่เลี้ยงเดี่ยว ปัญหาที่เกิดขึ้นกับลูก และปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคม

1. ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับแม่เลี้ยงเดี่ยว

ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับแม่เลี้ยงเดี่ยว จำแนกเป็นปัญหาและผลกระทบด้านจิตใจ ด้านสุขภาพ และด้านการทำบทบาทพ่อและแม่ ดังนี้

1.1 ผลกระทบด้านจิตใจ การเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใดก็ตาม แม่เลี้ยงเดี่ยวมักได้รับผลกระทบทางจิตใจทั้งสิ้น ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่เกิดจากการหย่าร้างหรือถูกทอดทิ้งมักมีสภาพจิตใจที่บอบช้ำจากการกระทำของคู่สมรส เนื่องจากความขัดแย้ง ความคับข้องใจ และพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม รวมถึงการถูกทำร้ายร่างกายจากคู่สมรสเป็นเวลานานก่อนการหย่าร้างหรือถูกทอดทิ้ง ความรู้สึกเสียใจและอับอายต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเองและครอบครัว

(จิตตินันท์ เชชะคุปต์ และคณะ, 2550, หน้า 14-15) แม่เลี้ยงเดี่ยวที่ผ่านการหย่าร้างไม่นาน มักประสบกับความตึงเครียดจากการตัดสินใจโดยลำพัง มีความทุกข์โศก การกำหนดตนเอง สูญเสีย การยอมรับนับถือตนเอง มีความรู้สึกโดดเดี่ยว อ้างว้าง รู้สึกแปลกแยกจากสังคม สูญเสียเพื่อน และมีความต้องการพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ (Goldenberg, 1988, p. 129)

1.2 ผลกระทบด้านสุขภาพ แม่เลี้ยงเดี่ยวมักประสบปัญหาสุขภาพร่างกายสูงกว่า ผู้ที่สมรสหรือโสด การหย่าร้างนำมาซึ่งความเศร้าและบาดแผลภายในจิตใจ ผู้หย่าร้างต้องเผชิญ ความโดดเดี่ยว ไม่มีความสุข มีความเครียด ปัญหาด้านจิตใจดังกล่าวส่งผลต่อสุขภาพแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งทำให้มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนออกไปจนอาจทำให้เกิดโรคประสาทหรือความผิดปกติทางจิตได้ ทั้งนี้ผลการศึกษาในสหรัฐอเมริกาและแคนาดา พบว่า การหย่าร้างมีความสัมพันธ์กับการฆ่าตัวตาย ส่วนในฟินแลนด์พบว่า การเพิ่มขึ้นร้อยละ 1 ของการหย่าร้างจะมีอัตราฆ่าตัวตายเพิ่มขึ้นร้อยละ 0.24 (ฉันทานารี เอมยงค์, 2554, หน้า 3-4)

1.3 ปัญหาด้านการทำบทบาทพ่อและแม่ แม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นผู้รับบทบาทเป็นทั้งพ่อ และแม่ในเวลาเดียวกัน คือ การอบรมเลี้ยงดูเด็ก ๆ และงานภายในบ้าน ในขณะที่เดียวกันก็ต้องทำงาน นอกบ้านเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ซึ่งหากแม่ไปทำงานและลูกยังต้องการคนดูแลเนื่องจาก วยและกรณีอื่น ๆ ผู้หญิงที่เป็นแม่อาจต้องเสียค่าใช้จ่ายสำหรับคนช่วยดูแลเลี้ยงลูกในเวลากลางวัน อีกด้วย ผู้หญิงที่มีการศึกษาน้อยขาดทักษะอาชีพจำต้องทำงานที่มีรายได้น้อยด้วยระยะเวลา ยาวนานกว่า ทำให้การทำบทบาทผู้หาเลี้ยงและบทบาทเลี้ยงดูเด็กมีปัญหาและอุปสรรคเพิ่มขึ้น เกิดความตึงเครียดและความขัดแย้งระหว่างชีวิตทำงานและชีวิตครอบครัว รวมถึงความกังวล ที่เกี่ยวกับลูก ๆ ในบทบาทหน้าที่ของผู้เป็นแม่ (Sasaki, 1989, p. 210)

แม่ที่เลี้ยงลูกคนเดียวต้องปรับตัวรับมือกับชีวิต โดยที่เป็นทั้งแม่และพ่อ เป็นการแบกภาระ ทำบทบาทหน้าที่เกินกำลัง ต้องมีการวางแผนการแบ่งเวลาระหว่างการจัดการเรื่องลูกกับการทำงาน ของตนเอง การแสดงหลายบทบาทในเวลาเดียวกัน อาจเกิดปัญหาเกี่ยวกับวิธีการอบรมเลี้ยงดูลูก โดยเฉพาะการเป็นตัวแทนให้กับลูก โดยเฉพาะเมื่อลูกเป็นเพศตรงข้ามกับแม่ แม่ที่อยู่ในภาวะ สูญเสียต้องพยายามลดความเสียใจและเพิ่มความเข้มแข็งให้กับตนเอง ไม่ควรแสดงอาการเจ็บแค้น เศร้าโศก หรือแสดงกิริยาทางลบให้ลูกเห็นหรือได้ยิน บางคนอาจขาดเซชความรักที่มากเกินไปให้ลูก ซึ่งไม่เป็นผลต่อลูก นอกจากนี้ในกรณีที่ยังมีการเยี่ยมเยียนของอดีตสามี แม่อาจมีความกังวลใจ เมื่อได้มีการแนะนำคนรักใหม่ของพ่อ เรื่องของเพศและการนัดเที่ยวของแม่ที่ต้องการเริ่มต้น ชีวิตคู่ใหม่อาจกังวลต่อปฏิกิริยาของลูก หรือเมื่อเกิดความขัดแย้งและไม่ลงรอยกันของสัมพันธ์ภาพ อาจเป็นระหว่างลูกกับอดีตสามี (Goldenberg, 1988, p. 129) แม่เลี้ยงเดี่ยวจะรู้สึกอึดอัดใจ ในการวางตัวในสถานการณ์ต่าง ๆ

2. ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับลูก

การเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ไม่มีพ่ออยู่ในครอบครัว ทำให้ลูกได้รับผลกระทบด้านร่างกาย ด้านบุคลิกภาพและสุขภาพจิต ด้านพฤติกรรม และด้านคุณภาพชีวิต ดังนี้

2.1 ผลกระทบด้านสุขภาพ ในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่แม่มีรายได้น้อยมักพบปัญหาเรื่องโภชนาการที่ควรได้รับการตอบสนองแต่ละช่วงวัยของเด็ก เพื่อการเจริญเติบโตทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและจิตใจ ความยากจนจึงเป็นสาเหตุสำคัญของการเจ็บป่วยของเด็ก (Jones et al., 1995, p. 126) ในครอบครัวที่พ่อแม่มีความสัมพันธ์ไม่ลงรอยกันความรุนแรงจากการทะเลาะกันของพ่อแม่อาจก่อให้เกิดอันตรายแก่เด็ก นอกจากนี้การทำบทยาททั้งเป็นพ่อและแม่ของแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นบทบาทที่หนักมากเกินไป และอาจก่อให้เกิดความเครียดในการเลี้ยงลูก ส่งผลต่อการเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพของเด็ก ชีวิตสมรสที่พังทลายทำให้แม่พุดน้อยลง ทำให้มีปฏิสัมพันธ์กับลูก ๆ น้อยลง เกิดการเพิกเฉยละเลยไปจนถึงทอดทิ้งลูกได้ (Bahr, 1989, p. 180)

2.2 ปัญหาด้านบุคลิกภาพและสุขภาพจิต ปัญหาการขาดพ่อมีผลกระทบต่อพัฒนาเด็ก เพราะการมีพ่อสำคัญต่อเด็กมาก นั่นคือ เด็กทั้งหญิงและชายต้องการเรียนรู้ บทบาทพ่อและพฤติกรรมของผู้ชายและการปฏิบัติตัวต่อเพศชาย เด็กผู้ชายต้องการเรียนรู้เอกลักษณ์ทางเพศ การเลียนแบบจากตัวแบบพ่อ การเป็นผู้นำ การและเป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นต้น (ตรีนุช ชงไชย, 2554, หน้า 3)

ลูกได้รับความกระทบกระเทือนทางจิตใจ ทั้งนี้อาจเกิดขึ้นก่อนการกลายเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว เมื่อพ่อแม่ใช้คำพูดรุนแรงต่อกัน การทะเลาะหรือการทำร้ายร่างกายกัน รวมถึงเด็กอาจถูกทำร้ายด้วย เด็กเล็กแม้จะไม่เข้าใจปัญหาแต่รู้สึกได้ถึงบรรยากาศผิดปกติ และบางครั้งเด็กมีคิดว่าเป็นความผิดของตนเองด้วย ส่วนลูกวัยรุ่นน่าจะเข้าใจได้บ้างแต่มีความคับข้องใจที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาอะไรได้ ครอบครัว (จิตตินันท์ เชชะคุปต์ และคณะ, 2550, หน้า 14-15) ส่วนในเพศที่แตกต่างกัน การหย่าร้างของพ่อแม่บ่อยครั้งเด็กผู้ชายจะแสดงความเศร้า โศกออกมาภายนอก ก้าวร้าวขึ้น หัวแข็งไม่เชื่อฟัง ไม่เข้าหาผู้ใหญ่ ส่วนเด็กผู้หญิงจะมีลักษณะของการแบกรับความทุกข์ไว้ภายใน วิตกกังวล รับผิดชอบช่วยเหลืองานบ้านมากขึ้นกว่าที่เคยเป็น (Seifert, 1977, pp. 420-422)

ภายหลังจากการหย่าร้างของพ่อแม่ เด็กที่อยู่ในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจะรู้สึกสูญเสีย กลัวการทอดทิ้ง ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง สูญเสียความสัมพันธ์ในสังคม ต้องการความรัก การที่พ่อทิ้งไปทำให้เด็กเกิดภาวะซึมเศร้า ทำลายความนับถือตนเองและขาดความเชื่อมั่น มีปัญหา ด้านอารมณ์และพฤติกรรม เด็กที่ครอบครัวแตกแยกมักมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ เช่น ลักขโมย เสพของมีเงินมาหรือสิ่งเสพติดมากกว่าเด็กในครอบครัวปกติ เด็กมีความปรารถนา

อยากให้พ่อแม่กลับมาคืนดีกันส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้ของเด็ก เด็กวัยรุ่นอาจมีความรู้สึกโกรธ และต่อต้านฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง มีความวิตกกังวล รู้สึกเป็นปมด้อยรุนแรงในชีวิต

การอยู่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวส่งผลกระทบต่อสภาพปัญหาอารมณ์และจิตใจระยะยาว นั่นคือ ในหลายครอบครัวแม้ว่าพ่อแม่ไม่ได้อยู่ด้วยเป็นเวลาผ่านไปกว่า 10 ปี ความสำคัญของพ่อแม่กลับไม่น้อยลงไป เด็กบางคนโหยหาการมาเยี่ยมของพ่อแม่ และมีความต้องการที่จะสร้างความสัมพันธ์กับพ่อแม่ให้เป็นเหมือนเดิม นอกจากนี้ยังพบว่า เด็กที่มาจากครอบครัวหย่าร้างเมื่อแต่งงานมีแนวโน้มที่จะหย่าร้าง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเด็กได้เรียนรู้ตัวอย่างจากพ่อแม่จึงเห็นว่าเป็นเรื่องปกติ (Bahr, 1989, p. 179)

2.3 ปัญหาด้านพฤติกรรม เนื่องจากสภาพปัญหาภายในครอบครัวส่งผลกระทบต่อตัวเด็กทั้งทางจิตใจ ร่างกายและสังคม การขาดความรักความอบอุ่นในครอบครัวจึงอาจส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมบางอย่าง เช่น การแยกตัวจากสังคม การเก็บตัว เนื่องจากอายุที่ตนเองไม่มีพ่อแม่เหมือนเพื่อนคนอื่น (อุมาพร ตรังคสมบัติ, 2545, หน้า 256) การเกรหรือโกหกเพื่อดึงความสนใจ ต้องการความรัก ต้องการความเอาใจใส่มากขึ้น อัตราความเกเรอาจจะสูงขึ้นจากเด็กผู้ชายซึ่งขาดพ่อและเด็กผู้หญิงที่ขาดแม่เพราะรูปแบบที่เหมือนกันของเพศ ส่งผลให้เด็กในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีการกระทำความผิดมากกว่าครอบครัวปกติ เด็กหนุ่มสาวในบ้านที่มีแม่เลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง เด็ก ๆ เหล่านี้มักมีแนวโน้มที่จะตัดสินใจเองโดยไม่ฟังแม่ และมีโอกาสเบี่ยงเบนมากกว่าเด็กที่มีทั้งพ่อและแม่ เด็กสาวที่อยู่ในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีแนวโน้มนัดเพื่อนต่างเพศ มีความเสี่ยงที่เพิ่มขึ้นของการแต่งงานเร็ว มีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานและมีบุตรก่อนแต่งงาน การตั้งครภร์นอกสมรส รวมถึงการแตกสลายของชีวิตแต่งงาน (Bahr, 1989, p. 179)

2.4 ปัญหาคุณภาพชีวิต เด็กในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมักมีคุณภาพชีวิตที่ด้อยกว่าเด็กในครอบครัวปกติ เพราะโดยธรรมชาติเด็กต้องได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากบิดาและมารดา การมีพ่อที่เป็นกำลังหลักในการหาเลี้ยงทำให้ครอบครัวมีรายได้เพื่อใช้จ่ายใช้สอยตามจำเป็น แต่หากในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวแม่กลายเป็นผู้หาเลี้ยงหลักและไม่ได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจากพ่อ ครอบครัวจึงมีฐานะยากจนลง การใช้จ่ายใช้สอยน้อยลงจะทำให้เด็กได้รับผลกระทบด้านโภชนาการด้วย

ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวลูกต้องรับภาระหลายอย่างแทนพ่อแม่ทำให้กลายเป็นผู้ใหญ่เกินวัย คิดมาก วิตกกังวล มีความโกรธและขมขื่น เพราะตนเองต้องรับผิดชอบมากเกินไป และความต้องการเยี่ยงเด็กทั่วไปไม่ได้รับการตอบสนอง นอกจากนี้เมื่อถึงเวลาที่ลูกต้องจากบ้านไปด้วยสาเหตุใดก็ตาม เช่น การไปศึกษาต่อหรือแต่งงานแยกครอบครัวออกไป ก็อาจจากไปด้วยความรู้สึกคิดว่าตนจะทิ้งแม่ให้อยู่คนเดียวโดยไม่ช่วยเหลือดูแล ความรู้สึกนี้อาจฝังอยู่ในใจเป็นเวลานานก็ได้ (พฤทธิณี นนตุลา, 2550, หน้า 15)

3. ปัญหาและผลกระทบด้านเศรษฐกิจและสังคม

การเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อแม่และลูกในครอบครัวเท่านั้น หากแต่ยังเป็นปัญหาระดับสังคมและเป็นส่วนหนึ่งปัญหาของสังคมด้วย

3.1 ปัญหาความยากจน ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเกือบทั้งหมดมีการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจเข้าสู่ความยากลำบากและยากจน รายได้ของครอบครัวลดลง โดยเฉพาะครอบครัวที่มีฐานะไม่ดีนัก ในขณะที่ครอบครัวฐานะค่อนข้างดี แม้จะไม่มีปัญหาเท่ากับครอบครัวฐานะปานกลางและยากจนแต่ก็ต้องทำงานหนักขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันให้กับบุตรในอนาคต ปัญหาจะรุนแรงมากขึ้นสำหรับครอบครัวที่มีหนี้สิน หรือผู้รับผิดชอบเลี้ยงบุตรไม่ได้ประกอบอาชีพมาก่อนหรือไม่มีรายได้ประจำ (จิตตินันท์ เศษะคุปต์ และคณะ, 2550, หน้า 14-15) ความต่อเนื่องยาวนานและการขยายตัวของปัญหาเศรษฐกิจของแม่ที่เลี้ยงลูกโดยลำพัง ค่าแรงงานที่ต่ำ งานที่ทำมีลักษณะเป็นงานชั่วคราวไม่มีความมั่นคง ไม่ได้รับค่าเลี้ยงดู รวมถึงแม่เหล่านี้มีการศึกษาน้อย (Sasaki, 1989, p. 212)

ปัญหาด้านเศรษฐกิจของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนที่อยู่ ไปอยู่แหล่งใหม่ที่มีค่าใช้จ่ายค่าเช่าที่ครอบครัวพอจะจ่ายได้ ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวต้องย้ายจากเพื่อนบ้านเดิมไปสู่สภาพสังคมใหม่ ย้ายโรงเรียนไปยังโรงเรียนที่มีค่าใช้จ่ายที่ถูกลง ต้องจากครูและเพื่อนซึ่งคนในครอบครัวต่างต้องปรับตัว เป็นไปได้ว่าการเปลี่ยนที่อยู่ไปอยู่ในสภาพแวดล้อมที่แย่ง บริเวณนั้นอาจมีแนวโน้มของการก่ออาชญากรรม มีสภาพปัญหาสุขภาพจิต ความปลอดภัยส่วนบุคคลน้อยลง สูญเสียการสนับสนุนทางสังคม เด็ก ๆ ในครอบครัวอาจต้องเลิกเรียนกลางคัน เพื่อมาช่วยหารายได้และดูแลน้อง ๆ เป็นต้น ซึ่งในเขตสลัมหลายเขตในประเทศไทย พบว่า ผู้หญิงที่ถูกสามีทอดทิ้งหรือหย่าร้างร้อยละ 50 เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว ส่วนใหญ่ต้องออกไปทำงาน ลูกจึงต้องดูแลตนเอง พี่คนโตช่วยดูแลน้อง ๆ หลาย ๆ คนจึงถูกทอดทิ้งหรือออกจากบ้านตั้งแต่อายุน้อย (สมพงษ์ จิตระดับ และศิริชัย กาญจนวาสี, 2541, หน้า 132)

สภาพปัญหาความยากจนขัดสนทางการเงินของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ไม่เพียงแต่ทำให้ความเป็นอยู่แย่งเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบด้านต่าง ๆ กับสมาชิกในครอบครัว ปัญหาความยากจนมีผลต่อสุขภาพกายและความเครียด สุขภาพจิตของคนในครอบครัว และการกระทำผิดกฎหมาย มีผู้หญิงจำนวนไม่น้อยเมื่อหย่าร้างแล้วต้องเลี้ยงตัวเอง ถ้าผู้หญิงทำงานไม่ได้หรือมีรายได้ไม่เพียงพอทำให้ครอบครัวอยู่อย่างแร้นแค้น อาจบีบบังคับให้ผู้หญิงต้องทำผิดกฎหมาย เช่น อาชญากรรม หรือโสเภณี เป็นต้น (ฉันทานันท์ เอมยงค์, 2554, หน้า 3-4) บางครั้งแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เผชิญความเครียดและหาทางออกไม่ได้ อาจใช้ความรุนแรงกับเด็กหรือก่ออาชญากรรมเด็ก (มาลี จิรวัดนานนท์, 2545, หน้า 17)

3.2 ปัญหาการเข้าถึงระบบช่วยเหลือและการสนับสนุนทางสังคม แม่เลี้ยงเดี่ยว ส่วนใหญ่มักประสบปัญหาด้านกฎหมาย ในกรณีที่คู่สมรสจดทะเบียนหย่า ส่วนใหญ่ฝ่ายหญิงจะเป็นผู้เลี้ยงดูลูก และตามกฎหมายฝ่ายชายเป็นผู้จ่ายค่าเลี้ยงดู บ่อยครั้งที่ฝ่ายชายมักไม่รับผิดชอบจ่ายค่าเลี้ยงดูทำให้ฝ่ายหญิงประสบปัญหาด้านการเงิน โดยเกือบสองในสามของแม่เลี้ยงเดี่ยว พบว่าไม่ได้รับการช่วยเหลือจากอดีตสามี (ฉัฐนารี เอมยงค์, 2554, หน้า 6) แต่ก็มักปล่อยเลยตามเลย เนื่องจากการเรียกร้องบังคับเอาเงินจากฝ่ายชายเป็นเรื่องของกฎหมายที่ส่วนใหญ่ผู้หญิงไม่มีความรู้ และไม่ต้องการให้เกิดความวุ่นวายตามมา นอกจากนี้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่ไม่ได้เข้าเป็นสมาชิกอยู่ในระบบบริการของหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือด้านสวัสดิการสังคม อาจต้องรับภาระค่าใช้จ่ายโดยขาดการคุ้มครองและไม่ได้รับผลประโยชน์ทดแทน ส่วนระบบการให้ความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนก็เป็นไปอย่างไม่พอเพียง (มาลี จิรวุฒนานนท์, 2545, หน้า 15)

3.1 ปัญหาเกี่ยวกับค่านิยมของสังคม การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว มีประสบการณ์หย่าร้าง หรือแยกทางกับสามีมักถูกนิยามในแง่ร้ายหรือไม่ได้รับการยอมรับจากญาติพี่น้อง คนในสังคม ประณามและไม่ยอมรับการมีอยู่ของผู้หย่าร้าง (Goldenberg, 1988, p. 129) ทำแม่เลี้ยงเดี่ยว เกิดความรู้สึกว่าตนเป็นคนไม่ดี บางครั้งบางคนที่ไม่สามารถทนต่อความอับอายได้ถึงกับคิดสั้น กลายเป็นคนเก็บตัว เป็นโรคประสาทไป บางคนหลีกเลี่ยงจากความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ในสังคม และพยายามไปมีความสัมพันธ์ใหม่ ๆ ตามความต้องการที่แตกต่างกันไป (ฉัฐนารี เอมยงค์, 2554, หน้า 3-4)

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับสภาพปัญหาของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว สรุปได้ว่า การเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวส่งผลกระทบต่อแม่ ลูก และสังคม ผลกระทบที่เกิดกับแม่เป็นผลกระทบด้านจิตใจ สุขภาพ และด้านการทำบทบาท ผลกระทบที่เกิดกับลูก ได้แก่ ด้านสุขภาพ บุคลิกภาพ พฤติกรรม คุณภาพชีวิต ส่วนผลกระทบด้านสังคม คือ ปัญหาความยากจน ปัญหาการเข้าถึงระบบช่วยเหลือ และปัญหาเกี่ยวกับค่านิยมของสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัว

การดำเนินชีวิตในสังคมแต่ละบุคคลย่อมต้องเผชิญกับสถานการณ์แห่งการเปลี่ยนแปลง การปรับตัวจึงเป็นทักษะทางสังคมและเป็นทักษะชีวิตที่แต่ละคนพยายามปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองเพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์นั้น ๆ หรือเพื่อให้ผ่านประสบการณ์นั้น ๆ ไปอย่างราบรื่น หรือให้ได้รับผลกระทบทางลบน้อยที่สุด

ความหมายและความสำคัญของการปรับตัว

สุภาพร จารุกิตติพงษ์ (2549, หน้า 19) กล่าวว่า การปรับตัวหมายถึงความพยายามของบุคคลในการปรับสภาพปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเอง ไม่ว่าจะปัญหานั้นจะเป็นปัญหาด้านบุคลิกภาพ ด้านความต้องการ หรือด้านอารมณ์ เพื่อให้เกิดความสมดุลทางใจ ลดความวิตกกังวล ความคับข้องใจและความต้องการต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม จนเป็นสถานการณ์ที่บุคคลนั้นสามารถอยู่ในสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ได้อย่างมีความสุข

ฐิติกาญจน์ อินทาบัจ (2553, หน้า 30) อธิบายว่า การปรับตัวเป็นสำคัญช่วยให้มนุษย์ดำรงอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข เข้ากับสภาพแวดล้อมสังคมและสิ่งแวดล้อม เป็นการสร้างความสมดุลในชีวิต

พฤติณี นนทศุลา (2550, หน้า 23) อธิบายว่า การปรับตัว หมายถึง การที่บุคคลสามารถสร้างและขัดเกลาพฤติกรรมให้เข้ากับแบบแผนของสังคม หรือสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงให้สามารถบรรลุจุดมุ่งหมายที่ต้องการ ทำให้มีชีวิตอยู่ปกติสุขทั้งกายและจิตใจ ไม่เกิดผลเสียต่อตนเองและผู้อื่น เป็นผลของความพยายามของบุคคลที่ปรับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง ไม่ว่าจะปัญหานั้นจะเป็นปัญหาด้านบุคลิกภาพ ด้านความต้องการหรืออารมณ์ เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม จนเป็นสถานการณ์ที่บุคคลสามารถอยู่ในสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ถ้าบุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมนั้น ๆ ได้อย่างมีความสุขแสดงว่าบุคคลนั้นมีสุขภาพจิตดี

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล (2558, หน้า 4) กล่าวว่า การปรับตัวหมายถึง กระบวนการปรับเปลี่ยนความเชื่อ ทศนคติ และ/ หรือพฤติกรรมของบุคคลให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่

Von (1971, p. 156) กล่าวว่า การปรับตัวเป็นความพยายามที่จะทำให้เกิดความสมดุลระหว่างความต้องการ สิ่งเร้า และ โอกาสที่มีอยู่ ภายในสิ่งแวดล้อมหนึ่ง ๆ เป็นกระบวนการที่มนุษย์มีปฏิกริยาโต้ตอบกับสิ่งแวดล้อม เป็นการปรับตัวให้เข้ากับปัญหา รวมถึงปรับสภาพปัญหาที่มีอยู่ให้เข้ากับความต้องการสิ่งเร้าของตน ซึ่งการปรับตัวเป็นกระบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นกับบุคคลจะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตามในการที่จะเลือกทางเลือกต่าง ๆ อาจเป็นการหลีกเลี่ยง การทำให้ลดลง หรือการทำให้หมดไป

จากคำนิยามข้างต้น อาจสรุปได้ว่า การปรับตัว คือ กระบวนการที่บุคคลใช้ความพยายามและวิธีการต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิต ควบคุมวิธีคิด จิตใจ และความต้องการ ให้อยู่ในสภาพสมดุลกับสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น เพื่อลดปัญหา ความคับข้องใจ ความวิตกกังวล ตลอดจนจนเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปได้อย่างราบรื่น

องค์ประกอบของการปรับตัว

ในการดำเนินชีวิตแต่ละวันมนุษย์จะต้องเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งดีและไม่ดี ไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใดมนุษย์เรามากจะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเพื่อให้ตนเองสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างราบรื่นสอดคล้องกับสถานการณ์นั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อบุคคลเกิดปัญหาในการใช้ชีวิตก็มักจะต้องมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม หรือทำในสิ่งที่เรียกว่าการปรับตัวมากขึ้น ซึ่งบุคคลมีองค์ประกอบที่เป็นสาเหตุให้เกิดการปรับตัวดังนี้ ดังนี้ (สิริชัย ประทีปฉาย, 2533, หน้า 181-182)

1. แรงขับและความต้องการ คนเรามีความต้องการสองอย่างเป็นพื้นฐาน คือ ความต้องการทางกายและความต้องการทางจิตใจ ความต้องการจะทำให้เกิดแรงขับให้มนุษย์ดิ้นรนแสวงหาเพื่อสนองความต้องการ ถ้าเกิดอุปสรรคขัดขวางไม่สามารถสนองความต้องการก็จะแสดงพฤติกรรมออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อคลายจากความกระวนกระวายอันเนื่องมาจากความต้องการ พฤติกรรมที่แสดงออกเพื่อคลายความทรมานทรมานนี้เรียกว่า การปรับตัว

2. แรงกระตุ้นจากสังคม การที่สังคมและสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้คนมีปัญหาปรับตัวในด้านสังคมที่เปลี่ยนไป การอยู่ได้อิทธิพลของสังคมมีปัญหาทำให้แก่ตลอดเวลา ถ้าแก่ได้ก็มีความสุข แต่หากแก่ไม่ได้ก็เกิดความคับข้องใจ กระวนกระวายใจ จึงต้องหาทางปรับตัวด้วยวิธีการต่าง ๆ

3. เจตคติและความสนใจ เมื่อจุดมุ่งหมายชีวิตของคนเปลี่ยนไปบุคคลจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่เปลี่ยนไปจากเดิม

กลไกการปรับตัว

การปรับตัวเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของบุคคล เมื่อบุคคลสามารถปรับตัวได้ดีหรือประสบความสำเร็จในการปรับตัวจะอยู่สภาวะสบายใจ ไม่มีความคับข้องหรือขัดเคืองใจหลงเหลืออยู่ แต่หากบุคคลนั้นไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปได้ จะก่อให้เกิดปัญหาการดำเนินชีวิต เกิดความเครียด ความกระวนกระวายใจ แม้ว่าในระยะยาวจะสามารถหาวิธีการคลายความวิตกกังวลลงได้แต่ร่องรอยของความไม่สบายใจที่ยังหลงเหลืออยู่ จะกลายเป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิตต่อไป กลไกและกระบวนการการปรับตัวของบุคคลเกิดขึ้นและแสดงออกตามลำดับ ดังนี้ (พฤฒิณี นนท์ตุลา, 2550, หน้า 24-27)

1. ปฏิกริยาทางร่างกายเพื่อการปรับตัว (Reaction of adjustment) ซึ่งปฏิกริยาของร่างกายที่บ่งบอกถึงการเกิดขึ้นความเครียดและการพยายามปรับตัว ได้แก่ อาการบวมและอาการต่อต้าน ในขณะที่ร่างกายเกิดความเครียด จะมีการหลั่งฮอร์โมนออกมา ผู้ที่มีความเครียดอาจมีอาการนอนไม่หลับ ปวดศีรษะอย่างรุนแรง ปวดท้อง แต่หากร่างกายเผชิญกับความเครียดนาน ๆ และไม่สามารถต้านทานไว้ได้ก็อาจถึงขั้นอวัยวะหยุดทำงาน

2. วิธีการเผชิญปัญหาและการตอบโต้ปัญหาโดยอัตโนมัติ บุคคลมีวิธีการหลากหลายแตกต่างกันไปเพื่อปรับตัวในขั้นนี้ เช่น การร้องไห้และการระบายออกด้วยคำพูด วิธีเหล่านี้จะช่วยปลดปล่อยอารมณ์ความเครียด ความอึดอัด ความปวดร้าว ความน้อยใจ ความเสียใจ บางคนอาจแสดงออกด้วยการหัวเราะหรือการทำตัวตลกเพื่อให้เกิดความผ่อนคลาย ซึ่งช่วยลดความเครียดและพฤติกรรมก้าวร้าวลงได้ การเผชิญปัญหาด้วยการแสวงหาความร่วมมือก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งเพื่อที่จะได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์และได้รับกำลังใจจากคนอื่น การพักผ่อนหย่อนใจและการนอนหลับก็ถือเป็นวิธีการที่จะช่วยให้ร่างกายและจิตใจได้พักผ่อน เมื่อความสงบเกิดขึ้นจากการพักผ่อนหรือนอนหลับ บุคคลจะสามารถคิดวิเคราะห์เข้าใจในเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้และช่วยให้เกิดความผ่อนคลายลดความตึงเครียดได้ดี

3. การใช้กลไกป้องกันทางจิต (Defense mechanism) เป็นกลไกที่บุคคลนำมาใช้เพื่อคลายเครียด ความกังวลใจ ความคับข้องใจ ความขัดแย้งในใจ โดยรักษาไว้ซึ่งความภาคภูมิใจในตัวเอง ซึ่งมีรูปแบบกลไกที่แตกต่างกัน 3 ประเภท ได้แก่

ประเภทสู้หรือเผชิญปัญหา ไม่ว่าจะเป็นการหาเหตุผลเข้าข้างตนเอง ซึ่งเป็นการใช้เหตุผลเพื่อกลบเกลื่อนหรือเหตุผลที่เป็นที่ยอมรับมาอธิบายแทนเหตุผลที่แท้จริง เพื่อรักษาความรู้สึกที่ดีของตนเองไว้ การใช้วิธีการโยนความผิดให้คนอื่น เป็นการบิดเบือนความจริงซึ่งอาจช่วยลดความไม่พึงพอใจของตนเอง พ้นความอับอายและสบายใจขึ้นได้ บางคนอาจใช้วิธีการปรับตัวแบบชดเชยจุดบกพร่องหรือข้อเสียของตนด้วยวิธีการอื่น ๆ หรือวิธีการทดแทนแปลงรูปแบบอารมณ์ด้วยกิจกรรมที่เป็นที่ยอมรับได้ของสังคม

ประเภทหลีกเลี่ยงหรือหนีปัญหา บุคคลอาจปรับตัวด้วยการแยกตัวออกจากสังคม อยู่ลำพังในโลกของตัวเอง หรือบางคนอาจมีพฤติกรรมถดถอยไม่ยอมช่วยเหลือตนเองและให้ผู้อื่นช่วยเหลือตลอด และในบางรายถึงขั้นหลีกเลี่ยงสถานการณ์ปัญหาด้วยการหนีเข้าสู่สภาวะเจ็บป่วย ซึ่งมีทั้งแบบที่เป็นการแกล้งป่วยและถึงขั้นป่วยจริง ๆ

ประเภทใช้การบำบัด เป็นวิธีการที่บุคคลหาทางออกด้วยการหาที่ปรึกษาซึ่งอาจเป็นคนสนิทที่ไว้ใจได้ หรือแม้กระทั่งจิตแพทย์ เพื่อไม่เก็บความอึดอัดไว้ในใจมากเกินไป บ้างก็หลีกเลี่ยงสถานการณ์ที่ต้องเผชิญด้วยการหนีจากเหตุการณ์หรือสถานที่นั้นไปสักพัก เช่น การลาพักผ่อน การไปเที่ยวชายทะเล บ้างก็ปรับเปลี่ยนวิธีคิดโดยเลิกคาดหวังอะไรที่สูงเกินไป ตลอดจนการนั่งสมาธิเพื่อความสงบอารมณ์ เหล่านี้เป็นวิธีการที่ทำให้เกิดความสงบมีสติและคิดวิเคราะห์ได้ดีมากขึ้น

คุณลักษณะของการปรับตัวที่ดี

เมื่ออยู่ในสถานการณ์ปัญหามักจะมีกลไกการปรับตัวหลากหลายรูปแบบ แต่ความสามารถในการปรับตัวของบุคคลนั้นแตกต่างกัน บุคคลที่ปรับตัวได้ดีจะมีสุขภาพจิตดี

มีคุณภาพชีวิตที่ดีและดำเนินชีวิตต่อไปได้อย่างราบรื่น ซึ่งคุณลักษณะของผู้ที่ปรับตัวได้ดั่งนั้น มีดังนี้ (สุภกานต์ ชื่อเกียรติขจร, 2543, หน้า 148-154; วราภรณ์ ตระกูลสฤษฎี, 2545, หน้า 132; จิติกาญจน์ อินทาปัจ, 2553, หน้า 29)

1. เป็นตัวของตัวเอง เห็นคุณค่าของตนเอง เชื่อมมั่นในตนเอง มีความภาคภูมิใจในตัวเอง ขณะเดียวกันก็ยอมรับความสามารถและความสำเร็จของผู้อื่น
 2. เข้าใจและยอมรับสภาพของตนเอง ยอมรับสภาพความเป็นจริง
 3. พึ่งตนเอง สามารถทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเองไม่พึ่งพิงผู้อื่น มีความมั่นคงทางอารมณ์ รับผิดชอบต่อการกระทำและการตัดสินใจของตนเอง
 4. มองโลกในแง่ดี มีทัศนคติเชิงบวก มีทัศนคติที่ดีต่อคนอื่น ใจกว้างมองบุคคลโดยปราศจากอคติ
 5. รู้จักควบคุมอารมณ์และจัดการอารมณ์ของตนเองได้อย่างเหมาะสม มีความฉลาดทางอารมณ์
 6. ปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม ไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อสังคม ไม่เป็นคนเบียดเบียนง่าย ทะเลาะวิวาทกับคนอื่นบ่อย ๆ และมีความยุติธรรมต่อคนอื่น
 7. มีความรู้สึกไม่ถอยหนี เมื่อเจอกับสถานการณ์ที่ยู่ยากก็พร้อมเผชิญหน้า เป็นบุคคลที่สามารถนำเอาเหตุการณ์ที่ผ่านมาแล้วมาใช้ให้เป็นประโยชน์ มีความกล้าที่จะเผชิญชีวิตแม้จะเกิดเหตุร้าย ไม่ท้อแท้ ไม่ก้าวร้าว กล้าต่อสู้เต็มกำลังความสามารถ และผ่านสถานการณ์ไปได้ด้วยกำลังใจที่เข้มแข็งของตน
 8. มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ได้รับความรักความอบอุ่นจากครอบครัวเพียงพอ รวมถึงในหมู่เพื่อนฝูงทำให้เกิดความพึงพอใจในการใช้ชีวิต สร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้ดี ไม่เป็นคนเก็บตัว มีใจกว้างรับฟังความคิดเห็นหรือการโต้แย้งของผู้อื่น
 9. มีความรู้สึกเป็นอิสระ รู้สึกว่าตนไม่ได้ถูกบังคับ พึงพอใจในอิสระภาพ มีส่วนในการแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล ตัดสินใจในการกระทำและการวางแผนชีวิตด้วยตนเอง
- การปรับตัวและการเผชิญปัญหาของครอบครัว**
- ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนับว่าเป็นครอบครัวลักษณะพิเศษ ที่มีโครงสร้างไม่สมบูรณ์ เนื่องจากเป็นครอบครัวที่มีแม่เลี้ยงลูกเพียงลำพังไม่มีพ่อหรือผู้ชายที่เป็นสามีอยู่ร่วมในครอบครัว ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่จึงอยู่ในสภาวะวิกฤติ แม่เลี้ยงเดี่ยวจำเป็นต้องปรับบทบาทในครอบครัว เพื่อเป็นทั้งแม่และพ่อของลูก แยกภาระเพิ่มขึ้นเนื่องจากต้องหารายได้ให้ได้มากขึ้น อีกทั้งยังคงต้องทำงานบ้านอยู่ทุกวัน ในขณะที่สภาพจิตใจนั้นประสบกับความสูญเสีย ความเศร้าโศก

ยังคงอยู่ มีผลโดยตรงทำให้ครอบครัวอยู่ในสภาวะเครียด ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว จึงจะต้องปรับตัว และเผชิญปัญหาที่กำลังเกิดขึ้น เพื่อให้สมาชิกทุกคนได้ดำเนินชีวิตไปอย่างราบรื่นที่สุด

McCubbin et al. (1996, p. 17) ได้อธิบายถึงปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวของครอบครัว ดังนี้

1. ความเปราะบางของครอบครัว (Family vulnerability) ซึ่งเกิดจากการสั่งสมของปัญหาครอบครัว หากมีมากจะบั่นทอนความสามารถของครอบครัวในการเผชิญภาวะวิกฤติ

2. ทรัพยากรของครอบครัว (Resource) ในด้านอารมณ์ จิตใจ สังคม และวัตถุ สิ่งของ เงินทองที่ครอบครัวมีอยู่หรือสามารถหามาได้ จะช่วยให้ครอบครัวเผชิญวิกฤติได้

3. การประเมินสถานการณ์ต่าง ๆ ของครอบครัว (Appraisal) หากครอบครัวมีเจตคติเชิงบวกและสามารถประเมินสถานการณ์ปัญหาได้จะช่วยให้เกิดการปรับตัวและแก้ปัญหาได้อย่างสร้างสรรค์

4. การได้รับการสนับสนุน (Support) การสนับสนุนทั้งจากภายในและภายนอกครอบครัวจะช่วยส่งเสริมให้ครอบครัวสามารถปรับตัวในสภาวะวิกฤติได้

5. การทำหน้าที่ของครอบครัว (Pattern of functioning) ความรักใคร่ปรองดอง ความอบอุ่นและความเอื้ออาทร การช่วยเหลือกันภายในครอบครัวเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้ครอบครัวฟันฝ่าวิกฤติไปได้

6. การจัดการและแก้ปัญหา (Coping and problem solving) หากสมาชิกในครอบครัวมีทักษะชีวิตในการรับมือและแก้ไขปัญหาจะสามารถเผชิญภาวะวิกฤติได้อย่างมีสติ สามารถหาแหล่งสนับสนุนช่วยเหลือจนอยู่ในภาวะสมดุลได้

7. กระบวนการแก้ปัญหา (Process) ครอบครัวที่สามารถเชื่อมโยงเหตุและผลของภาวะวิกฤติ จะสามารถประยุกต์ใช้วิธีการและกระบวนการแก้ไขปัญหาได้อย่างเหมาะสม ซึ่งจะช่วยให้ทราบแนวโน้มที่อาจเกิดขึ้นกับครอบครัวหลังผ่านพ้นวิกฤติไปได้

Stinnett and Saur (1977, p. 64) กล่าวว่า คุณสมบัติที่จะช่วยให้ครอบครัวปรับตัว ทำหน้าที่ได้คืออย่างมีประสิทธิภาพและสามารถจัดการไม่ให้เกิดความเครียดรุนแรงกลายเป็นวิกฤตการณ์ ได้แก่

1. มีการจัดองค์กรภายในครอบครัว มีความสมดุลระหว่างความเป็นอิสระและการพึ่งพากัน มีขอบเขตระหว่างรุ่นที่ชัดเจน

2. สมาชิกในครอบครัวมีความรู้สึกมั่นคงและมีความภาคภูมิใจในครอบครัวของตน มีการส่งเสริมให้สมาชิกตนเองได้และมีความนับถือตนเอง

3. รู้จักมองสิ่งต่าง ๆ ในแง่ดี มีความยืดหยุ่นในบทบาท

4. สมาชิกสามารถต้องเห็นพ้องกันในข้อขัดแย้งและความต้องการของแต่ละฝ่าย
5. สื่อสารกันอย่างมีประสิทธิภาพ มีการประทับประคองทางอารมณ์ต่าง ๆ ได้ดี
6. เคารพนับถือซึ่งกันและกันและกันและกัน ตระหนักถึงคุณค่าของการอย่างแท้จริง
7. มีโอกาสใช้เวลาร่วมกัน
8. มีการนับถือศาสนาอย่างแน่นแฟ้นและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับระบบอื่น ๆ ภายนอก

ครอบครัว

เมื่อมีภาวะวิกฤตเกิดขึ้น ครอบครัวจำเป็นต้องมีการจัดการเพื่อให้สามารถดำรงหน้าที่ที่จำเป็นไว้รักษาความสมดุลของครอบครัวเพื่อไม่ให้ภาวะวิกฤตนั้นทำลายได้สมาชิกครอบครัวจะใช้พฤติกรรมเผชิญความเครียดหลายรูปแบบเพื่อจัดการลดความเครียดที่เกิดขึ้น

Lazarus and Folkman (1984, pp. 28-30) ได้แบ่งการเผชิญความเครียดเป็น 2 แบบ คือ

1. การเผชิญความเครียดด้วยการมุ่งแก้ปัญหา เป็นการแก้ไขปัญหามาโดยใช้หลักการวิทยาศาสตร์ คือ กำหนดขอบเขตของปัญหาหาวิธีการแก้ปัญหาในหลายวิธีซึ่งน้ำหนักกว่าวิธีใดจะให้ผลดีอย่างไรเลือกวิธีที่เหมาะสม ลงมือแก้ปัญหา

2. การเผชิญความเครียดด้วยการลดอารมณ์ตึงเครียด เป็นการลดอารมณ์ตึงเครียดเมื่อบุคคลประเมินแล้วว่าไม่สามารถแก้ไขสิ่งที่ทำให้เกิดความเครียดนั้นได้ วิธีเหล่านี้ ได้แก่ การหลีกเลี่ยงการถอยห่างจากเหตุการณ์นั้น การมองในสิ่งที่ดีของเหตุการณ์นั้น การออกกำลังกาย การทำสมาธิ การหาสิ่งสนับสนุนทางอารมณ์ และการระบายความโกรธ

การเผชิญความเครียดที่มีประสิทธิภาพต้องสามารถจัดการกับต้นเหตุของความเครียดนั้นได้สำเร็จ สามารถลดปัญหาความไม่สบายใจจากปัญหาที่เกิดขึ้น ส่วนการเผชิญความเครียดที่ไม่มีประสิทธิภาพจะเป็นการทำให้ความเครียดลดลงชั่วคราวเท่านั้น ถ้าใช้วิธีการเผชิญความเครียดลักษณะนี้เป็นเวลานานจะทำให้ร่างกายไม่สามารถปรับตัวได้เป็นอันตรายต่อสุขภาพได้

Jalowice (1988, pp. 287-308) ได้พัฒนาเครื่องมือวัดพฤติกรรมการเผชิญความเครียด โดยแบ่งพฤติกรรมการเผชิญความเครียดออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. เผชิญหน้ากับปัญหา (Confrontive coping) เป็นวิธีการที่มุ่งแก้ปัญหาโดยการพยายามขจัดสาเหตุของปัญหาเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมหรือสถานการณ์ ได้แก่ การพยายามแก้ไขปัญหาค้นหาข้อมูล และการนำประสบการณ์เดิมมาใช้ในการแก้ปัญหา

2. การจัดการกับอารมณ์ (Emotive coping) เป็นวิธีการควบคุมอารมณ์ความรู้สึก โดยแสดงออกถึงความรู้สึกหรือการระบายอารมณ์โดยที่ปัญหาไม่เปลี่ยนแปลง เช่น การรับประทานอาหาร การดำเนินผู้อื่น การสูบบุหรี่

3. การบรรเทาความเครียด (Palliative coping) เป็นวิธีการที่ใช้ควบคุมเหตุการณ์หรือแก้ไขปัญหาลงทางอ้อม เป็นแนวทางที่เปลี่ยนการรับรู้ปัญหาโดยที่ปัญหานั้นไม่เปลี่ยนแปลง เช่น การเข้านอน การสวดมนต์ อ้อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์

Billing and Moos (1981, p. 143) ได้แบ่งพฤติกรรมการเผชิญความเครียดตามวิธีการเผชิญความเครียดเป็น 3 ด้าน ได้แก่

1. การใช้กระบวนการทางความคิด (Active-cognitive coping) เป็นการใช้กระบวนการทางความคิด เป็นความพยายามในการเผชิญความเครียดเกี่ยวกับสถานการณ์ เช่น การมองโลกแง่ดี พยายามคิดถึงวิธีการเผชิญความเครียดที่เคยใช้แล้วประสบผลสำเร็จและนำมาใช้ในสถานการณ์ที่เหมือนกัน

2. การแสดงออกทางพฤติกรรม (Active-behavior coping) เป็นความพยายามแสดงออกทางพฤติกรรมอย่างเปิดเผย หรือแสดงออกในทางที่ดี ใช้ความพยายามค้นหาสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นและจัดการกับปัญหาโดยตรง

3. การหลีกเลี่ยง (Avoidance coping) เป็นความพยายามที่จะหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับปัญหาโดยตรง ได้แก่ การเตรียมความพร้อมเพื่อรับมือกับปัญหาที่เลวร้ายลง การเก็บความรู้สึก หรือการลดความเครียดด้วยการแสดงพฤติกรรมอื่น ๆ เช่น การดื่มสุรา การสูบบุหรี่

นอกจากนี้ McCubbin and Patterson (1983, p. 188) ได้กล่าวถึงกลวิธีการเผชิญปัญหาของครอบครัว ดังนี้

1. การลดปริมาณหรือความรุนแรงของปัญหา

2. การแสวงหาแหล่งช่วยเหลือเพิ่ม การขอคำแนะนำจากผู้ที่เคยมีประสบการณ์มาก่อน เพื่อให้ครอบครัวมีแนวทางในการแก้ปัญหา หรือขอความช่วยเหลือจากทีมสุขภาพ

3. การรักษาไว้ซึ่งแหล่งช่วยเหลือที่มีอยู่เพื่อใช้ในการแก้ปัญหา ได้แก่ การรักษาสัมพันธภาพในสังคมไว้เพื่อให้รู้สึกมีกำลังใจและมีแหล่งสนับสนุนช่วยเหลือ การทำกิจกรรมร่วมกันในครอบครัวเพื่อเพิ่มความผูกพันในครอบครัว

4. การพยายามลดความตึงเครียดที่เกิดขึ้นจากปัญหา ได้แก่ การพุดคุยระบายความรู้สึก การสร้างอารมณ์ขัน การไม่ติเตียนหรือกล่าวโทษกัน

5. การให้ความหมายต่อสถานการณ์ขึ้นใหม่โดยตีความในเชิงบวก มองปัญหาในแง่ดี ยอมรับปัญหา เชื่อในความสามารถของครอบครัวว่าสามารถจัดการปัญหานั้นได้

Friedman (1986, p. 212) ได้เสนอว่าครอบครัวมีแนวทางและวิธีการปรับตัวเมื่อเผชิญกับความเครียดด้วยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรภายในและภายนอกครอบครัว ดังนี้

1. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรภายในครอบครัว ได้แก่ การพึ่งพิงกันเองภายในครอบครัว ด้วยการให้ความรัก ความเอาใจใส่ และการควบคุมกันเองภายในครอบครัวเพื่อให้สมาชิกมีความแน่นแฟ้นมากขึ้น บ้างก็ใช้อารมณ์ขันในการแก้ปัญหา ซึ่งจะช่วยทำให้สมาชิกในครอบครัวผ่อนคลายความตึงเครียดได้ การทำกิจกรรมร่วมกันในครอบครัว การมอบหมายงานให้สมาชิกทุกคนได้ช่วยเหลือกัน ช่วยให้สมาชิกมีความใกล้ชิดกัน มีความรู้สึกห่วงใยร่วมกัน ช่วยลดอารมณ์ตึงเครียดลงได้

ครอบครัวที่ให้ความหมายกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในแง่ดี จะช่วยให้มองเหตุการณ์ที่กำลังเผชิญในด้านที่ท้าทายและเชื่อว่าครอบครัวสามารถจัดการปัญหานั้นได้ การที่ครอบครัวได้พูดคุย ปรึกษาหารือ รวมถึงการปรับบทบาทของสมาชิกในครอบครัวเพื่อให้ทุกคนแก้ปัญหาไปด้วยกัน เป็นวิธีการสำคัญที่ช่วยให้ครอบครัวผ่านพ้นวิกฤติไปได้

2. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรภายนอกครอบครัว นั่นคือ ครอบครัวสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในกลุ่มหรือองค์กรเพื่อขอความช่วยเหลือจากกลุ่มในฐานะที่เป็นสมาชิกกลุ่ม จะได้ทราบข่าวสารที่เป็นประโยชน์ บางครั้งการเข้าร่วมกิจกรรมกับครอบครัวที่มีปัญหาลักษณะเดียวกัน จะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แก้ปัญหาของครอบครัวได้ อีกทั้งยังสามารถใช้การสนับสนุนทางสังคมร่วมด้วย เช่น การขอความช่วยเหลือจากกลุ่มเครือข่าย เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน และชุมชน นอกจากนี้ การพึ่งพาสังสนับสนุนทางจิตวิญญาณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ก็ช่วยให้ครอบครัวเกิดขวัญและกำลังใจ มีความเชื่อมั่นและลดความตึงเครียดของครอบครัวลงได้

อย่างไรก็ตาม กลับพบว่ามีครอบครัวส่วนหนึ่งมีพฤติกรรมแก้ปัญหาด้วยวิธีการที่ไม่เหมาะสม ได้แก่ การทำร้ายจิตใจกัน การดูค่า การละเลยไม่ให้ความสนใจ การทารุณกรรม ทั้งทางร่างกายและจิตใจ การปฏิเสธไม่ยอมรับปัญหา การแตกแยก ละทิ้งความรับผิดชอบ หรือการให้ผู้ที่มิอำนาจมากที่สุดในครอบครัวเป็นคนตัดสินใจแทน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรง สหศาสตร์ครอบครัวที่กำลังเผชิญวิกฤติอยู่แล้ว (พฤทธิณี นนตุลา, 2550, หน้า 18)

การปรับตัวของครอบครัวเป็นความสามารถของสมาชิกในครอบครัวในการเปลี่ยนแปลงตนเองให้เหมาะสมกับสถานการณ์ และสามารถเผชิญกับสถานการณ์นั้น ๆ เพื่อลดความเครียด ความขัดแย้ง และปัญหาของครอบครัว โดยที่แต่ละครอบครัวมีความสามารถในการปรับตัวแตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยเกี่ยวกับสมาชิกและระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัว รวมถึงการสนับสนุนจากระบบภายนอกครอบครัว การปรับตัวของครอบครัวที่ดีช่วยให้สมาชิกสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปได้อย่างมั่นคง

แบบจำลองการปรับตัว ABCX โมเดล

การกลายเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนับว่าเป็นสถานการณ์เปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสมาชิกในครอบครัวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น สมาชิกในครอบครัวต่างก็จะต้องปรับตัวตามสถานการณ์ต่าง ๆ มากบ้างน้อยบ้าง การปรับตัวได้ดีไม่ได้เกิดขึ้นกับทุกครอบครัว ทั้งนี้ Hill (1958, pp. 139-150) นักวิชาการด้านครอบครัว ได้อธิบายว่าเหตุใดบางครอบครัวจึงจมอยู่กับภาวะวิกฤติในขณะที่บางครอบครัวสามารถรับมือกับสถานการณ์เลวร้ายได้ดี ด้วยแบบจำลองกลไกการเกิดภาวะวิกฤติและการปรับตัวของครอบครัว ABC-X โมเดล ดังนี้

1. ปัจจัย A (Stressor events) เป็นเหตุการณ์ที่กระตุ้นให้ครอบครัวรู้สึกเครียดหรือเหตุการณ์ที่ก่อให้เกิดภาวะวิกฤติกับสมาชิกในครอบครัวไม่ว่าจะเป็นสาเหตุจากภายในหรือภายนอกครอบครัว เช่น ในกรณีของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ความเครียดอาจเกิดจากการทะเลาะเบาะแว้งกันของกลุ่มสมรส การนอกใจ การละทิ้ง การเฉยเมย เป็นปัญหาทำให้สามีภรรยาไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้ หรือแม้แต่การตายของสามีหรือภรรยา เหล่านี้ทำให้เกิดผลกระทบต่อจิตใจ รวมถึงด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างรุนแรง บางครอบครัวไม่ได้คาดคิดมาก่อนว่าจะเกิดเหตุการณ์เหล่านี้ขึ้น จึงไม่ได้มีการเตรียมตัวที่จะรับมือกับสถานการณ์ร้ายแรง จากการที่เคยมีผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัวกลับกลายเป็นผู้หญิงที่ต้องทำหน้าที่หัวหน้าครอบครัวแทน แม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นหัวหน้าครอบครัวต้องแบกรับภาระอันหนักอึ้ง ในขณะที่ลูกอาจต้องรับบทบาทหรือทำหน้าที่เพิ่มขึ้น ช่วยเหลือเพื่อแบ่งเบาภาระของครอบครัว สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความเครียดในครอบครัว

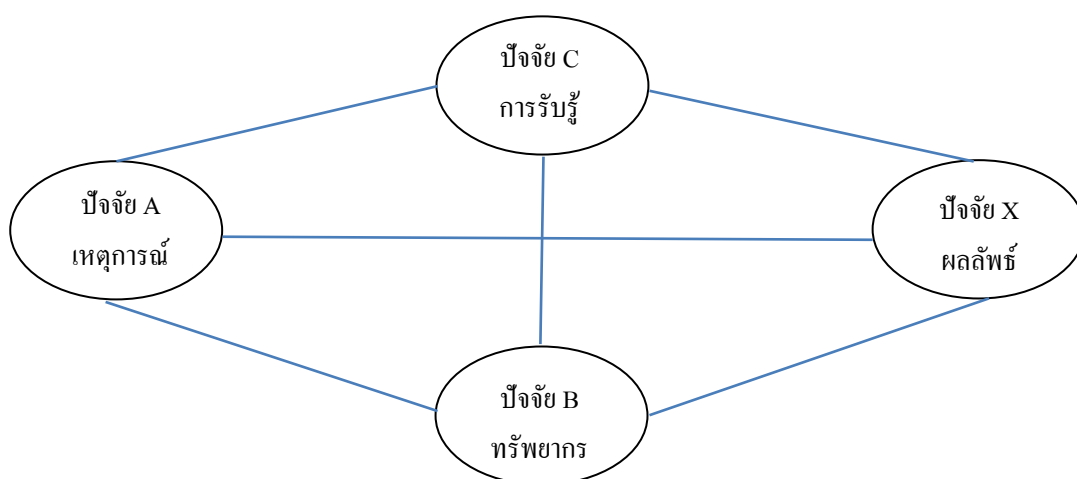
2. ปัจจัย B (Resources) เป็นทรัพยากรหรือแหล่งประโยชน์ที่ช่วยเหลือของครอบครัว ซึ่งแต่ละครอบครัวจะนำมาใช้ลดความรุนแรงของผลกระทบที่เกิดจากปัจจัย A แหล่งประโยชน์ของครอบครัวมีทั้งภายในและภายนอกครอบครัว แหล่งประโยชน์ภายใน คือ ความแข็งแรงของครอบครัว ในการที่จะเผชิญกับภาวะวิกฤติที่เกิดขึ้น สมาชิกในครอบครัวมีการพูดคุยปรึกษาหารือกัน มีความรักความผูกพันกัน ให้กำลังใจ ร่วมมือกันในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ครอบครัวชายมักจะมีแหล่งประโยชน์ภายในช่วยเหลือมากกว่าครอบครัวเดี่ยว เนื่องจากมีผู้คอยให้คำปรึกษาช่วยเหลือด้านจิตใจ สนับสนุนด้านการเงิน และดูแลสมาชิกในครอบครัวได้มากกว่าครอบครัวเดี่ยว ส่วนแหล่งประโยชน์จากภายนอกครอบครัว ได้แก่ ความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน ญาติ ตลอดจนองค์กรต่าง ๆ ครอบครัวที่เข้าถึงแหล่งประโยชน์ภายนอกครอบครัวมักเป็นครอบครัวที่มีเครือข่าย มีความรู้ และอยู่ในสังคมที่ให้ความสำคัญกับการจัดสวัสดิการแก่ประชาชน

3. ปัจจัย C (Meanings) เป็นการรับรู้และให้ความหมายของครอบครัวต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เหตุการณ์วิกฤติของแต่ละครอบครัวนั้นแตกต่างกันตามการรับรู้และการให้ความหมายของแต่ละคน ถ้าครอบครัวรับรู้ในเชิงลบ เช่น รู้สึกสิ้นหวัง ท้อแท้ ยุ่งยาก รู้สึกว่าเหตุการณ์นั้น

เป็นเรื่องยากที่จะแก้ไขหรือจัดการได้ เหตุการณ์นั้นก็จะก่อให้เกิดวิกฤตต่อครอบครัวได้มาก แต่ถ้ารับรู้ในเชิงบวก รู้สึกว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ท้าทายความสามารถ เป็นเรื่องที่สามารถหาทางออกได้ เหตุการณ์ที่เข้ามานั้นก็จะเป็นการสร้างมกดันให้กับครอบครัวแต่จะเป็นแรงผลักดันให้ครอบครัวแข็งแกร่งยิ่งขึ้น และครอบครัวที่มีความแข็งแกร่งส่วนใหญ่จะมีการปรับตัวตั้งแต่ระยะก่อนเกิดภาวะวิกฤต

4. ปัจจัย X (Outcomes) ผลลัพธ์จากการเผชิญภาวะวิกฤตของครอบครัว เกิดจากความพยายามของสมาชิกที่ปรับตัวต่อสถานการณ์ความเครียดที่เกิดขึ้น ความเครียดที่มากขึ้นจะก่อให้เกิดภาวะวิกฤตรุนแรงและทำให้การปรับตัวของครอบครัวเป็นไปได้ยาก ประเมินได้จากความสามารถทำหน้าที่ของครอบครัวได้ ภาวะวิกฤตของครอบครัวมากหรือน้อยพิจารณาได้จากปัญหาการทำหน้าที่ของครอบครัวและความวิตกกังวลของสมาชิกในครอบครัว หากสมาชิกไม่สามารถปรับเปลี่ยนบทบาทตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นย่อมเกิดปัญหาตามมาได้ หากภาวะวิกฤตนั้นรุนแรงย่อมทำให้สมาชิกมีความวิตกกังวลมาก ถ้ามากเกินไปจะก่อให้เกิดปัญหาต่อสุขภาพร่างกายและจิตใจได้ ในทางกลับกันหากครอบครัวใดสามารถจัดการกับความเครียดได้ และคืนสู่สภาพสมดุลได้เร็วครอบครัวนั้นก็จะเป็นครอบครัวที่กลับมาสมบูรณ์และเข้มแข็งอีกครั้ง

แบบจำลองกลไกการเกิดภาวะวิกฤตและการปรับตัวของครอบครัว ABC-X โมเดล แสดงให้เห็นดังภาพนี้

ภาพที่ 2 แบบจำลอง ABC-X โมเดล (Hill, 1949)

จากภาพที่ 2 แบบจำลองนี้อธิบายปฏิสัมพันธ์ระหว่าง 3 ตัวแปร ได้แก่ ปัจจัย A ปัจจัย B และปัจจัย C ที่ทำให้เกิดผลลัพธ์ คือ ปัจจัย X ซึ่งอาจนำมาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์การปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวได้ดังนี้ เมื่อมีภาวะวิกฤต (ปัจจัย A) เกิดขึ้นในครอบครัว เช่น เกิดการหย่าร้าง การแยกทางระหว่างสามี ภรรยา หรือการตายของกลุ่มสมรส สมาชิกในครอบครัว จะเกิดความเครียด ความวิตกกังวล และครอบครัวจำเป็นต้องมีการจัดการและพยายามรักษาสมดุลของครอบครัวเพื่อไม่ให้ภาวะวิกฤตินั้นทำลายการทำหน้าที่ของครอบครัวได้ สมาชิกในครอบครัวต้องช่วยกันแก้ไขปัญหาหรือลดความเครียดที่เกิดขึ้นโดยใช้ทรัพยากร (ปัจจัย B) ทั้งภายในและภายนอกครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นการเสริมสร้างความรักความเข้าใจภายในครอบครัว การหาความรู้ การสนับสนุนจากเครือญาติ เพื่อน หรือองค์กรทางสังคม เพื่อให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้ โดยเกิดปัญหาน้อยที่สุด แต่ละครอบครัวจะใช้วิธีการใดก็ขึ้นอยู่กับ การให้ความหมายและการรับรู้ปัญหาในครอบครัว (ปัจจัย C) ว่าครอบครัวมองวิกฤตอย่างสิ้นหวัง หรือมองว่าเป็นสิ่งที่ท้าทายที่ครอบครัวสามารถฝ่าฟันไปด้วยกันได้ ซึ่งผลลัพธ์ (ปัจจัย X) ที่เกิดขึ้นจากการปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวอาจเป็นการล่มสลายของครอบครัวหรืออาจเป็นการเจริญเติบโตและเข้มแข็งของสมาชิกจนกลายเป็นครอบครัวที่ประสบความสำเร็จก็เป็นไปได้ ทั้งนี้เป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ของปัจจัย A B และ C

ในการวิจัยนี้การปรับตัว หมายถึง กระบวนการที่ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวใช้ความพยายามและวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้อย่างราบรื่นและมีความสุข ประกอบด้วย การยอมรับสถานภาพของแม่เลี้ยงเดี่ยว การปรับตัวด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม การปรับตัวด้านเศรษฐกิจ และการปรับตัวด้านบทบาทแม่เลี้ยงเดี่ยว

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

บทบาท คือ การกระทำหรือพฤติกรรมที่แสดงออกตามสถานภาพหรือตำแหน่งที่ตนเองดำรงอยู่ในสังคม บุคคลมีการแสดงออกหลายบทบาทเนื่องจากมีสถานภาพหลากหลาย จากการเป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคมหลายกลุ่ม การแสดงบทบาทที่เหมาะสมเป็นสิ่งที่กลุ่มสังคมคาดหวัง อย่างไรก็ตามเมื่อบุคคลอยู่ในสถานการณ์ต่าง ๆ อาจมีการขัดกันของบทบาทและมีความจำเป็นต้องปรับบทบาทให้สอดคล้องกับสถานการณ์นั้น ๆ ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับความหมายของบทบาท ประเภทของบทบาท บทบาทความเป็นแม่ และบทบาทของแม่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ดังนี้

ความหมายของบทบาท

จอร์จ คิมดาว (2556, หน้า 11) อธิบายว่า บทบาทมีความเกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับสถานภาพ อาจเปรียบได้ว่าสถานภาพและบทบาทเป็นเสมือนเหรียญคนละด้าน เมื่อใดมีสถานภาพ

เมื่อนั้นต้องมีบทบาทที่เกี่ยวข้องควบคู่ไปกับสถานภาพนั้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง ปัจเจกบุคคลที่เป็นเจ้าของสถานภาพอันหนึ่งจะถูกคาดหวังโดยบุคคลรอบข้างให้แสดงบทบาทที่เหมาะสมสอดคล้องกับสถานภาพนั้น เช่น เราคาดหวังว่าครูต้องสอนหนังสือให้แก่เด็กนักเรียน พระสงฆ์ต้องอบรมสั่งสอนให้คนทำความดี และประพัตติคนเป็นแบบอย่าง พ่อแม่ต้องดูแลเลี้ยงดูลูก เป็นต้น

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคณะ (2549, หน้า 37-38) อธิบายว่า ตามปกติเมื่อบุคคลมีสถานภาพใดยอมเป็นที่คาดหวังจากคนอื่น ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติหน้าที่ความรับผิดชอบที่กำหนดไว้ควบคู่กับ สถานภาพนั้น การที่บุคคลกระทำหน้าที่ตามสถานภาพของตนนั้น เรียกว่าการแสดงบทบาท (Role) บทบาทจึงเป็นสิ่งที่คู่กับสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่เห็นได้ เป็นการกระทำของบุคคล ผู้มีสถานภาพเหมือนกันย่อมมีการแสดงบทบาทเป็นแบบเดียวกัน ตามบรรทัดฐานที่กำหนดไว้

พัทธา สายหู (2544, หน้า 35) กล่าวว่า คนแต่ละคนเมื่อได้สถานภาพหรือตำแหน่งทางสังคมมาแล้ว ไม่ว่าจะโดยวิธีใดเป็นสถานภาพแบบใดก็ย่อมต้องได้ “บทบาท” หรือ “หน้าที่” ประจำสถานภาพหรือตำแหน่งนั้น ๆ มาด้วย เหมือนเมื่อถูกกำหนดให้เล่นละคร เป็น “ตัวอะไรแล้ว” ก็ต้องรับ “บท” มาด้วย มิฉะนั้นจะเล่นไม่ถูก เล่นไม่ได้

Rizzo, Robert and Lirtzman (1970, p. 150) กล่าวว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่ถูกคาดหวังจากบุคคลผู้ดำรงบทบาท ซึ่งบทบาทนี้จะเกิด การเรียนรู้ถึงเนื้อหา สไตล์บทบาทหน้าที่ ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการสิทธิและสิทธิพิเศษที่สำคัญที่สุด ก็คือ สามารถจะเข้าใจได้จากบทบาทที่ถูกคาดหวัง ซึ่งถูกสื่อสารไปยังบุคคลนั้นจากบรรดาสมาชิกในสังคมนั้น

ปัญหาของการแสดงบทบาทเกิดขึ้นได้เสมอซึ่งมีสาเหตุมาจากบุคคลผู้แสดงบทบาทขาดความเข้าใจในส่วนของบทบาทที่ต้องการ ความไม่เห็นด้วยหรือไม่ลงรอยกับบทบาทที่ถูกกำหนดและอยู่ในสถานการณ์ที่ไม่ความสามารถที่จะแสดงบทบาทนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ (จिरันท์ พิมถาวร, 2556, หน้า 20)

ประเภทของบทบาท

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคณะ (2549, หน้า 37-38) แบ่งประเภทของบทบาทออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่

1. บทบาทในอุดมคติ (Ideal role) ได้แก่ บทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมายหรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้ที่มีสถานภาพหนึ่ง ๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้น

2. บทบาทตามที่บุคคลเข้าใจหรือรับรู้ (Perceived role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้น ๆ จะคาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้ย่อมเกี่ยวข้องกับทัศนคติ ค่านิยม หรือบุคลิกภาพ และประสบการณ์ของบุคคลแต่ละคน

3. บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual/ enacted role) ได้แก่ การกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ซึ่ง ย่อมขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อแสดงบทบาทหนึ่ง ๆ อาจเป็นสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคม เช่น การกดดันของกลุ่มต่าง ๆ ดังนั้นบทบาทที่แท้จริง ๆ จึงอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทที่บุคคลรับรู้ก็ได้ สถานภาพจึงเป็น โครงสร้างหรือกรอบที่กำหนดให้บุคคลแสดงบทบาทแตกต่างกันในระดับหนึ่ง แต่ก็มีแนวทางที่เป็นมาตรฐานในกระทำอยู่ในขอบเขตที่สังคมยอมรับได้

Robbins (1996, pp. 9-10) เสนอว่า หากพิจารณาบทบาทต่าง ๆ ของบุคคลที่มีอยู่ในกลุ่มสังคมจะพบว่าสามารถจำแนกเป็นลักษณะต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. บทบาทเฉพาะสถานะ (Role identity) เป็นทัศนคติที่ชัดเจนและการแสดงพฤติกรรมที่คงเส้นคงวาของบุคคลในบทบาทใดบทบาทหนึ่ง บุคคลโดยทั่วไปสามารถเปลี่ยนบทบาทได้อย่างทันทีทันใด เมื่อรับรู้ว่าคุณสมบัติและความต้องการขณะนี้เปลี่ยนแปลงไป ทำให้เขาต้องเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมไป และถ้าเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมไม่ได้ และมีแนวโน้มยังคงแสดงบทบาทเดิม คือ ผู้สอนอยู่ จะทำให้เกิดปัญหาและเกิดความขัดแย้งกับความเป็นจริงตามบทบาทใหม่

2. บทบาทที่รับรู้ (Role perception) เป็นทัศนะของบุคคลที่เข้าใจหรือเชื่อว่าเขาควรจะทำอะไร แก่ไหนและอย่างไรในสถานการณ์นั้น บทบาทที่รับรู้ขึ้นอยู่กับการตีความ (Interpretation) ตามความเชื่อและความเข้าใจของบุคคล ที่มีต่อพฤติกรรมและประเภทของพฤติกรรม

3. บทบาทที่คาดหวัง (Role expectation) เป็นความเชื่อของบุคคลอื่นที่เชื่อว่าผู้ที่ดำรงตำแหน่งหรือสถานภาพนั้นนั้นควรปฏิบัติอะไรอย่างไรแก่ไหนภายใต้สถานการณ์หนึ่งหนึ่ง โดยที่พฤติกรรมที่คาดหวังจะถูกกำหนดขึ้น โดยการประเมินจากบริบทของบทบาทที่บุคคลดำรงอยู่บทบาทที่คาดหวังเป็นผลรวมของความเชื่อของบุคคลในสังคมจนกลายเป็นกฎเกณฑ์ทั่วไปของสังคม

4. บทบาทที่ขัดแย้ง (Role conflict) เป็นสถานการณ์ที่บุคคลเผชิญกับบทบาทที่คาดหวังที่หลากหลายในเวลาเดียวกันและการปฏิบัติบทบาทหนึ่งอาจไปขัดแย้งกับอีกบทบาทหนึ่งก็ได้ ตัวอย่างเช่น ข้อความกับบทบาทความเป็นแม่ถ้าให้ลูกสอบตกก็ถูกหาว่าไม่รักลูกก็จะเสียบทบาทของความเป็นแม่ไปแต่ถ้าให้ลูกสอบได้ก็จะเสียบทบาทของความเป็นครูเป็นต้น

บทบาทความเป็นแม่

ความเป็นแม่เกิดขึ้นเมื่อผู้หญิงมีลูก การแสดงบทบาทความเป็นแม่จึงเกี่ยวข้องกับการให้กำเนิดและเลี้ยงดูลูก ในสังคมไทยบทบาทแม่มีความสำคัญมากเป็นบทบาทที่ยิ่งใหญ่และเป็นภาระหนัก นอกจากนี้บทบาทแม่ยังผูกพันกับบทบาทของผู้หญิงในครอบครัวด้วยเหตุผลทางเพศสภาพของความเป็นผู้หญิง ดังนั้นการแสดงบทบาทแม่ในครอบครัวหนึ่ง ๆ จึงมีความหมายเกินไปกว่าการให้กำเนิดและเลี้ยงดูลูกเท่านั้น

จิรนนท์ พิมถาวร (2556, หน้า 14) อธิบายว่า บทบาทการเป็นแม่ หมายถึง พฤติกรรมซึ่งประกอบด้วย อารมณ์และการปฏิบัติที่แสดงออกถึงการเลี้ยงดูบุตร การตอบสนองความต้องการของบุตรได้อย่างเหมาะสม การสร้างทักษะในการเลี้ยงดูบุตร รวมทั้งการสร้างสัมพันธ์ภาพกับบุตรที่แสดงถึงการยอมรับบุตร การมีปฏิสัมพันธ์กับบุตร ตลอดจนการสร้างสัมพันธ์ภาพกับบุคคลในครอบครัวเพื่อแนะนำบุตรและให้การยอมรับบุตรเข้าเป็นสมาชิกใหม่

ณัฐภรณ์ ชี้อมาก (2544, หน้า 22) กล่าวว่า บทบาทการเป็นแม่นั้นเป็นบทบาทหน้าที่ของสตรีเพศซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับหน้าที่ของครอบครัว บุคคลในครอบครัว บ้าน ผู้ที่เป็นมารดาจะต้องมีหน้าที่ ดังต่อไปนี้

1. รับผิดชอบดูแลบ้าน ดูแลบุตรและสามี และตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจภายในบ้าน ในปัจจุบันแม้ว่าผู้หญิงจะออกทำงานนอกบ้าน แต่ผู้หญิงก็ยังคงมีหน้าที่รับผิดชอบงานในบ้านอยู่
2. เลี้ยงดูบุตรให้เจริญเติบโตในสังคม โดยมารดาจะรักและเลี้ยงดูบุตรของตนตั้งแต่แรกเกิดจนเติบโตใหญ่
3. ให้ความรักและความอบอุ่นอย่างบริสุทธิ์ใจแก่บุตร
4. ให้การจัดเวลาหรือการอบรมสั่งสอนให้บุตรรู้จักกฎเกณฑ์ คุณค่า แบบอย่าง ความประพฤติและอื่น ๆ เพื่อที่จะปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถเผชิญกับ สิ่งแวดล้อมที่พ้นไปจากบ้านได้

ตรีษฐ ธงไชย (2554, หน้า 10) กล่าวว่า แม่ไม่ได้มีหน้าที่เฉพาะให้กำเนิดลูกเท่านั้น แม่มีหน้าที่หลาย อย่างในการที่จะผดุงให้ครอบครัวดำเนินไปอย่างมีความสุข ความสุขของครอบครัวเกิดจากปัจจัยของแม่หลายอย่างเพราะสังคมปัจจุบันกำลังเปลี่ยนแปลงไป แม่ต้องทำงานนอกบ้าน ต้องช่วยเหลือ จุนเจือครอบครัวทางเศรษฐกิจ แต่ในขณะที่เดียวกันแม่เองต้องรับบทบาทของการให้การเลี้ยงดูลูก ด้วย แม้ว่าจะมีบทบาทการทำงานนอกบ้านมากขึ้นก็จริง แต่แม่ยังคงต้องรับผิดชอบงานด้านต่าง ๆ ของครอบครัวในการที่จะผูกพัน ประสานและสร้างความราบรื่นและบรรยากาศที่มีความสุขให้กับครอบครัว โดยส่งเสริมสิ่งเหล่านี้ให้แก่ครอบครัว ได้แก่

1. สร้างการมีส่วนร่วมในครอบครัว ครอบครัวจะอยู่เย็นเป็นสุข ถ้าทุกคนมีส่วนร่วม ในกิจกรรมของครอบครัว พ่อมิใช่บุคคลที่ควรดเว้นจากงานบ้าน เป็นบุคคลพิเศษ การกระทำ เช่นนี้ เป็นการทอดทิ้งสมาชิกครอบครัวคนสำคัญ ในอดีตกลางงานบ้านส่วนใหญ่ตกเป็นหน้าที่ของ ผู้เป็นแม่แต่เพียงผู้เดียว บางบ้านอาจมีลูกจ้างช่วยแบ่งเบาภาระ เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป แม่เริ่มออกไป ทำงานนอกบ้านมากขึ้น และลูกจ้างทำงานบ้านเริ่มหายาก งานบ้านจึงเป็นภาระที่คนในครอบครัว ต้องมีส่วนช่วยกันและไม่ถือเป็นที่ของใครโดยเฉพาะ อาจเรียกได้ว่าหมดยุคที่จะมาถือว่างาน บ้านเป็นงานของผู้หญิง งานอาชีพเป็นงานของผู้ชายอีกต่อไป จริง ๆ แล้วไม่จำเป็นงาน ซักผ้า รีด ผ้า กวาดบ้าน ถูบ้าน ทำกับข้าว เลี้ยงลูก ทุกคนช่วยกันทำโดยไม่ต้องเถียงกันว่าใครทำมากทำน้อย แต่เมื่อใดใครว่างก็ช่วยกันทำ ทำด้วยความปรารถนาดีที่จะให้คนที่ตนรักไม่ต้องรับภาระมากเกินไป เช่น พ่อช่วยเลี้ยงลูก ซักผ้า เพราะไม่ยอมให้แม่ลำบาก ลูกทำงานบ้านเพราะไม่ยอมให้พ่อแม่เหน็ด เหนื่อย เช่นนี้จึงเป็นความรักความเห็นใจกันอย่างแท้จริง การสร้างการมีส่วนร่วมนี้ควรเกิดขึ้นจาก ความพอใจของกันและกัน แม้จะต้องมีวิถีกระตุ้น ให้เกิดการมีส่วนร่วมดังกล่าวนี้ขึ้นในครอบครัว

2. เสริมสร้างบรรยากาศที่ดีในครอบครัว ช่วยป้องกันความแตกแยกของครอบครัว ความสุขของครอบครัวเกิดมาจากสมาชิกในครอบครัวรู้จักผ่อนหนักผ่อนเบาไม่เอาแต่ใจตนเอง แก้ปัญหาครอบครัวด้วยเหตุผล มีสติที่จะกระทำด้วยความรู้สึกถึงความสุขของครอบครัวเป็นหลัก **บทบาทของแม่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว**

แม่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีการแสดงบทบาทหลากหลายเพื่อให้ครอบครัวดำเนินไปด้วย ความราบรื่นที่สุด การทำงานหาเลี้ยงครอบครัวไปพร้อมกับการเลี้ยงลูกให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ เพียงลำพังเป็นภาระงานที่หนัก เมื่อไม่มีสามีหรือพ่อของลูกอยู่ร่วมในครอบครัวด้วยแม่ในครอบครัว เลี้ยงเดี่ยวจึงมีบทบาทจำเป็นที่ควรปฏิบัติมากขึ้น

สายฤดี วรกิจโกคาทร (2552) กล่าวถึงบทบาทที่จำเป็นสำหรับแม่เลี้ยงเดี่ยวดังนี้

1. เป็นตัวอย่างให้กับลูก ในฐานะที่เป็นคนสุขภาพกาย สุขภาพจิตดี มีความสามารถ และมีความสุข
2. ทำทุกอย่างที่เกิดขึ้นรอบตัวเป็นเรื่องของการเรียนรู้ของทั้งพ่อและแม่ พยายามพูดคุย กับลูกให้มากขึ้นแต่ไม่ใช่ในลักษณะบ่นจู้จุกจิก

3. ควรหาคนช่วยในการดูแลลูก ดูแลงานของตนเอง และดูแลครอบครัว คนที่เป็นแม่ เลี้ยงเดี่ยวต้องแบ่งเวลาไปกับหลายสิ่งหลายอย่าง นอกจากภาระสำคัญที่ต้องทำงานหารายได้จุนเจือ ครอบครัวไปพร้อมกับการเลี้ยงลูกและยังต้องดูแลตัวเองด้วย แม่เลี้ยงเดี่ยวควรเลือกทำในสิ่งที่ใช้ แรงน้อยที่สุดแต่มีประสิทธิภาพที่สุด

4. ยอมรับลูกในวัยของเขา ยอมรับในความสามารถพิเศษ บุคลิกภาพ พัฒนาการตามวัย การที่แม่รู้จักธรรมชาติของลูก รู้จักธรรมชาติของตนเองก็จะยอมรับลูกยอมรับตัวเองได้ การถือโทษ ความคาดหวังและความหงุดหงิดจะน้อยลง

5. พยายามวางกรอบให้ลูกบ้าง เด็กที่มีกรอบที่แม่วางไว้ เช่น กลับบ้านกี่โมง อะไรที่ควรทำ อะไรที่ไม่ควรทำ เด็กจะมีความสุขและมีความเชื่อมั่น มีความมั่นคงในตนเองมากกว่าเด็กที่พ่อแม่ปล่อยหรือตามใจ

6. ใช้สิ่งที่ผิดพลาดหรือความผิดหวังที่เกิดขึ้นเป็นโอกาสที่จะเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ควรเอาปัจจุบันไปติดกับอดีต เพราะจะแบกรับความทุกข์ของอดีตและอนาคตไว้ในเวลาเดียวกัน บรรยากาศและเวลาจะช่วยให้ทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี

7. ทำความเข้าใจความโกรธของตนเอง ฝึกฝนวิธีที่จะจัดการกับความโกรธของตนเอง ในทางบวก จะช่วยให้ไม่เกิดความรุนแรงตามมา

8. พยายามฝึกฝนตนเองให้เก่งในทุกด้าน แม่เลี้ยงเดี่ยวจะต้องฝึกฝนตนเองเพื่อให้ความพร้อมทั้งการทำงาน การสื่อสาร การเรียนรู้ การเลี้ยงลูก

9. ต้องเป็นคนสุขภาพดี ดูแลตัวเองได้ แม่เลี้ยงเดี่ยวอาจมีความอ่อนแอทั้งร่างกายและจิตใจ แต่จะปล่อยให้ตัวเองเป็นแบบนั้นตลอดไปไม่ได้ เพราะแม่ที่อ่อนแอนำไปสู่ลูกที่อ่อนแอด้วย

จิตริยา ชาญวารินทร์ และchner คมกฤต (2548, หน้า 10-13) อธิบายว่า ครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ยอมรับความจริงว่าปัจจุบันพวกเขาเป็นพ่อแม่ที่ต้องเลี้ยงดูลูกตามลำพังและพวกเขาตั้งใจที่จะทำหน้าที่นี้ให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้
2. พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ให้ความสำคัญกับการทำหน้าที่พ่อแม่เป็นอันดับแรก
3. พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เลี้ยงดูลูกอย่างเหมาะสมและเป็นกลาง โดยไม่ตามใจลูกหรือบังคับลูกมากเกินไป
4. พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ให้ความสำคัญในเรื่องของการสื่อสาร พูดคุยและการแสดงอารมณ์ความรู้สึก
5. พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ตระหนักถึงความจำเป็นในการดูแลตัวของพวกเขาเอง
6. รักษาระเบียบแบบแผนที่เหมาะสมสำหรับครอบครัว
7. มีการบริหารจัดการด้านการเงินได้อย่างเหมาะสมเพียงพอที่จะเลี้ยงครอบครัวได้โดยไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น
8. ผลักดันให้ชีวิตความเป็นอยู่ของครอบครัวก้าวหน้าไปในทางที่ดี
9. ประสบความสำเร็จในการจัดการเรื่องเวลาและกิจกรรมในครอบครัว

อาจกล่าวได้ว่า แม่ในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดที่จะช่วยให้ลูก มีสุขภาพ พฤติกรรม และมีคุณภาพชีวิตที่ดี แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องมีความรู้ มีทัศนคติที่เหมาะสมและ ต้องปรับตัวอย่างมากเพื่อให้เข้ากับสถานการณ์ที่ตนเองต้องเลี้ยงดูบุตรเพียงคนเดียว บทบาทของ แม่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวจึงไม่เพียงแต่เลี้ยงดูลูกให้เจริญเติบโตเท่านั้น แต่ต้องมีการบริหารจัดการ เรื่อง การเงิน กิจกรรม และเวลาของครอบครัว พัฒนาตนเองอยู่เสมอทั้งด้านความรู้ การเรียนรู้ การมีสุขภาพดีทั้งกายและใจ การสื่อสารกับลูกและการเลี้ยงดูลูกให้เป็นคนที่มีระเบียบวินัย และการขอความช่วยเหลือจากคนอื่นตามเหมาะสม

ในการศึกษานี้บทบาทแม่เลี้ยงเดี่ยว หมายถึง พฤติกรรมของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ปฏิบัติ หรือแสดงออกต่อลูก ได้แก่ การทำงาน การเลี้ยงดูลูก และการวางแผนอนาคตสำหรับลูก

แนวคิดเกี่ยวกับความสำเร็จในชีวิต

ความสำเร็จในชีวิตเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา เมื่อก้าวถึงความสำเร็จในชีวิต นักคิด ส่วนใหญ่มักจะให้นิยามความสำเร็จโดยมุ่งความสนใจไปที่ชีวิตการทำงาน ในการวิจัยนี้ผู้วิจัย สนใจศึกษาเกี่ยวกับความสำเร็จในชีวิตครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว จึงได้ทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับ ความสำเร็จในชีวิตครอบครัว ความสุข ความอยู่ดีมีสุข และครอบครัวที่มีประสิทธิภาพและคุณภาพ ดังนี้

ความสำเร็จในชีวิตครอบครัว

ความสำเร็จในชีวิตคนเราส่วนใหญ่มาจากปัจจัยหลัก 2 ประการ ได้แก่ ความสำเร็จ เกิดจากการได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวหรือสังคมภายนอก และความสำเร็จที่เกิดจาก แรงจูงใจภายในของแต่ละบุคคล ซึ่ง Maslow (1954) ผู้เสนอทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการมนุษย์ (Hierarchy of needs theory) ทฤษฎีนี้สามารถนำมาอธิบายเกี่ยวกับแรงจูงใจและความความสำเร็จ ในชีวิตของบุคคลได้อย่างชัดเจน Maslow ได้กล่าวถึงลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ ดังนี้

1. ความต้องการทางกาย (Physiological needs) ความต้องการในขั้นนี้เป็นความต้องการ พื้นฐานของมนุษย์ ซึ่งมีพลังมากที่สุดเพราะเป็นความต้องการที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ตัวอย่างเช่น ความต้องการอากาศ อาหาร ยา รักษาโรค หากความต้องการขั้นแรกยังไม่ได้รับการตอบสนอง ก็ยากที่จะพัฒนาสู่ขั้นอื่น ๆ ได้

2. ความต้องการมั่นคงด้านความปลอดภัย (Security safety needs) เมื่อความต้องการ ในขั้นแรกได้รับการตอบสนอง จะเกิดความต้องการขั้นต่อมา ขั้นนี้เป็นความต้องการที่จะรักษา ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนเอง หากไม่ได้รับการตอบสนองจะเกิดความรู้สึก หวาดกลัว หวาด รู้สึกไม่มั่นคง

3. ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ (Belonging and love needs) เมื่อ 2 ชั้นแรก ได้รับการสนองความต้องการแล้ว มนุษย์จะสร้างความรักและความผูกพันกับผู้อื่น ต้องการเป็นส่วนหนึ่งและได้รับการยอมรับ

4. ความต้องการมีชื่อเสียงและได้รับการยกย่อง (Esteem needs) แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ ความต้องการนับถือตนเอง (Self-respect) คือ ความต้องการมีอำนาจ มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความสามารถและความสำเร็จ มีความเคารพนับถือตนเอง ความต้องการได้รับการยกย่องนับถือ (Esteem from others) คือ ความต้องการชื่อเสียงเกียรติยศ การยอมรับยกย่องจากผู้อื่น

5. ความต้องการที่จะได้รับความสำเร็จในชีวิต (Self-actualization needs) หรือนักวิชาการบางท่านอาจเรียกว่า เป็นความต้องการที่จะเข้าใจประจักษ์ตนเองอย่างแท้จริง (Self-actualization needs) เป็นความต้องการระดับสูงสุด เป็นความต้องการเพื่อตระหนักรู้ความสามารถของตน ต้องการจะเติมเต็มศักยภาพของตนเอง ต้องการความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนาสูงสุด ความเจริญก้าวหน้า การพัฒนาทักษะความสามารถให้ถึงขีดสุดยอด มีความเป็นอิสระในการตัดสินใจและการคิดสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ การก้าวสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้นในอาชีพและการงาน เป็นต้น

การดำเนินชีวิตของแต่ละคนแต่ละช่วงขณะของชีวิตย่อมมีความต้องการที่แตกต่างกัน เมื่อความต้องการระดับพื้นฐานไม่ได้รับการตอบสนอง ย่อมใช้ชีวิตอย่างยากลำบาก การเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวทำให้สมาชิกรู้สึกถึงความขาดแคลน สมาชิกอาจมีความต้องการมากกว่าครอบครัวที่อยู่กันพร้อมหน้าพ่อแม่ลูก ทั้งแม่และลูกในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวย่อมต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ต้องการความรัก ความอบอุ่น การยอมรับจากสังคมรอบข้าง ต้องการประสบความสำเร็จในการทำงาน รวมถึงความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียนของลูกด้วย ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่ได้รับการตอบสนองความต้องการหรือประสบความสำเร็จตามความต้องการถือว่าครอบครัวนั้นมีศักยภาพและมีลักษณะของครอบครัวที่ประสบความสำเร็จ

Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania (2013, pp. 3-9) ได้เสนอคำสอนจากคัมภีร์ไบเบิล เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในครอบครัวที่ทำให้ชีวิตครอบครัวประสบความสำเร็จ 7 ประการ ดังนี้

1. การจัดลำดับความสำคัญ นั่นคือ ครอบครัวต้องมาเป็นอันดับแรก สามีและภรรยา ต้องใช้เวลาอยู่ด้วยกันและอยู่กับลูกให้มาก ๆ ทั้งคู่เต็มใจเสียสละเพื่อประโยชน์ของครอบครัว
2. การสำนึกถึงพันธะผูกมัด คู่สมรสที่ประสบความสำเร็จจะมองการสมรสว่าเป็นการผูกพันถาวร เมื่อเกิดปัญหาขึ้น พวกเขามุ่งมั่นที่จะแก้ไข แทนที่จะเป็นข้อแก้ตัวเพื่อจะเลิกกัน

เมื่อคู่สมรสสำนึกถึงพันธะผูกมัดจะรู้สึกมั่นคง แต่ละฝ่ายก็ไว้ใจว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะยังคงยึดมั่นในการสมรสต่อไป

3. การร่วมมือเป็นทีม ทั้งสามีและภรรยาต้องการสมรสเป็นเหมือนทีมที่ร่วมมือกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างอยู่เมื่อมีการร่วมมือเป็นทีมสามีและภรรยาไม่ได้คิดว่าตัวเองเป็นโสดอีกต่อไป ทั้งสองเป็นเนื้อหนังอันเดียวกันซึ่งเป็นคำจากคัมภีร์ไบเบิลที่ไม่เพียงแต่พรรณนาถึงความผูกพันถาวรเท่านั้นแต่ยังแสดงถึงความสนิทแนบแน่นด้วย

4. ความนับถือ ทั้งครอบครัวที่มีปัญหาและครอบครัวที่ประสบความสำเร็จต่างก็มีข้อขัดแย้ง ในครอบครัวที่ประสบความสำเร็จจะมีการพูดคุยถึงข้อขัดแย้งโดยไม่พูดเหน็บแนมหรือสบประมาทและใช้วาจาหยาบคาย สมาชิกครอบครัวปฏิบัติต่อกันเหมือนที่อยากให้อีกคนปฏิบัติต่อตนเอง

5. ความมีเหตุผล ครอบครัวที่ประสบความสำเร็จสามีและภรรยาให้อภัยข้อผิดพลาดของกันและกันเสมอ พ่อแม่ไม่เข้มงวดเกินควรหรือตามใจลูกมากเกินไป มีการตั้งกติกานในบ้านไว้พอประมาณ เมื่อจำเป็นต้องว่ากล่าวแก้ไขก็ทำแต่พอดี

6. การให้อภัย คู่สมรสที่ประสบความสำเร็จเรียนรู้จากเหตุการณ์ในอดีตแต่ก็ไม่ผูกใจเจ็บแล้วยกเรื่องนั้นขึ้นมาตำหนิครั้งแล้วครั้งเล่า ความผิดเก่า ๆ ที่ไม่ได้รับการแก้ไขอาจเป็นเหตุให้ความขุ่นเคือง หากสามีภรรยาไม่มีทางให้อภัยกันได้ ต่างฝ่ายต่างก็เก็บนำความรู้สึกของตนเอาไว้ ทั้งคู่รู้สึกว่าต้องฝืนทนอยู่ในชีวิตสมรสที่ขาดความรัก

7. รากฐานที่มั่นคง ครอบครัวจะประสบความสำเร็จได้ถ้าได้รับมีคำแนะนำที่ดีจากแหล่งที่ไว้ใจได้ คำแนะนำมากมายเกี่ยวกับชีวิตครอบครัวจากหนังสือ นิตยสาร รายการทีวี บางคนก็ให้คำปรึกษาชีวิตสมรสและสนับสนุนคู่สมรสที่มีปัญหาให้อยู่ด้วยกันต่อไป แต่บางคนก็สนับสนุนให้แยกกันบางครั้งแม้แต่ผู้เชี่ยวชาญก็อาจจะเปลี่ยนความคิดเมื่อเวลาผ่านไป

ส่วนกรณีของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ต้องเลี้ยงลูกโดยลำพัง ก็สามารถประสบความสำเร็จในชีวิตครอบครัวได้ โดยใช้คำแนะนำต่อไปนี้ (Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania, 2013, pp. 26-27)

1. หลีกเลี่ยงการคิดในเชิงลบ ไม่มีประโยชน์ใด ๆ ที่จะคิดว่าลูกของคุณไม่มีทางได้ดี หรือคิดว่าครอบครัวของคุณหมดทางเยียวยาแล้ว การคิดอย่างนั้นจะทำให้ท้อแท้และทำหน้าที่ฐานะพ่อหรือแม่ให้สำเร็จยากขึ้น

2. ตั้งงบประมาณและบริหารจัดการการเงินให้ดี ปัญหาเรื่องเงินเป็นปัญหาหนักที่สุดของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้เป็นแม่ นั้น ในบางกรณีความกดดันด้านการเงินอาจเบาบางลงไปได้ถ้ามีทักษะในการจัดงบประมาณ

3. วางตัวเป็นแบบอย่างที่ดี ให้ลูกได้เรียนรู้ลักษณะและทักษะที่ดีจากแม่
4. รักษาสันติเมื่อเกี่ยวข้องกับอดีตสามี จงจำไว้ว่าการพูดสิ่งไม่ดีเกี่ยวกับอดีตสามีหรือการใช้ลูกเป็นสายลับสืบความเป็นไปในชีวิตของเขาเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม
5. การดูแลตัวเอง เนื่องจากชีวิตของแม่เลี้ยงเดี่ยวจะมีแต่ความเร่งรีบอาจเป็นไปได้ง่ายที่จะปล่อยให้สุขภาพทางกายและทางใจเสื่อมทรุด อย่ายอมให้เรื่องนี้เกิดขึ้นกับแม่เลี้ยงเดี่ยว

2. ความสุข

ความสุข หมายถึง ความรื่นรมย์และปราศจากความเจ็บปวด (Mill, 1995, p. 311) เป็นความรู้สึที่ดี ความสนุกสนานในชีวิต (Layard, 2011, p. 12) ความสุขเป็นสภาพชีวิตที่เป็นสุข อันเป็นผลจากความสามารถในการจัดการกับปัญหาการดำเนินชีวิต มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเอง เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี โดยครอบคลุมถึงความดีงามภายในจิตใจ ภายใต้อสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง (อภิชัย มงคล และคณะ, 2544, หน้า 56) ธรรมชาติของความสุข, 2549, หน้า 29) ส่วนความสุขในทัศนะของนักจิตวิทยาเป็นสภาพการณ์ทางจิตใจของมนุษย์ ซึ่งมี 4 องค์ประกอบ ได้แก่ ความสำราญ (Pleasure) ความปลอดโปร่งจากสภาพที่ไม่พึงพอใจ (Absence of displeasure) ความพึงพอใจ (Satisfaction) และความรู้สึกว่าชีวิตของตนมีความหมาย มีเป้าหมายหรือเป็นประโยชน์ต่อคนอื่นในสังคม (วิทยากร เชียงกูร, 2552, หน้า 54)

ความสุข โดยทั่วไป หมายถึง ประสบการณ์ และความรู้สึก ที่บุคคล สามารถบริหารจัดการได้อย่างสม่ำเสมอตามความปรารถนาในภาพรวม จนเกิดได้จริง และทำให้บุคคลนั้น เกิดความยินดี และอิ่มเอมใจ ทั้งนี้ ต้องไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน รวมถึง คุณภาพ “ความสุข” (Quality of happiness) สามารถประเมินได้จาก ตัวชี้วัดทางสังคมระดับบุคคล ซึ่งเป็นการวัดจากระดับของความพึงพอใจ ความหวัง และความสุข ของสภาพความเป็นอยู่นั้น ๆ (ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต และคณะ, 2557, หน้า 26)

ความสุขเกี่ยวข้องกับเรื่องของสุขภาพจิต กรมสุขภาพจิต (2549, หน้า 29-30) ได้แบ่งองค์ประกอบสุขภาพจิต ออกเป็น 4 องค์ประกอบ ได้แก่

1. สภาพจิตใจ (Mental state) หมายถึง สภาพจิตใจที่เป็นสุขหรือทุกข์ การรับรู้สภาวะของสุขภาพตนเอง ความเจ็บป่วยทางด้านร่างกาย ที่ส่งผลกระทบต่อทางด้านจิตใจ และความเจ็บป่วยทางจิต
2. สมรรถภาพของจิตใจ (Mental capacity) หมายถึง ความสามารถของจิตใจในการสร้างความสัมพันธ์ กับผู้อื่นและการจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อการดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข
3. คุณภาพของจิตใจ (Mental quality) หมายถึง คุณลักษณะที่ดีงามของจิตใจ ในการดำเนินชีวิตอย่างเกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม

4. ปัจจัยสนับสนุน (Supporting factors) หมายถึง ปัจจัยที่สนับสนุนให้บุคคล มีสุขภาพจิตที่ดี ซึ่งเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคนในครอบครัว ชุมชน การทำงาน รายได้ ศาสนา ความเชื่อของแต่ละบุคคล ความสามารถในการทำงาน ตลอดจนสิ่งแวดล้อมและความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

ในทางพุทธศาสนา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต, 2552, หน้า 12-15) กล่าวว่า ความสุข คือ การรู้เท่าทันความทุกข์ ปฏิบัติทุกข์อย่างถูกต้อง ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ทำให้เกิดความทุกข์แล้วไม่นำความทุกข์เข้าตัว รักสุขที่ชอบธรรมและไม่หลงมัวเมาในสุขที่ไม่ชอบธรรม และหมั่นเพียรในการปฏิบัติให้ถึงสุขที่ประณีตขึ้นไป ซึ่งความสุขมี 5 ชั้น ดังนี้

ขั้นที่ 1 ความสุขจากการเสพวัตถุ หรือสิ่งบำรุงบำเรอภายนอกที่นำมาปรนเปรอ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ของเรา ซึ่งส่วนนี้เป็นความสุขสามัญที่ทุกคนในโลกปรารถนากันมาก ความสุขประเภทนี้ขึ้นต่อสิ่งแวดล้อม

ขั้นที่ 2 ความสุขจากการเจริญคุณธรรม เช่น มีเมตตา มีศรัทธา จะส่งผลให้บุคคล มีความสุขเพิ่มขึ้น ซึ่งคุณธรรมทำให้จิตใจของบุคคลเปลี่ยนไป เหมือนพ่อแม่ที่มีความสุข เมื่อให้แก่ลูก เพราะรักลูก ความรัก คือ เมตตา อยากให้ลูกมีความสุข พอให้แก่ลูกแล้ว เห็นลูก มีความสุขตัวเองก็มีความสุข เมื่อพัฒนาเมตตากรุณาขยายออกไปถึงใคร ให้แก่คนนั้นก็ทำให้ตนเอง มีความสุขศรัทธาในพระศาสนาในการทำมาดีและในการบำเพ็ญประโยชน์ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 ความสุขเกิดจากการดำเนินชีวิตถูกต้องสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ ไม่หลงอยู่ในโลกของสมมติ บุคคลที่ปรับชีวิตได้เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ จะสามารถ หาคความสุขจากการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามความเป็นจริงของธรรมชาติได้เสมอ

ขั้นที่ 4 ความสุขจากความสามารถในการปรุงแต่ง บุคคลมีความสามารถในการปรุงแต่ง ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของมนุษย์ ปรุงแต่งทุกข์ก็ได้ ปรุงแต่งสุขก็ได้ บุคคลมักใช้ความสามารถ ในทางที่เป็นผลร้ายแก่ตนเอง แทนที่จะปรับปรุงแต่งความสุข บุคคลมักจะปรุงแต่งทุกข์ คือ เก็บเอาอารมณ์ที่ไม่ดี ที่ขัดใจ ขัดหู ขัดตา เอามาครุ่นคิดให้ไม่สบายใจ ขุ่นมัว เศร้าหมอง

ขั้นที่ 5 ความสุขเหนือการปรุงแต่ง คือ อยู่ด้วยปัญญาที่รู้เท่าทันความจริงของโลกและชีวิต การเข้าถึงความจริงด้วยปัญญาเห็นแจ้ง ทำให้วางจิตวางใจลงตัวสนิทสบาย กับทุกสิ่งทุกอย่าง อยู่อย่างผู้เฒ่าใจชีวิต จะมีความสุขอยู่ประจำเป็นสุขเต็มอ้อมข้างใน ไม่ต้องการหาจากข้างนอก และเป็นผู้มีชีวิตที่พร้อมจะทำเพื่อผู้อื่นเต็มที่ เพราะไม่ต้องห่วงกังวลถึงความสุขของตน และไม่มีอะไรที่จะต้องทำเพื่อตนเองอีกต่อไป จะมอง โลกด้วยปัญญาที่รู้ความจริงและด้วยใจที่กว้างขวาง และรู้สึกเอื้อกูล

ความอยู่ดีมีสุข

ความอยู่ดีมีสุข (Well-being) เป็นคำที่ถูกนำมาใช้ในการวัดคุณภาพชีวิตของคนในสังคม ซึ่งเป็นความพยายามที่จะผนวกเอาความหมายด้านการพัฒนาหรือความก้าวหน้ากับความหมายด้านความสุขเข้าด้วยกัน ในปัจจุบันนี้ยังไม่มีตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง เป็นมาตรฐานเดียวกัน จึงไม่สามารถนำไปใช้ในเชิงนโยบายได้อย่างชัดเจนนัก (บัวพันธ์ พรหมพักพิง และคณะ, 2548, หน้า 2) การวัดความอยู่ดีมีสุขสามารถวัดได้ใน 2 ลักษณะ ได้แก่ ความอยู่ดีมีสุขทางภาวะวิสัย (Objective well-being) และความอยู่ดีมีสุขทางอัตวิสัย (Subjective well-being) ความอยู่ดีมีสุขทางภาวะวิสัยหมายถึงสภาพหรือเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม หรือด้านอื่น ๆ ที่เป็นรูปธรรมที่ทำให้บุคคลได้รับการตอบสนองความจำเป็นในระดับต่าง ๆ เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย ความปลอดภัย การมีสิ่งแวดล้อมในการดำรงชีวิตที่ดี เป็นต้น ส่วนความอยู่ดีมีสุขทางอัตวิสัยเกี่ยวข้องกับการวัดความพึงพอใจ ความรู้สึก ทศนคติ และความเข้าใจในระดับบุคคล ซึ่งดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เนื่องจากมีความยากในการกำหนดและวัด การวัดเชิงอัตวิสัยสัมพันธ์กับความเข้าใจและทัศนคติในเรื่องของชีวิตที่เป็นสุขทั้งด้านครอบครัว เพื่อนฝูง และมาตรฐานความเป็นอยู่ (ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต และคณะ, 2557, หน้า 17-18)

Seligman (2011, pp. 14-29) กล่าวว่า ความอยู่ดีมีสุข (Well-being) คือ สิ่งที่ประกอบไปด้วยความรู้สึกพึงพอใจหรือความสุขที่แสดงในหลาย ๆ องค์ประกอบของชีวิต ที่คนส่วนใหญ่มักคำนึงไปเพื่อประโยชน์แห่งตน การวัดความอยู่ดีมีสุขจึงเป็นการวัดในองค์ประกอบ (Element) ของความอยู่ดีมีสุข 5 องค์ประกอบ ดังนี้

1. อารมณ์เชิงบวก (Positive emotion) เป็นอารมณ์ที่ทำให้รู้สึกดีต่อสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น ความสนุกสนาน ความพึงพอใจ ความกตัญญู และความรัก
2. ความผูกพัน (Engagement) เป็นความอยู่ดีมีสุขเชิงอัตวิสัย แรงจูงใจ ความยินดี ความปีติอย่างสิ้นเหลือ ความสะดวกสบาย ความอบอุ่น และความชอบ
3. การให้ความหมายในชีวิต (Meaning) เป็นความรู้สึกระลึกถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเอง หรือเหตุการณ์มีความสัมพันธ์กับผู้อื่น เป็นความรู้สึกที่ให้คุณค่า มีความหมายต่อชีวิต อาจแสดงออกในรูปของความปรารถนา ภาพประทับใจ
4. ความสัมพันธ์เชิงบวก (Positive relationship) เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของความอยู่ดีมีสุขและเป็นองค์ประกอบสำคัญ ต่อการเสริมสร้างองค์ประกอบอื่น สังคมที่มีการพัฒนาและสร้างเสริมความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนในสังคม เปรียบได้กับการมีสมองสังคมขนาดใหญ่ (The big social brain) ซึ่งจะช่วยให้เกิดอารมณ์เชิงบวกขึ้นมาในสังคม เช่น ความรัก เมตตา สงสาร

ความกรุณา ความเสียสละ และการสร้างทีมงานให้มีขึ้นในสังคม เรียกว่ารังผึ้งแห่งอารมณ์ (Hive emotion) จะทำให้สังคมนั้นประสบความสำเร็จ

5. ความสำเร็จ (Accomplishment) การได้รับความสำเร็จอย่างต่อเนื่องและความเป็นผู้ชนะ เป็นการซึมซับความสำเร็จในชีวิต ในสิ่งที่ทำ ในสิ่งที่เรียนรู้ และความสำเร็จจากการแก้ปัญหา นำไปสู่ความปลาบปลื้ม ทำให้เกิดการพัฒนาไปสู่ความสำเร็จในชีวิต ที่เป็นประโยชน์แก่ตนเอง และการเป็นผู้ชนะนำไปสู่ความมั่งคั่ง (Wealth)

Gasper (2004, p. 47) ได้แยกองค์ประกอบหรือมิติของความอยู่ดีมีสุขว่ามีความหมายในแง่ต่าง ๆ 6 ด้าน คือ

1. ความพึงพอใจ
2. การได้รับหรือบรรลุในสิ่งที่ชอบ
3. เสรีภาพของการเลือกใช้ชีวิต
4. ความมั่งคั่ง
5. การบรรลุถึงคุณค่าบางอย่างซึ่งเป็นอิสระหรืออยู่นอกเหนือจากตัวบุคคล เช่น การมีสุขภาพดี เป็นต้น
6. การถือครองหรือเป็นเจ้าของทรัพยากรหรือทรัพย์สินที่ก่อให้เกิดโอกาสศักยภาพหรือความสามารถในการบรรลุเป้าหมาย

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550, หน้า 1-3) กล่าวว่า ความอยู่ดีมีสุข หมายถึง การมีสุขภาพอนามัยที่ดีทั้งร่างกายและจิตใจ มีความรู้มีงานที่ทั่วถึง มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต มีครอบครัวอบอุ่นมั่นคง อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี และอยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการที่ดีของรัฐ การดำรงชีวิตของครอบครัวจะเกี่ยวข้องกับ 7 มิติเชื่อมโยงกัน อย่างเป็นองค์รวม ได้แก่ ด้านสุขภาพอนามัย ความรู้ ชีวิตการทำงาน รายได้และการกระจายรายได้ ชีวิตครอบครัว สภาพแวดล้อม และการบริหารจัดการที่ดีของภาครัฐ ดังนี้

1. สุขภาพอนามัย หมายถึง ภาวะที่ปราศจากโรคร้ายไข้เจ็บ อันเกิดจากการสร้างสุขภาวะที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสติปัญญา รวมถึงการมีโภชนาการที่ดี การรู้จักป้องกันดูแลสุขภาพที่ดีของตนเองและสามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุข

2. ความรู้ เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการยกระดับความอยู่ดีมีสุขของคนไทย เพราะความรู้ช่วยเสริมสร้างศักยภาพของคนให้มีทักษะความสามารถในการปรับตัวได้อย่างเท่าทันในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การที่คนเราจะมีความรู้ได้นั้นจะต้องได้รับการศึกษา การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างโอกาสและพัฒนาสติปัญญาและกระบวนการเรียนรู้

ของคนให้สามารถคิดเป็น ทำเป็น เรียนรู้ที่จะพึ่งตนเอง และใช้ประสบการณ์ ศักยภาพ ทักษะของตนเองให้เป็นประโยชน์ในการปฏิบัติภารกิจในสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

3. ชีวิตการทำงาน เป็นปัจจัยกำหนดความอยู่ดีมีสุขของคน นอกจากจะต้องมีความสุขภายนอกที่ดี ได้รับการศึกษาแล้ว การทำงานจะเป็นที่มาของรายได้และอำนาจซื้อซึ่งนำไปสู่การสร้างความสำเร็จและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การมีงานทำที่ดี มีความมั่นคงและปลอดภัยในการทำงาน มีรายได้อย่างต่อเนื่อง ย่อมส่งผลให้คนเราสามารถดูแลความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัวให้อยู่ดีมีสุขได้และยังประโยชน์ต่อเศรษฐกิจและสังคมโดยรวม

4. รายได้และการกระจายรายได้ ความขัดสนในด้านรายได้ในการยังชีพ การมีปัญหาค่าใช้จ่ายที่รุนแรง และความไม่เท่าเทียมกันของรายในระดับสูงย่อมสะท้อนการอยู่อย่างเป็นทุกข์ในสังคม ดังนั้นความอยู่ดีมีสุขที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การเสริมสร้างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เอื้อประโยชน์ต่อประชาชนให้มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีอำนาจซื้อเพียงพอต่อการดำรงชีวิตอย่างเท่าเทียมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

5. ชีวิตครอบครัว ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานทางสังคมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตของคน ความสัมพันธ์ในครอบครัวถือเป็นประเด็นสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความอยู่ดีมีสุข ครอบครัวอยู่ดีมีสุข คือ ครอบครัวที่มีความรัก ความอบอุ่น อบอุ่นบทบาทหน้าที่ของครอบครัว มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ลดปัจจัยเสี่ยงของครอบครัว สามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและมีการถือฤกษ์สังคมอย่างมีคุณธรรม

6. สภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต เป็นอีกมิติหนึ่งที่มีความสำคัญต่อความอยู่ดีมีสุข สภาพแวดล้อมที่ดีย่อมส่งผลต่อสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ดี เอื้อต่อการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตในสังคม การมีสภาพแวดล้อมที่ดีหมายถึงความรวมถึงการมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง การได้รับบริการสาธารณสุขที่พอเพียง ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน อนามัยสิ่งแวดล้อมที่ดี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถือฤกษ์การดำรงชีวิตให้สนับสนุนความอยู่ดีมีสุขของคน

7. การบริหารจัดการที่ดีของรัฐ ความอยู่ดีมีสุขของประชาชนส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับ การบริหารจัดการที่ดีของภาครัฐ มีการดูแลคนในสังคมให้มีสิทธิเสรีภาพในการดำรงชีวิต การมีส่วนร่วมในการพัฒนาและตรวจสอบภาครัฐ ได้รับการปฏิบัติที่เท่าเทียมกันตามกฎหมาย รัฐกับประชาชนมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันนำไปสู่สังคมที่อยู่ดีมีสุขตลอดไป

ครอบครัวที่มีประสิทธิภาพและคุณภาพ

การดำเนินชีวิตของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวย่อมมีความเกี่ยวข้องหรือมีอิทธิพลต่อกัน ความคิด การพูดจา และการแสดงพฤติกรรมของแต่ละบุคคลนั้นส่งผลกระทบต่อคนในครอบครัวเดียวกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทุกครอบครัวต้องเผชิญกับความขัดแย้งไม่มากก็น้อย

แต่ครอบครัวที่ประสบความสำเร็จนั้นเป็นครอบครัวที่มีลักษณะแห่งประสิทธิภาพและเป็นครอบครัวที่มีคุณภาพ

Goldenberg and Goldenberg (2008, p. 69) ได้จำแนกระดับความมีประสิทธิภาพของครอบครัว (Family Functioning) ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ ครอบครัวที่มีประสิทธิภาพระดับสูงมาก ครอบครัวที่มีประสิทธิภาพระดับปานกลาง และครอบครัวที่มีประสิทธิภาพระดับต่ำมาก ดังนี้

1. ครอบครัวที่หน้าที่ของครอบครัวมีประสิทธิภาพระดับสูงมาก (Optimally functional families) บางครั้งอาจจะเรียกให้อีกอย่างหนึ่งว่าครอบครัวที่สมบูรณ์ (Healthy family) จะมีลักษณะเด่น ๆ หลายประการ การแสดงออกถึงความห่วงใยเอื้ออาทรต่อกัน เปิดเผย เห็นอกเห็นใจและไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในครอบครัวแต่ละคนจะรู้สึกว่าคุณค่าความคิดเห็นของตัวเองมีความสำคัญและในทำนองเดียวกันก็เห็นคุณค่าและความสำคัญของสมาชิกของคนอื่น ๆ ดังนั้นจึงไม่มีลักษณะที่สมาชิกคนใดคนหนึ่งในครอบครัวมีอำนาจทางความคิดเห็นผู้อื่น หรือเผด็จการ สมาชิกครอบครัวมีความเป็นอิสระที่จะเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับความคิดเห็นของคนอื่น ๆ แม้กระทั่งบางครั้งอาจนำมาซึ่งความขัดแย้งก็ตาม ทุกคนในครอบครัวสามารถที่จะริเริ่มและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในครอบครัวแบบนี้สมาชิกในครอบครัวจะมีความเป็นตัวของตัวเอง เคารพในความแตกต่างของผู้อื่นและขอบเขตของความเป็นส่วนตัวมีความชัดเจนหากมีการสูญเสียหรือต้องแยกย้ายจากกัน สมาชิกในครอบครัวก็สามารถปรับตัวได้อย่างสมเหตุสมผลสามารถยอมรับกับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการต่าง ๆ ในครอบครัวได้อย่างเหมาะสม เช่น การเกษียณ การตายที่เกิดขึ้น จะเห็นว่าครอบครัวที่ทำหน้าที่ของครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงจะมีการสื่อสารอย่างตรงไปตรงมา เปิดเผย มีอารมณ์ขัน มีบรรยากาศที่อ่อนโยน อบอุน และเต็มไปด้วยความหวัง (อวาทิพย์ แว, 2550, หน้า 18)

2. ครอบครัวที่หน้าที่ของครอบครัวมีประสิทธิภาพระดับปานกลาง (Moderately dysfunctional families) ครอบครัวแบบนี้มักจะพบกับปัญหาและความลำบากในการทำหน้าที่ โดยปกติ มักจะพบครอบครัวลักษณะนี้จำนวนมากที่สุดในสังคมเมื่อเทียบกับครอบครัวที่มีหน้าที่ที่มีประสิทธิภาพสูงสุดกับต่ำสุด ครอบครัวในระดับปานกลางส่วนใหญ่มีลักษณะที่บทบาทและขอบข่ายของพ่อแม่และลูกไม่ชัดเจน ไม่คงที่ การปกครองและการปฏิบัติตามกฎระเบียบของครอบครัวคลุมเครือ ทำให้เป็นการยากที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบของครอบครัวได้อย่างถูกต้องทุกประการ การปกครองมักใช้การขู่ให้กลัวแทนที่จะเป็นการตอรองกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว แต่ละคนพยายามหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบต่อความรู้สึกความคิดและการกระทำตลอดจนไม่ยอมรับกับพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงภายในครอบครัว ตัวอย่างเช่น แม่ทำตัวแข่งกับลูกสาววัยรุ่นเพื่อจะดูว่าใครมีเสน่ห์มากกว่ากัน การแข่งขันและความขัดแย้งที่มีอยู่เป็นนัย ๆ

และความขัดข้องใจถือเป็นเรื่องปกติและเกิดขึ้นประจำ เด็กที่เจริญเติบโตมาจากครอบครัวแบบนี้ มักจะมีทัศนคติและความคิดเห็นแคบและจำกัด ตัวอย่างเช่น จะมีทัศนคติว่าผู้ชายต้องเข้มแข็ง แข็งแรง เป็นฝ่ายรุกเป็นฝ่ายกระทำ เป็นที่พึ่งและประสบความสำเร็จในเรื่องการหาเงิน ไม่ต้องสนใจ เรื่องความรู้สึกและสัมพันธ์ภาพกับบุคคลอื่น ๆ ในทำนองเดียวกันผู้หญิง คือ เพศที่อ่อนแอ มีอารมณ์อ่อนไหวเอื้ออาทรผู้อื่น และเป็นฝ่ายที่พึ่งพาบุคคลอื่น ทัศนคติเกี่ยวกับบทบาทของเพศ ลักษณะนี้ผนวกกับความเชื่อเกี่ยวกับครอบครัวที่ผิด ๆ ไม่ช่วยให้สมาชิกของครอบครัวพัฒนาและปรับตัวที่จะเกี่ยวข้องกับสังคมภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ (เมธินินทร์ ภิณญชน, 2559, หน้า 10)

เมื่อถึงเวลาที่ลูก ๆ ในครอบครัวลักษณะที่ 2 นี้จะต้องแยกออกจากครอบครัวไป เพื่อการศึกษาหรือการทำงาน จะเกิดปัญหาใน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเรียกว่า การยึดติดกับครอบครัวมากเกินไป (Centripetal style) ครอบครัวเคยเป็นแหล่งที่ให้ทุกอย่างที่ตนเองต้องการ การแยกออกมาเป็นอิสระมาติดต่อกับ โลกภายนอกลำพังตัวเองเป็นความน่ากลัวและยากลำบาก ลักษณะที่ 2 เรียกว่าการไม่ยึดติดกับครอบครัว (Centrifugal style) วัยรุ่นที่อยู่ในสภาพการณ์นี้ จะพบว่าแหล่งที่มาซัดเซยสิ่งๆ ที่ตนเองไม่ได้รับในครอบครัว คือ สังคมภายนอก ดังนั้น สมาชิกครอบครัวลักษณะนี้ก็จะห่างเหินจากครอบครัว ไม่รับรู้ความขัดแย้งของครอบครัว มองหาเพื่อน เป็นแหล่งบรรเทาทุกข์แทนที่จะเป็นการเห็นยวร้าย

3. ครอบครัวที่มีหน้าที่ของครอบครัวมีประสิทธิภาพระดับต่ำมาก (Severely dysfunctional families) ในทฤษฎีระบบครอบครัวที่มีหน้าที่บกพร่องมากที่สุดหรือประสิทธิภาพต่ำที่สุดว่าเป็นระบบปิด (Closed systems) เพราะมีการติดต่อกับ โลกภายนอกน้อยมาก ขอบข่ายและบทบาทของสมาชิกในครอบครัวก็ยุ่งเหยิงไม่เป็นระเบียบ บรรยากาศของครอบครัวก็ขาดความยืดหยุ่น ครอบครัวประเภทนี้ผนวกกับสภาพความเป็นอยู่ของครอบครัว 2 ลักษณะที่กล่าวแล้ว คือ ลักษณะการยึดติดกับครอบครัวมากเกินไป (Centripetal style) และลักษณะการไม่ยึดติดกับครอบครัว (Centrifugal style) จะส่งผลทางลบของสมาชิกในครอบครัวอย่างมากดังต่อไปนี้

3.1 ครอบครัวที่มีลักษณะการยึดติดกับครอบครัวมากเกินไป (Centripetal style) ครอบครัวลักษณะนี้เป็นครอบครัวประเภทมีประสิทธิภาพต่ำมาก เด็กที่เติบโตมาในสภาพเช่นนี้ จะมีอาการแยกตัวจากสังคม ขาดการรับรู้และตอบสนองทางอารมณ์กับผู้อื่นตั้งแต่ยังเป็นเด็กและเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ก็จะพยายามหลีกเลี่ยงการติดต่อกับสังคม ขอบข่ายและบทบาทของพ่อแม่ มีน้อยมาก การเรียนรู้เกี่ยวกับการเป็นผู้นำจึงขาดหายไป ไม่รู้ว่าใครปกครองใคร ไม่รู้ว่าใครเป็นพ่อแม่ ใครเป็นลูก บรรยากาศภายในครอบครัวเช่นนี้ไม่ช่วยให้เด็กเรียนรู้ที่จะเป็นตัวของตัวเอง (Autonomous) ครอบครัวลักษณะนี้ นิยามความใกล้ชิดภายในครอบครัว (Family closeness) ว่าคือ

การที่สมาชิกในครอบครัวคิดเหมือนกันและรู้สึกเหมือนกัน จึงไม่มีการส่งเสริมให้แต่ละคน มีความเป็นตัวของตัวเอง ดังนั้น เด็กจึงไม่สามารถพัฒนาเอกลักษณ์เฉพาะตัว และไม่สามารถเข้าใจว่า บทบาทและขอบข่ายของตนเองแตกต่างไปจากสมาชิกครอบครัวอื่น ๆ อย่างไร ในขณะที่เดียวกัน การที่ครอบครัวมีลักษณะที่เป็นระบบที่ปิด (Closed systems) ก็ยังทำให้ครอบครัวไม่มีสัมพันธภาพ กับสังคมภายนอก การสื่อสารภายในครอบครัวก็ไม่ดี สับสน การต่อรองระหว่างสมาชิก ในครอบครัวก็ไม่มี ขาดความอบอุ่นในครอบครัว ไม่มีการยอมรับว่าครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลง เพราะเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างและทุกคนในครอบครัวคงที่เหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง

3.2 ครอบครัวที่มีลักษณะไม่ยึดติดกับครอบครัว (Centrifugal style) บรรยากาศ ในครอบครัวประเภทนี้มักจะมีการไม่ลงรอยกัน บาดหมางใจกันอย่างเปิดเผยและทำร้ายกัน เพราะความไม่มั่นคงของครอบครัว ไม่มีใครในครอบครัวรู้บทบาท ขอบข่าย และหน้าที่ของตัวเอง อย่างชัดเจนแม้กระทั่งพ่อแม่ การเป็นผู้นำเปลี่ยนได้ทุกนาที การทะเลาะวิวาท การดำเนินคดี การขู่ ทำให้เกิดความสับสน ขุ่นเคืองและความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในการสื่อสาร มักพูดจากันคนละเรื่อง เด็กในครอบครัวแบบนี้มีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมที่ต่อต้านสังคม ใจดำ ขาดความรับผิดชอบ เข้าข้างตัวเอง หุนหันพลันแล่น ถึงจะได้รับการลงโทษก็มักไม่ดีขึ้น โหดเหี้ยมและไม่ละอาย ทำผิดกฎหมาย อาชญากรส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่มีลักษณะนี้

นวลศิริ เปาโรหิตย์ (2550, หน้า 247-257) ได้กล่าวถึงครอบครัวที่มีคุณภาพว่ามีลักษณะ ดังนี้

1. พ่อแม่ คือ แบบอย่างให้กับลูก พ่อแม่ของครอบครัวคุณภาพ จะมีลักษณะคล้าย “ตัวแบบ” ให้ลูก ๆ ของเขา เป็นตัวแบบในการสร้างวินัยให้ลูก ๆ คือ จะไม่ “ตึง” หรือ “หย่อน” เกินไป เขาจะปกครองลูกด้วยความเข้าใจและใช้เหตุผล เด็ก ๆ ที่เติบโตจากครอบครัวเหล่านี้ จะรู้จัก บทบาทหน้าที่ของตนเอง พ่อแม่จะไม่ตามใจลูกจนเหลือหรือบีบบังคับให้เด็กกลายเป็น “บอนไซ” ของพ่อแม่ แต่จะคอยกำกับดูแลลูก ๆ คอยเป็นทางเสื่อให้ลูก เพราะเขาเข้าใจดีว่า เด็ก ๆ แม้จะต้องการอิสระบ้าง แต่เขาก็ต้องการให้พ่อแม่ให้ทิศทางแก่เขา พ่อแม่เหล่านี้จะรู้สึกว่าการมีลูก คือ ความรับผิดชอบอันยิ่งใหญ่ของชีวิต”

2. สมาชิกจะให้เกียรติและยอมรับในกันและกัน สมาชิกในครอบครัวทุกคน จะให้เกียรติและยอมรับกันในความเสมอภาคแห่งค่านิยมของสมาชิกคนอื่น ๆ หมายความว่า สมาชิกในครอบครัวไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่หรือลูก จะมีการยอมรับในความเป็นมนุษย์ที่มีคุณค่าเทียมกัน และจะไม่ปฏิบัติต่อกันอย่างเหยียดหยามดูแคลน ทุกคนยอมรับในความแตกต่างของคนอื่น ๆ และชื่นชม ในความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองได้ การยอมรับและให้เกียรติ ยังมีความหมายไปถึงการเคารพ

ในสิทธิส่วนบุคคลของสมาชิกครอบครัวทุกคน ลูก ๆ จะไม่เข้าไปค้นของในกระเป๋าตังค์ของพ่อแม่ ส่วนพ่อแม่ก็จะไม่แอบฟังโทรศัพท์หรืออ่านจดหมายส่วนตัวของลูก เป็นต้น

3. พ่อแม่ คือ ผู้ที่พร้อมรับฟังลูก พ่อแม่จะรับฟังให้โอกาสได้พูดแสดงความคิดเห็นความรู้สึก พ่อแม่จะพยายามเป็นเพื่อนกับลูกรับฟังและให้โอกาสได้ดู ได้แสดงออก เพราะเชื่อว่าเด็กทุกคนมีความรู้สึกนึกคิดของตนเอง การให้เด็กได้มีโอกาสดังกล่าวแสดงออกทางความรู้สึกและความคิดจะทำให้เด็ก ๆ เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่คิดเป็น กล้าแสดงออกและมีความเชื่อมั่นในตนเอง คนที่ซึ่กั้วขาดความเชื่อมั่น มักจะเป็นบุคคลที่ถูกปิดกั้นในความคิดจากพ่อแม่ของเขาในวัยเด็กเสมอ

4. พ่อแม่จะสื่อสารเกี่ยวกับลูก ผู้ใหญ่และเด็กจะมองโลกต่างมุมมองกัน รวมทั้งภาษาที่เด็กใช้ก็จะต่างกับของผู้ใหญ่ การพูดภาษาเดียวกันกับลูกหมายความว่า การใช้สำนวนภาษาที่เด็กวัยนั้นจะเข้าใจได้ นอกจากนี้พ่อแม่จะรู้ว่า เด็กก็คือเด็ก เด็กไม่ใช่ผู้ใหญ่ตัวเล็ก ๆ ดังนั้นการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ อาจจะต้องทำซ้ำ ๆ กันหลายครั้ง บางที่ต้องพูดเป็นร้อยพันครั้งก็มาก่อนที่เด็กจะรับรู้และเข้าใจ เพราะพ่อแม่คุณภาพเหล่านี้ เข้าใจดีว่า การทำซ้ำ ๆ บ่อย ๆ เป็นหัวใจของการเรียนรู้ นอกจากนี้เมื่อเวลาที่จะสื่อสารพูดคุยกัน สมาชิกจะมีจิตเมตตา ไม่จับผิดกัน มีคำพูดและการกระทำที่สอดคล้องกันไปในทิศทางเดียวกัน

5. พ่อแม่จะมีเวลาให้ลูกเสมอ ความต้องการของเด็ก ๆ ไม่สามารถจำกัดอยู่เฉพาะช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งเท่านั้นและจะทำเป็นตารางไว้ไม่ได้ ดังนั้น พ่อแม่จะพยายามหาเวลาอยู่กับลูกให้มากที่สุด จะไม่มีข้ออ้างว่า งานยุ่ง ธุรกิจรัดตัว เพราะเขาารู้ดีว่าเวลาที่อยู่กับลูกเป็นสิ่งที่มีความค่า และผ่านช่วงเวลานี้ไปแล้ว เขาจะไม่สามารถหาช่วงเวลาอื่นมาทดแทนความขาดในช่วงนี้ได้เลย

6. พ่อแม่ทำความผิดพลาดได้ พ่อแม่จะบอกให้ลูกรู้ว่า พ่อแม่ คือ มนุษย์ธรรมดาที่ทำผิดพลาดได้ และเมื่อพ่อแม่ทำผิด เขาจะยอมรับในความผิดพลาดนั้นทำให้ลูกรู้ว่าชีวิตที่แท้จริงมีสิ่งผิดพลาดเกิดขึ้นได้เสมอ เด็ก ๆ จะกล้าคิด กล้าทำเมื่อทำผิดพลาดขึ้น ก็กล้ายอมรับผิด และเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไข เด็ก ๆ จะไม่ถูกตอกย้ำในความผิดพลาดในอดีตของพวกเขาวันแล้ววันเล่า เขาจะสามารถงอกงามเติบโตได้ด้วยตนเอง โดยเอาความผิดพลาดมาเป็นบทเรียนเพื่อการเรียนรู้ที่สูงค่าในอนาคต

7. พ่อแม่จะไม่ใช้เด็กมาเติมความ “ขาด” ทางใจของพ่อแม่ พ่อแม่จะไม่ใช้ลูกมาเติมความ “ฝัน” หรือเติม ความ “ขาด” ในชีวิตของตัวเอง แต่จะช่วยประคับประคองลูกให้งอกงามและเติบโตในทิศทางที่ลูกเลือก เด็กมีอิสระที่จะมีชีวิตที่สมบูรณ์ของเขาเอง เพราะ ไม่ต้องมากอยเป็นแพะรับบาปในสิ่งที่เขาไม่ได้ทำ ชีวิตของพวกเขาจึงพัฒนาได้อย่างเต็มศักยภาพ

8. เมื่อมีการทะเลาะกันในครอบครัวทั้งครอบครัวจะจับเข้าคุยกัน ครอบครัวคุณภาพก็เหมือนครอบครัวอื่น ๆ คือ มีความไม่ลงรอยเกิดขึ้นได้ในความสัมพันธ์ของสมาชิกพ่อแม่ลูก

แต่เมื่อมีการทะเลาะกันเกิดขึ้น ทั้งครอบครัวจะจับเข้าคุยกัน เพราะความเข้าใจดีว่าเหตุที่เกิดกับคนหนึ่งในครอบครัวจะมีผลกระทบต่อทุกคนด้วยเสมอ แต่การคุยกันจะเป็นลักษณะของการแก้ไข ปัญหา ไม่ใช่จิกตีคำทอกันหรือกล่าวหากันไปมาซึ่งไม่ใช่ทางออกที่ถูกต้อง ดังนั้นปัญหาจึงได้รับการแก้ไขลุกลงไปด้วยความร่วมมือร่วมใจกันของสมาชิกทุกคน

9. มีทั้งสุขและทุกข์เกิดขึ้นในครอบครัว ครอบครัวคุณภาพไม่ใช่ครอบครัวที่มีแต่ความสุข สมาชิกเจอทั้งสุขและทุกข์เหมือนครอบครัวอื่น ๆ แต่เมื่อเผชิญกับภาวะวิกฤต ทุกชีวิตจะร่วมมือผนึกกำลังกันแก้ไข ให้ความสนับสนุนซึ่งกันและกันเพื่อแก้ไขความกดดันหรือมรสุมจากภายนอก

10. สมาชิกมีส่วนร่วมในการ “ให้” กับครอบครัว สมาชิกในครอบครัวทุกคน ตั้งแต่พ่อลงมาถึงลูก ๆ รู้จักบทบาทหน้าที่ที่มีความรับผิดชอบต่อตนเอง และครอบครัว ทุกคนมี “งาน” หรือภาระหน้าที่ที่จะทำให้แก่ครอบครัว ไม่ทอดทิ้งให้คนใดคนหนึ่งต้องรับผิดชอบแทนสมาชิกทุก ๆ คน และมีส่วนร่วมกันในความสำเร็จหรือผิดพลาดที่เกิดขึ้นในครอบครัว

11. มีอารมณ์ขัน ทุกคนหัวเราะให้กันได้ สมาชิกมีจิตเมตตา โดยเฉพาะในความผิดพลาดของผู้อื่นและตนเอง สามารถหัวเราะให้แก่กันและกันได้เสมอ ให้อภัยและไม่คิดใจจดจำ ที่บ้านมีบรรยากาศแห่งความสบาย ๆ ไม่เครียด เด็ด ๆ ไม่ต้องมีชีวิตอยู่กับความกลัว ความหวาดระแวงว่าเมื่อไรพ่อแม่เขาจะมาระเบิดอารมณ์เอากับพวกเขาอีกคล้ายชีวิตที่เดินอยู่บนเส้นด้าย ไม่รู้ว่าเมื่อไรจะขาดลงมา

จากการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวข้องข้างต้น พบว่า ครอบครัวที่ประสบความสำเร็จ ส่วนใหญ่หมายถึงครอบครัวที่มีความสมบูรณ์แบบ มีทั้งพ่อแม่และลูกอยู่กันพร้อมหน้า แต่ละคนต้องทำหน้าที่ของตนเองและพยายามสร้างบรรยากาศและความสัมพันธ์ที่ดีที่เกิดขึ้นภายในครอบครัว แต่หากเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ต้องการประสบความสำเร็จก็มีแนวทางการดำเนินชีวิตด้วยการปรับความคิด ปรับความสัมพันธ์ การจัดการด้านการเงิน การดูแลลูก และชีวิตส่วนตัวให้เหมาะสม นอกจากนี้การวัดความสำเร็จของครอบครัว ก็อาจพิจารณาได้จากตัวชี้วัดความสุขและความอยู่ดีมีสุขได้เช่นกัน

ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า ความสำเร็จในชีวิต หมายถึง ความรู้สึกสมหวังในชีวิตครอบครัวของแม่เลี้ยงเดี่ยว ประกอบด้วย ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ ความสำเร็จของลูก มีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งสุขภาพกาย จิตใจ อารมณ์ ได้รับการยอมรับจากสังคมและสามารถพึ่งพาตนเองได้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

รัชฎา พรหมรักษ์ (2550) วิจัยเรื่อง ผู้หญิง ความรุนแรงในครอบครัว การหย่าร้าง ในฐานะทางเลือก โดยศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงที่ประสบปัญหาเกี่ยวข้องกับ ความรุนแรงในครอบครัว ผลกระทบของการหย่าร้างและไม่หย่าร้างต่อผู้หญิงและสมาชิก ในครอบครัว ศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างของการตอบโต้ด้วยการหย่าร้างและไม่หย่าร้าง ปัจจัยและเงื่อนไขที่กำหนดทางเลือก ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 14 คน เลือกรุ่นที่มีคู่ได้รับความรุนแรงและตอบโต้ด้วยการหย่าร้าง จำนวน 7 คน และรุ่นที่มีคู่ ได้รับความรุนแรงและตอบโต้ด้วยการไม่หย่าร้าง จำนวน 7 คน ผลการศึกษาพบว่า ผู้หญิงได้รับความรุนแรงทั้งทางร่างกาย วาจา จิตใจ และเพศ เมื่อผู้หญิงตอบโต้ด้วยการหย่าร้างจะมีความสุขมากขึ้น พันทุข์และเป็นอิสระ แต่กรณีที่ไม่หย่าร้าง มีสาเหตุมาจากสามีไม่ยอมหย่า การแบ่งผลประโยชน์ไม่ได้ตามที่ต้องการ ทำให้ต้องอดทน เรียนรู้วิธีเผชิญปัญหา หาทางแก้ไข พึ่งหลักธรรม และหวังว่าเมื่อสามีอายุมากขึ้นคงลดการกระทำรุนแรงลง

ศิริพร ช้างเขียว (2550) ศึกษาเรื่องแม่เดี่ยว ชีวิตที่ต้องสู้: กรณีศึกษาผู้รับบริการของ สหทัยมูลนิธิ บ้านบางกล้วยนอก ตำบลนาตา กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง ซึ่งกลุ่มตัวอย่าง คือแม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวน 4 ราย โดยที่ 2 รายเป็นผู้ติดเชื้อ HIV ผลการศึกษาพบว่า การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว เนื่องจากสามีเสียชีวิตต้องเผชิญปัญหาหลายอย่าง ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงบทบาท การประกอบอาชีพ การดูแลสุขภาพ การเลี้ยงดูบุตร แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องมีการเตรียมสภาพจิตใจและร่างกายให้พร้อม เพื่อรับมือกับปัญหาที่เผชิญ แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องเป็นเสาหลักในการประกอบอาชีพ เพื่อให้มีรายได้ มาใช้จ่ายในครอบครัว และกำลังกายเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องใช้ในการประกอบอาชีพ แม่เลี้ยงเดี่ยว จึงต้องดูแลสุขภาพให้แข็งแรง รับประทานอาหารที่มีประโยชน์ ออกกำลังกาย พักผ่อน และตรวจ สุขภาพอยู่เสมอ ทางด้านจิตใจนั้นส่วนใหญ่มีความเครียดสะสมมาตั้งแต่ก่อนหน้าที่จะต้องทำหน้าที่ เลี้ยงลูกโดยลำพัง ต้องพึ่งพาความเชื่อทางหลักธรรมศาสนาและสามารถปรับตัวและยอมรับความจริง ได้เมื่อเวลาผ่านไป เนื่องจากตนเองต้องเป็นที่พึ่งของบุตรจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนแนวคิดและทัศนคติในทางที่ดีขึ้น ทำให้สามารถทำงานหาเลี้ยงครอบครัวและดูแลปกป้องคนในครอบครัวได้

วัชรวิญญู วิญญูวิทยา (2551) วิจัยเรื่องการศึกษากระบวนการตัดสินใจหย่าร้างและกระบวนการจัดการชีวิตภายหลังการหย่าร้างของผู้หญิง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการตัดสินใจหย่าร้าง และกระบวนการจัดการชีวิตภายหลังการหย่าร้าง ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ เจาะลึกกับผู้หญิงที่หย่าร้างจำนวน 11 คน ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการตัดสินใจหย่าร้าง มี 3 ขั้นตอน คือ ขั้นแรกเกิดปัญหาการหย่าร้าง เกิดจากการนอกใจและไม่ซื่อสัตย์ เกิดการต่อรอง

ระหว่างสามีและหญิงอื่น ขั้นที่สอง คือ การแยกกันอยู่ ขั้นนี้สามีพัฒนาความสัมพันธ์กับหญิงอื่นอย่างจริงจังและเปิดเผยต่อสาธารณะมากขึ้น เป็นขั้นตอนของการไม่ให้เกียรติและดูหมิ่นศักดิ์ศรียอมรับไม่ได้ ขั้นที่สามขั้นหย่าร้าง ซึ่งผู้หญิงจะต้องอธิบายความสมเหตุสมผล ของพวกเธอ ภายหลังจากหย่าร้าง เป็นการดำเนินชีวิตจากรูปแบบเดิมสู่รูปแบบใหม่ มี 2 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นการเปลี่ยนผ่าน ผู้หญิงจะมองตนเองในด้านลบ รู้สึกว่าตัวเองล้มเหลวที่ไม่สามารถรักษาครอบครัวไว้ได้ ขั้นตอนที่ 2 คือ สร้างเอกลักษณ์ให้กับตัวเองขึ้นมาใหม่กลับสู่สภาพปกติเกิดขึ้นจากการปฏิสังสรรค์กับคนอื่นในสังคมทำให้ผู้หญิงเปลี่ยนภาพเกี่ยวกับตนเองไปในทางบวกมากขึ้น สามารถเลี้ยงลูกได้โดยลำพังและประสบความสำเร็จในการทำงาน

ปรุงใจ สदानสุข (2551) วิจัยเรื่องการศึกษาบทบาทมารดาเลี้ยงเดี่ยวในการอบรมขัดเกลาทางสังคมบุตรวัยรุ่น โดยศึกษาบริบทในการอบรมขัดเกลาทางสังคม ปัญหาในการอบรมขัดเกลาทางสังคม และวิธีการแก้ปัญหาการอบรมขัดเกลาทางสังคมบุตรวัยรุ่น เก็บรวบรวมข้อมูลจากแม่เลี้ยงเดี่ยว 6 ราย โดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษาพบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในทุก ๆ ด้าน เพื่อทำบทบาทเป็นทั้งพ่อและแม่ให้กับบุตร แนวทางการอบรมขัดเกลาบุตรวัยรุ่น คือ แม่ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูก ให้ความรัก ความเมตตา ดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด และมีความอดทนอย่างสูง พร้อมรับฟังทุกปัญหาจากลูก พร้อมให้คำแนะนำ มีกิจกรรมครอบครัวมากขึ้น ฝึกวินัยและมีการแบ่งงานให้รับผิดชอบภายในครอบครัว เพื่อให้บุตรวัยรุ่นสามารถพึ่งตนเองและเอาตัวรอดปลอดภัยในชีวิตตนเองได้

ฐิติกาญจน์ อินทาบัจ (2553) ศึกษาเรื่องการสร้างความเข้มแข็งทางใจและการปรับตัวต่อวิกฤตการณ์ของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสร้างเสริมความเข้มแข็งทางใจให้กับตนเองของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว เพื่อการปรับตัวที่เหมาะสมและก้าวผ่านวิกฤตการณ์ของการเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว โดยศึกษาจากพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว 4 คน ซึ่งเป็นกรณีคู่เสียชีวิต 2 ราย และคู่หย่าร้าง 2 ราย ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกต และการวิเคราะห์เนื้อหาแบบ Content analysis ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการสร้างเสริมความเข้มแข็งทางใจ ประกอบด้วย การสร้างเสริมเข้มแข็งทางใจให้ตนเองด้วยสติ การปรับมุมมองพิชิตความเศร้า การมีศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจ และยอมรับการเปลี่ยนแปลงตามความเป็นจริง พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีการปรับตัวทั้งก่อนและหลังการเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ในช่วงแรกเป็นการปรับตัวเมื่อต้องอยู่รวมเป็นครอบครัวเดียวกัน เพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และเมื่อมีปัญหาความสัมพันธ์นำไปสู่การแตกแยก หย่าร้าง แยกทาง การเสียชีวิตของคู่สมรส ทำให้ไม่สามารถอยู่ด้วยกันเป็นครอบครัวพร้อมหน้าพร้อมตาได้ จึงมีการปรับตัวอีกครั้ง ได้แก่ การปรับตัวด้านการเลี้ยงบุตร ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านมีคู่ชีวิตใหม่

สุชาดา สร้อยสน (2553) ศึกษาเรื่อง ประสบการณ์ด้านจิตใจของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ในการเลี้ยงดูบุตร: การศึกษาเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาประสบการณ์ด้านจิตใจของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในการเลี้ยงดูบุตร ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากตัวอย่าง 10 ราย โดยเลือกแบบเจาะจง ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก ตามวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพตามแนวปรากฏการณ์วิทยา ผลการศึกษาพบว่า ประสบการณ์ด้านจิตใจของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีกระบวนการเริ่มต้นจากความทุกข์ใจจากการสูญเสียคู่ครอง ทำใจยอมรับไม่ได้ ความผิดหวังเสียใจ น้อยใจในโชคชะตา กังวลใจเกี่ยวกับอนาคต จากนั้นเป็นขั้นการดูแลจิตใจให้คลายความกังวล ได้แก่ การหาสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ การฝึกจิตใจให้สงบ การมุ่งความสนใจไปทำงาน กิจกรรม การแสวงหา ได้รับความช่วยเหลือด้านจิตใจ และขั้นตอนสุดท้ายเกิดความงอกงามหลังผ่านพ้นวิกฤติการณ์ครอบครัว เป็นการเรียนรู้ประสบการณ์ในชีวิตของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวและพัฒนาตนเองจนเกิดความงอกงามในชีวิต เป็นช่วงที่สามารถใช้ชีวิตอยู่กับความจริง และมีการเปลี่ยนความคิดและมุมมองไปในทางบวก

กมลชนก ขำสุวรรณ และบุรเทพ โชคชนานุกูล (2555) ศึกษาเรื่อง ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว : การเป็นชายขอบและความไม่เป็นธรรมในสังคม การสังเคราะห์องค์ความรู้และศึกษากระบวนการทำให้เป็นชายขอบ ศึกษาจากแม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวน 11 คน และผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ภาครัฐระดับกลาง ท้องถิ่น และหน่วยงานภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการทำให้เป็นชายขอบของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเกิดจากความไม่เท่าเทียมกันทางเพศ บังคับด้านชีววิทยา และโครงสร้างวัฒนธรรมแบบชายเป็นใหญ่ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวถูกตีตราและถูกกีดกันความก้าวหน้า อคติของสังคม ส่งผลต่อฐานะทางเศรษฐกิจแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ต้องเผชิญกับความยากจน ไม่มีเงินทุนของตนเอง ขาดปัจจัยต่าง ๆ ที่จะทำให้ครอบครัวมีคุณภาพชีวิตที่ดี ทำให้เกิดความเป็นธรรมด้านสิทธิและโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐเอกชนและภาคประชาสังคม ควรตระหนักถึงความไม่เท่าเทียมกันของชายหญิงในตลาดแรงงาน อีกทั้งควรส่งเสริมอาชีพสำหรับแม่เลี้ยงเดี่ยว ให้สามารถทำหน้าที่แม่และทำงานนอกบ้านได้อย่างสมดุล

จิรนนท์ พิมพ์ถาวร (2556) วิจัยเรื่อง ลักษณะและรูปแบบการดำเนินชีวิตของมารดา ในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ศึกษารูปแบบการดำเนินชีวิตของมารดาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นสมาชิกเครือข่ายมูลนิธิครอบครัวในเขตกรุงเทพ สมาชิกเครือข่ายมูลนิธิครอบครัวในเขตกรุงเทพ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเก็บรวบรวมข้อมูลจากมารดาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว จำนวน 15 คน ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษาพบว่า สาเหตุของการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว สามิเสียชีวิต และหย่าร้าง ความเป็นอยู่ทั่วไปแตกต่างจากเดิมชัดเจน รายรับน้อยลง ความสามารถในการจ่ายลดลง มีความเครียดสะสม แต่ยอมรับและปรับตัวได้เมื่อเวลาผ่านไป รูปแบบการดำเนินชีวิตและการปรับตัวของแม่เลี้ยงเดี่ยว พบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นผู้รับผิดชอบการเตรียมตัวในเรื่องบุตรและบทบาทภาระหน้าที่

ทั้งหมด ต้องจัดเตรียมค่าใช้จ่ายของบุตร ส่วนใหญ่วางแผนอนาคตของบุตรเป็นขั้นเป็นตอน ทั้งด้านการเรียนและการนันทนาการ ส่วนใหญ่ต้องการเพิ่มเวลาให้บุตรเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน

ศิริรัตน์ แอดสกุล (2556) วิจัยเรื่อง สถานการณ์ครอบครัวไทย: กรณีศึกษาครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร เพื่อศึกษาสาเหตุการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว บทบาทของผู้ที่เป็นพ่อแม่หลังจากเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ผลของการอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว และความคิดเห็นของบุคคลทั่วไปต่อครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสม ได้แก่ วิจัยเอกสาร การวิจัยเชิงคุณภาพใช้แบบสัมภาษณ์เจาะลึก กับครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว 10 คน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา ส่วนการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้วิธีการการสำรวจจากแบบสอบถาม 500 ชุด วิเคราะห์ผลการศึกษาใช้ค่าร้อยละ ผลการศึกษาพบว่า สาเหตุสำคัญของการเป็นครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว เกิดจากการหย่าร้าง รองลงมาคือ การเสียชีวิตของคู่สมรส การละทิ้งและแยกทางกันไป ตามลำดับ ด้านบทบาทพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว พบว่ามีความตึงเครียดมากกว่าบทบาทครอบครัวปกติ ผลการอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคน มีความเหนื่อยยากลำบากในการเลี้ยงดูจนประสบความสำเร็จได้ ถึงแม้ว่าจะมีพ่อหรือแม่เพียงคนเดียวก็ตาม ด้านความคิดเห็นของบุคคลทั่วไปที่มีต่อครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ส่วนใหญ่ให้การยอมรับมากกว่าไม่ยอมรับ

ภาภิรมย์ ศรีโสภา (2556) ศึกษาเรื่อง คุณภาพชีวิตของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในกรุงเทพมหานคร เป็นการศึกษาคุณภาพชีวิตและปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในกรุงเทพมหานคร ทำการศึกษากับพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวน 106 คน โดยใช้แบบวัดคุณภาพชีวิตขององค์การอนามัยโลกชุดย่อ แบบวัดเหตุการณ์ความเครียดในชีวิต แบบคัดกรองภาวะซึมเศร้า และแบบประเมินคุณภาพชีวิตสมรสในครอบครัวของกรมสุขภาพจิต วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติ Sample t-test, One-way ANOVA, Pearson's product correlation, Stepwise multiple linear regression analysis ผลการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว มีอายุระหว่าง 41-50 ปี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี รายได้เฉลี่ย 29,118 บาทต่อเดือน สาเหตุการเป็นพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว เกิดจากการแยกทางและหย่าร้าง ส่วนใหญ่ร้อยละ 76.70 มีเหตุการณ์ความเครียดในระดับปานกลาง ส่วนใหญ่ไม่พบอาการซึมเศร้า พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว จำนวน 10 คน มีการสมรสหรือใช้ชีวิตอยู่กับคู่ชีวิตใหม่ ผู้ที่มีความพึงพอใจในคุณภาพชีวิตสมรสในครอบครัวในระดับสูง มีเพียงร้อยละ 9.40 ผลการศึกษา ระดับคุณภาพชีวิตสมรส โดยรวมพบว่า คุณภาพชีวิตด้านสุขภาพกาย คุณภาพชีวิตด้านจิตใจ และคุณภาพชีวิตด้านสัมพันธภาพทางสังคม คุณภาพชีวิตด้านสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับกลาง ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิต โดยรวม ได้แก่ ปัญหาพฤติกรรมบุตร เหตุการณ์ความเครียดในชีวิต คุณภาพชีวิตสมรสกับคู่สมรสปัจจุบัน และภาวะซึมเศร้า

งานวิจัยต่างประเทศ

Sasaki (1989) ศึกษาความเครียดและการจัดการของผู้หญิงที่เป็นแม่เลี้ยงลูกโดยลำพัง ซึ่งอาศัยอยู่ในบ้านพักสำหรับแม่และเด็กในประเทศญี่ปุ่น เป็นการศึกษาเชิงพรรณนา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณ ผลการศึกษาพบว่า ความเครียดเกิดจากปัญหาด้านเศรษฐกิจที่มีต่อเนืองยาวนานมากขึ้นเรื่อย ๆ ของแม่ที่เลี้ยงลูกโดยลำพัง เกิดจากการได้รับค่าแรงค่อนข้างต่ำ งานที่ทำเป็นงานชั่วคราว ไม่มีความมั่นคง ไม่ได้รับค่าเลี้ยงดู รวมถึงแม่เหล่านี้มีการศึกษาน้อย ความตึงเครียดเพิ่มขึ้นเนื่องจากเกิดความขัดแย้งระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตครอบครัว รวมถึงความกังวลในบทบาทของความเป็นแม่เกี่ยวกับการดูแลลูก ลักษณะความสัมพันธ์ของแม่ที่เลี้ยงลูกตามลำพังกับอดีตสามี และความสัมพันธ์กับสามีใหม่และลูก ๆ เป็นความสัมพันธ์เชิงลบ และแม่ที่เลี้ยงลูกตามลำพังมีภาวะพึ่งพิงการช่วยเหลือเงินจากรัฐบาลสูง อย่างไรก็ตาม แม่ที่เลี้ยงลูกตามลำพังมีความพึงพอใจในชีวิตค่อนข้างสูงแม้ว่าจะอยู่ภายใต้สถานการณ์ปัญหาและความยุ่งยากของชีวิต หลังการแยกทางหรือหย่าร้างก็ตาม

Pate (1996) ศึกษาการจำลองรูปแบบผลกระทบที่แตกต่างกันในการจัดรูปแบบครอบครัวและความคลาดเคลื่อนในการปรับตัวของแม่เลี้ยงเดี่ยวหลังจากการหย่าร้าง การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบว่าการปรับตัวของแม่เลี้ยงเดี่ยวหลังการหย่าร้างและการจัดแบบแผนของครอบครัวมีความสัมพันธ์กันหรือไม่ การวิจัยนี้ใช้กรอบทฤษฎีกระบวนการทัศน์ทางครอบครัวของคอนสแตนติน ซึ่งมีการจัดรูปแบบครอบครัวแบบปิด แบบส้อม แบบเปิด หรือหลายรูปแบบพร้อม ๆ กัน ผลการศึกษาพบว่า ภายหลังจากการหย่าร้างแม่เลี้ยงเดี่ยวจะมีการปรับแบบแผนความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและการจัดแบบแผนความสัมพันธ์กับภายนอกครอบครัว ซึ่งส่งผลให้ความเครียดลดลง ทั้งนี้หากใช้ทรัพยากรในการปรับตัวไม่มากจะทำให้ส่งผลดีต่อแม่เลี้ยงเดี่ยว การศึกษานี้ได้ยืนยันแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างการปรับตัวหลังการหย่าร้างกับการจัดแบบแผนครอบครัว ซึ่งมารดาเลี้ยงเดี่ยวภายหลังจากการหย่าร้างจะมีการปรับรูปแบบความสัมพันธ์ส่วนตัวทั้งกับภายในและภายนอกครอบครัว และได้มีการปรับรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างมารดาเลี้ยงเดี่ยวกับบุตรวัยรุ่นของตน

Elizabeth (1999) ศึกษาการบำบัดโครงสร้างทางครอบครัวและการแทรกแซงกลุ่มครอบครัวที่มีมารดาเลี้ยงเดี่ยว การวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ได้รับการประยุกต์ใช้ทฤษฎีการบำบัดโครงสร้างทางครอบครัวของ Schwartz (1961) และทฤษฎีการทำงานของกลุ่มทางสังคมของ Becvar and Becvar (1996) โดยทดลองปฏิบัติกับครอบครัวที่มีมารดาเลี้ยงเดี่ยว ที่มีปัญหาเกี่ยวกับความเครียด ปัญหาด้านเสถียรภาพทางเศรษฐกิจในครอบครัว ความแปลกแยกทางสังคม พฤติกรรมแฝงในวัยเด็ก และความรุนแรงในครอบครัว จำนวน 5 ครอบครัว ผลการศึกษาพบว่า

สมาชิกในครอบครัวที่มีมารดาเลี้ยงเดี่ยวจะต้องปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างต่อเนื่องแม้จะมีความเครียดเพิ่มขึ้น ความพยายามในการปรับตัวให้เข้ากับระบบครอบครัวทั้งภายในและภายนอกส่งผลต่อการส่งเสริมหรือขัดขวางการเติบโตของบุตรแต่ละคน ความพร้อมของทรัพยากรทั้งส่วนบุคคลและวุฒิภาวะเป็นปัจจัยสำคัญในการปรับตัวของครอบครัว การขาดทรัพยากรทำให้ลูกและแม่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวอยู่ในภาวะอ่อนแอ ก่อให้เกิดปัญหาการปรับตัวในครอบครัว

Jones (2005) ศึกษาเรื่อง แม่เลี้ยงเดี่ยว: ประสบการณ์ชีวิตการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ไม่เคยแต่งงานของชนชั้นแรงงานในนิวยอร์ก เป็นการศึกษากระบวนการตัดสินใจ วิธีคิด การให้ความหมาย และความรู้สึกเกี่ยวกับสถานภาพปัจจุบัน การจัดการชีวิตเมื่อไม่มีคู่ชีวิต รวมถึงข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและสวัสดิการสังคมในทัศนะของแม่เลี้ยงเดี่ยว ผลการศึกษาพบว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความรู้สึกโดดเดี่ยวและมุ่งเน้นความสนใจไปที่ความเป็นแม่ การทำงานหนักอย่างต่อเนื่อง การมีความพยายามไม่หยุดหย่อน และพยายามปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ใหม่ ๆ และความท้าทาย อย่างไรก็ตามพวกเขาเชื่อว่า เป็นเรื่องยากเกินไปที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน

Thomas (2006) วิจัยเรื่อง การเรียนรู้ประสบการณ์การเติบโตทางความคิดของผู้หญิงที่ผ่านประสบการณ์การหย่าร้างและความเศร้าโศก โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาการดำเนินชีวิต ความเชื่อ ประสบการณ์ ทัศนะและความรู้สึกของผู้หญิงที่เคยหย่าร้าง ทำการศึกษากับผู้หญิงชนชั้นกลางที่มีประสบการณ์หย่าร้างตามกฎหมาย จำนวน 10 คน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลวิธีปรากฏการณ์วิทยาผ่านเรื่องเล่า ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีอายุระหว่าง 48-73 ปี ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบประสบการณ์และการเติบโตทางความคิดของผู้หญิงที่ผ่านประสบการณ์การหย่าร้างและความเศร้าโศก ผู้หญิงเหล่านี้มีประสบการณ์อยู่ใน 8 รูปแบบย่อย นับตั้งแต่การออกเดท ชีวิตแต่งงาน การสนับสนุน การรับรู้ตัวตน ครอบครัว อารมณ์ การเติบโต และอนาคต ผลการศึกษานี้สรุปได้เป็น โมเดลชั้นของชีวิต (แซนด์วิช โมเดล) ซึ่งพัฒนามาจากผลการศึกษา 8 รูปแบบนี้ ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่าในความเป็นจริงการเรียนรู้และเติบโตของผู้หญิงไม่ได้เกิดขึ้นจากประสบการณ์ของความเศร้าโศก การผ่านความเศร้าโศกเป็นเพียงการดำเนินชีวิตประจำวันที่แต่ละคนต้องอยู่รอด แต่การเติบโตของผู้หญิงในแต่ละช่วงขั้นตอนของชีวิต ตั้งแต่การออกเดท การแต่งงาน การหย่าร้าง และชีวิตปัจจุบัน งานวิจัยนี้แนะนำให้ผู้หญิงหลุดพ้นออกจากเหตุการณ์หย่าร้างให้เร็วที่สุดด้วยความรู้สึกที่เติบโตภายใน ซึ่งธรรมชาติของการเติบโตส่วนบุคคลนั้นขึ้นอยู่กับคุณค่าที่ผู้หญิงให้กับบทบาทของตน ควรจะมีการแนะนำผู้หญิงก่อนแต่งงานได้มีความเข้าใจในบทบาทหญิงชายภายใต้บริบทของการออกเดทและการแต่งงาน ควรให้คำปรึกษาและเปลี่ยน

มุมมองการตีตราในสังคม อาจช่วยให้ผู้หญิงมีประสบการณ์ที่ดีกว่าการเติบโตด้วยการหย่าร้าง และเซรั้า โศก

Robinson (2007) ศึกษาอิทธิพลของมารดาที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการศึกษาของบุตรชาย: กรณีศึกษาของนักเรียนชายระดับชั้นเกรด 11 ที่ประสบความสำเร็จในด้านการศึกษ การวิจัยนี้เป็นการศึกษาอิทธิพลของมารดาที่มีต่อความสำเร็จของบุตรชายในด้านการศึกษา ซึ่งมุ่งเน้นการหาข้อมูลเกี่ยวกับความสำเร็จของนักเรียนชายชั้นเกรด 11 เกณฑ์ในการเลือก กลุ่มตัวอย่าง คือ ชายผิวดำที่ประสบความสำเร็จทางการศึกษาและอาศัยอยู่ในครอบครัวที่มีมารดาเลี้ยงเดี่ยว โดยที่มารดาเป็นผู้เลี้ยงดูบุตรโดยลำพัง กลุ่มตัวอย่าง คือ คนที่ศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายหนึ่งในสองแห่งในเมืองลอสแอนเจลิส ข้อมูลในการวิจัยนี้ได้มาจากการบันทึกเสียงจากการสัมภาษณ์แบบส่วนตัวกับมารดาและบุตรชาย โดยจัดให้มีการสนทนากลุ่มมารดาก่อนและตามด้วยกลุ่มบุตรชาย การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ระบบการถอดรหัสและวิเคราะห์ข้อความที่เป็นแกนของเรื่องหรือรูปแบบ ข้อมูลได้ถูกถอดรหัสและจัดหมวดหมู่เพื่อช่วยในการตีความ การศึกษานี้ได้ค้นพบปัจจัยที่มีนัยสำคัญต่อความสำเร็จทางการศึกษาของเพศชาย ซึ่งประกอบด้วย การควบคุมดูแลของมารดา การสอนจากมารดาโดยตรง และการเจรจาต่อรอง กลุ่มมารดาเหล่านี้สามารถเอาชนะความลังเลของตนเองและสามารถเข้าพบผู้บริหารโรงเรียน ครู และใครก็ตามที่สามารถให้ความช่วยเหลือด้านการศึกษาแก่บุตรของพวกเขาได้ กลุ่มมารดาเป็นผู้ให้กำลังใจในด้านการเรียนและอธิบายถึงความสำคัญทางการศึกษาให้แก่บุตรและยังสามารถสอนการบ้านได้ การสนับสนุนจากหน่วยงานสำคัญและรัฐบาลสามารถส่งผลด้านบวกต่อความมุ่งมั่นของบุตรชายของพวกเขาในการเข้าศึกษาต่อในระดับวิทยาลัย กลุ่มมารดาจะเฝ้าติดตามกิจกรรมและพฤติกรรมของลูกชายอย่างสม่ำเสมอเพื่อคอยสังเกตปัญหาหรือโอกาสที่พวกเขาควรจะได้รับ และเพื่อให้แน่ใจว่าเด็กชายเหล่านี้จะไม่ถูกดึงดูเข้าไปในกลุ่มอันธพาลและยาเสพติด ข้อเสนอแนะในงานวิจัยนี้เสนอว่าผู้ปกครองรายอื่น ๆ สามารถนำทักษะหรือวิธีการเหล่านี้ไปใช้ได้ และสถานศึกษาควรมีการปรับเปลี่ยนกิจกรรมทางการศึกษาเพื่อให้ผู้ปกครองสามารถเข้าถึงโรงเรียนและมีส่วนช่วยเหลือนักเรียนอีกทางหนึ่ง

Twaddell (2008) ศึกษาประสบการณ์การเลี้ยงดูบุตรชายโดยมารดาเลี้ยงเดี่ยว 6 ราย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประสบการณ์ชีวิตของมารดาที่เลี้ยงดูบุตรชายโดยลำพัง เป็นการศึกษา กับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นมารดาเลี้ยงเดี่ยว 6 ราย ทั้งหมดมีการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรีและใช้ภาษาอังกฤษในการสื่อสาร วิธีการศึกษาใช้การสัมภาษณ์โดยได้มีการบันทึกเสียงในระหว่างการสัมภาษณ์และทำการถอดเสียงถอดความหมาย ประเด็นในการตั้งคำถาม ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างมารดากับบุตรชายและการสนับสนุนที่มารดาได้รับระหว่างการดูแลบุตร ซึ่งผลการศึกษา

แสดงให้เห็นถึงผลกระทบของการหย่าร้าง ประสบการณ์เฉพาะในการเลี้ยงดูเด็กชายและปัญหา ด้านการได้รับการสนับสนุน จากการศึกษาพบว่า การได้รับความช่วยเหลือ นั้นเป็นเรื่องที่สำคัญสำหรับ มารดาที่เลี้ยงบุตร โดยลำพัง ซึ่งมารดาเลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ดูแลตนเองและบุตร โดยไม่ได้รับความช่วยเหลือ มารดาในกลุ่มตัวอย่างบางส่วน ได้รับความช่วยเหลือซึ่งความช่วยเหลือเหล่านี้ มาจากผู้หญิงด้วยกัน ความช่วยเหลือจำนวนสองในสามมาจากผู้เป็นย่าและความช่วยเหลือที่ได้ ในกรณีอื่น ๆ มาจากลูกสาวตนเอง ผลลัพธ์จากการศึกษาพบว่า การใช้ชีวิตของเด็กชายที่เลี้ยงดู โดยมารดาเลี้ยงเดี่ยวมักได้รับผลกระทบจากปัญหาชีวิต จากการสัมภาษณ์มารดาเลี้ยงเดี่ยวที่มีทั้ง บุตรชายและบุตรสาว พบว่า การเลี้ยงดูบุตรชายจะมีปัญหาที่เฉพาะเจาะจงกว่า ทั้งนี้การใช้ชีวิต ของบุตรชายนั้นแตกต่างกันตามช่วงวัย เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มบุตรชายที่มีอายุน้อย (ต่ำกว่า 18 ปี) กับกลุ่มบุตรชายที่มีอายุมากกว่า (คนอายุเกิน 18 ปี) การใช้ชีวิตของพวกเขาทั้งสองกลุ่มไม่มีส่วน คล้ายคลึงกัน ผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พบว่ากลุ่มมารดาที่มีความมุ่งมั่นและ ความเอาใจใส่ในการเลี้ยงดูบุตรและการได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่นนอกครอบครัว จะทำให้ การเลี้ยงดูบุตรชายแตกต่างจากกลุ่มที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากคนอื่น การที่มารดาได้รับความ ช่วยเหลือนั้นสามารถส่งผลถึงบุตรชายได้เช่นกัน

Mutisya (2010) ได้ศึกษาเรื่องประสบการณ์การหย่าร้างหรือการแยกทางของแม่เลี้ยงเดี่ยว : การศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพใช้วิธีการทางปรากฏการณ์ วิทยาและจิตวิทยา เก็บรวบรวมข้อมูลจากแม่เลี้ยงเดี่ยว 10 คน ซึ่งเป็นแอฟริกันอเมริกัน 5 คน และลาตินอเมริกัน 5 คน การศึกษานี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสุขภาพจิตกับค่านิยม ทางวัฒนธรรมและศาสนา ผลการศึกษาพบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวมีอายุระหว่าง 27-52 ปี มีบุตรใน การอุปการะอย่างน้อย 1 คน ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าลูกเป็นศูนย์กลางชีวิตของแม่เลี้ยงเดี่ยว ภายหลังจากการหย่าร้างการย้ายจากที่อยู่อาศัยเดิมไปสู่บรรยากาศหรือที่อยู่ใหม่เป็นสิ่งจำเป็น เนื่องจาก ช่วยให้ผู้รู้สึกสงบและสุขภาพจิตดีขึ้น หลังจากการหย่าร้างแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความเครียดน้อยลง มีอิสระ มากขึ้น แม่เลี้ยงเดี่ยวไม่ได้รู้สึกผิดเมื่อชีวิตสมรสที่ไม่สมบูรณ์ แต่ได้เรียนรู้ว่าทุกคนควรจะให้ ความสำคัญกับการเริ่มต้นชีวิตครอบครัวหรือก่อนการแต่งงานให้มากขึ้น สำหรับแม่เลี้ยงเดี่ยว แอฟริกันอเมริกันภายหลังจากการหย่าร้างพวกเธอยังได้รับการยอมรับจากสังคมชุมชนในระดับมาก เนื่องจากชุมชนให้ความสำคัญกับบุตรของผู้ที่หย่าร้าง ส่วนกลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยวผิวขาวภายหลัง การหย่าร้างได้มุ่งความสนใจไปยังชีวิตการทำงานและเป้าหมายในอนาคต ส่วนมุมมองของ แม่เลี้ยงเดี่ยวแอฟริกันอเมริกันให้ความสำคัญกับชีวิตปัจจุบัน

Copeland and Harbaugh (2010) ศึกษาความแตกต่างทางจิตวิทยาเกี่ยวกับการเลี้ยงดู ระหว่างมารดาเลี้ยงเดี่ยวและมารดาที่แต่งงาน การศึกษานี้เป็นการเปรียบเทียบปัจจัยทางจิตสังคม

ความเชื่อมั่นที่มีต่อตนเอง ความเข้าใจในการควบคุมตนเอง ความเครียดในชีวิต และการสนับสนุนทางสังคมระหว่างมารดาที่แต่งงานแล้วและมารดาวัยรุ่นที่ไม่ได้แต่งงาน โดยวิธีการศึกษาใช้การเปรียบเทียบแบบตัดขวาง กลุ่มตัวอย่าง คือ มารดาแรกคลอดจำนวน 80 คน ทำการตอบแบบสอบถามด้วยตนเอง ในประเด็นความเชื่อมั่นที่มีต่อตนเอง ความเข้าใจในการควบคุมตนเอง ความรู้สึกด้านสังคมและความเครียดในชีวิตในช่วง 6-8 สัปดาห์หลังคลอด ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลโดยสถิติเชิงพรรณนา การทดสอบไคสแควร์และการวิเคราะห์ค่าความแปรปรวน (ANOVA) ผลการศึกษาพบว่า ความรู้สึกต่อตนเอง ($F = 9.314, df = 1, p = .003$) และความเข้าใจในการควบคุมตนเอง ($F = 4.919, df = 1, p = .030$) ระหว่างมารดาที่แต่งงานและมารดาเลี้ยงเด็ยนั้นมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ ส่วนการสนับสนุนทางสังคมและความเครียดในชีวิตระหว่างมารดาที่แต่งงานและมารดาเลี้ยงเด็ยนั้นไม่มีความแตกต่างกัน ผลการวิจัยนี้ได้อ้างอิงแนวคิดของ Belsky's (1984) และยืนยันทางทฤษฎีว่าจิตวิทยาส่วนบุคคลเป็นตัวบ่งบอกถึงการเลี้ยงดูที่ประสบความสำเร็จมากที่สุด งานวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องหรือผู้ที่ใกล้ชิดอาจต้องช่วยเสริมสร้างความรู้สึกของมารดาเลี้ยงเด็ยด้านการควบคุมและสร้างความเชื่อมั่นที่มีต่อตนเอง เพื่อช่วยในการเปลี่ยนแปลงบทบาทผู้การเป็นมารดาได้ดีขึ้น

Smith (2010) วิจัยเรื่อง การค้นคว้าเชิงคุณภาพเกี่ยวกับความสำเร็จของมารดา ผู้มีรายได้น้อยที่เลี้ยงบุตรโดยลำพัง เป็นการศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ความสำเร็จในการเลี้ยงดูบุตรของมารดาผู้มีรายได้น้อยที่เลี้ยงบุตรโดยลำพัง โดยกลุ่มตัวอย่าง คือ มารดาผู้มีรายได้น้อยที่อาศัยอยู่ในตัวเมืองมิสซิสซิปปีและถูกเสนอชื่อโดยที่ปรึกษาหรือทนายความว่าเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในการเลี้ยงดูบุตร วิธีการและขั้นตอนในการศึกษานั้น ในขั้นแรกผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์มารดาเลี้ยงเด็ยจำนวน 10 คน ด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ส่วนขั้นที่สองผู้วิจัยได้ปรับคำถามในแบบสัมภาษณ์ซึ่งได้พัฒนาจากผลการวิจัยเบื้องต้นที่ได้จากการสัมภาษณ์ในครั้งแรกแล้ว และนำไปใช้สัมภาษณ์แม่เลี้ยงเด็ยที่ถูกคัดเลือกให้เหลือเพียง 6 คน ในการสัมภาษณ์ครั้งที่ 2 คำถามในการสัมภาษณ์ครั้งที่สองอยู่ในรูปแบบชี้นำมี 2 ข้อ คือ 1) อะไรคือประสบการณ์ของความสำเร็จในการเลี้ยงดูบุตร โดยลำพังของมารดาที่มีรายได้ต่ำ และ 2) อะไรคือจุดแข็งของมารดาที่มีรายได้ต่ำและเลี้ยงดูบุตรโดยลำพัง โดยได้นำวิธีการเชิงทฤษฎีมาใช้เพื่อรวบรวมรายละเอียดเกี่ยวกับประสบการณ์และการรับรู้จุดแข็งของมารดาที่มีรายได้ต่ำซึ่งครอบคลุม 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ ความเครียดและความท้าทายในชีวิต ปัจจัยด้านภูมิคุ้มกัน และการรับรู้จุดแข็งและความสำเร็จ การศึกษานี้ได้มีการอภิปรายถึงข้อจำกัดรวมไปถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในทางปฏิบัติสำหรับการวิจัยในอนาคตอีกด้วย

Kjellstrand (2011) ศึกษาปัจจัยด้านความยืดหยุ่นและการสนับสนุนทางสังคมในมารดาเลี้ยงเดี่ยวที่มีรายได้ระดับปานกลางถึงระดับสูง การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจปัจจัยด้านความยืดหยุ่นและการสนับสนุนทางสังคมในมารดาเลี้ยงเดี่ยวที่มีรายได้ระดับปานกลางถึงสูง ความคิดเกี่ยวกับมารดาเลี้ยงเดี่ยวได้กลายเป็นความเชื่อและแทรกซึมในสังคมว่าพวกเขาจนไร้การศึกษา ไม่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมและไม่สามารถเลี้ยงดูบุตรให้ประสบความสำเร็จได้ งานวิจัยนี้เป็นการวิเคราะห์เชิงปริมาณเพื่อหาปัจจัยด้านความยืดหยุ่นภายในและแหล่งสนับสนุนทางสังคมภายนอกในสตรีที่มีรายได้ปานกลางถึงสูง โดยใช้ข้อมูลประชากรและใช้ทฤษฎีระดับความยืดหยุ่น โดย Connor และ Davidson (CD-RISC) และการสนับสนุนทางสังคมแบบพหุมิติ (MSPSS) เพื่อศึกษาว่าระดับการศึกษาหรือสถานภาพการสมรสมีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านความยืดหยุ่นหรือแหล่งที่มาของการสนับสนุนทางสังคมในกลุ่มมารดาเลี้ยงเดี่ยวหรือไม่ ใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวน (ANOVA) เพื่อเปรียบเทียบระหว่างระดับรายได้ ระดับการศึกษา และสถานภาพการสมรสที่ส่งผลต่อความยืดหยุ่น ซึ่งผลการวิจัยพบว่า มารดาเลี้ยงเดี่ยวที่มีรายได้ในระดับปานกลางและสูงโดยทั่วไปมีความยืดหยุ่น และผลการวิเคราะห์ความแปรปรวนหลายตัวแปร (MANOVA) พบว่ามารดาเลี้ยงเดี่ยวที่มีรายได้ระดับปานกลางและสูงได้รับความช่วยเหลือที่เพียงพอจากครอบครัว เพื่อน และคนสำคัญอื่น ๆ โดยมีรายได้คิดเป็นร้อยละ 12 ของความแปรปรวนในระดับความช่วยเหลือทางสังคมและไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญกับระดับการศึกษาหรือสถานภาพการสมรส จากการวิเคราะห์เชิงพรรณนาพบว่ามีปัจจัยด้านความยืดหยุ่น 5 ประการ จากทฤษฎีระดับความยืดหยุ่น โดย Connor และ Davidson (CD-RISC) ซึ่งสัมพันธ์กับความสามารถ แรงใจ และการยื่นหยัดส่วนบุคคล

Mendenhall, Bowman and Zhang (2012) ศึกษาบทบาท ความเครียดของแม่เดี่ยวชีวิต และการปรับตัวในการใช้ชีวิต งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ศึกษาความยืดหยุ่นในการใช้ชีวิตของแม่เลี้ยงเดี่ยวชีวิตว่าจะสามารถใช้ชีวิตอย่างไรแม้ต้องเผชิญความเครียดจากบทบาททางครอบครัว (เช่น รายได้ต่ำ ภาวะไม่มีงานทำ และการจ้างงานที่ไม่เต็มที่) งานวิจัยนี้เป็นการขยายความจากงานวิจัยของโบว์แมน และแซนเดอร์ ในปี ค.ศ. 1998 เกี่ยวกับบิดาชีวิตที่ไม่ได้แต่งงาน ซึ่งได้ศึกษาความเข้มแข็งในการรับมือกับความเครียดและวิธีการปรับตัวโดยเน้นหาจุดแข็งของชาติพันธุ์ที่ช่วยให้เกิดความยืดหยุ่นในหลักการการใช้ชีวิต ส่วนการศึกษาในแม่เลี้ยงเดี่ยวครั้งนี้มุ่งเน้นไปที่บทบาทของความเชื่อทางศาสนาและความใกล้ชิดของครอบครัวในการปกป้องด้านจิตใจ โดยไม่คำนึงถึงปัญหาและบทบาททางครอบครัว กลุ่มตัวอย่าง คือ มารดาเดี่ยวชีวิตจำนวน 617 คน จากจำนวนประชากร 2,107 คน ที่ตอบข้อมูลทุกข้อมูมิจากข้อมูลการสำรวจแห่งชาติของอเมริกาคนชีวิต และแบบสำรวจความน่าจะเป็นแห่งชาติ ซึ่งเป็นข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัว

ความสำคัญของการศึกษาครั้งนี้เป็นผลมาจากสถานการณ์ช่วงต้นของยุคหลังอุตสาหกรรมระหว่างปลายทศวรรษที่ 1970 และ 1980 เป็นยุคที่เกิดความท้าทายที่สำคัญและไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน เนื่องจากคนผิวสีทั้งชายและหญิงประสบปัญหาการว่างงานและปัญหาด้านการเงิน ซึ่งส่งผลกระทบต่อภาวะเศรษฐกิจที่ถดถอยในช่วงทศวรรษที่ 1930 งานวิจัยนี้ได้พิสูจน์สมมติฐานที่ว่าความเชื่อทางศาสนาที่เข้มแข็งและความใกล้ชิดในครอบครัวจะเป็นปัจจัยสำคัญในการป้องกันปัญหาด้านบทบาท ความเครียด และช่วยเหลือด้านการปรับตัวของแม่เลี้ยงเดี่ยวและก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ยืดหยุ่นมากขึ้น ทั้งในด้านความรู้สึกและการรับรู้ความสามารถส่วนบุคคล การนับถือตนเอง และความพอใจในชีวิต ผู้วิจัยเห็นว่าข้อค้นพบทางทฤษฎีเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ต่อสังคม และนำไปสู่การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนโยบายในอนาคตเกี่ยวกับบทบาทที่ซับซ้อนและการปรับตัวด้านความเครียดจากการเผชิญความยากจนเรื้อรังระหว่างช่วงภาวะเศรษฐกิจถดถอยครั้งใหญ่ในช่วงปี ค.ศ. 2007 ของมารดาเลี้ยงเดี่ยว

Lashley and Ollivierre (2013) ศึกษาเกี่ยวกับการสำรวจความเชื่อมโยงระหว่างประสบการณ์ด้านการศึกษากับการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวผิวสี เป็นการสำรวจประสบการณ์การศึกษาในวิทยาลัยของนักศึกษาระดับปริญญาตรีที่เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวผิวสี จำนวน 20 คน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกกึ่งโครงสร้าง การศึกษานี้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาแบบดั้งเดิม ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ช่วยให้แม่เลี้ยงเดี่ยวผิวสีที่กำลังศึกษาอยู่ในวิทยาลัยประสบความสำเร็จ ได้แก่ 1) ความรับผิดชอบ 2) การได้รับการสนับสนุน 3) การพัฒนาตัวเอง 4) ความศรัทธา คือ การให้ความหมายทางจิตวิญญาณแก่ชีวิต ส่วนอุปสรรคของแม่เลี้ยงเดี่ยวยังมี 4 ประเด็นด้วยกัน ได้แก่ 1) การบริหารจัดการเวลา 2) สถานะทางการเงิน 3) ความเครียด และ 4) การเตรียมการในชีวิต การนำเสนอข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับประสบการณ์ในวิทยาลัยของแม่เลี้ยงเดี่ยวผิวสีและอาจช่วยในการจัดภาพลักษณ์เกี่ยวกับแม่เลี้ยงเดี่ยวผิวสีได้อีกทั้งยังสามารถนำไปสู่การตัดสินใจเชิงนโยบายที่สำคัญเกี่ยวกับการเพิ่มขึ้นของประชากรได้ ซึ่งควรมีการวิจัยเพิ่มเติมต่อไป

Dabney (2013) ศึกษาปรากฏการณ์วิทยาเกี่ยวกับอุปสรรคที่มีผลต่อความสำเร็จและผลลัพธ์ด้านบวกของมารดาเลี้ยงเดี่ยว โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำการสำรวจการรับรู้ของมารดาเกี่ยวกับอุปสรรคที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการเลี้ยงดูบุตร และศึกษาสำรวจข้อดีของการเป็นผู้ปกครองที่เลี้ยงดูบุตรโดยลำพัง งานวิจัยนี้ได้ทำการศึกษาประสบการณ์ของมารดาที่เลี้ยงดูบุตรโดยลำพังเกี่ยวกับทัศนคติด้านความสำเร็จในการดูแลบุตร และการเอาชนะอุปสรรคในชีวิต กลุ่มตัวอย่าง คือ มารดาที่เลี้ยงดูบุตรโดยลำพัง จำนวน 9 คน ที่อาศัยอยู่ในเมืองใหญ่แถบแอตแลนติกตอนใต้ โดยใช้การสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัว อ้างอิงจากการศึกษาปรากฏการณ์วิทยาของ Moustakas ซึ่งมีเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นประเด็นคำถามหลัก เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างอธิบายประสบการณ์

การเลี้ยงดูในระบบความเป็นอยู่ทางสังคมอย่างไร เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นเพื่อปรับปรุงวิธีการเลี้ยงดูบุตรของผู้ปกครองที่ดูแลบุตรโดยลำพังให้ประสบความสำเร็จ โดยมีกรอบทฤษฎีในการศึกษาปรากฏการณ์ ได้แก่ ทฤษฎีระบบครอบครัว วงจรชีวิตในบริบทของพัฒนาการ และทฤษฎีสังคมเชิงวิพากษ์ ผลการศึกษาพบว่า การเลี้ยงดูบุตรโดยลำพังเป็นประสบการณ์ที่ท้าทายและสามารถพัฒนาได้ แม่เลี้ยงเดี่ยวมีความต้องการการสนับสนุนทางสังคมและทรัพยากรทางการเงินสำหรับการจัดการและดูแลครอบครัว และในการดำเนินชีวิตบางรูปแบบ การเลี้ยงดูบุตรโดยลำพังก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีกว่าการเลี้ยงดูบุตรโดยพ่อแม่ที่ไม่หย่าร้าง คุณสมบัติเหล่านี้รวมไปถึงบิดาที่เลี้ยงดูบุตรโดยลำพัง พ่อแม่บุญธรรมและผู้ปกครองที่เลี้ยงดูบุตรโดยลำพัง เนื่องจากเหตุผลต่าง ๆ เช่น การตาย การหย่าร้าง การถูกทอดทิ้งและเหตุผลส่วนตัว

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า การศึกษาเกี่ยวกับครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีงานวิจัยเชิงปริมาณเพียงเล็กน้อย ส่วนงานวิจัยแบบผสมมีเพียงเรื่องเดียว ประเด็นของการศึกษาวิจัยครอบคลุมเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของแม่เลี้ยงเดี่ยว ความมั่นคงและสวัสดิการสังคม ศึกษาประสบการณ์ชีวิต วิเคราะห์กระบวนการหรือขั้นตอนการเปลี่ยนผ่านของการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ศึกษาสถานการณ์ปัญหาการดำเนินชีวิตของแม่เลี้ยงเดี่ยว ผลกระทบทางสังคมหลังจากเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวหรือหลังจากหย่าร้าง การปรับตัว การแก้ปัญหา การสร้างความเข้มแข็งทางใจ รวมถึงการสร้างเสริมศักยภาพให้แก่ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว งานวิจัยเกือบทั้งหมดศึกษาผ่านทัศนระมุ่มมองของแม่เลี้ยงเดี่ยว ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง และครึ่งหนึ่งเจาะจงไปยังกลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นสมาชิกเข้ารับบริการทางสังคมจากหน่วยงานต่าง ๆ แม้ว่างานวิจัยในต่างประเทศจะมีการศึกษากับแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จในการเลี้ยงดูลูก แต่ในประเทศไทยยังไม่มีผู้ศึกษาประเด็นดังกล่าวมาก่อน ดังนั้น การวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินชีวิตของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จจึงมีความจำเป็น เนื่องจากจะช่วยเติมเต็มองค์ความรู้เกี่ยวกับครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวให้มีเนื้อหาที่ครอบคลุมรอบด้านมากขึ้น อีกทั้งยังจะช่วยให้แม่เลี้ยงเดี่ยวได้เห็นตัวแบบครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ และมีแนวทางที่จะชี้แนะให้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขเพิ่มขึ้น

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ การปรับตัว สภาพการดำเนินชีวิต และสังเคราะห์รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ในรูปแบบการวิจัยแนวปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenological research) ซึ่งเป็นวิธีการที่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการศึกษาประสบการณ์ของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว การทำความเข้าใจประสบการณ์ชีวิตในแบบต่าง ๆ รวมถึงการให้ความหมายแก่ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ภายใต้กรอบของบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยตามวิธีการและขั้นตอนดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลและวิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูล
2. ขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัย
3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล
5. การพิทักษ์สิทธิ์และจริยธรรมการวิจัย

ผู้ให้ข้อมูลและวิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลในการศึกษานี้ คือ แม่เลี้ยงเดี่ยวที่อาศัยอยู่ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง จำนวนทั้งสิ้น 13 ราย ประกอบด้วยผู้ให้ข้อมูลจากจังหวัดนครราชสีมา 2 ราย บุรีรัมย์ 2 ราย สุรินทร์ 4 ราย ศรีสะเกษ 2 ราย และอุบลราชธานี 3 ราย

ผู้วิจัยกำหนดคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูล คือ ผู้หญิงที่เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวมีประสบการณ์เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวระยะเวลามากกว่า 10 ปี มีบุตรอายุไม่ต่ำกว่า 15 ปี เป็นครอบครัวที่ชุมชนหรือสังคมให้การยอมรับว่าประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ การเลี้ยงลูก มีคุณภาพชีวิตที่ดี ทั้งด้านสุขภาพ จิตใจ อารมณ์ ได้รับการยอมรับจากสังคมและพึ่งพาตนเองได้

วิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยใช้วิธีการแบบเจาะจง (Purposive sampling) เนื่องจากในเบื้องต้นผู้วิจัยไม่ทราบจำนวนที่แน่นอนของประชากรเป้าหมายที่เป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ จึงขอความอนุเคราะห์ให้หน่วยงานสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ

และอุบลราชธานี ได้คัดเลือกแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนด จำนวน 2-3 คน พร้อมกันนี้หน่วยงานพัฒนาชุมชนได้ประสานไปยังแม่เลี้ยงเดี่ยวเพื่อถามความสมัครใจในการเป็นผู้ให้ข้อมูลวิจัย จากนั้นผู้วิจัยได้โทรศัพท์ติดต่อไปยังแม่เลี้ยงเดี่ยวและเข้าพบเพื่อสอบถามความสมัครใจและพิจารณาความเหมาะสมของผู้ให้ข้อมูลเพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ในกรณีของจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดสุรินทร์ พบว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวที่หน่วยงานให้รายชื่อมาจังหวัดละ 1 ราย มีคุณสมบัติไม่เป็นไปตามที่กำหนด ผู้วิจัยได้แจ้งยกเลิกการเป็นผู้ให้ข้อมูลต่อทั้ง 2 ราย และขอความอนุเคราะห์ให้แม่เลี้ยงเดี่ยวได้แนะนำแม่เลี้ยงเดี่ยวคนอื่น ๆ ที่มีคุณสมบัติที่กำหนดเพื่อคัดเลือกเป็นผู้ให้ข้อมูล ซึ่งเป็นวิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบบอกต่อ (ทวิศักดิ์ นพเกษร, 2548, หน้า 181)

ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนและวิธีการดำเนินการวิจัยเป็น 2 ระยะ ได้แก่ ขั้นตอนเตรียมการและขั้นตอนดำเนินการ ซึ่งในแต่ละขั้นตอนมีวิธีการดังต่อไปนี้

1. ขั้นตอนเตรียมการ เป็นขั้นตอนเกี่ยวกับการเตรียมตัวผู้วิจัย การติดต่อประสานงาน การเตรียมเครื่องมือ และการเตรียมผู้ช่วยวิจัย มีรายละเอียด ดังนี้

1.1 การเตรียมตัวผู้วิจัย

ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ดังนั้น ตัวผู้วิจัยจึงเป็นเครื่องมือหลักที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเตรียมตัวในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1.1.1 การเตรียมความพร้อมด้านวิชาการ ผู้วิจัยได้เตรียมความพร้อมด้านวิชาการด้วยการศึกษาค้นคว้าหาความรู้จากเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งครอบคลุมประเด็นที่ต้องการศึกษา ได้แก่ แม่เลี้ยงเดี่ยว ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ผลกระทบที่เกิดจากการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว การปรับตัว การขัดเกลาทางสังคม แนวทางการดำเนินชีวิตที่ประสบความสำเร็จ การเตรียมความพร้อมด้านวิชาการดังกล่าวเพื่อให้ผู้วิจัยมีแนวคิดและมโนทัศน์ที่ถูกต้อง มีความรู้เพียงพอที่จะพัฒนาเครื่องมือสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล ตลอดจนสร้างแนวคำถามเพื่อให้ครอบคลุมประเด็นที่ต้องการศึกษามากที่สุด

1.1.2 การเตรียมความพร้อมด้านการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้จากเอกสาร ตำราทั้งในและต่างประเทศ เกี่ยวกับวิธีการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นวิธีวิทยาที่ใช้การดำเนินการวิจัยนี้ ทั้งในประเด็นที่เกี่ยวกับแนวคิด วิธีดำเนินการวิจัย เทคนิควิธีการและขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูล การตรวจสอบ การวิเคราะห์ข้อมูล การตีความ การเขียนรายงานวิจัย วิธีการดำเนินการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม นอกจากนี้ยังได้ศึกษาหาความรู้

เพิ่มเติมเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการศึกษาแนวปรากฏการณ์วิทยา โดยเลือกวิธีการศึกษาตามแนวทางของชาย โปธิติตา (2554) และ Creswell (2007) ทั้งด้านแนวคิด วิธีการศึกษา และการวิเคราะห์ข้อมูล เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับวิธีดำเนินการวิจัยดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยได้จัดทำเป็นเอกสารคู่มือการดำเนินการวิจัยสำหรับผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย การเตรียมพร้อมด้านการดำเนินการวิจัยทั้งหมดนั้นก็เพื่อให้ผู้วิจัยมีแนวทางในการดำเนินการวิจัย มีความพร้อมในการดำเนินงานภาคสนาม สามารถวางแผนและปฏิบัติการวิจัยได้อย่างถูกต้องตามขั้นตอนและกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลได้ครอบคลุมเนื้อหาและลึกซึ่งตามประเด็นที่ต้องการศึกษา สามารถ แปลผลข้อมูลและตีความปรากฏการณ์ได้อย่างถูกต้อง และได้ข้อมูลที่มีความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้

1.2 การติดต่อประสานงาน

ผู้วิจัยดำเนินการประสานงานทั้งแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการกับหน่วยงานและบุคคลต่าง ๆ ผู้วิจัยได้ประสานงานไปยังสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี เพื่อขอข้อมูลเกี่ยวกับแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จและได้รับการยอมรับในสังคม ซึ่งผู้วิจัยได้ขอให้ทางสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดเลือกแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนด เป็นผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยจังหวัดละ 2-3 ราย ซึ่งทางสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดได้แจ้งไปยังแม่เลี้ยงเดี่ยวเพื่อขอความร่วมมือเข้าเป็นผู้ร่วมการวิจัยแล้วจึงแจ้งรายละเอียดของแม่เลี้ยงเดี่ยวแก่ผู้วิจัย ส่วนการติดต่อประสานงานระหว่างผู้วิจัยกับแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้นผู้วิจัยใช้โทรศัพท์ติดต่อในเบื้องต้น จากนั้นทำหนังสือแจ้งวัตถุประสงค์การวิจัยขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลและเข้าพบเพื่อทำความรู้จัก ก่อนจะเข้าสู่ขั้นตอนการสร้างความสัมพันธ์ส่วนบุคคลต่อไป

1.3 การเตรียมเครื่องมือสำหรับการวิจัย

ผู้วิจัยได้มีการเตรียมความพร้อมเพื่อให้เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมมีคุณภาพสามารถนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนี้

ผู้วิจัยเตรียมแนวทางการสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้าง (Unstructured interview guideline) สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลรายบุคคล การใช้แนวทางการสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้างเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้การเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ มีความยืดหยุ่นสูงเหมาะสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยเตรียมเพียงประเด็นหรือแนวคำถามหลักในการสัมภาษณ์ ซึ่งได้พัฒนาแนวคำถามขึ้นจากการศึกษาเอกสาร ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคำถามการวิจัยแบบไม่มีโครงสร้างจะช่วยให้การสัมภาษณ์มีลักษณะของการสนทนาอย่างเป็นธรรมชาติ สามารถปรับเปลี่ยนหรือลดประเด็นคำถามได้อย่างเหมาะสมตามสถานการณ์ และเหมาะสมกับผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้เตรียมแนวทางการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion Guideline) เป็นเครื่องมือสำหรับการสนทนากลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยว ผู้วิจัยพัฒนาแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม จากการเก็บรวบรวมข้อมูลแม่เลี้ยงเดี่ยวรายบุคคล ประกอบกับการศึกษาเอกสารแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แนวทางการสนทนากลุ่มจะช่วยให้ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลได้ตรงกับวัตถุประสงค์ที่วางไว้ และช่วยให้การสนทนากลุ่มเป็นไปอย่างราบรื่น

ผู้วิจัยยังได้เตรียมอุปกรณ์ที่ช่วยให้การเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นระบบ ได้แก่ สมุดบันทึก กล้องถ่ายภาพ เครื่องบันทึกเสียง อุปกรณ์เหล่านี้ช่วยให้ได้นิเวศหลักและรายละเอียดอื่น ๆ ที่ครบถ้วน สอดคล้องกับเทคนิควิธีที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ในขั้นตอนที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยวิธีการสนทนากลุ่มก็จะได้เพิ่มเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อช่วยให้การรวบรวมข้อมูลมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ได้แก่ เครื่องบันทึกวิดีโอ กระดาษคลิปชาร์ท และปากกาเคมี

1.4 การเตรียมผู้ช่วยวิจัย

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ช่วยวิจัยเพื่อช่วยเหลือให้การดำเนินการวิจัยเป็นไปอย่างราบรื่น ผู้ช่วยวิจัยมีหน้าที่จดบันทึกการสัมภาษณ์ ถอดเทปคำสัมภาษณ์ ถ่ายภาพที่ต้องการในระหว่างการดำเนินการวิจัย บันทึกวิดีโอ อำนวยความสะดวกและช่วยเหลือจัดกระบวนการกลุ่มในช่วงที่มีการจัดสนทนากลุ่ม ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ซักซ้อมทำความเข้าใจในเทคนิคกระบวนการต่าง ๆ และให้ผู้ช่วยวิจัยได้ทดลองฝึกปฏิบัติก่อนไปเก็บรวบรวมข้อมูลจริง นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้กำหนดเงื่อนไข วางกฎระเบียบ และให้ความรู้เพิ่มเติมที่จำเป็นสำหรับผู้ช่วยวิจัย ได้แก่ การพิทักษ์สิทธิ์และจริยธรรมวิจัย การไม่เปิดเผยข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลออกไปยังสาธารณะ มารยาทและการวางตัวในระหว่างการดำเนินงานวิจัย เป็นต้น

2. ขั้นตอนการ เป็นขั้นตอนที่เริ่มจากการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลรายบุคคล การแปลผลข้อมูลประจำวัน การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม ดังนี้

2.1 ขั้นตอนการสร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูล

ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการสร้างปฏิสัมพันธ์เชิงบวกและการสร้างความคุ้นเคยระหว่างผู้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัยเป็นอันดับแรก เนื่องจากผู้วิจัยมีความจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นที่ศึกษาก่อนข้างมีความเป็นส่วนตัวและมีความอ่อนไหวต่อความรู้สึกพอสมควร อีกทั้งผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกเนื่องจากต้องการข้อมูลเชิงลึกในระดับของการให้ความหมายของ

ประสบการณ์ชีวิต รวมถึงการถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตในช่วงต่าง ๆ ดังนั้นการสร้าง ความสัมพันธ์ระหว่างกันจึงเป็นเรื่องที่จำเป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยจึงสร้างสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ให้ข้อมูลตลอด ระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย โดยในช่วงก่อนการวิจัย เป็นระยะของการสร้างความสัมพันธ์ ผู้วิจัย ทำการแนะนำตัวโดยละเอียด แจ่มชัดวัตถุประสงค์การวิจัย สร้างข้อตกลงเกี่ยวกับสิทธิของผู้ให้ข้อมูล ร่วมกัน มอบเอกสารคำชี้แจงสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัย และให้ลงนามในใบยินยอมเข้าร่วมการวิจัย ผู้วิจัยแสดงความจริงใจ ไม่รีบร้อนที่จะเก็บข้อมูลเพื่อผลประโยชน์ของผู้วิจัยแต่ฝ่ายเดียว นอกจากนี้ในช่วงระหว่างทำการวิจัยผู้วิจัยได้ใส่ใจในปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างทำการสัมภาษณ์ และหลังการสัมภาษณ์ เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายเกิดความสบายใจ ความไว้วางใจ และความเชื่อมั่นต่อการ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีจะนำไปสู่การสร้างข้อมูลที่ถูกต้องร่วมกัน

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลรายบุคคล

ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยไม่ได้กำหนดจำนวนผู้ให้ข้อมูลไว้แต่แรก ผู้วิจัยได้ทำการเก็บ รวบรวมข้อมูลรายบุคคลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แม้เพียงเดียวที่ประสบความสำเร็จในชีวิตจำนวน 13 ราย ในระหว่างวันที่ 28 พฤศจิกายน-14 ธันวาคม พ.ศ. 2560 เมื่อมั่นใจว่าได้ข้อมูลที่อิ่มตัว (Saturation) แล้วจึงยุติการเก็บรวบรวมข้อมูลรายบุคคล ในระหว่าง การสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้ปฏิบัติตามข้อตกลงที่ได้แจ้งไว้กับผู้ให้ข้อมูล สร้างบรรยากาศที่ดี ตลอดระยะเวลาในการสัมภาษณ์ เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายมีส่วนร่วมในการสัมภาษณ์ด้วยความเต็มใจ มีการแลกเปลี่ยนคำถาม คำตอบ ไม่ได้มีลักษณะตักตวงเอาข้อมูลแต่เพียงฝ่ายเดียว และแสดง ความเห็นอกเห็นใจอย่างพองาม ใช้ระยะเวลาในการสัมภาษณ์แต่ละรายไม่เกิน 3 ชั่วโมง เพื่อไม่ให้เป็นการรบกวนผู้ให้ข้อมูลมากเกินไป เมื่อมีประเด็นคำถามข้อสงสัยใดหลังจากนั้น ผู้วิจัยได้โทรศัพท์สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเพิ่มเติม

2.3 การแปลผลข้อมูลประจำวัน

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในแต่ละวันผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์ร่วมกับการสังเกต เนื่องจากผู้วิจัยต้องดำเนินการให้การสัมภาษณ์เป็นไปอย่างราบรื่นต่อเนื่องและไม่เสียเวลา ดังนั้น ในระหว่างที่มีการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะจดบันทึกคำสัมภาษณ์ในลักษณะบันทึกย่อ จดเพียงคำสำคัญ หรือข้อมูลตัวเลขที่สำคัญ หรือการเขียนในลักษณะโครงร่างเท่านั้น เมื่อเสร็จสิ้นการสัมภาษณ์ ในแต่ละวันผู้วิจัยจึงได้ทำการเขียนบันทึกการสัมภาษณ์หรือบันทึกภาคสนามฉบับสมบูรณ์ในทันที โดยจะไม่ทิ้งไว้ข้ามวันเนื่องจากจะทำให้เกิดการหลงลืมข้อมูลได้ เมื่อผู้วิจัยจดบันทึกข้อมูล ประจำวันเรียบร้อยแล้วผู้วิจัยจะอ่านข้อมูลนั้นอีกครั้งเพื่อทำการลงรหัส (Coding) หรือสร้างดัชนีคำ (Indexing) เพื่อจะนำไปใช้ในขั้นตอนการแยกแยะประเภทและจัดหมวดหมู่ข้อมูล นำไปสู่ การวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางของการวิจัยรูปแบบปรากฏการณ์วิทยาต่อไป

2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แม่เลี้ยงเดี่ยวรายบุคคลจนครบทั้งหมดแล้ว จากนั้นผู้วิจัยได้จัดให้มีเวทีสนทนากลุ่มขึ้นในวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2561 ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ผู้วิจัยได้เชิญตัวแทนของแม่เลี้ยงเดี่ยว 4 ราย เข้าร่วมการสนทนากลุ่มในการคัดเลือกตัวแทนแม่เลี้ยงเดี่ยวทั้ง 4 ราย ผู้วิจัยพิจารณาจากการเป็นตัวแทนครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวประเภทเลี้ยงเดี่ยวไม่เด็วยศ 2 ราย (แม่เลี้ยงเดี่ยวที่มาจากจังหวัดนครราชสีมาและบุรีรัมย์) และประเภทเลี้ยงเด็ยนักสู้ 2 ราย (แม่เลี้ยงเดี่ยวที่มาจากจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ) โดยสอบถามความสมัครใจก่อนเข้าร่วมสนทนากลุ่ม นอกจากนี้ผู้วิจัยได้เรียนเชิญนักวิชาการด้านสังคมศาสตร์จำนวน 4 คน มาร่วมรับฟังและวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม การจัดให้มีการสนทนากลุ่มเพื่อให้แม่เลี้ยงเดี่ยวได้ร่วมอภิปรายอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งในประเด็นที่เจาะจง ได้แก่ ประสบการณ์ชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว การดำเนินชีวิตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว และรูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ การอภิปรายร่วมกันในกลุ่มสนทนาทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลเชิงลึกเพิ่มเติมและสามารถสังเคราะห์ผลการศึกษากับรูปแบบการดำเนินชีวิตของแม่เลี้ยงเดี่ยวได้ ในขณะเดียวกันผู้วิจัยก็ใช้เวทีการสนทนากลุ่มในการเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลร่วมกัน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยนี้ตัวผู้วิจัยเป็นเครื่องมือหลัก ส่วนเครื่องมือที่ช่วยในการสัมภาษณ์เชิงลึกรายบุคคล คือ แนวทางการสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้าง ส่วนการจัดสนทนากลุ่มผู้วิจัยใช้แนวทางการสนทนากลุ่มและอุปกรณ์อื่น ๆ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. แนวทางการสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้าง (Unstructured interview guideline)

แนวทางการสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้าง เป็นเครื่องมือที่มีความเหมาะสมสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลตามแนวคิดของการศึกษารูปแบบปรากฏการณ์วิทยา เนื่องจากมีความยืดหยุ่นสูงสามารถเจาะลึกในประเด็นที่ต้องการได้มาก เหมาะสมกับวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก แนวคำถามที่สร้างขึ้นสำหรับแนวทางการสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้าง เป็นเพียงหัวข้อสำคัญที่ไม่มีรายละเอียดมาก แต่ก็ช่วยให้ผู้วิจัยได้มีทิศทางที่ชัดเจนในการศึกษาประเด็นต่าง ๆ (คู่มือแนวทางการสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้าง ในภาคผนวก ข หน้า 194) ดังนี้

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับครอบครัวและภูมิหลังของแม่เลี้ยงเดี่ยว
2. สถานการณ์สาเหตุและการกลายเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

3. ประสบการณ์ชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
4. ผลกระทบจากการเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
5. บทบาทของแม่เลี้ยงเดี่ยว
6. สัมพันธภาพในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
7. การปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
8. สภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจากอดีตถึงปัจจุบัน
9. การสนับสนุนหรือแหล่งทรัพยากรของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
10. รูปแบบหรือลักษณะการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ
จากนั้นได้นำแนวทางการสัมภาษณ์ไปหาคุณภาพของเครื่องมือ ด้วยการตรวจสอบ
ความเที่ยงตรงของเครื่องมือการวิจัยจากผู้เชี่ยวชาญ 5 คน ได้แก่

1. รองศาสตราจารย์ ดร.อาลัย จันทร์พานิชย์ ผู้ทรงคุณวุฒิและที่ปรึกษาด้านการวิจัย
ทางสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวรรณา รักพานิชย์ ผู้ทรงคุณวุฒิสาขาสาธารณสุขชุมชน
มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมโภชน์ อเนกสุข ผู้ทรงคุณวุฒิสาขาวิจัยและจิตวิทยา
ประยุกต์ มหาวิทยาลัยบูรพา

4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุกฤษฎี สมอนา ผู้ทรงคุณวุฒิสาขาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัย
ราชภัฏอุดรธานี

5. นางบุปผา ทักกฤษณ์ นักพัฒนาสังคมชำนาญการ สำนักงานกระทรวงการพัฒนา
สังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดบุรีรัมย์

โดยผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์แล้วเห็นพ้องกันในแนวคำถาม
ทั้ง 10 ข้อ ครอบคลุมแนวคิดที่ใช้ในการวิจัยและวัตถุประสงค์การวิจัยได้ (ดูรายนามผู้เชี่ยวชาญ
ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือการวิจัย ในภาคผนวก ก หน้า 187)

2. แนวทางการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Guideline)

แนวทางการสนทนากลุ่ม พัฒนาขึ้นจากการเก็บรวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์แม่เลี้ยงเดี่ยว
รายบุคคล แล้วนำผลของการสัมภาษณ์เบื้องต้นมาสรุปแบบแผนต่าง ๆ แล้วสร้างแนวทาง
ในการสนทนากลุ่มกับตัวแทนแม่เลี้ยงเดี่ยว 4 ราย เพื่อหาข้อสรุปในแต่ละประเด็น สำหรับ
ประเด็นในการสนทนากลุ่ม คือ ประสบการณ์ชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว สภาพการดำเนินชีวิต
ของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ และรูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัว
แม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ ซึ่งผู้วิจัยเตรียมแนวคำถามกว้าง ๆ ไว้ และมีคำถามต่อเนื่อง

เตรียมไว้ให้ผู้เข้าร่วมสนทนาได้อภิปรายได้อย่างอิสระ (ดูแนวทางการสนทนากลุ่ม ในภาคผนวก ข หน้า 195) ดังนี้

1. ประสบการณ์ชีวิตตั้งแต่วันแรกของการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวจนประสบความสำเร็จในปัจจุบัน มีขั้นตอนหรือการเปลี่ยนแปลงสำคัญอย่างไรบ้าง
2. การดำเนินชีวิตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีกิจกรรมหรือพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนสำคัญต่อความสำเร็จในชีวิตอย่างไรบ้าง
3. วิธีการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ มีรูปแบบอย่างไรบ้าง แต่ละรูปแบบแตกต่างกันอย่างไร

3. อุปกรณ์อื่น ๆ

ในการวิจัยเชิงคุณภาพนี้ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือและอุปกรณ์อื่น ๆ เพื่อช่วยให้การเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยอุปกรณ์ที่ใช้ในการสัมภาษณ์รายบุคคล ได้แก่ บันทึกรายชื่อ กิ่งถ่ายภาพ เทปบันทึกเสียง ส่วนอุปกรณ์เพิ่มเติมที่ใช้ในการสนทนากลุ่ม ได้แก่ เทปบันทึกวิดีโอ กระจายคลิปชาร์ท และปากกาเคมี

การวิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูลในการวิจัยนี้ มีรายละเอียดดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูล

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งในภาพรวมมีกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล 3 ขั้นตอน (ชาย โพธิ์สิตา, 2554, หน้า 335-378) ได้แก่

1. จัดระเบียบข้อมูล เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต แยกประเด็นของข้อมูลด้วยการย่อหรือลดทอนข้อมูลให้เป็นกลุ่มที่เล็กกลง และใส่รหัสข้อมูล
2. การแสดงข้อมูล นำกลุ่มข้อมูลที่ใส่รหัสแล้วพบว่ามีความคล้ายกันมาจับกลุ่มกัน ซึ่งการรวมกลุ่มข้อมูลในขั้นตอนนี้จะออกมาในลักษณะของแบบแผน
3. การสรุป ตีความและตรวจสอบความถูกต้อง

ผู้วิจัยมีวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลตามหลักการวิจัยแนวปรากฏการณ์วิทยา ของ Creswell (2007, pp. 159-160) ดังนี้

1. อ่านคำบรรยายประสบการณ์ของแม่เลี้ยงเดี่ยว เพื่อทำความเข้าใจในข้อมูลเหล่านั้น
2. อ่านคำบรรยายซ้ำ แยกข้อความหรือประโยคออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ตามที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา (ประเด็น) นั่นคือ การแตกข้อมูลทั้งหมดออกเป็นส่วนย่อย ๆ ตามความหมายที่ปรากฏ

3. กำหนดความหมายของแต่ละประโยคที่มีความสำคัญ คัดแยกข้อมูลออกเป็นเรื่อง ๆ และกำหนดรหัสของข้อมูล
4. รวมกลุ่มข้อมูลเรื่องเดียวกันหรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกันเข้าไว้ด้วยกัน นำความหมายที่กำหนดไว้มาจัดรวมกลุ่มเป็นหัวข้อ (Themes)
5. อธิบายผลของปรากฏการณ์ทั้งหมดเกี่ยวกับประสบการณ์ของแม่เลี้ยงเดี่ยว แสดงเนื้อเรื่องที่ศึกษา โดยการบรรยายสรุปและเรียบเรียงจากประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล พิจารณาความต่อเนื่องและกลมกลืนของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น หากประเด็นใดมีข้อมูลที่ไม่สอดคล้องกัน หรือขาดความสำคัญ ผู้วิจัยจะได้พิจารณาตัดออกไป
6. อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างละเอียดและชัดเจน ด้วยประโยคที่เป็น โครงสร้าง หรือแก่นของผลการศึกษา นั่นคือ การสังเคราะห์โครงสร้าง (Structural synthesis) สังเคราะห์ความหมายของประสบการณ์ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ค้นหาว่าอะไรคือ โครงสร้างและแก่นของการได้ประสบกับปรากฏการณ์การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ
7. สังเคราะห์ความรู้จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เอกสารวิชาการ และผสมผสานความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่ค้นพบ
8. จัดทำรายงานผลการวิจัยตามรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ

2. การตรวจสอบข้อมูล

ในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ผู้วิจัยจะใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ตามแนวคิดของสูทางค์ จันทวานิช (2557, หน้า 128-130) ดังนี้

1. การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) คือ การใช้ข้อมูลเรื่องเดียวกันเมื่อสัมภาษณ์ในเวลาที่แตกต่างกัน ในสถานที่ต่างกัน หรือเป็นข้อมูลที่ได้จากบุคคลอื่น
2. การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย (Investigator Triangulation) คือ การตรวจสอบข้อมูลเรื่องเดียวกันจากผู้เก็บข้อมูลที่แตกต่างกัน ได้แก่ นักวิจัยหลักและผู้ช่วยวิจัย
3. การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) คือ การตรวจสอบข้อมูลเรื่องเดียวกันเมื่อเก็บรวบรวมโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกต

การพิทักษ์สิทธิและจริยธรรมการวิจัย

การวิจัยนี้ทำการศึกษากับมนุษย์ แม้ว่าจะไม่ได้มีการทดลองกับร่างกายมนุษย์ แต่อาจจะส่งผลกระทบต่อด้านสังคม วัฒนธรรม และผลประโยชน์ของผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยจึงคำนึงถึงการพิทักษ์สิทธิและจริยธรรมการวิจัย ดังนี้

1. สิทธิในการตัดสินใจเข้าร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย ผู้วิจัยทำหนังสือขอความยินยอม (Informed consent form) จากผู้ให้ข้อมูลที่เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว โดยแจ้งรายละเอียดเกี่ยวกับวัตถุประสงค์การวิจัย ขั้นตอนและวิธีการสำคัญในการวิจัย เช่น การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การบันทึกเสียง การถ่ายภาพ ผู้วิจัยแจ้งให้ผู้ให้ข้อมูลทราบว่าผู้ให้ข้อมูลมีสิทธิ์ที่จะให้ความร่วมมือหรือไม่ก็ได้ ผู้ให้ข้อมูลมีสิทธิ์เปลี่ยนใจหรือถอนตัวจากการให้ความร่วมมือเมื่อใดก็ได้ ผู้ให้ข้อมูลสามารถซักถามข้อสงสัยเพื่อคลายความกังวลใจจนเป็นที่น่าพอใจ ก่อนจะยินยอมเข้าร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูลด้วยความสมัครใจ (ดูหนังสือยินยอมเข้าร่วมการวิจัย ในภาคผนวก ก หน้า 199)

2. สิทธิในการไม่เปิดเผยชื่อผู้ให้ข้อมูลและครอบครัวในการเผยแพร่งานวิจัย หากผู้ให้ข้อมูลมีความกังวลใจว่าการเปิดเผยชื่อตนเอง สมาชิกครอบครัว ตลอดจนสถานที่ในการดำเนินการวิจัย จะมีผลกระทบต่อตนเองและครอบครัวในภายหลัง ผู้วิจัยจะไม่ใช้ชื่อจริง แต่จะใช้ชื่อสมมติหรือหมายเลขในการนำเสนอ

3. การรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูล (Confidentiality) ในระหว่างดำเนินการวิจัยนั้น ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยจะไม่เปิดเผยข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลแก่บุคคลอื่น เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ให้ข้อมูลคนอื่น ๆ หรือผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องเข้าถึงข้อมูลได้ ผู้วิจัยจะเก็บสมุดบันทึกอย่างเหมาะสมและมีฉีดยุติ นอกจากนี้ยังมีการบันทึกข้อมูลด้วยการใช้รหัสร่วมด้วย

4. การป้องกันผลกระทบที่อาจเกิดกับผู้ให้ข้อมูลอันเนื่องมาจากการให้ความร่วมมือในการวิจัย (Consequences) หากผู้ให้ข้อมูลไม่ต้องการให้เอกสาร การบันทึกเสียง และภาพถ่ายใด ๆ ตลอดระยะเวลาการทำวิจัยแสดงหรือชี้ตัวไปยังผู้ให้ข้อมูลภายหลังได้ เมื่อการวิจัยสิ้นสุดลงผู้วิจัยทำลายหลักฐานต่าง ๆ ได้แก่ ไฟล์บันทึกเสียง เอกสารบันทึกการสัมภาษณ์ และภาพถ่าย

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จนี้ เป็นการศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenological Research) เพื่ออธิบายประสบการณ์ชีวิต และการปรับตัว สภาพการดำเนินชีวิต และสังเคราะห์รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากแม่เลี้ยงเดี่ยวที่อาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และ อุบลราชธานี จำนวน 13 ราย ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อการนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
2. ประสบการณ์และการปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ
3. สภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ
4. รูปแบบการดำเนินชีวิตที่ประสบความสำเร็จของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

ข้อมูลพื้นฐานของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

การศึกษานี้เก็บรวบรวมข้อมูลจากแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จในชีวิต มี ภูมิภาคอาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างจำนวน 13 ราย ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลพื้นฐานของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ได้แก่ ภูมิภาค อาชีพ จำนวนบุตร สาเหตุของการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ลักษณะการสมรส ระยะเวลาเลี้ยงเดี่ยว อายุของลูกเมื่อเริ่มเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว และประเภทของครอบครัว รายละเอียดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

ผู้ให้ ข้อมูล	ภูมิลำเนา	อายุ	การศึกษา	อาชีพ	จำนวน บุตร	สาเหตุการเป็น แม่เลี้ยงเดี่ยว	ลักษณะการสมรส	ระยะเวลา เลี้ยงเดี่ยว	อายุของลูก เมื่อเริ่มเลี้ยงเดี่ยว	ประเภทของ ครอบครัว
1	นครราชสีมา	76	ประถมศึกษา	ธุรกิจส่วนตัว	8	สามีเสียชีวิต	จดทะเบียนสมรส	36 ปี	20-8	เดี่ยว
2	นครราชสีมา	54	ปริญญาตรี	พนักงานเอกชน	2	การนอกใจ	จดทะเบียนสมรส/ ไม่หย่า	29 ปี	5 3	ขยาย (แม่เดี่ยว)
3	สุรินทร์	43	ปริญญาตรี	พนักงานเอกชน	1	การนอกใจ	จดทะเบียนสมรส/ หย่า	16 ปี	3	เดี่ยว
4	สุรินทร์	62	ปริญญาตรี	ข้าราชการบำนาญ	2	การนอกใจ	จดทะเบียนสมรส/ หย่า	33 ปี	4 2	เดี่ยว
5	สุรินทร์	45	มัธยมศึกษาปีที่ 6	ธุรกิจส่วนตัว	3	การนอกใจ	จดทะเบียนสมรส/ หย่า	16 ปี	10 8 7	ขยาย (แม่เดี่ยว)
6	สุรินทร์	44	ปริญญาตรี	ธุรกิจส่วนตัว	2	การนอกใจ	ไม่ได้จดทะเบียนสมรส	11 ปี	8 3	เดี่ยว
7	บุรีรัมย์	60	ปริญญาตรี	เกษตรกร	3	การนอกใจ	จดทะเบียนสมรส/ ไม่หย่า	12 ปี	17 14 12	เดี่ยว
8	บุรีรัมย์	73	มัธยมศึกษาปีที่ 6	ธุรกิจส่วนตัว	3	สามีเสียชีวิต	จดทะเบียนสมรส	32 ปี	18 15 13	เดี่ยว
9	ศรีสะเกษ	47	มัธยมศึกษาปีที่ 6	ธุรกิจส่วนตัว	1	การนอกใจ	ไม่ได้จดทะเบียนสมรส	15 ปี	3	ขยาย (แม่เดี่ยว)
10	ศรีสะเกษ	73	ปริญญาตรี	ธุรกิจส่วนตัว	7	สามีเสียชีวิต	จดทะเบียนสมรส	36 ปี	13-4	เดี่ยว
11	อุบลราชธานี	43	อนุปริญญา	พนักงานเอกชน	2	สามีเสียชีวิต	จดทะเบียนสมรส	13 ปี	6 2	ขยาย (แม่เดี่ยว)
12	อุบลราชธานี	56	ปริญญาโท	ธุรกิจส่วนตัว	4	การนอกใจ	จดทะเบียนสมรส/ หย่า	12 ปี	18 16 13 10	ขยาย
13	อุบลราชธานี	40	ปริญญาตรี	ข้าราชการ	1	การนอกใจ	จดทะเบียนสมรส/ หย่า	10 ปี	8	เดี่ยว

1. ภูมิลำเนาและที่พักอาศัย

ผู้ให้ข้อมูลในการศึกษานี้เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวอาศัยอยู่ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนล่าง จำนวนทั้งสิ้น 13 ราย โดยจำแนกเป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาเดิมและที่อยู่อาศัยปัจจุบันในจังหวัด นครราชสีมา จำนวน 2 ราย ผู้ที่อยู่อาศัยอยู่ในจังหวัดบุรีรัมย์ 2 ราย โดยที่ 1 ใน 2 รายนี้ มีภูมิลำเนา ก่อนสมรสอยู่จังหวัดนครราชสีมา ผู้ที่มีภูมิลำเนาเดิมและที่อยู่อาศัยปัจจุบันในจังหวัดสุรินทร์ 4 ราย ผู้ที่มีภูมิลำเนาเดิมและที่อยู่อาศัยปัจจุบันในจังหวัดศรีสะเกษ 2 ราย ผู้ที่มีภูมิลำเนาเดิมและที่อยู่อาศัย ปัจจุบันในจังหวัดอุบลราชธานี 3 ราย

2. อายุ

แม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นผู้ให้ข้อมูลมีอายุตั้งแต่ 40-79 ปี โดยที่กลุ่มอายุ 40-49 ปี มีจำนวน มากที่สุดคือ 6 ราย กลุ่มอายุ 50-59 ปี จำนวน 2 ราย กลุ่มอายุ 60-69 ปี จำนวน 2 ราย และกลุ่มอายุ 70 ปีขึ้นไป จำนวน 3 ราย

3. การศึกษา

แม่เลี้ยงเดี่ยวมีการศึกษาระดับประถมศึกษาจำนวน 1 ราย มัธยมศึกษาจำนวน 3 ราย ระดับอนุปริญญา 1 ราย ระดับปริญญาตรี 7 ราย ซึ่ง 4 ใน 7 รายนั้นศึกษาต่อและสำเร็จการศึกษา ระดับปริญญาตรีภายหลังจากที่เป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่เข้มแข็งแล้ว และแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สำเร็จ การศึกษาระดับปริญญาโทมีจำนวน 1 ราย

4. การประกอบอาชีพ

แม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว 7 ราย ซึ่งจำแนกเป็นกิจการขนาด ใหญ่มีชื่อเสียงในระดับจังหวัดจำนวน 4 ราย และกิจการขนาดเล็กที่สามารถเลี้ยงดูครอบครัวได้อีก 3 ราย แม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นข้าราชการบำนาญหรือรับราชการจำนวน 2 ราย พนักงานบริษัทหรือ องค์กรเอกชน 3 ราย และแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นเกษตรกร 1 ราย

5. ระยะเวลาการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว

แม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นผู้ให้ข้อมูลมีระยะเวลาของการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวตั้งแต่ 10-36 ปี โดย จำแนกเป็นกลุ่มที่มีระยะเวลาเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว 10-20 ปี จำนวน 8 ราย และกลุ่มที่มีระยะเวลาของ การเลี้ยงเดี่ยว 20-30 ปี จำนวน 1 ราย ระยะเวลาเลี้ยงเดี่ยว 30 ปีขึ้นไป จำนวน 4 ราย

6. อายุของลูกเมื่อเริ่มเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

เมื่อแรกเริ่มที่ครอบครัวของผู้ให้ข้อมูลกลายเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนั้น อายุของลูก ในช่วงเริ่มการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีลูกโตเป็นวัยรุ่น กำลังเรียนระดับมัธยมศึกษาจำนวน 4 ครอบครัว และกลุ่มของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีลูกเล็กคือยังไม่ได้ เข้าเรียนจนถึงกำลังเรียนอยู่ระดับประถมศึกษาจำนวน 9 ครอบครัว

7. สาเหตุของการสิ้นสุดชีวิตคู่

การสิ้นสุดชีวิตคู่นำมาสู่การเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งผลการศึกษาสาเหตุของการสิ้นสุดชีวิตคู่ของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ สามีเสียชีวิต 4 ราย สาเหตุจากสามีนอกใจ 9 ราย โดยที่ลักษณะของการสมรสนั้น กลุ่มที่มีการจดทะเบียนสมรสและจดทะเบียนหย่า 5 ราย กลุ่มที่จดทะเบียนสมรสแต่ไม่ได้จดทะเบียนหย่า 2 ราย และกลุ่มที่ไม่เคยจดทะเบียนสมรสอีก 2 ราย

8. ประเภทของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว จำนวน 7 ครอบครัว นั่นคืออาศัยอยู่กับลูกของตนในครัวเรือนเดียวกัน ไม่มีพ่อแม่หรือญาติพี่น้องอยู่ร่วมด้วย ส่วนแม่เลี้ยงเดี่ยวที่อยู่ในครอบครัวขยายมีพ่อ แม่ หรือญาติคนอื่น ๆ อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกันมีจำนวน 6 ครอบครัว และเป็นที่น่าสนใจว่าในครอบครัวขยายจำนวน 4 ใน 6 ครอบครัวนี้ ผู้ที่อาศัยร่วมด้วยเป็นมารดาเลี้ยงเดี่ยว ซึ่งบิดาของผู้ให้ข้อมูลแยกทางกับมารดา 2 ราย บิดาเสียชีวิต 1 ราย และบิดาไปบวชอีก 1 ราย

ประสบการณ์และการปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

การวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับการศึกษาประสบการณ์ชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวทั้ง 13 ครอบครัวที่มีคุณลักษณะต่าง ๆ แตกต่างกัน ผลการศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์และการปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว พบว่า ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ ทุกครอบครัวผ่านประสบการณ์และการปรับตัว 3 ระยะ ได้แก่ ระยะวิกฤติกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ระยะปรับตัว ภายหลังเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว และระยะสมดุลชีวิตใหม่ ดังนี้

1. ระยะวิกฤติกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว

แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนได้ผ่านประสบการณ์ในระยะวิกฤติของชีวิตซึ่งถือเป็นสถานการณ์ที่ยากลำบากที่สุด ทุกคนต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่เป็นสาเหตุของสิ้นสุดชีวิตคู่ ไม่ว่าจะเป็นการเสียชีวิตของสามี การนอกใจของสามีจนนำมาสู่การหย่าร้างหรือแยกทาง สถานการณ์เหล่านี้ส่งผลกระทบต่อแม่เลี้ยงเดี่ยวและสมาชิกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งแต่ละคนมีวิธีการ การเผชิญปัญหา การตอบโต้และต่อรองกับบุคคลภายใต้สถานการณ์ต่าง ๆ ด้วยวิธีการที่แตกต่างกันไป การนำเสนอผลการศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ของแม่เลี้ยงเดี่ยวในระยะวิกฤติ จำแนกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีเสียชีวิต และกลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีนอกใจ

1.1. ระยะเวลาวิกฤติของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีเสียชีวิต

ในกรณีของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีเสียชีวิตนั้น พบว่า มี 1 ครอบครัวที่ระยะวิกฤติเริ่มขึ้นตั้งแต่มีการเจ็บป่วยของสามี ส่วนครอบครัวที่สามีเสียชีวิตเนื่องจากประสบอุบัติเหตุกะทันหัน 3 ราย ระยะวิกฤตินั้นเริ่มขึ้นเมื่อสามีเสียชีวิต หลังการเสียชีวิตของสามี ทุกครอบครัวได้รับผลกระทบทันทีและใช้ระยะเวลาในการทำใจ เพื่อดำเนินชีวิตต่อไปอย่างปกติได้ซึ่งแต่ละคนใช้เวลาแตกต่างกันตั้งแต่ 1 ปี ไปจนถึง 3 ปี การเสียชีวิตของสามีก่อให้เกิดผลกระทบและปัญหาแก่ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว 3 ด้าน ได้แก่ ด้านจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ และด้านการเลี้ยงดูลูก

1.1.1 สถานการณ์ความเจ็บป่วยและการเสียชีวิตของสามี

ในการศึกษานี้มีครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีเสียชีวิตจำนวน 4 ครอบครัว โดยที่หัวหน้าครอบครัวหรือสามีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1 เสียชีวิตเนื่องจากป่วยเป็นโรคถุงลมโป่งพอง ซึ่งได้มีการรักษามาหลายปีทำให้มีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการรักษาแต่ก็มีระยะเวลาทำใจมากพอสมควร ส่วนผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8 10 และ 11 สามีเสียชีวิตจากอุบัติเหตุอย่างกะทันหัน เป็นเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันว่าจะเกิดขึ้น เมื่อสามีเสียชีวิตลงทุกครอบครัวก็เกิดวิกฤติขึ้น ผู้ให้ข้อมูลได้เล่าถึงสถานการณ์เกี่ยวกับการเสียชีวิตของสามี ดังต่อไปนี้

“สามีเป็นคนสูบบุหรี่จัด สูบมาตั้งแต่ยังหนุ่ม เคยเลิกไปสองสามครั้ง พอกลับมาสูบก็เหมือนจะติดหนักกว่าเดิม เขาบอกว่าเขาแข็งแรงดีไม่ยอมไปหาหมอ กว่าจะรู้ว่าเป็นถุงลมโป่งพองก็มีอาการหนักมากแล้ว รักษากันอยู่สามสี่ปี หמדเงินหมดทองไปกับการรักษามาก เขามาเสียชีวิตในปี 2524” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

“สามีตอนนั้นเป็นครูใหญ่ที่โรงเรียนแห่งหนึ่ง ที่อำเภอปะคำห่างออกไปประมาณ 70 ก.ม. สามีขับรถเอมโเตอร์ไชค์ออกจากโรงเรียนกำลังจะกลับบ้านก็เข้าไปเติมน้ำมันในอำเภอและกำลังจะเลี้ยวออกจากปั๊ม พอติดกับรถยนต์ส่งผักขบมาจะเข้าปั๊มน้ำมัน เขาก็ตรงเข้ามาชนที่ทางออกปั๊มทำให้สามีเสียชีวิตทันที วันนั้นตำรวจมาที่บ้านแจ้งว่าสามีประสบอุบัติเหตุ ป้าเอารถยนต์ไปที่เกิดเหตุ เราไปถึงเข้าทรุดเลย ญาติพี่น้องเขารู้กันหมดแล้ว เขาไปถึงก่อน เรารู้หลังคนอื่นเพราะไม่มีใครกล้าบอกว่าสามีเสียแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“ครอบครัวสามีทำการค้าขายเหมือนกัน ผู้ใหญ่รู้จักกันสนิทสนมกัน แนะนำให้แต่งงานกัน ฝ่ายชายก็มาหาหมาคูดคุยกันระยะหนึ่ง แล้วก็ตกลงกับผู้ใหญ่และได้แต่งงานกันในลักษณะคลุมถุงชน แต่งงานเมื่อ พ.ศ. 2508 และย้ายเข้าไปอยู่กับครอบครัวของฝ่ายสามีอยู่ที่ห้วยมีลูกคนสองคนจึงได้ออกมาสร้างบ้านของตนเอง แยกตั้งตั้งแต่ พ.ศ. 2525 ประสบอุบัติเหตุรถมอเตอร์ไชค์ชนกับรถบรรทุก ถนนสายศรีสะเกษ-ขุขันธ์ ตอนนั้นเลี้ยงหมูอยู่นอกเมือง ลูกน้องโทรมาบอกว่าหมูออก เขาก็ไปตามหมูเข้าคอก พอตอนเย็นก็มีคนโทรมาบอกว่าสามีโดนรถชน

นำส่งโรงพยาบาลศรีสะเกษแล้ว ก็ไปเจอที่โรงพยาบาล หมอว่ากะโหลกร้าวเลือดออกในสมอง ผ่านไปหนึ่งคืน ตอนเช้ามีดเขากว่ามืออาการทางสมอง ให้ส่งไปโรงพยาบาลอุบล ไปถึงไม่นาน ก็เสียชีวิตที่โรงพยาบาลอุบล” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

“สามีเป็นคนร้อยเอ็ด มาเรียนหนังสือที่ราชภัฏอุบล เจอกันที่เรียนก็เป็นแฟนกัน ตอนนั้น พอเรียนจบก็แต่งงานกัน สามีเสียชีวิตเมื่อปี 2548 ตอนนั้นลูกคนโตอายุ 6 ขวบ คนเล็ก 2 ขวบ อุบัติเหตุรถมอเตอร์ไซค์ชนหกล้อตรงแยกปทุมวิทยากรประมาณ 4-5 โมงเย็น เขาไปเก็บของผ้าป่าว่าจะกลับไปผ้าป่าที่ร้อยเอ็ด มีคนโทรหาว่าเขาประสบอุบัติเหตุ เราก็ก็นั่งที่โรงพยาบาล พอไปเห็นเขาในสภาพปลือกคอ น่าจะห้วง เจ้าหน้าที่เห็นเตียงขึ้นไปห้องผ่าตัดแล้วก็เข็นกลับมา บอกว่าถึงผ่าตัดก็ไม่รอด ตอนนั้นตัวเขาก็ไม่ตอบสนอง แน่ๆ เราไปจับตัวดูเขาไม่เหมือนคนปกติ แต่ยังหายใจอยู่ ในใจเราก็คิดว่าคงไม่รอด เข้าไอซียู 2 วัน พอมีเพื่อนที่อยู่ห้องไอซียู เขารายงานให้ฟังว่าให้ทำใจ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

1.1.2 ผลกระทบด้านจิตใจ

แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนได้รับผลกระทบด้านจิตใจจากการสูญเสียสามี แม่เลี้ยงเดี่ยวแต่ละคนอาจต้องใช้เวลาทำใจให้ยอมรับและปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ของการสูญเสียมากขึ้นต่างกันตั้งแต่ 1-3 ปี ในกรณีที่สามีเสียชีวิตด้วยอาการป่วย 1 ราย แม่เลี้ยงเดี่ยวและสมาชิกในครอบครัวจะมีเวลาทำใจยอมรับสภาพได้ แต่ในกรณีที่สามีเสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุ 3 ราย ทั้งหมดทำใจไม่ได้ แม่เลี้ยงเดี่ยวมีอาการช็อค ร้องไห้อย่างหนัก บางรายไม่สามารถจัดการเกี่ยวกับงานศพได้เอง และลูกในครอบครัวก็ได้รับผลกระทบจากการสูญเสียพ่อ ในบางรายแม้เวลาผ่านไประยะหลายปี แต่ยังทำใจได้ยาก เนื่องจากการอยู่อาศัยในบ้านหลังเดิม สภาพแวดล้อมแบบเดิม ทำให้ยังคงคิดถึงสามีและเป็นเกิดความทุกข์ รายละเอียดดังข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

“มีเวลาทำใจมานานเหมือนกัน เพราะเขาป่วยและเรารักษามาเรื่อย ๆ ลูก ๆ ก็หมั่นเวียนกันดู พอเขาสิ้นก็ถือว่าเขาหมดกรรม เห็นเขาทรมานเราก็ก็น้ำตาไหล คนตายไปแล้วก็ไม่เป็นไร หมั่นทำบุญไปให้เขา ส่วนคนที่ยังอยู่ก็ต้องดิ้นรนและสู้กันไป ลูก ๆ จะกังวลและเสียใจมากกว่าเพราะเตี้ยเขาเป็นคนเก่ง เป็นต้นแบบของลูก พอเตี้ยป่วยลูก ๆ ก็เริ่มไม่สบายใจ เหมือนกับว่าเขาไม่มีที่ปรึกษา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

“สะบักสะบอมมาก ช่วงงานศพ ผอ. โรงพยาบาลประโคนชัยต้องส่งพยาบาลมาอยู่เป็นเพื่อน เพราะเป็นลมตลอดเวลา ลูกสาวกับลูกชายที่อยู่ขอนแก่นกลับมาถึงก็ร้องไห้จนเป็นลม ลูกชายนั้นอาหารหนักที่สุด เขาชกเกร็งถึงขั้นเป็นโรคหัวใจตั้งแต่ตอนนั้นมาเลย เขาทำใจไม่ได้ ส่วนลูกสาวคนเล็กที่อยู่บ้านกับป้าจะเป็นคนดูแลทุกคนเพราะทุกคนทำใจไม่ได้ งานศพ 4 วัน

แขกหรือมาเยอะแต่ไม่สามารถคุยกับเขาได้ การจัดงานญาติ ๆ พี่น้องเขาจัดให้เพราะเราไม่มีแรง คิดอะไรไม่ออกเลย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“เป็นความทุกข์อย่างที่สุด และทุกข์อยู่แบบนั้นเป็นปี ปีแรกป่าทำขนมไม่ได้เลย เพราะจะคิดถึงลูกตลอด พอเราหยิบของจะมาทำปุ๊บก็นึกเห็นเขา ปกติเวลาป่าทำขนมเขาจะช่วย ตอนเช้าเขาจะมาช่วยคั้นกะทิ ช่วยยกหม้อขนมขึ้นรถเข็น ตอนเย็นลูกกลับมาจากโรงเรียนก็มาช่วย ทำกระยาสารท ทุก ๆ เช้าพอลูกช่วยป่าทำขนมเสร็จแล้วจะอาบน้ำแต่งตัว จะไปทำงาน ป่าก็เตรียมอาหารให้แล้วก็เอาข้าวเหนียวสังขยาให้ลูกทานก่อนไปทำงาน ทุกวันนี้ใส่บาตรป่าจะซื้อข้าวเหนียวสังขยาใส่บาตรทุกวันเพราะนึกถึงคุณลุงที่ทานข้าวเหนียวสังขยาทุกวัน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“เสียใจมาก ร้องไห้แทบบ้า เพราะป่าไม่เคยคิดมาก่อนว่าจะเป็นแบบนี้ มันเกิดขึ้นเร็วมาก ไม่มีเวลาตั้งตัวทำใจเลย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

“สภาพจิตใจตอนนั้นไม่เป็นผู้เป็นคน ไปจัดงานศพที่ร้อยเอ็ด เพราะสามมี ความตั้งใจจะกลับบ้านที่ร้อยเอ็ด ทำผ้าป่าไปบ้านเกิด เขาเคยพูดว่าใครไม่ไปเขาก็จะไปเอง ดังนั้นก็ทำตามที่เขาตั้งใจ พาลูกไปที่ร้อยเอ็ดจัดงานกันที่นั่น ลูกสาวไม่รู้เรื่องอะไร แต่ลูกชายก็จะพอรู้เรื่องบ้าง อาจจะรู้สึกว้าพอนอน แต่ตอนนั้นไม่มีเวลาอธิบายอะไรให้ลูกฟัง หลังจากเสร็จงานศพ กลับมาบ้านที่อุบล มีคำถามในหัวเยอะมาก รู้สึกว่าทำไมต้องเป็นฉันด้วย ทำไมฟ้าต้องลงโทษฉัน แบบนี้ ฉันจะอยู่อย่างไร ฉันจะเดินไปอย่างไร ฉันจะทำอย่างไรต่อไป และฉันจะเลี้ยงลูกอย่างไร แต่เรามีเวลาค่ำครวญเพียง 1 สัปดาห์ก็ต้องกลับไปทำงาน และจะต้องจัดการเรื่องลูก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

“หลังจากที่พ่อเขาเสียชีวิตจนถึง 3 ปี ยังมีคำถามอยู่ตลอดว่าจะสู้ไปได้ถึงไหน จะทำได้ถึงไหน เพราะชีวิตมันเหนื่อยมาก เราจะเลี้ยงลูกได้อย่างไร ตลอด 3 ปี ชีวิตวนเวียนซ้ำ ๆ ตื่นเช้าส่งลูก เย็นรับลูกกลับบ้าน พอกลับไปที่บ้านก็อยู่กับมมูมมู ๆ เจอสภาพแบบนี้ บรรยากาศเก่า ๆ เสื้อผ้าข้าวของเครื่องใช้ของเขา ก็เสียใจ จุกอก คิดถึงแล้วก็ร้องไห้ บางทีลูกคนเล็กก็ถามขึ้นมาว่า แม่ พ่อไปไหน ก็ตอบเขาว่าพ่อไม่อยู่ พ่อมีงานต้องทำ ก็กลืนน้ำตาไม่ได้ วิ่งไปห้องน้ำก็ร้องไห้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

1.1.3 ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

แม้ว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนมีอาชีพของตนเองอยู่ก่อนแล้ว แต่การเสียชีวิตของสามี ทำให้ทุกคนรอบครัวได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็น การสูญเสียทรัพย์สินเนื่องจากการขาดรายได้ การตกอยู่ในภาวะรับภาระหนี้สินเพียงลำพัง การที่ต้องการจัดการหนี้สิน รวมไปถึงสถานการณ์การเงินที่ฝืดเคืองเนื่องจากรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย แม่เลี้ยงเดี่ยวต่างก็มีวิธีการ

ตอบได้กับปัญหานี้แตกต่างกันไปตามประสบการณ์และโอกาสของตน แม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จทั้งหมด ทำงานหนักขึ้น ใช้เวลาในการทำงานมากขึ้น บางรายขายทรัพย์สินเพื่อนำมาชำระหนี้ บางรายแสวงหาแหล่งช่วยเหลือในการจัดการปัญหาการเงินซึ่งส่วนใหญ่เป็นธนาคารพาณิชย์ และที่สำคัญคือต้องประหยัดให้ได้มากที่สุด

กรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1 และ 10 เมื่อสามีเสียชีวิตก็เผชิญวิกฤติด้านเศรษฐกิจครอบครัวเผชิญภาวะหนี้สิน โดยที่ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1 การลงทุนทำธุรกิจของสามีและลูก ๆ ก่อให้เกิดหนี้สินภายหลังจำนวนมาก ครอบครัวสูญเสียทรัพย์สินที่สามีเคยหามาได้และเกือบสูญเสียบ้านที่อยู่อาศัย ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1 ต้องบริหารจัดการเรื่องการเงิน และให้คำปรึกษาเป็นที่พึ่งแก่ลูก ช่วงวิกฤติของผู้ให้ข้อมูลรายนี้มีระยะเวลาประมาณ 2 ปี เป็นช่วงเวลาในการคิดใคร่ครวญและจัดการเรื่องหนี้สินหาด้วยการทางออกที่เหมาะสม จนครอบครัวสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพปัญหาได้ และลูกทุกคนเรียนรู้ที่จะต่อสู้กับปัญหาและมีกำลังใจในการสู้วิกฤติส่วนตัวผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10 สามีไปกู้เงินธนาคารก่อนเสียชีวิต ภรรยาจำต้องชดใช้หนี้มากกว่าห้าล้านบาท ต้องขายที่ดินมรดกเพื่อจัดการเรื่องหนี้สินและต้องทำงานหนักมากขึ้น

กรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8 เผชิญวิกฤติด้านเศรษฐกิจเนื่องจากขาดรายได้หลักจากสามีที่รับราชการและเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวมาตลอด ดังนั้นเมื่อสถานการณ์การเงินฝืดเคืองจึงได้กู้ยืมเงินจากธนาคารพาณิชย์เพื่อมาเป็นค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาลูกที่กำลังเรียนระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา ส่วนกรณีผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11 ภายหลังจากที่สามีเสียชีวิต ทำให้ต้องทำงานหนักไม่มีวันหยุดเนื่องจากทำงานมีรายได้แบบรายวัน จึงต้องไปทำงานทุกวัน

“ช่วงที่เดียวเขาเสีย ลูกคนโตเขาทำธุรกิจลานมัน คนรองเขาก็อยากทำธุรกิจใหม่ ๆ เพราะทำเชียงใหม่แล้วไม่สบาย เป็นภูมิแพ้ (แม้ว่าเป็นกรรมที่ฆ่าหมูไว้เยอะ ถ้าเดินเข้าไปในตลาดแล้วหายใจไม่ออก) จึงมาลงหุ้นกับพี่ ส่วนคนที่ 3 เขาเป็นตำรวจแล้วแต่ยังไม่มีรายได้อะไรมากนัก ๆ ที่เหลืออีก 5 คน ยังเรียนอยู่ ตอนนั้นก็ยังมีปัญหาหนี้สินเพราะสามสี่ปีที่ผ่านมาเดียวทำงานไม่ได้ ลูกก็เลิกกิจการเชียงใหม่ แม่ก็ใช้เงินเก่าเงินเก็บรักษาเดี่ยว แถมยังติดหนี้ธนาคารพาณิชย์ 6 ห้องก็ให้ธนาคารยึดไป คนโตเขาจึงเอาบ้านหลังนี้ (สถานที่สัมภาษณ์) เข้าธนาคาร ธุรกิจลานมันช่วงแรกดูเหมือนจะไปได้ดี แต่สุดท้ายธุรกิจเริ่มแย้ ซื้อมอเตอร์ไซด์รถก็ชน รถเสียตลอด ขายนมันก็ไม่ได้คุณภาพเจอมันเน่า ปัญหาทุกอย่างเข้ามาพร้อมกันหมด บ้านหลังนี้เขาก็จะยึด ลูก ๆ ที่ยังเรียนไม่จบเขาก็กังวล แม่ก็ต้องนั่งเป็นหลักให้ลูก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

“ปัญหาเข้ามาพร้อม ๆ กัน แต่ที่หนักสุดคือตอนที่บ้านหลังนี้จะโดนยึด ลูกชายคนโตก็บอกว่าปล่อยให้เขายึดไปเลย เขาจะไปซื้อที่ดินอยู่นอกเมืองให้แม่ไปอยู่ที่โน่น แต่แม่ไม่ยอมบอกเขาไปว่า บ้านหลังนี้แม่สร้างมากับมือ จะปล่อยให้ยึดไม่ได้ ใครอยากไปอยู่ข้างนอกก็ไป

ใครเชื่อแม่อยากให้แม่อยู่ที่นี้ก็ต้องช่วยกันแก้ปัญหา ตอนนั้นแม่ก็เลยบอกลูกสาวว่า ให้ไปคุยกับธนาคาร แล้วเอาเงินแม่ส่วนหนึ่งไปขายธุรกิจ อยากได้เงินมาก ธุรกิจก็ต้องใหญ่ ต้องคิดใหญ่ ทำใหญ่ แล้วไม่นานเขาก็ได้เงินก้อนมาผ่อนธนาคาร ผ่อนได้ทุกเดือน ก็เอาบ้านคืนมาได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

“งานศพของสามี ธนาคารก็มาบอกว่าสามีไปกู้เงินกับธนาคาร 5 ล้าน เอามาทำธุรกิจการค้าเลี้ยงสัตว์ ค้าอาหารสัตว์ หลังจัดการงานศพแล้วให้ป่าไปทำเรื่องรับหนี้แทนสามี และป่าต้องหาเงินมาจ่ายหนี้ให้เร็วที่สุด เพราะตอนนี้ไม่มีเครดิตไม่สามารถกู้หนี้ใหม่ได้ หนี้ห้าล้าน ผ่านไปเกือบปีดอกเบี่ยเยอะ ไม่ใช่แค่ห้าล้านแล้ว ป่าก็จำเป็นต้องขายที่ดินมรดกของพ่อ เพื่อใช้หนี้ธนาคาร แต่ก็ยังไม่หมดหรอก ยังต้องทำงานหนักทุกวัน ทำงานแบบสู้ตาย ทำงานแทบไม่ได้พักผ่อนเลยละ ทำงานวันละ 20 ชั่วโมง นอนตี 1 ตื่นตี 4 ไปขายของที่แผงในตลาด จับไก่ ล้างไก่ ส่งไก่ ส่งอาหารสัตว์ รับซื้อของจากชาวบ้าน คัดของ ทำทุกอย่าง ลูกก็เล็กอยู่ยังช่วยอะไร ไม่ได้มาก คุณตาช่วยดูลูก ๆ อยู่ที่บ้าน ที่ตลาดจะจ้างคนงานแค่ช่วยยกของ พยายามประหยัด ให้ได้มากที่สุด ทำงานให้มากที่สุด” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

“หนึ่งปีหลังจากลูกเสียที่ป่าทำงานไม่ได้ ก็ได้เงินที่เขาช่วยงานศพ เงิน ชพค. เอามาใช้จ่ายในครอบครัว ในปีที่สองก็เริ่มออกไปขายนมได้ตามเดิม ที่นี้ก็เริ่มทำขนมขายมากขึ้น ทั้งเอารถเข็นไปขายที่ตลาดแล้วก็กลับมาขายกระดาษที่ที่บ้าน แต่รายได้ก็ยังไม่พอใช้จ่าย ลูก ๆ กำลังเรียนใช้เงินเยอะ เลยตัดสินใจเอาบ้านเข้าไปกู้จ้มนองกับธนาคาร ธนาคารแนะนำให้ทำเรื่องกู้จ้มนองเพื่อการศึกษา (ไม่ใช่ กยศ ในปัจจุบัน) ได้เงินก้อนหนึ่งฝากธนาคารไว้ ธนาคารจะโอนเข้าบัญชีให้ลูกในทุกเดือน โดยมีที่ดินค้ำประกัน ส่วนหาเงินได้แต่ละวันก็เอาเงินฝากเข้าธนาคารทุกวัน เป็นการลดดอกเบี้ย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“หยุดงานไม่ได้เพราะเราทำรายวัน ถ้าวันไหนไม่ทำงานก็ไม่ได้เงิน ดังนั้นจะใช้เงินแต่ละบาทต้องคิดแล้วคิดอีก แต่ทำงานที่นี้มาตลอดไม่ได้หางานใหม่เพราะเหมือนกับครอบครัวไม่เคร่งครัดมากเรื่องเวลา ช่วงที่ขงก็ออกไปหาลูกได้บ้าง ออกไปทำธุระ 2-3 ชั่วโมงได้ ถึงได้ค่าแรงแก่ขึ้นแต่ดีกว่าทำงานบริษัทอื่น” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

1.1.4 ผลกระทบด้านการเลี้ยงดูลูก

เมื่อครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวขาดหัวหน้าครอบครัวที่เป็นพ่อ ผู้เป็นกำลังสำคัญ ช่วยเหลือดูแลภรรยาและให้คำปรึกษาแก่ลูก ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงประสบปัญหาการเลี้ยงดูลูกแตกต่างกันไปตามวัยของลูก โดยพบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีลูกเล็กจะประสบปัญหาการเลี้ยงดูลูกในระยะวิกฤติค่อนข้างมาก นั่นคือ ในกรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10 ต้องการคนมาช่วยดูแลลูก ให้พ่อของตนมาดูแลหลานและจ้างแม่บ้านมาทำอาหารเนื่องจากแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องทำงานหนักไม่มีเวลา

ทำงานบ้าน ส่วนกรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11 ต้องนำลูกไปฝากเข้าเรียนด้วยวัยเพียง 2 ขวบ และเมื่อต้องทำงานทุกวันเธอสอนให้ลูกชายอายุ 6 ขวบ ลูกเลี้ยงอายุ 2 ขวบ ตามลำพังในวันหยุด โรงเรียน ส่วนกรณีครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่มีลูกโตแล้วอย่างผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1 และ 8 แม่เลี้ยงเด็วยังมีหน้าที่ดูแลให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด

กรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11 เชนิวิกฤติเรื่องการเงินพร้อม ๆ กับจัดการลูก เนื่องจากในช่วงที่สามีเสียชีวิตลูกของเธออายุเพียง 6 ขวบ และ 2 ขวบ เธอต้องไปทำงานทุกวัน ไม่เว้นวันหยุด เพื่อหาเงินมาจุนเจือครอบครัว การทำงานหนักและการต้องบริหารจัดการเรื่องลูก ทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวเกิดความเหน็ดเหนื่อยอย่างมาก

ปัญหาการเลี้ยงลูกที่เกิดขึ้นกับครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ดังคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

“ก่อนหน้านั้นลูกคนเล็ก พ่อเขาจะช่วยดูแลได้เพราะเขาทำงานที่อุดร แต่หลังจากที่เขาเสีย พี่ต้องจัดการพาลูกคนเล็กอายุแค่ 2 ขวบ ไปฝากที่โรงเรียน โชคดีที่มีแม่ของเพื่อนเป็นพี่เลี้ยงอยู่ที่โรงเรียนมหาชนะชัย แก่ฝากให้เข้าก่อนเกณฑ์และดูแลลูกให้อย่างดี ชีวิตจันทร์ถึงศุกร์คือเข้างาน 7 โมงครึ่ง ไปส่งลูกก่อนเข้างาน และเลิกงานสี่โมงเย็น ไปรับลูก ปัญหาคือเสาร์อาทิตย์และวันหยุดที่โรงเรียนปิดจะทำอย่างไร งานของเราคิดเงินเป็นรายวัน ถ้าวันไหนไม่ได้ทำงานก็คือไม่ได้เงิน ก็จำเป็นต้องตัดสินใจให้พี่ 6 ขวบ เลี้ยงน้อง 2 ขวบ ในวันหยุด ซึ่งทุกวันหยุดเข้ามาต้องเตรียมหาคำว่าให้ลูก เตรียมขวดนม บอกลูกชายคนโตว่า อาหารอยู่ตรงนี้ นมอยู่ตรงนี้ เวลาไม่มีใครมาหาห้ามเปิดประตูรับ ให้ดูว่าคนนี้รู้จักไหม ถ้าคนรู้จักให้คุยได้แต่ไม่ให้เปิดประตูรับ บอกให้ระมัดระวังเรื่องไฟ การเปิดปิดตู้เย็น ทวี พ่อเที่ยงปั๊บเราต้องขับมอเตอร์ไซค์กลับมาดูลูก มาทานข้าวที่บ้านแล้วก็กลับไปทำงานต่อในช่วงบ่าย (ระยะทางจากบ้านถึงที่ทำงานประมาณ 4 กิโลเมตร) ส่วนยายเขาออกไปขายของที่ตลาดตั้งแต่ตีสี่ และเข้ามาดูแลหลานช่วงบ่าย เป็นแบบนี้ตลอดระยะเวลา 3 ปี” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

“ก็มาคิดได้ว่าร้องไห้มากแค่ไหนอย่างไรสามีก็ไม่กลับมา เราต้องเลิกคิดมาก ให้เสียเวลา ต้องคิดอย่างเดียวว่าชีวิตเราจะทำอะไรจะใช้หนี้ได้ จะเลี้ยงลูกคนเดียวอย่างไรให้ประสบผลสำเร็จ ตอนนั้นลูกยังเล็ก สองคนโตเพิ่งเข้า ม. ต้น เขาเข้าใจแล้วว่าครอบครัวเราเป็นหนี้ ก็ช่วยงานบ้านหยิบจับทุกอย่าง ต้องช่วยแม่ ต้องกินอยู่อย่างประหยัด วันธรรมดาป้าจะจ้างแม่บ้านมาทำอาหารให้ลูก ๆ ได้กินก่อนไปโรงเรียนและทำไว้ช่วงเย็น อาหารมี 1-2 อย่าง ต่อวันเด็ก ๆ ก็เลี้ยงง่ายให้กินอะไรเขากิน บางวันเอาข้าวเหนียวโรยเกลือก่อนไปโรงเรียนเขาก็กินข้าวเหนียวจิ้มกับกะปิก็กินได้ ไม่มีใครกินยาก สมัยนั้นไม่ได้เงินไปโรงเรียนเพราะห่อข้าวไปกินที่โรงเรียน ถ้าวันไหนแม่มีเงินลูกจะได้ไปโรงเรียน 50 สต. ไข่ซู้ขนมหรือไอศกรีมกิน พอลูก ๆ เริ่มเข้าใจ ช่วยแม่ ก็หมดปัญหาไปเรื่องหนึ่ง หลังจากนั้นก็มีแต่เป้าหมายว่าจะทำอะไร จะจัดการ

หนี้สินอย่างไร จะสร้างธุรกิจอย่างไร ความสับสนความกังวลก็อยู่กับเราแค่ปีเดียวเท่านั้นแหละ เราไม่คิดถึงเรื่องเก่าแล้ว ไม่สนใจใครจะว่าอย่างไร คิดแต่เรื่องอนาคต” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

1.2 ระยะเวลาวิกฤติของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีนอกใจ

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่จำนวน 9 ราย จากจำนวนผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 13 ราย เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีสาเหตุการสิ้นสุดชีวิตคู่จากการนอกใจของสามีทำให้ต้องแยกทางหรือหย่าร้างกัน ทั้งนี้สาเหตุของการสิ้นสุดชีวิตคู่ในบางรายไม่ใช่เพียงแต่การนอกใจของสามีเท่านั้น แต่มีเหตุผลอื่นร่วมด้วยไม่ว่าจะเป็นการแยกกันอยู่ หนี้สิน และการกระทำรุนแรง ระยะเวลาวิกฤติของแม่เลี้ยงเดี่ยวทุกรายเกิดขึ้นนับตั้งแต่รู้ว่าสามีนอกใจ ส่วนจุดสิ้นสุดของระยะเวลาวิกฤตินั้นแตกต่างกัน ตั้งแต่ 3 เดือนจนถึง 8 ปี ในกรณีที่ผู้หญิงผ่านพ้นระยะเวลาวิกฤติได้เร็วภายใน 3 เดือน มาจากเหตุผลความเข้มแข็งทางจิตใจ การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยกลับมาพักอาศัยอยู่กับครอบครัวเดิม แต่ส่วนใหญ่พบว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวตัดสินใจแยกทางกับสามีได้เร็วแต่ระยะเวลาวิกฤติยังกินเวลาในช่วงของการทำใจหลังจากแยกทางไปอีก 2-3 ปี ส่วนแม่เลี้ยงเดี่ยวบางรายเผชิญหน้าอยู่ร่วมกับปัญหาอย่างต่อเนื่องยาวนาน 7-8 ปี เมื่อแยกทางกับสามีนับเป็นจุดสิ้นสุดวิกฤติ ด้านผลกระทบที่เกิดขึ้นกับแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้น พบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวเผชิญกับปัญหาในหลายด้าน ได้แก่ ปัญหาด้านจิตใจและสุขภาพ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านความสัมพันธ์และสังคม และปัญหาด้านการเลี้ยงลูก

1.2.1 สถานการณ์การนอกใจของสามี

การนอกใจถือเป็นสาเหตุหลักที่นำมาสู่การหย่าร้างและแยกทางกับสามี แต่สถานการณ์ของการนอกใจมีอยู่หลายลักษณะด้วยกัน ในกรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2 และ 3 เป็นการนอกใจเนื่องจากไม่ได้อยู่ด้วยกัน สามีต้องทำงานที่ต่างอำเภอและต่างจังหวัด ทำให้สามีและภรรยาห่างเหินกันและสามีได้ใกล้ชิดกับผู้หญิงอื่น กรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4 5 และ 6 แม้ว่าสามีและภรรยาพักอาศัยในบ้านหลังเดียวกันทุกวันแต่สามีก็ยังนอกใจมีผู้หญิงอื่น ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7 และ 12 สามีนอกใจมีผู้หญิงอื่นและมีพฤติกรรมหนีออกจากบ้านไป ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9 แยกทางกันด้วยสาเหตุของสามีนอกใจประกอบกับมีปัญหาหนี้สินที่แก้ไม่ได้ และกรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13 สาเหตุของการหย่าร้างเกิดจากสามีนอกใจและกระทำรุนแรง ดังนี้

“ประมาณ ปี 2526 ช่วงที่กำลังเรียนอยู่มหาวิทยาลัยมีผู้ชายมาจีบ เขาเรียนนิเวศในกรุงเทพฯ พอพี่มีปัญหาด้านการเงินเราก็หยุดเรียน เขาเลยมาขอกับคุณแม่ให้เราไปอยู่ด้วย ที่กรุงเทพฯ ไปเช่าบ้านอยู่กันต่างหาก สามีมีธุรกิจรับเหมา ช่วงที่ตั้งครรภ์ประกอบกับคุณแม่ป่วยเป็นมะเร็งจึงต้องย้ายเข้าไปอยู่บ้านสามี ไปดูแลคุณแม่ที่ป่วย ปรนนิบัติจนคุณแม่เสียชีวิต ครอบครัวเป็นปกติ ปีต่อมาบริษัทสามีประมวลงานระบบไฟฟ้าสนามบินที่จังหวัดเชียงใหม่ จึงต้อง

ไปอยู่ที่เชียงใหม่ 3-4 เดือนกลับมาบ้านสักครั้ง ระยะห่างทำให้สามีมีผู้หญิงคนอื่น เขาอยู่ด้วยกันเกือบ 2 ปี แล้ว พ่อแม่ของผู้หญิงให้สามีเรารับผิดชอบเขา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“ปี 2541 หลังจากเรียนจบ (ปริญญาตรี) เราทำงานเป็นนักพัฒนาเอกชน ที่อำเภอเกษตรวิสัย และได้พบกับอดีตสามี เขาเป็นช่างซ่อมบำรุง ตอนแรกนั้นคบกันเป็นเพื่อนรู้จักกัน วิทยุหนุ่มสาวก็มีความพลั่งเปลอทำให้มีความสัมพันธ์กัน พอมาปรึกษาพี่สาว พี่ก็บอกว่าตามหลักศาสนาเรานับถือคริสต์ควรแต่งงานกัน ตอนนั้นยังรู้สึกว่าจะไม่พร้อมแต่ก็ได้เข้าพิธีแต่งงานจดทะเบียนสมรสและไปอยู่ที่อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดที่บ้านสามี แต่แยกครอบครัวปลูกบ้านไม้ไฟหลังเล็ก ๆ ติดกับบ้านแม่ย่า พอแต่งงานได้ 2 ปี ก็มีลูกชาย ช่วงนั้นก็พักงานโครงการ ให้ความสำคัญกับการเลี้ยงลูก เราก็เลี้ยงลูกอยู่ที่สุวรรณภูมิตั้งบ้านย่า ส่วนสามีอยู่ยังทำงานอำเภอเกษตรวิสัยทำให้ห่างกัน ช่วงนั้นมีผู้หญิงวัยรุ่นคนหนึ่งที่ครอบครัวมีปัญหาต้องการกำลังใจและที่พึ่ง เข้ามาใกล้ชิดและมีความสัมพันธ์กับสามีเรา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“แม่รับราชการตั้งแต่ปี 2519 พบกับอดีตสามีตั้งแต่สมัยเรียนครูแต่ก็ไม่ได้คบหากัน จนเราไปบรรจุเขาได้บรรจุอีกโรงเรียนแห่งหนึ่งที่อำเภอเดียวกันจึงได้คบกัน แต่งงานกัน ช่วงแรกต่างคนต่างอยู่บ้านพักที่โรงเรียน พอมีลูกจึงได้ย้ายไปอยู่บ้านเช่าด้วยกัน แต่งงานได้ประมาณ 5 ปี อดีตสามีไปรู้จักกับผู้หญิงคนนั้น ซึ่งเขามีลูกเป็นครูใหญ่โรงเรียนของสามี ครูใหญ่ให้ท้ายเห็นดีเห็นงามกับสองคนนั้น เมื่อเรารู้ว่าเขามีผู้หญิงอีกคนเราก็ไม่พอใจ เราเป็นคนใจร้อน ฝันอยากมีครอบครัวที่อบอุ่น เราก็เสียใจ ก็ว่าเขา ไล่เขาไปอยู่ที่อื่น แล้วเขาก็ไปจริง ๆ ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“กับสามีใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันประมาณ 11 ปี ความสัมพันธ์ราบรื่นมาตลอด หลังจากที่มีงานปริญญาตรี ก็ได้ทำงานบริษัทคอมพิวเตอร์ซึ่งขณะนั้นกำลังบูม หน่วยงานราชการ เริ่มส่งคอมพิวเตอร์มาใช้มากขึ้น เขาจึงต้องไปส่งคอมพิวเตอร์และติดตั้งตามหน่วยงานต่าง ๆ รายได้มากขึ้น การเที่ยวก็เพิ่มขึ้น เราเริ่มรู้สึกว่าสามีไม่เหมือนเดิม กลับบ้านผิดเวลา อ้างว่ามีงานเลี้ยงสังสรรค์ตอบแทนลูกค้า เริ่มหวงโทรศัพท์ เวลาเราซักเราก็มักจะหงุดหงิดใส่เรา วันหนึ่งเราแอบตามเขาไปก็ไปเจอเขามีผู้หญิงที่โตะสนึกเกอร์ คืนนั้นเขาไม่กลับมา เขากลับมาช่วงสายแล้วก็เอาโทรศัพท์วางไว้ข้างนอก เหมือนจงใจให้เราเห็น สักพักผู้หญิงคนนั้นก็โทรมา เราเอาโทรศัพท์ไปยื่นให้เขา มือหนึ่งถือมีดไปด้วย เขามีดปักลงข้าง ๆ ตัวเขาแล้วบอกเขาว่า ไปชะตอนนี่ ก่อนที่จะเกิดเหตุอะไรมากไปกว่านี้ เขาก็ตกใจมาก ลูกขึ้นอาบน้ำแดงตัว เราขับรถมอเตอร์ไซค์ไปส่งเขาที่บขส. เรบอกเขาไปว่าไปแล้วยากกลับมาอีก จากนั้นเขาก็ไม่เคยกลับมาที่บ้านอีกเลย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“พี่แต่งงานกับสามีชาวจีน มีลูกด้วยกันสองคน คนโตนี้เขาอยู่กับตายาย ที่เมืองไทย ส่วนเราได้ย้ายตามสามีไปทำธุรกิจที่เวียงจันทน์ เหตุเกิดตอนที่ท้องลูกคนที่สอง มีวันหนึ่งผู้หวังดีโทรมาหาเรา คงจะเป็นเพื่อนของผู้หญิงคนนั้น โทรมาบอกว่าสามีเรามีผู้หญิงคนนี้ ๗ อยู่ที่โรงงาน เขาคบกันออกนอกหน้า ที่เขาไม่ให้เราไปที่โรงงานก็เพราะเหตุนี้ ถ้าเราทนไม่ได้ให้กลับไปอยู่ไทย เราก็เลยรู้ว่าเขามีความสัมพันธ์กับเลขของเขา ความจริงเขามีความสัมพันธ์กันมานานแล้วแต่เราไม่รู้ ช่วงหลัง ๆ พฤติกรรมเขาเปลี่ยนไปไม่เหมือนเดิม ชอบอ้างว่างานเยอะ ไม่มีเวลาให้ อารมณ์ความรู้สึกเรารู้ได้ว่าไม่เหมือนเดิม ตอนนั้นอายุแค่ 29-30 เอง มีคำถามกับตัวเองเยอะมากสามีก็มีผู้หญิงอื่น ลูกคนเล็กก็เป็นออทิสติก ประเทศลาวก็ไม่มีหมอรักษา คิดจนเหนื่อยวันหนึ่งก็เริ่มคิดได้ว่า ขอมรับความจริง ตอนนั้นคิดว่าเวียงจันทน์ไม่เหมาะกับเรา เจอปัญหาหลายด้านจึงบอกเลิกกับสามีและย้ายกลับมาอยู่ประเทศไทยพร้อมกับลูกสาวคนเล็กอายุ 3 ขวบ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2560)

“พบกับสามีที่กรุงเทพฯ เราไปทำงานเย็บผ้าที่กรุงเทพฯ ส่วนอดีตสามีเป็นคนบุรีรัมย์ ทำงานเป็นช่างไฟฟ้า คบกันประมาณ 1 ปี ก็แต่งงานกัน ทำงานอยู่ที่กรุงเทพฯด้วยกันประมาณ 1 ปี เราต้องจึงกลับมาอยู่บ้านสามีมาตลอดลูกและดูแลปู่กับย่า สามีเขาเป็นคนทำกับข้าว เหล้าไม่กิน บุหรี่ไม่สูบ ช่วงปี 2540 เรารับหากคนไปต่างประเทศก็เลยได้โอกาสไปได้หัววัน ไปกันทั้งสองคน พอตอนกลับอดีตสามีไม่ยอมกลับมาให้เรากลับคนเดียว ตอนนั้นเรารู้ว่าเขามีผู้หญิงอื่นเป็นคนฟิลิปปินส์ เราก็ถึงขนาดซื้อถุงยางอนามัยให้สามีพกเพราะไม่อยากจะให้มีลูกด้วยกัน ต่อมาช่วงปี พ.ศ. 2543-2549 เขาไปประเทศลิเบียเรารู้ทีหลังว่าผู้หญิงคนนั้นก็ตามไปอยู่ที่ลิเบียด้วย เราจึงให้เขากลับบ้าน กลับจากต่างประเทศเราฝากงานให้คุมคนงานที่บริษัทน้ำดื่ม ทำงานประมาณ 1 ปี เขาก็ไปเจอผู้หญิงใหม่อีก เริ่มไม่อยากจะกลับบ้าน ไปนอนค้างที่อื่น เอาเสื้อผ้าเก็บใส่รถไป พอคาดคั้นให้เขาพูดความจริง เขาก็ไม่พอใจ ทำเป็น โม โห่บ้ายเบี่ยง เขาบอกว่าเขาทำงานเหนื่อย รำคาญ อยากจะออกไปอยู่ที่อื่น บอกจะไปทำงานโคราช ให้เราดูแล แล้วเขาก็ไม่กลับมาอีก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

“พี่แต่งงานตั้งแต่ปี 2526 สามีเป็นเพื่อนเรียนรุ่นเดียวกัน คนบ้านเดียวกัน สามีเป็นคนเจ้าชู้มาก แต่ก่อนหน้านั้นเขาไม่เคยคบใครแบบเป็นภรรยาบ่อย ก็มีผู้หญิงมาเรื่อย ๆ จนมาปี พ.ศ. 2543 เขาลงสมัครได้เป็นนายก ก็เริ่มมีเรื่องติดผู้หญิงรับเป็นเมียอีกคนแบบเต็มตัว แล้วก็เขาทิ้งครอบครัว ทั้งพี่ไป พอไปเบื้อแล้วก็อยากจะกลับเข้าบ้าน ติดต่อญาติ ๆ ให้พาเข้าบ้าน เป็นแบบนี้หลายครั้ง เขาไปหาอาม่าบ้าง น้องชายบ้าง พี่ชายบ้าง ให้พาเข้าบ้าน จนปี พ.ศ. 2548 พี่เข้าโรงพยาบาลเพราะกินไส้หมูมีอาการคันปาก แพ้และซื้อไปเลย เข้าโรงพยาบาลหนึ่งคืน พี่คิดว่า

ถ้าตายไปทรัพย์สินที่มีอยู่จะเป็นอย่างไร กลัวเขาเอาไปขาย ประกอบกับช่วงหลังมาพี่ป่วยเป็นเบาหวาน ขับรถทางไกลคนเดียวบ่อย ๆ เลยอยากหย่า ถ้าไม่หย่าเดี่ยวเขาจะกลับเข้ามาทำให้ทุกข์ใจอีก หลังจากที่หย่าขาดพี่ก็ทำพิธีกรรมแบ่งสมบัติให้ลูกหลานไว้แล้ว ให้เขาไปเพียงอย่างเดียว คือรถยนต์ที่เขาใช้อยู่” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

“พอเรียนจบมัธยม 3 เราก็เข้าไปทำงานอยู่กรุงเทพฯ เจอกับสามีที่ห้างที่เราทำงานอยู่ เขาทำรับจ้างรับส่งผ้า แล้วคบกันประมาณ 3 เดือน จึงได้อยู่ด้วยกัน อยู่ด้วยกัน 13 ปี ไปอยู่กับครอบครัวของเขา แต่ไม่ได้จัดงานแต่งงานนะ ช่วงประมาณปีที่ 9-10 เขาก็แอบมีผู้หญิงอื่นพร้อม ๆ กับที่เรามีห้อง สุดท้ายเขาก็เลือกเราเพราะเรามีลูก หลังคลอดสองเดือนเขาก็ส่งลูกกลับมาให้แม่เลี้ยงที่จังหวัดศรีสะเกษ พอลูกได้สองขวบเราก็ตัดสินใจเลิกกัน ช่วงนั้นเป็นช่วงฟองสบู่แตก เรามีหนี้สินเยอะมาก หนี้ก้อน บัตรอะไรต่าง ๆ สองแสน หนี้บัตรเครดิตหมื่นห้า เพื่อนฝูงเยอะก็มีแต่หาหนี้มาให้ มาชวนกันกู้ ชวนกันเสียเงิน วิ่งตามเงิน พอมีค่าใช้จ่ายมาก ไม่สามารถจ่ายได้ เรากับสามีตกลงกันไม่ได้ว่าจะทำอย่างไรต่อ จึงบอกเขาว่าจะย้ายกลับมาอยู่ศรีสะเกษมาอยู่กับลูกอยู่กับแม่ดีกว่า ตัวเขาเป็นคนกรุงเทพฯ เขาก็ไม่กลับมาด้วยเพราะต้องดูแลแม่เขาด้วย เหมือนกับว่าเราหมั้นรักเขาตั้งแต่ตอนที่เขามีผู้หญิงอื่น ที่เราทนอยู่เพราะมีลูกด้วยกัน พอมีปัญหาเรื่องเงินเข้ามาเราก็ไม่อยากอยู่ไม่อยากสู้กับเขาแล้ว ก็เลยจบกันตั้งแต่นั้น” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2560)

“รู้จักสามีปี 2543 แต่งงานปี 2544 ตอนนั้นสอนอยู่ที่เดียวกัน เขาเป็นครูสายช่วงเราเป็นครูภาษาไทย เขาเป็นคนอารมณ์ดี ไม่ได้มาจีบ เขามาแบบเพื่อน คบกันประมาณเทอมหนึ่งก็แต่งงานกัน พฤษภาคม 2544 ลูกเกิด 2545 พอลูกได้ขวบกว่า เขาก็เปลี่ยนงานไปทำงานที่กรุงเทพฯ เขาชอบธุรกิจขายตรงเครือข่าย ก็เลยไป ๆ มา ๆ ไม่ได้อยู่กับเราตลอดเวลา ใช้วิธีการโทรศัพท์คุยกัน เขาจะกลับมาเกือบทุกเดือนหรือช่วงไหนธุรกิจเครือข่ายมีปัญหาเขาก็จะกลับบ้านมาอยู่ยาว ใช้ชีวิตแบบนี้มาด้วยกัน ประมาณ 5-6 ปี แรก ๆ ที่มีปัญหากันทะเลาะกันเรื่องคิมเหล้า แล้วเขาก็จะชอบโวยวาย ค่าเราให้เพื่อนบ้านได้ยินเหมือนจงใจให้เราอับอาย หลัง ๆ มา เขาก็เริ่มมีผู้หญิงอื่นแล้วเราจับได้ พอทะเลาะกันแล้วเขาไม่ลงมือแทบจะทุกครั้ง เมื่อก่อนคิดว่าเป็นเพราะเขาเมา หลัง ๆ มา ไม่เมาเขาก็ตีเรา แต่เขาจะพยายามทำตอนอยู่ในห้องนอน ครั้งหนึ่งโดนหนัก ๆ ถึงกับนอนโรงพยาบาล ตอนลูกอายุ 8 ขวบ ลูกก็เริ่มต่อต้านพ่อ เพราะเห็นพ่อเขาทำร้ายแม่ต่อหน้า เขาก็เริ่มรู้ว่ามันไม่ปกติ ลูกระวังตัวขึ้น ลูกจะหวงตัวกับพ่อ ไม่ให้พ่อกอด ไม่ให้พ่อจับมือ เขาไม่สนิทแล้ว ลูกไม่เอาพ่อแล้ว เราก็ถามลูกว่าพร้อมจะอยู่กับแม่สองคนหรือไม่ เมื่อลูกพร้อมเราก็บอกอดีตสามีว่าห้ามกลับมาบ้านนี้อีกเราและลูกไม่ต้องการเขาแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

1.2.2 ผลกระทบด้านจิตใจและสุขภาพ

ปัญหาด้านจิตใจเป็นผลกระทบที่รุนแรงที่สุดของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีนอกใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ยังอาศัยอยู่ในบ้านหลังเดียวกันกับสามี เมื่อทราบว่าสามีนอกใจทุกคนรู้สึกเสียใจ สับสน สูญเสียความมั่นใจ แสดงอาการเสียใจ ร้องไห้ โศกเศร้าและเป็นทุกข์ แม่เลี้ยงเดี่ยวบางรายมีภาวะเครียดจนคิดหนีปัญหาด้วยการทำร้ายตนเอง บางรายเสียใจร้องไห้หนักจนร่างกายเจ็บป่วย ส่วนแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ถูกสามีทำร้ายร่างกายได้รับผลกระทบทั้งทางร่างกายและจิตใจ เมื่ออยู่ร่วมกับสามีเธอรู้สึกหวาดกลัวและไม่ปลอดภัย รายละเอียดดังกล่าวบอกล่าของ ผู้ให้ข้อมูลดังนี้

“ช่วงแรกทำใจไม่ได้ ร้องไห้เสียใจเป็นเดือน เราสูญเสียความมั่นใจ อายุคนในสังคมที่เราไม่สามารถรักษาครอบครัวไว้ได้ ไม่นั่นใจในสถานภาพใหม่ แต่ใช้เวลาประมาณ 1 เดือน ก็เริ่มสู่สถานการณ์ปกติ เริ่มสบายใจ ไม่คิดมาก เริ่มรับสภาพรับการเปลี่ยนแปลงได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“เสียใจที่สุดก็คือวันที่ตามเขาไปเจออยู่กับผู้หญิง เรากลับมาบ้านนอนร้องไห้ทั้งคืน วันต่อมาต้องพาลูกไปดูหนังตามที่สัญญาไว้ ดูหนังไม่รู้เรื่องเลย ทั้งเสียใจทั้งแค้น คิดเสียใจว่า 11 ปี ที่อยู่ด้วยกันมา เขากับเราอย่างนี้ได้อย่างไร” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“ตอนอยู่ที่ลาวก็มีคำถามอยู่กับตัวเองตลอดเวลา เขามีคนอื่น ฉันไม่ดีตรงไหน เครียดมาก เสียใจก็แอบร้องไห้ออกมา แต่ก็ยังไม่พบคำตอบ ทะเลาะกับความคิดตัวเองมากกว่า” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2560)

“คิดเสียใจเขาทำกับเราได้ยังไง ผิดหวังมาก ลูกก็โตแล้ว ความฝันของเราคิดว่าพอลูกโตแล้วจะสร้างฐานะด้วยกันได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

“เวลาที่เสียใจเราก็ร้องไห้อยู่คนเดียว ส่วนใหญ่ลูกไม่เคยเห็นหรือ บางครั้งพี่เข้าห้องน้ำก็ร้องไห้ให้มันสุด ๆ เวลาพี่อาบน้ำ พี่ก็ร้องไห้โส เวลาพี่ขายของอยู่คิดขึ้นมา มันดำใจ น้ำตาที่ไหลออกมา พอลูกเข้ามาพี่ก็ยิ้มกับลูกค้า ลูกค้าบางคนก็เห็นรอยน้ำตาพี่อยู่” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

“มีครั้งหนึ่งพี่เบื้อ ชีวิตมีแต่ปัญหาประดังเข้ามา ลูกหลานเข้าโรงพยาบาลทั้ง 3 คน นอนโรงพยาบาล 3 คน นอนเรียงกัน พี่กินยานอนหลับ 5-6 เม็ด อยากให้มันหลับ ๆ บอกยายดูหน้าบ้านให้หน่อย เขาไปปลุกพี่อย่างไรก็ไม่ลุก ก็พาพี่ไปส่งโรงพยาบาล พอพี่ตื่นแม่ก็มีร้องไห้ มาพูดกับพี่ถ้าไม่มีเจ้าพ่อแม่จะอยู่อย่างไร ลูกหลานจะอยู่อย่างไร ตัวเจ้าก็พึ่งไม่ได้ ที่ชีวิตที่อยู่เบื้องหลัง ตัวเขาไม่เสียใจนะถ้าเกิดเจ้าเป็นอะไรไป คนที่เสียใจคือพ่อกับแม่เลี้ยงเข้ามา แล้วลูกเจ้าละ ถ้าไม่มีเจ้าลูกจะเรียนจบไหม ทรัพย์สินที่หาไว้เขาคงขายกินหมด ขายไปแล้วลูกหลานเจ้าจะอยู่อย่างไร” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

“ช่วงที่กลับมาอยู่โคราชใหม่ ๆ สภาพจิตใจแย่มาก ร้องไห้ทุกวัน ร้องจนซ้อคหมดสติ เพื่อนบ้านที่เช่าห้องอยู่ห้องติดกันเขาได้พาพี่ไปส่งโรงพยาบาล” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“กว่าจะจบกันได้ขาดจริง ๆ เราก็ทรมานมากเพราะมันยาวนาน มีปัญหากันตั้งแต่ปี 49 จนถึง 53 ถึงเขาจะไป ๆ มา ๆ กรุงเทพ-อุบลไม่ได้อยู่กับเราตลอด แต่เวลาเขากลับบ้านก็มักจะมีปัญหาเรื่องเงิน กินเหล้าแล้วพาลทุบเรา ส่วนใหญ่เขาทุบที่ตัว แขน เขียวตัวเขียว เขาจะทุบหลัง ทุบไหล่ บีบแขน บางทีเขาตั้งใจเดินมาทุบเราเหมือนระบายความเครียด แต่ไม่ให้โดนหน้านะ มีครั้งนึงเขาเคยบีบคอเรา พอทะเลาะกันเป็นแบบนี้สองสามครั้ง เราารู้เลยว่าอยู่บ้านเราน่ากลัว บ้านเราไม่ปลอดภัย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

“สามีเราเป็นคนจีนเป็นนักธุรกิจ เขาก็มีผู้หญิงมาชอบเยอะ เหตุการณ์นี้เป็นเรื่องปกติที่โน่น ความคิดของคนลาวกับคนไทยไม่เหมือนกัน แม้จะมีเพื่อนที่ลาวพูดคุยกันได้ แต่เราก็ไม่รู้ว่าเขาอยู่ข้างใคร กับสามีเราจะไปทะเลาะกับเขาเราก็ไม่ได้อะไรขึ้นมา สามีเฉยเมยใส่เรา เราก็ต้องอดทน ทนอยู่กับสถานการณ์แบบนั้น” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2560)

1.2.3 ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

แม่เลี้ยงเดี่ยวเกือบทุกรายที่แยกทางกับสามีต้องเผชิญกับปัญหาวิกฤติด้านเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่การเงินฝืดเคืองเนื่องจากขาดรายได้ส่วนหนึ่งจากสามีที่เคยเป็นผู้หาเลี้ยงหลัก ทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องดำเนินการบางอย่างเพื่อหาเงินให้ได้เพิ่มขึ้น เช่นในกรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2 ประสบกับปัญหาวิกฤติการเงินพร้อมกับการเลี้ยงดูลูกยังเล็กและแม่ซึ่งป่วยหนัก ต้องบริหารจัดการเกี่ยวกับลูกและหารายได้เพิ่มเปลี่ยนอาชีพและใช้เวลามากขึ้นในการทำงาน ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5 ต้องทำงานเพิ่มจากเดิมทำงานแค่ช่วงกลางวัน ต้องหางานช่วงกลางคืนทำด้วย จึงมีระยะเวลาในการทำงานแต่ละวันยาวนานตั้งแต่ 08.00-23.00 น. ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7 ครอบครัวมีปัญหาหนี้ที่สามีก่อไว้แล้วออกจากบ้านไป จำต้องชดใช้หนี้สินแทน

สถานการณ์ปัญหาด้านเศรษฐกิจของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวแสดงให้เห็นจากการให้สัมภาษณ์ ดังนี้

“ ก่อนหน้านั้นพี่ชายของก๊อฟที่ซ้อป รายได้ก็แค่พอใช้จ่ายไปวัน ๆ พี่ก็หาช่องทางมาขายประกันชีวิต ช่วงที่หนักสุดบ้านแม่โดนยึด แม่ก็ป่วยมากเป็นอัมพาต พี่ต้องออกมาหาบ้านเช่าใหม่ ต้องหากคนมาช่วยดูแลแม่ ค่าใช้จ่ายมีเยอะมาก ค่าเช่าบ้าน ค่ายา ค่าผ้าอ้อม ค่าจ้างคนดูแลแต่ละเดือนสูงมาก ช่วงนั้นพี่ก็ต้องออกไปขายประกันช่วงกลางคืน ลูกค้าพี่อยู่แถวตลาดยาโมตลาดประปา กลุ่มคนที่ขายของตอนกลางคืน ซึ่งเป็นกลุ่มลูกค้ากลุ่มใหม่ ๆ ที่ไม่เคยรู้จักประกันชีวิต

เมื่อส่งลูกทำการบ้านเข้านอน พี่จะแต่งตัวออกไปทำงาน ช่วงนั้นผมมมาก เอว 22 นิ้ว รองเท้าคัชชู มีสองคู่สักริมกับสีดำใส่สลับกัน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“ช่วงแรกที่เลิกกันเราก็มีปัญหาการเงิน ต้องทำงานหนักเพิ่มขึ้นจากเดิม....

ก็ยังทำงานบัญชีอยู่ที่เดิมแต่ต้องมีรายได้เพิ่ม พอดีแม่รู้จักกับเจ้าของร้านอาหารเลยให้แกลมาให้ เขาส่งสารเราเขาก็รับ เดือนแรก ๆ ไปเป็นลูกมือช่วยปัดกวาด เสิร์ฟอาหาร แต่พอสักพักเราก็ขอทำ เป็นผู้ช่วยแม่ครัวเพราะเห็นว่ารายได้ดีกว่า แล้วก็ขยับมาเป็นแม่ครัว เราต้องทำงานวันละ 2 ที่ไหน ต้องวิ่งไปส่งลูกรับลูก 3 คน ที่โรงเรียน แล้วก็วิ่งกลับมาทำงาน ทำงานมาก ๆ ก็ช่วยให้ลืม ความเสียใจได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“ตอนเขาออกจากบ้านไปแรก ๆ เราเป็นหนี้นายทุนสองแสนกว่าบาท เพราะเขา เอาที่บ้านไปจำนอง เอาเงินไปใช้ส่วนตัวเป็นแสนกว่าบาทโดยที่เราไม่รู้เลย ไฟแนนซ์โทรมาหาเรา ว่าเขาไม่ชำระมาหลายงวดแล้วรวมดอกเบี้ยเป็นสองแสนบาทแล้ว ยอมรับว่าตกใจมาก ไม่ทันตั้งตัว ก็ไม่รู้จะทำไง ก็ต้องเข้าไปคุยกับไฟแนนซ์ ขอผ่อนเขา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

1.2.4 ผลกระทบด้านความสัมพันธ์และสังคม

ก่อนการแยกทางกันระหว่างสามีและภรรยา แม่เลี้ยงเดี่ยวมีพฤติกรรมเผชิญหน้า ตอบโต้ และต่อรองกับปัญหาและบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกครอบครัวในรูปแบบต่าง ๆ เมื่อเลิกร้างกับสามีแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนหนึ่งรู้สึกว่าได้รับผลกระทบด้านความสัมพันธ์และสังคม บ้างก็รู้สึกอับอายคนในสังคม รู้สึกว่าตนเองล้มเหลวที่ไม่สามารถรักษาความสัมพันธ์ในครอบครัวไว้ได้ ในบางครอบครัวลูกได้รับผลกระทบทางสังคม และในบางครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกแย่งลง

“พี่ก็คุยเรื่องนี้กับแม่สามีว่าลูกชายเขามีผู้หญิงอีกคน จะให้หนูทำอะไร แม่สามี ก็ไม่เชื่อว่าลูกจะเป็นคนแบบนั้น เขาก็เข้าข้างลูกชายเขา พี่ก็คิดว่า ถ้าอยู่ต่อไป มันก็จะเป็นสภาพ เช่นนี้ ไม่มีอะไรดี ตอนนั้นลูกชายอายุเกือบ 3 ขวบ พี่ตัดสินใจ วางแผนย้ายกลับมาอยู่โคราช ติดต่อหารถสองแถวมารับหน้าปากซอยที่กรุงเทพฯ ขนสิ่งของตนเองและของใช้ลูกเท่าที่จำเป็น ออกมา โดยไม่ได้บอกกล่าวให้คุณแม่สามีรู้ ทั้งที่ตอนนั้นมีเงินติดต๋อไม่กี่ร้อยและมีทองหยอง ติดตัวเพียง 1 เส้น ตัดสินใจเดินออกมาและจะไม่กลับไปที่บ้านกรุงเทพฯอีก บอกกับตัวเองว่า มันจะออกไปตั้งต้นชีวิตใหม่” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“ก็คุยกับลูกบอกว่าแม่อยากหย่า ลูกก็จะบอกว่าแม่ห้ามหย่าให้พ่อนะ อยากให้ขวาง เขาไว้แบบนี้ เพราะถ้าแม่ไม่หย่าฝ่ายเมียข้อยกทำอะไรไม่ได้ พอไปคุยกับพ่อแม่ตัวเองคุยกับพ่อแม่ สามี ทุกคนบอกให้ออดทน อย่างไรก็ตามเขาก็ต้องกลับมา ก็เป็นแบบนี้มาตลอดนะ จน 4-5 ปีให้หลัง

พี่น้องเขาคงเริ่มเมื่อพฤติกรรม บอกว่าจะกลับตัวกลับใจแต่ก็ยังเหมือนเดิม ตั้งแต่เขาเป็นนายก มีเมียน้อยมา 3 คนละ ครั้งสุดท้ายนี้พี่ไปบอกแม่เขาว่าจะหย่าแล้วนะ เขาก็ถามว่ามีเหตุผลอะไร พี่บอกว่าถ้าพี่ไม่อยู่แล้วกลัวเขาเอาสมบัติลูกไปขาย ทุกคนก็ถึงตามใจเรา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

“ทางผู้ใหญ่ก็มาไกลเกลี่ยจะให้สามีกลับมาอยู่กับเรา ให้เราคืนค้ำกับสามี แต่ก็ไม่เป็นผล สุดท้ายเราเชิญญาติผู้ใหญ่ทางสามี เอาสามีมานั่งคุยกันได้ต้นมะขามที่หมู่บ้านของสามี ด้วยความที่อยากให้ทุกคนเข้าใจปัญหาของเรา จึงเขียนกระดาษทำเป็นประชาคมเครือข่าย บอกเขาไปว่าสถานการณ์ตอนนี้เป็นอย่างไร ปัญหาคืออะไร เรามีความทุกข์ใจอะไรบ้าง ทางออกมีอะไรบ้าง คนแก่ก็อยากให้เราอดทน เราก็บอกว่าถ้าออกไปใช้ชีวิตตนเองจะดีขึ้นอย่างไรบ้าง สุดท้ายทุกคนก็คืนชีวิตให้เรากลับไปใช้ชีวิตของตนเอง สามีไม่พูดอะไรเอาแต่ร้องไห้ เราเอาลูกมาเลี้ยงเอง ปูกับย่าก็สงสารหลานเอาแต่ร้องไห้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“เราต้องอยู่กับความรู้สึกอับอาย เพื่อนฝูงที่เคยบอกว่าเราสมบูรณ์แบบแต่สุดท้ายมันไม่ใช่เราก็อับอายเพื่อน รู้สึกสับสน รู้สึกเสียศักดิ์ศรี เคยคิดแม้กระทั่งไม่อยากมีชีวิตอยู่เพราะตอนนั้นมีคนไปหมด” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2560)

“หลังจากที่สามีจากไป เราเสียใจมาก แต่ไม่สามารถระบายบอกใครได้ เพราะเราเป็นไม่มีเพื่อน ความรู้สึกลงโทษตัวเอง รู้สึกสายตาสังคมมองว่าเราเป็นหม้าย เป็นคนที่เลวมาก สามีไม่อยู่ด้วย ถ้าไม่เลว คงไม่เป็นหม้าย เวลาเดินออกจากบ้านต้องทำตัวเข้มแข็ง เพื่อนบ้านหรือครูที่โรงเรียนรับรู้แต่ไม่มีใครยุ่งวุ่นวายกับเรื่องส่วนตัวของเรา เพราะเราไม่พูดบอกใครเก็บไว้คนเดียว” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“มีเหตุการณ์หนึ่งที่ลูกคนเล็ก (6 ขวบ) ไปเล่นกับเพื่อนใกล้ ๆ โรงเรียน ละแวกนั้นมีเด็กเล่นกันหลายคน พอกลับมาลูกมีอาการซึม เหมือนจะร้องไห้ เลยถามลูกว่าเล่นกับเพื่อนมีใครบ้างและไปเจออะไรมา ลูกเล่าให้ฟังว่า มีเพื่อนคนหนึ่งพูดกับเขาว่า ตอนนี้พ่อเอ็งเป็นพ่อเขาแล้ว พ่อเอ็งมาได้กับแม่เขา ต่อไปเอ็งไม่ต้องเรียกว่าพ่อแล้วนะ พ่อได้ยื่นปรี๊ดแตกทันที และคิดว่าน่าจะเป็นการบอกเล่าของฝ่ายผู้หญิงคนใหม่ของอดีตสามี เราจับมอเตอร์ไซค์ได้ ตรงไปที่บ้านเขาเลย อาละวาดใส่ผู้หญิงคนนั้น บอกเขาว่าห้ามมาแตะต้องลูกฉัน ผู้ชายคนนั้นเป็นพ่อเขาเขามีสิทธิที่จะเรียกพ่อ ถึงไม่ได้เป็นสามีภรรยาแล้วแต่เขาก็ยังเป็นพ่อ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“มีอยู่ครั้งหนึ่งเห็นลูกนั่งคุยกับพ่อแบบซีเรียส พ่อแม่เดินมาเขาก็เลิกคุย ลูกเหมือนจะร้องไห้ เราก็ถามลูกว่ามีเรื่องอะไร เขาก็บอกไม่มีอะไรหรอกแม่ แม่มีหน้าที่ขายของก็ขายไปเดี๋ยวหนูจัดการเอง พี่เลยคาดคั้น เขาก็บอกว่าเตี้ยมีเมียน้อย เข้าบ้านอยู่ในเมือง คาวร์รด

ให้เขา พี่ก็คิดอยู่แล้วว่าต้องเป็นเรื่องผู้หญิง แต่พี่ไม่เคยรู้ว่าเขาเลี้ยงผู้หญิงให้เป็นเมียน้อยจริงจัง ตัวพี่ไม่ค่อยจะพูดคุยกับสามีเรื่องนี้ เพราะเคยทะเลาะกันมาหลายครั้งเรื่องความเจ้าชู้ของเขา หลัง ๆ มาส่วนใหญ่เป็นลูกที่ทะเลาะกับพ่อเรื่องนี้ ลูกเขาจะเป็นศัตรูกับเมียน้อยพ่อ เขาจะตามดูตามสืบ เขาจะรู้หมด” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

1.2.5 ผลกระทบด้านการเลี้ยงลูก

ในกลุ่มของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีลูกอายุยังน้อยกำลังเรียนในระดับปฐมวัยและประถมศึกษา แม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ต้องบริหารจัดการเรื่องเวลาเพื่อให้ได้มีโอกาสดูแลลูกอย่างใกล้ชิด รวมถึงประคับประคองเลี้ยงดูใกล้ชิดเพื่อให้ลูกได้รับความรักความอบอุ่นไม่รู้สึขาดความรักกรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6 ที่มีลูกเป็นเด็กพิเศษ ก็จะประสบปัญหาในการเลี้ยงลูก ส่วนในกลุ่มของแม่เลี้ยงเดี่ยวลูกโตกำลังเรียนระดับมัธยมศึกษาและมหาวิทยาลัยแม่เลี้ยงเดี่ยวจะมีเวลาทุ่มเทให้กับการทำงานหารรายได้มากขึ้น การดูแลลูกส่วนใหญ่จึงเป็นการพูดคุยถามไถ่ให้คำแนะนำต่าง ๆ ดังมีรายละเอียดตามคำบอกเล่าต่อไปนี้

“ช่วงแรกที่มีปัญหาการเงิน ต้องทำงานหนักเพิ่มขึ้นจากเดิม และต้องวางแผนดูแลจัดการเรื่องลูกกับเรื่องทำงาน ทุกเช้าต้องกระเตงลูก 3 คน ขึ้นมอเตอร์ไซค์ไปส่งลูกที่โรงเรียน แล้วเราก็ก้าวเข้ามาเปิดโม่งครึ่งทำบัญชี ทำงานจนถึงห้าโมงเย็น พอถึงห้าโมงเย็นลูกคนโตจะเป็นคนพาน้อง ๆ มาจุดนัดพบแม่ไปรับที่หน้าโรงเรียน ให้ตรงเวลาห้ามเลยเวลาเพราะแม่ไม่มีเวลารอ ต้องไปทำงานต่อ รับลูกแล้วตรงไปที่ร้านอาหาร เข้างานทำอาหารให้พนักงาน เจ้าของร้านใจดีให้ลูกเราได้ทานด้วย จากนั้นลูกจะนั่งทำการบ้านของตนเอง พอทำการบ้านเสร็จจะช่วยหยิบจับช่วยงานร้านอาหาร เช็ดจาน ซ้อนส้อม ทำความสะอาดโต๊ะเก้าอี้ และนั่งในมุมของตนเองไม่ออกไปวุ่นวายกับแขกที่มาทานอาหาร พอถึงสองทุ่มเราก็ออกไปส่งลูกที่บ้าน ไปอยู่กับยาย ยายจัดการดูแลเรื่องอาบน้ำและส่งหลานเข้านอน แม่กลับเข้ามาทำงานและเลิกงานกลับถึงบ้านหกทุ่ม ตอนนั้นลูกหลับหมดแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“อยู่กับลูกเล็ก ๆ สองคน อายุ 4 ขวบ และ 2 ขวบ ก่อนหน้าที่จะเลิกกับสามี ลูกสาวคนโตเข้าเรียนอนุบาลในตัวอำเภอ พอเราย้ายมาอยู่บ้านพักครู ก็ต้องหอบลูกสองคนมาอยู่ด้วย ตอนนั้นก็สอนหนังสือไปด้วยเลี้ยงลูกที่โรงเรียนไปด้วย ก็ฝากคุณครูห้องอนุบาลให้ช่วยดูแล บางวันลูกก็ไปอยู่กับพี่ ๆ ห้องอนุบาล บางวันเขาก็มานั่งห้องแม่ เสาร์อาทิตย์ก็หอบลูกขึ้นรถโดยสารกลับเข้าเมืองสุรินทร์ มีขายคอยช่วยดูแลในเมือง เหนื่อยตรงที่เวลาเดินทางไปไหนมาไหน เราต้องดูแลพร้อมกัน 2 คน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“ช่วงเลิกกับพ่อเขาแรก ๆ ลูกได้รับคำอธิบายตลอดเวลาว่า ให้พ่อไปอยู่กับครอบครัวนั้น เขาอ่อนแอกว่า เราเป็นคนเข้มแข็ง แม่เป็นคนเข้มแข็งแม่จะดูแลลูกเอง พาลูกกลับมา

อยู่บ้านกับตายายและป้า ๆ ก็อาศัยให้ครอบครัวใหญ่ดูแลเขา แต่แม่ไม่มีความเศร้าโศกให้ลูกเห็น ลูกไม่เคยรู้ว่าขณะนั้นคือวิกฤติของชีวิต” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“พอลูกอายุประมาณ 8 เดือนคุณยายบอกพี่ว่าลูกสาวไม่ปกติ แต่ไม่รู้ว่าเป็นอะไร เคยพาไปหาหมอที่ลาวหมอก็ไม่รู้ว่าเป็นอะไร หมอก็ยังบอกว่าลูกเราน้ำ ตอนนี้องอายุ 2 ขวบ พี่เลยพาลูกมาหมอที่ขอนแก่น มาเองเลยพ่อเขาก็ไม่มาด้วย ใช้เวลาในการหาหมอ 2 วัน มีการทดสอบเยอะมาก พอหมอบอกเราว่าลูกเป็นออทิสติกนะ เรารับรู้ก็ตกใจมาก ก็บอกพ่อเขาว่า ลูกเราเป็นเด็กพิเศษ เขาก็บอกว่าไม่เป็นไร ให้ดูแลเขาเป็นพิเศษ เขาก็บอกแค่นั้น การเลี้ยงลูกนี้เป็นปัญหาใหญ่เลยนะ ไม่มีใครเข้าใจเราเลย เรื่องดูแลเด็กพิเศษต้องพึ่งหมอมเป็นหลัก ตากับยายจะเลี้ยงลูกหลานแบบบริการ แต่เราอยากให้เขาช่วยเหลือตัวเองให้ได้มากที่สุด” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2560)

2. ระยะเวลาปรับตัวภายหลังเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

การปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวอาจเกิดขึ้นหลายครั้งตลอดระยะเวลาการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว การปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวครั้งแรกเกิดขึ้นเมื่อไม่มีผู้ชายที่เป็นพ่อของลูก หรือสามีของแม่เลี้ยงเดี่ยวอาศัยร่วมในครอบครัว การปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวครั้งต่อ ๆ ไป อาจเกิดขึ้นเมื่อมีสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงภายในครอบครัว ระยะเวลาปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ประกอบด้วย การยอมรับสถานภาพของแม่เลี้ยงเดี่ยว การปรับตัวด้านที่อยู่อาศัย และสภาพแวดล้อม การปรับตัวด้านเศรษฐกิจ และการปรับตัวด้านบทบาทแม่เลี้ยงเดี่ยว ดังนี้

2.1 การยอมรับสถานภาพของแม่เลี้ยงเดี่ยว

แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกรายจะยอมรับสถานภาพใหม่เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่ง ซึ่งแต่ละคนมีระยะเวลาแตกต่างกัน การที่จะสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจและยอมรับสถานภาพใหม่ได้เร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นสาเหตุของการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เกิดจากการเสียชีวิตของสามีหรือการนอกใจ บุคลิกภาพหรือคุณลักษณะของแม่เลี้ยงเดี่ยว และสมาชิกในครอบครัวเดิมของแม่เลี้ยงเดี่ยว แม่เลี้ยงเดี่ยวทำใจยอมรับสภาพใหม่ได้ด้วยแนวคิดและวิธีการต่าง ๆ ได้แก่ การเริ่มชีวิตใหม่โดยมีเป้าหมายที่ลูกเป็นสำคัญ การยึดคำสอนของศาสนาเป็นที่พึ่ง และการทำงานหนักเพื่อทดแทนความเสียใจ

2.1.1 การเริ่มชีวิตใหม่โดยมีเป้าหมายที่ลูกเป็นสำคัญ

แม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จทุกรายมีลูกเป็นศูนย์กลางของการดำเนินชีวิต การตัดสินใจของแม่เลี้ยงเดี่ยวล้วนเป็นการตัดสินใจเพื่อให้เกิดผลดีแก่ลูกเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการแยกทางกับสามีเพื่อไม่ให้ลูกมีปัญหาในภายหลัง การเลือกโรงเรียนของลูก การเลี้ยงดูที่ให้ลูกช่วยเหลือตนเองให้มากที่สุด การวางแผนด้านการประกอบอาชีพให้กับลูกในอนาคต และการ

บริหารจัดการเวลาเพื่อจะได้ดูแลลูกให้มากที่สุด ดังนั้น ในระยะปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว จึงไม่ได้หมายถึงถึงการปรับตัวของแม่เท่านั้น แต่หมายถึงการปรับตัวของลูก ๆ ด้วยเช่นกัน แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนเริ่มต้นใหม่และปรับตัวได้เพราะมีกำลังใจจากลูกและคนในครอบครัว

สถานการณ์เกี่ยวกับการยอมรับสภาพการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน เป็นดังนี้

“วันที่พียอมรับกับตัวเองได้จริง ๆ น่าจะเป็นวันที่เดินเข้าบ้าน บอกกับแม่ว่าหนูจะกลับมาอยู่กับแม่แล้วนะ จะมาดูแลแม่ให้ดีที่สุด เดินไปกอดลูกทั้ง 2 คน (ลูกจริงและลูกเลี้ยงซึ่งแม่อุปการะไว้) ว่าหนูสองคนเป็นพี่น้องกันนะ หนูต้องรักกัน เราจะสู้ไปด้วยกัน พอพูดไปอย่างนั้น พี่รู้สึกทุกอย่างเปลี่ยนเลย พี่เปิดเผยกับพวกเขา ทุกคนเข้าใจ พี่ก็รู้สึกมีพลังขึ้นเยอะ”

(ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“จะทำอะไรก็แล้วแต่ คนแรกที่ต้องคิดถึงก็คือลูก เราต้องรับผิดชอบชีวิตเขา เราต้องสร้างเขา ก็คิดเสมอเลยว่าจะให้เขาโตขึ้นแบบไหน พยายามสอนเขาให้เขาเข้าใจธรรมชาติของครอบครัว ว่าครอบครัวเราเป็นแบบนี้ ครอบครัวคนอื่นอาจเป็นแบบอื่นมันมีหลายแบบ บอกเขาเสมอว่าเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เรามีกันสองคนแต่เรามีความสุข ขอให้เชื่อแม่ และเราช่วยกัน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“บอกกับตัวเองว่าให้สู้ ล้มแล้วก็ต้องลุกให้ได้ บอกกับตนเองว่าเราต้องไหว เราต้องไม่เป็นอะไร เพราะลูกยังเล็กเราจะเป็นอะไรไปไม่ได้ ถึงจะต้องเลี้ยงลูกลำบาก แต่เราเลี้ยงเขาให้ดีที่สุด” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“เมื่อตัดสินใจแล้วเราจะไม่เสียเวลา เพราะลูกเป็นของเรา ต้องเลี้ยงเขาให้เขาให้เขาเป็นคนดี เป้าหมายต้องชัดเจนอยู่ที่ลูก แต่ละวันคิดแต่เรื่องลูกกับเรื่องงาน นอกนั้นไม่เก็บมาคิด พอเราทำงานมาก ๆ ก็ทำให้ลืมความเสียใจไปได้ สักพักเรารู้สึกว่าชีวิตก็เป็นปกติสุขดี” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“เราต้องตัดสินใจกลับบ้าน อยู่กรุงเทพฯ ก็คงไม่รอดเพราะเป็นหนี้เยอะ ตอนตัดสินใจที่จะกลับมาอยู่บ้าน ก็จะคิดถึงลูกก่อน ให้ยายเลี้ยงเราก็ต้องเที่ยวไปมา กังวลอยากกลับมาดูแลลูก ส่วนเขา(อดีตสามี)ก็ดูแลแม่ที่กรุงเทพฯ พอต้องเลือก เราก็เลือกกลับมาหาลูกเรา แม่เรารู้ว่า แต่ถ้าไม่มีลูกตอนนี้ก็อาจยังอยู่ด้วยกันก็ได้ พอกลับมาบ้านก็คิดเรื่องจะทำมาหากินอะไรจะพอใช้หนี้ แต่ละวันจะบริหารจัดการเงิน ใช้จ่ายอะไรได้บ้าง ไม่มีเวลาคิดเรื่องอื่นแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2560)

“ตอนที่เขาไปก็เสียใจนะ แต่คิดว่าลำบากคนเดียวไปอีกไม่นานหรอก เพราะลูกก็โตแล้ว เราดูแลลูกให้ดีบอกสอนเขาให้ดี ลูกก็มีแต่บอกว่าห่วงแม่อยากดูแลแม่ ก็เลยไม่เคยกังวล

ว่าเขา (สามี) จะกลับมาไหม เพราะที่ทำทุกวันนี้เพื่อลูกเท่านั้น ถ้าเขากลับมาอยู่บ้านหรืออยู่กับญาติ เขา เราก็คงต้องถามลูก ส่วนตัวเองไม่เอาคืนแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

“หลังจากหย่ากันแล้วพี่ก็ยังเสียใจแบบนี้อยู่นานเกือบปี เวลาที่คิดเสียใจอะไร ก็คำพูดของพ่อกับแม่ก็แว็บเข้ามาว่า ไม่มีเราลูกจะอยู่อย่างไร ทำให้พี่สู้ได้ ลูกก็บอกว่าพวกเรา ไม่มีเตี้ยก็อยู่ได้ ขนาดน้องชายเขาเองยังบอกเราเลยว่า อาซ้อควรตัดเสียออกไปจากชีวิตเราได้แล้ว อาเจ็บบอกว่าถ้าเราตามใจเสีย จะทุกข์จนวันตาย ให้ตั้งหน้าตั้งตาหาเงิน อย่าไปอาลัยอาวรณ์ ทุกวันนี้ สักมรักและเอ็นดูเราไม่ได้คิดถึงสามี ถ้าเรารักลูกต้องอยู่ได้ ยืนได้ด้วยขาตนเองก็ตัดเขาออกไปเลย ถ้ามันชมนานกลับมาให้เหยียบ พี่ก็มีกำลังใจ คิดเสมอว่าเราต้องอยู่ เราต้องสู้ทุกวันนี้เพื่อลูก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

“ตัดจิตใจเลิกกับสามีหลายครั้งแต่เลิกไม่ได้ เพราะลูกบอกสงสารป๊ะป๊า มาเลิกกันได้ตอนลูกโต เขาบอกไม่เอาป๊ะป๊าแล้ว หนูสงสารแม่ หนูรักแม่ ตอนนั้นเราดีใจมาก และลูกก็เป็น คนบอกพ่อเขาว่า หนูจะอยู่กับแม่สองคนนะ ป๊ะป๊าไม่ต้องมา พ่อเขาก็เลยไม่กลับมาอีก ส่วนพ่อกับแม่เราตอนนี้เขาเข้าใจเราแล้ว ก็เลิกผลัดใส่เราให้คืนดีกับสามี แค่ว่าแม่เราและลูกเรา ทุกคนเข้าใจเรา ชีวิตก็เริ่มใหม่ได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

2.1.2 ยึดคำสอนของศาสนาเป็นที่พึ่ง

แม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มหนึ่งสามารถปรับตัวยอมรับสภาพการเป็นครอบครัวแม่เลี้ยง เดี่ยวได้เนื่องจากการยึดคำสอนของศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจ ปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา ดังกรณีของ ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 16 และ 8

“บอกกับลูกว่าถึงจะไม่มีเตี้ยแล้ว เราก็อยู่ได้ แม่ก็ยังอยู่ พี่น้องต้องช่วยเหลือกันให้ มาก แม่จะหมั่นทำบุญให้เตี้ย และสวดมนต์ให้ลูกมีแต่ความสุข ความก้าวหน้า การเข้าวัดทำบุญนี้ ช่วยได้มาก เพราะทำให้เราเข้าใจชีวิตว่าไม่เที่ยง มีอยู่ก็ต้องจาก คนที่ยังอยู่ก็ต้องดำเนินชีวิต ทำความดีของตนเองต่อไป” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

“วันหนึ่งนั่งมองดอกไม้ใบไม้อะไรสักอย่างแล้วมันบึ้งขึ้นมาว่าเออ นี่คือ หมดกรรม เลิกมีคำถามกับตนเองได้แล้ว จะใส่คำถามใหม่ให้ตนเองว่า ฉันจะใช้ชีวิตที่เหลืออยู่กับ สิ่งที่คุณเองมีอยู่ให้มีความสุขได้อย่างไร ความสุขของเราอย่าเปรียบเทียบกับคนอื่น จริง ๆ แล้วเรา มองเห็นความน่ารักในตัวลูก เขาเป็นคนแข็งแรง สดชื่น สดใส หัวเราะง่าย และเราได้พลังบริสุทธิ์ จากเขา เขาเป็นนางฟ้าน้อย ๆ ที่ฟ้าส่งมาให้เรา พอคิดได้แบบนี้มุมมองเราก็เปลี่ยนไป มันไม่คาวน แล้วไม่มีใครเพอร์เฟค และช่วยลดความเกลียดชังพ่อเขาลงไป แต่กว่าจะทำใจได้และต่อสู้กับ ปัญหาที่กลืนไม่เข้าคายไม่ออกอยู่ถึง 3 ปี” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2560)

“เริ่มต้นชีวิตใหม่ได้ เพราะใช้ประโยชน์จากการเข้าวัดทำบุญบ่อย ๆ มีคำสอน พุทธศาสนาที่ท่านว่าต้องอยู่กับปัจจุบัน อย่าให้จิตใจต้องเรียกร้องในสิ่งที่ขาดหายไป เราต้องอยู่กับ ปัจจุบัน ให้เราภูมิใจในสิ่งที่ตนเองมีและเป็นอยู่ ทำอะไรได้ด้วยตนเองเราจะภูมิใจ ก็พยายามให้ ความอบอุ่นใกล้ชิดลูก รู้ปัญหาของลูก ลูกรู้ปัญหาของเรา จะไม่ปิดบังกัน ลูกไม่สร้างปัญหาให้ เราเลี้ยงลูกมาได้ทุกคนเราก็ภูมิใจ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

2.1.3 การทำงานหนักเพื่อทดแทนความเสียใจ

แม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ต้องทำงานหนักมากขึ้นเนื่องจากเป็นผู้แบกรับภาระด้าน การเงินของสมาชิกในครอบครัวไว้ทั้งหมด ดังนั้นด้วยความจำเป็นทางเศรษฐกิจทำให้ได้ทุ่มเทเวลา ในการประกอบอาชีพหรือการทำงานทดแทนความเสียใจและทำให้ลืมความทุกข์ลงได้ ดังกรณีของ ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1 2 5 8 และ 10

“เดี่ยวเขาเสีย แม่ก็ตั้งเป้าหมายในชีวิตใหม่เพื่อลูก ต้องดูแลลูกให้คำแนะนำเป็นที่ บริกษา เป็นที่พึ่งกับลูก ๆ ได้ จากที่เคยอยู่ในบ้านเงียบ ๆ ดูแลบ้าน ดูแลอาหารการกิน ตอนหลัง ต้องมาพูดกับลูกเยอะขึ้น เพราะเขาโต ๆ กันแล้ว ต้องกระตุ้นเขาบอกเขา ส่วนใหญ่เป็นเรื่องธุรกิจ กับเรื่องการอ่านหนังสือเตรียมตัวสอบของลูก พอเรามีเป้าหมายใหม่ เราบริหารจัดการลูก ๆ ได้ บ้านเราก็กลับมาใช้ชีวิตชีวาเหมือนเดิม” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

“ภาระพี่เยอะ พี่ไม่มีเวลาคิดนาน ต้องตัดสินใจจัดการชีวิตตัวเองอย่างรวดเร็ว สิ่งแรก ที่ต้องทำคือหาเงินให้ได้มาก ๆ เพราะเรามีอีก 3 ชีวิตที่ต้องดูแล แม่ก็ป่วยด้วยก็ต้องเร่งทำงาน ทำงานหนักมากหาลูกค้าประกันชีวิตกลุ่มใหม่ ๆ คิดวางแผนการทำงานตลอด เรื่องเสียใจพี่ก็ลืม ไปเลย เพราะไม่มีเวลาเสียใจ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“พอดีทำงาน 2 ที่ ทำงานอยู่ตลอดเวลา เราก็ไม่มีเวลาคิดถึงเขาแล้ว กลับถึงบ้าน ดึก ๆ เหนื่อยทุกวัน ก็ช่วยให้นอนหลับง่ายไม่กังวล ทำงานก็ช่วยให้ลืมได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“ก็บอกตัวเองทุกวันว่าเราต้องเข้มแข็ง ต้องลุกขึ้นสู้ เพราะการเงินเราเริ่มฝืดเคือง ถ้าเรายังลุกไม่ได้จะทำให้ลูก ๆ เดือดร้อนไปด้วย เริ่มจากต้องคิดหาวิธีทำงานที่ได้เงินเพิ่มขึ้น แล้วก็ขายขนมมากขึ้น ขยันมากขึ้นพอเราไม่มีเวลาวางก็ช่วยทำให้ความเสียใจน้อยลง” (ผู้ให้ข้อมูล รายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“ไม่เคยสนใจสังคม ใครจะมองเราว่าอย่างไร คิดแค่ว่าวันนี้จะทำอะไร เพื่อให้ได้ เงินมาเลี้ยงลูก ๆ จะต้องทำอะไรเพิ่มขึ้น จะต้องทำอะไรใหม่ ๆ เพื่อให้หมดหนี้และให้ประสบ ความสำเร็จมากขึ้น” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

2.2 การปรับตัวด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม

การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งช่วยให้แม่เลี้ยงเดี่ยวปรับตัวได้ดีขึ้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและสังคมรอบข้างซึ่งส่งผลดีต่อสภาพจิตใจ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ย้ายกลับมาอยู่กับครอบครัวเดิมนั้นได้รับการสนับสนุนทั้งที่อยู่อาศัย การทำงาน การเงิน และการเลี้ยงดู ส่วนครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ย้ายไปที่อื่นไม่ได้อยู่กับครอบครัวเดิมก็มีเหตุผลเพื่อลดค่าใช้จ่ายเป็นสำคัญ ทั้งนี้การปรับตัวด้านที่อยู่อาศัยของครอบครัวแม่เลี้ยงเด็ยมี 2 รูปแบบ คือ การปรับสภาพแวดล้อมและการดำเนินชีวิตในบ้านหลังเดิมและการย้ายที่อยู่อาศัย ดังนี้

2.2.1 การปรับสภาพแวดล้อมและการดำเนินชีวิตในบ้านหลังเดิม

ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวทุกครอบครัวที่สามีเสียชีวิตยังคงอาศัยอยู่บ้านหลังเดิม เนื่องจากเป็นบ้านของตนเองและลูก ๆ การที่ยังอยู่อาศัยในบ้านหลังเดิมและสภาพแวดล้อมเดิม มีผลต่อการปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวกรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1 และ 10 เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ครอบครัวประกอบธุรกิจส่วนตัว เมื่อสามีเสียชีวิตทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับธุรกิจ ดังนั้น ทั้ง 2 ราย จึงทุ่มเทเวลาส่วนใหญ่ไปกับการทำธุรกิจ แม่เลี้ยงเดี่ยวทั้งสองรายมีลูกหลายคน ดังนั้นที่ลูก ๆ ได้ช่วยเหลืองานในครอบครัวอย่างขยันขันแข็งก็ทำให้แม่เลี้ยงเด็ยมีกำลังใจทำงานและเริ่มต้นปรับตัวได้เร็ว

ส่วนกรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8 และ 11 เมื่ออาศัยอยู่ในบ้านหลังเดิมและสภาพแวดล้อมแบบเดิม ๆ พบว่ายังมีความโศกเศร้าเสียใจอยู่มาก และใช้เวลาในการปรับตัวนานกว่าผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1 และ 10 โดยที่ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8 ไม่สามารถทำงานไปขายได้เนื่องจากเวลาหยิบจับอะไรก็จะนึกถึงสามีที่คอยช่วยเหลือทำงานทุกวัน ต่อเมื่อเวลาผ่านไปหนึ่งปีจึงค่อย ๆ ปรับตัวยอมรับสภาพได้ ส่วนผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11 เมื่อกลับมาถึงบ้านเจอสภาพแวดล้อมเดิม ๆ ข้าวของเครื่องใช้เสื้อผ้าของสามีก็ทำให้นึกถึงสามีและมีความโศกเศร้าอยู่นานถึง 3 ปี แต่เมื่อเปลี่ยนแปลงกิจวัตรประจำวันด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วมกิจกรรมของลูกที่โรงเรียน ไปพบปะกับผู้ปกครองคนอื่นบ้าง กลับบ้านช้าลง รับประทานอาหารนอกบ้านเพิ่มขึ้น ก็ทำให้ครอบครัวมีกิจกรรมหลากหลายมากขึ้น ช่วยให้มีลมหายใจและปรับตัวสู่สภาพปกติได้

ในกรณีแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีนอกใจและยังคงอาศัยอยู่บ้านหลังเดิม ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5 7 12 และ 13 เนื่องจากแต่เดิมบ้านเป็นของฝ่ายหญิง สามีย้ายเข้ามาอยู่เมื่อสมรส และเมื่อแยกทางกันสามีก็ตัดสินใจย้ายออกไป แม่เลี้ยงเดี่ยวจึงอาศัยอยู่กับลูกและไม่ได้เปลี่ยนที่อยู่อาศัย แต่ในการดำเนินชีวิตแต่ละวันเปลี่ยนไปจากตอนที่ยังมีสามีอยู่ที่บ้าน โดยที่ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5 7 และ 12 ทุ่มเทความสนใจไปกับการทำงานมากขึ้นต้องใช้เวลาในการทำงานมากขึ้น ส่วนผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13

เนื่องจากเป็นข้าราชการครูจะใช้เวลาเลิกงานส่วนใหญ่ไปกับการรับส่งลูกไปเรียนพิเศษ การรับประทานอาหารนอกบ้าน การพาสุนัขไปเดินเล่น ทำให้คลายความทุกข์ใจได้

แม่เลี้ยงเดี่ยวได้บอกเล่าประสบการณ์เกี่ยวกับการปรับสภาพแวดล้อมและการดำเนินชีวิตในบ้านหลังเดิม ดังนี้

“หลังจากเตี้ยเสี่ย ลูก ๆ ก็เริ่มเข้าบ้านมาหามาเยี่ยมบ่อยขึ้น บางคนมาเกือบทุกวัน ลูกๆ ก็ไม่อยากให้แม่หงา จริง ๆ ก็ไม่ได้เหงาอะไร แต่ก็เพราะว่าที่บ้านเราอะไรต้องทำอีกมาก จนถึงเดี๋ยวนี้ ทุกเย็นวันเสาร์ลูกหลานจะมาทานข้าวด้วยกันที่บ้านนี้ วันเสาร์มาก็จะวางแผนนัดหน่อย เตรียมอาหารให้ลูกหลาน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

“ก็มีอยู่บ้างแว็บ ๆ ขึ้นมา ว่าเขาชอบนั่งทำงานตรงนั้น บางทีก็คิดว่าถ้าเป็นเมื่อก่อนสามิเขาจะเป็นคนไปสวนเอง ไปดูหมู คุกกี้ ตอนนี้นำก็ให้คนงานทำ แต่คิดมากแล้วไม่มีประโยชน์ก็บอกตัวเองให้เลิกคิด พอดีสอนลูก ๆ ให้ช่วยงานก็ลืมคิดเรื่องเสียใจไป” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

“ป่าค่อย ๆ ลองทำงาน แต่ก็ทำไม่ได้ กว่าจะทำได้ผ่านไปเป็นปี หยิบจับอะไรก็เห็นแต่เขา นึกถึงว่าเขาเคยทำ หลัง ๆ ลูกคนเล็กต้องมาช่วย คุยกับลูกสอนลูกทำงานด้วย ก็เริ่มทำได้ ค่อย ๆ ปรับตัวได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“พอลูกคนที่สองโตขึ้นย้ายไปเรียนโรงเรียนเดียวกับพี่ชาย ลูกมีกิจกรรม ไปนั่งรอลูกก็ไปเจอกับคนขายของที่โรงเรียน เจอกับพ่อแม่ผู้ปกครองท่านอื่น ๆ ไปเจอครู เลยมีความรู้สึกสบายใจขึ้น ผ่อนคลายมากขึ้น หลังเลิกเรียนลูกชอบเล่นที่โรงเรียนเขาชอบส่งเพื่อนกลับก่อน เราก็ได้ดูลูกเล่น ก็คุยกับคนนั้นคนนี้ เหมือนกับว่าเรามีสังคมใหม่ บางวันกว่าจะกลับบ้านก็หกโมงเย็น เตี้ยลูกก็บอกว่าแม่แวนั้นเหนื่อย ก็แวนไปเดินเล่นกัน ส่วนใหญ่ไปเดินเล่นนั่งเล่น ไม่ได้ใช้จ่ายเงิน บางวันไปทุ่งศรีเมือง พาลูกเดินเล่น กับข้าวซื้อเข้าบ้านไม่ค่อยได้ทำกินเองแล้ว บรรยากาศก็เปลี่ยนไป พอสมองเปิดก็คิดอะไรเพื่อลูกได้มากขึ้น” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

“โชคดีที่บ้านนี้ก็เป็นบ้านของเรา ก็ไม่ได้มีปัญหาเรื่องการอยู่อาศัย เราอยู่กับแม่อยู่แล้ว แม่ก็จะช่วยเหลือเต็มที่เท่าที่ทำได้ โดยเฉพาะตอนเย็นพาหลาน 3 คน อาบน้ำ พาเข้านอน เพราะช่วงนั้นเราต้องทำงานที่ร้านอาหารอยู่” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“หลังจากหย่าก็ มีความคิดว่าเราก็คิดถูกแล้ว บ้านของเราหาด้วยน้ำพักน้ำแรงไม่ต้องไปที่ไหนไม่ต้องกังวลว่าใครจะมาถือโอกาสเอาของเรา ก็ตั้งใจทำงานของเราไป ไม่กังวลอะไร” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

“ต้องมีกิจกรรมทำตลอดเวลา จะได้ไม่ฟุ้งซ่าน เลิกกับสามีก็แต่งบ้านเราให้น่าอยู่ พาลูกไปหาโซฟาใหม่เข้าบ้าน ชีวิตประจำวันพอเลิกงานก็ไปรับลูก พาหมาไปเดินเล่น กินข้าว โต้รุ่ง กลับเข้ามาก็อาบน้ำนอน ชีวิตวนเวียนอยู่กับที่ทำงานกับลูกแค่นี้ก็หมดเวลาแล้ว เสาร์อาทิตย์ ก็ทำงานบ้านซักผ้า ดูทีวี” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

2.2.2 การย้ายที่อยู่อาศัย

การย้ายที่อยู่อาศัยเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ครอบครัวยอมรับสภาพการเป็น ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวและสามารถเริ่มต้นชีวิตใหม่ได้ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวน 4 ราย ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2 3 6 และ 9 ภายหลังแยกทางกับสามีได้ย้ายกลับมาอยู่อาศัยกับครอบครัวเดิม ซึ่งกลุ่มนี้ได้รับการสนับสนุนด้านที่อยู่อาศัย การทำงาน การเงินและการดูแลลูก ส่วนผู้ให้ข้อมูล รายที่ 4 เป็นการย้ายที่อยู่อาศัยเพื่อลดค่าใช้จ่ายในครอบครัว รายละเอียดตามคำให้สัมภาษณ์ ดังนี้

“พี่ต้องย้ายบ้านสองรอบเลย รอบแรกตอนที่หนีออกมาจากบ้านสามี เช้าบ้านอยู่ เพราะไม่อยากจะให้เขารู้ว่าเราอยู่ไหน และไม่อยากจะให้แม่รู้ว่าเลิกกับสามีก็ไปเช่าห้องอยู่ เป็นห้อง ชั้นเดียวอยู่กันสองคนกับลูก พอผ่านไปปีกว่าแม่ก็เริ่มป่วยเริ่มอะไร พี่ก็ตัดสินใจกลับบ้าน พออยู่ไปไม่นานบ้านก็จะโดนยึด ก็ต้องปล่อยให้ธนาคารยึดเพราะส่งไม่ไหว ก็หาบ้านเช่าใหม่ เอาเงินไปรักษาแม่ดีกว่า เรียกว่าลำบากเลย ต้องย้ายบ้านของย้ายคนป่วย แต่ก็ต้องทำ เพื่อลด ปัญหาเรื่องค่าใช้จ่าย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“กลับมาสุรินทร์ พ่อแม่ก็ยกที่ดินให้สร้างบ้าน พี่น้องทุกคนก็มีบ้านอยู่ในบริเวณ เดียวกัน ได้เปลี่ยนบรรยากาศ เปลี่ยนสถานที่เปลี่ยนสังคม ก็สบายใจขึ้น ส่วนลูกชายก็มีตา ยาย ป้า ช่วยกันดูแล เป็นครอบครัวใหญ่เราก็ไม่เหงา ถ้าต้องไปทำงานต่างจังหวัดแม่ก็ช่วยดูแลลูกให้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“บ้านหลังนี้เป็นบ้านของแม่ พอเรากลับมาอยู่ที่นี้ไม่ต้องไปเช่าบ้านอยู่ ลดค่าใช้จ่ายลงไปได้มาก หมดกังวลไปเรื่องหนึ่ง ส่วนเรื่องงานก็ได้แม่แนะนำให้ กลับมาอยู่บ้าน เรามีคนช่วยคิดมันมีทางออกมากกว่าอยู่กรุงเทพ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2560)

“กลับมาบ้านก็เหมือนมาเปลี่ยนสภาพแวดล้อมใหม่หมด เลิกกังวลเรื่องสามีไปเลย เพราะเรารู้ว่ามันไม่มีทางกลับมาเป็นเหมือนเดิมได้ ช่วงแรกที่แยกทางกันพี่ก็จะคิดทู่ทู่เรื่อง การเลี้ยงลูกมากกว่าทุกเรื่อง ตอนนั้นลูกยังเล็กสามีก็ยังส่งเงินมาให้ จนเกือบปีทุกอย่างลงตัวแล้ว เริ่มอยู่ตัว พี่ถึงเริ่มหาช่องทางทำงานและเงินที่ได้จากสามีก็ลดลงไป” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2560)

“หลังจากแต่งงานก็ไปเช่าบ้านอยู่ในอำเภอปราสาท เพราะอยู่ตรงกลางระหว่าง โรงเรียนของเรากับโรงเรียนสามี พอเลิกกันที่นี้เรากับลูกก็เลยย้ายมาอยู่บ้านพักครู เพื่อให้ประหยัด

ค่าใช้จ่าย และไม่ต้องเดินทางมาทำงาน โชคดีที่มีบ้านพักครู อยู่ ๆ ไปก็ชิน ลูกก็เข้าเรียนที่นี่ เรียกว่า โดดที่นี่เลย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

2.3 การปรับตัวด้านเศรษฐกิจ

ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเกือบทั้งหมดต้องเผชิญกับปัญหาด้านเศรษฐกิจภายหลังสามี เสียชีวิตหรือแยกทางกับสามี ในบางกรณีมีหนี้สินเนื่องจากสามีได้ก่อหนี้ไว้และส่วนใหญ่สูญเสีย รายได้เนื่องจากสามีไม่ช่วยเหลือจ่ายค่าเลี้ยงดู ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงต้องมีการปรับตัวด้าน เศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ในระยะปรับตัวครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีกิจกรรมเกี่ยวกับการหารายได้ การบริหารจัดการการเงิน การจัดการหนี้สิน และการหาแหล่งช่วยเหลือด้านการเงิน ดังนี้

2.3.1 การหารายได้ของแม่เลี้ยงเดี่ยว

แม่เลี้ยงเดี่ยวทั้งหมดผ่านประสบการณ์การปรับตัวด้านเศรษฐกิจ เนื่องจาก เนื่องจากขาดรายได้ส่วนหนึ่งที่เคยได้รับจากสามี ในกลุ่มของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประกอบอาชีพอิสระ มีกิจการส่วนตัวหรือเป็นลูกจ้างเอกชนทุกคนต้องปรับตัวด้วยการหารายได้เพิ่มขึ้น การหารายได้ เพิ่มนั้นมีทั้งการเปลี่ยนงานที่ได้รับค่าตอบแทนสูงขึ้น การทำงานหลายอย่างเพิ่มขึ้น การใช้เวลา ในการทำงานมากขึ้น ดังคำบอกเล่าต่อไปนี้

“ก่อนหน้านั้นพี่ชายของภิกษุที่ชื่อป รายได้ก็แค่พอใช้จ่ายไปวัน ๆ พี่ก็หาช่องทาง มาขายประกันชีวิตการขายประกันชีวิตไม่เหมือนอาชีพอื่นเพราะขายประกันมันไม่มีเพดาน เงินเดือน เราขายได้มากรายรับก็มาก ถ้าขยันขายก็มีรายไ้มาก อย่างพี่นี่ลูกค้าน่ารักมากมีแนะนำ ลูกค้าคนอื่นให้ด้วย ในช่วงที่พี่ต้องย้ายไปอยู่บ้านเช่ารอบที่สองแม่ก็ป่วยหนักต้องนอนพัก ที่โรงพยาบาล ลูกสองคนก็กำลังจะเข้ามหาวิทยาลัย ตอนนั้นพี่ต้องทำรายได้หลักแสน เพื่อจะ เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“ต้องขยันมากขึ้นตอนที่ลูกยังอยู่บ้านขยันไม่ก็อย่าง พอลูกไม่อยู่แล้วก็ต้องขาย ขนมหลากหลายมากขึ้น ขายทั้งตลอดช่องไทย สิงคโปร์ บัวลอย สาธุ ถั่วดำ หม้อแกง ข้าวเหนียวแดง วุ้น ขนมหัน สังกยา เม็ดขนุน เผือกกวน สังขยาฟักทอง ที่นี้ป้าก็มาจับขนมกระยาสารท แต่ก่อนจะ ทำกระยาสารทเฉพาะช่วงเทศกาล ลูกค้าก็มาถามหาตลอด พอมีคนมาซื้อเราก็หยุดไม่ได้เราก็ขาย เรื่อย ๆ ที่นี้กระยาสารทขายดี ป้าเลยริเริ่มทำเพื่อเป็นของฝาก ก็ลืมหืมตาอ้าปากได้เพราะทำกระยา สารท จนปี 2543 หมดหนี้สิน ก็เลยลงทุนซื้อที่ดินหน้าบ้านทำร้านขายของฝากของที่ระลึก แล้วหาพนักงานมาช่วย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“ทำงานหนักขึ้น จากเมื่อก่อนทำบัญชีช่วงกลางวันอย่างเดียว พอเลิกกับสามี ก็วางแผนทำงานช่วงกลางคืนด้วย ก็ไปทำงานที่ร้านอาหารทำทุกอย่างจนได้เป็นแม่ครัวของร้าน เวลาทำงานทุกวันเริ่มตั้งแต่แปดโมงถึงห้าทุ่ม เหนื่อยก็ต้องทำเพราะมีภาระเลี้ยงดูแม่และลูกอีก 3 คน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“ทำงานหนักทุกวัน ทำงานแบบสู้ตาย ทำงานแทบไม่ได้พักผ่อนเลยละ ทำงานวันละ 20 ชั่วโมง นอนตี 1 ตื่นตี 4 ไปขายของที่แผงในตลาด จับไก่ ล้างไก่ ส่งไก่ ส่งอาหารสัตว์ รับซื้อของจากชาวบ้าน คัดของ ทำทุกอย่าง ลูกค้าต้องการอะไรขอให้บอกเราไว้ใส่” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

“พอตัดสินใจเลิกกับสามีกลับมาอยู่บ้าน ก็ปรึกษาแม่ว่าจะทำมาหากินอะไรดี เพราะมีเงินติดตัวกลับมาไม่กี่พันบาท แม่เขารู้จักกับคนขายของที่โรงเรียน เขาก็ลองถามดู ก็เลยได้ไปขายอาหารที่โรงเรียน ขายของที่โรงเรียนอยู่ 4-5 ปี พอมีทุนก้อนหนึ่งถึงมาเปิดร้านอาหารของตัวเองร้านนี้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2560)

“กลับมาบ้านแรก ๆ ก็คิดเรื่องรักษาลูกก่อน ซึ่งช่วงนั้นสามียังส่งเงินมาให้ใช้จ่ายอยู่ พอสักพักประมาณปีหนึ่ง เรื่องที่อยู่เรื่องหมอลูกลงตัวแล้ว เราก็เริ่มขยับทำงานหาเงิน พี่ก็ชอบทำเรื่องการตลาดขายสินค้าเกษตร ตอนแรกก็ไปเรียนรู้เรื่องปุ๋ยน้ำ ลองส่งปุ๋ยน้ำไปขายที่ประเทศลาว ทำธุรกิจร่วมกันกับอดีตสามี ช่วงแรกขายดีมาก พอช่วงหลังก็ซา ๆ ลง นาน ๆ จะส่งไปครั้งหนึ่ง แล้วพี่ก็ทำเห็ด ขายเชื้อ ขายเห็ด เขามารับซื้อถึงที่บ้าน แล้วพวกปุ๋ยต่าง ๆ ตามที่ลูกค้าต้องการก็ทำให้เขา ก็พอเลี้ยงตัวเองและลูกได้ไม่เดือดร้อน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2560)

2.3.2 การบริหารจัดการการเงิน

ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวทุกครอบครัวต้องมีการปรับตัวเรื่องการวางแผนการเงินอยู่ตลอดเวลา คิดคำนวณค่าใช้จ่ายแต่ละส่วนเพื่อให้พอใช้จ่าย จัดสรรเงินเพื่อการลงทุน การใช้จ่ายเงินในครอบครัวเน้นใช้จ่ายเงินอย่างประหยัดไม่ฟุ่มเฟือย ใช้เฉพาะเท่าที่จำเป็น ดังนี้

“หลังจากที่เตี้ยเขาเสีย แม่ก็ช่วยลูก ๆ วางแผน แนะนำว่าเขาจะต้องทำอย่างไรกับหนี้ที่มี คุยกับเขาให้เขาคุยเรื่องดอกเบี้ยธนาคารให้เป็น ส่วนมากก็จะพูดคุยให้ข้อคิด ให้กำลังใจ เตี้ยเขาเคยบอกอยู่เสมอว่าถ้าอยากได้เงินมากก็ต้องคิดใหญ่ทำใหญ่ คนเรามีสองมือสองเท้าเท่ากัน เขาทำได้ก็ต้องทำได้ แม่ก็ต้องให้กำลังใจลูกแบบนี้เสมอ ลูก ๆ ก็จะหมุนเวียนกับเข้ามาคุยกับแม่เกือบทุกวัน บางทีแม่ก็แนะนำเขาให้ไปคุยกับพี่หลักผู้ใหญ่ที่พอจะให้คำแนะนำกับเขาได้ เขาขาดเหลืออะไรแม่ก็พอช่วยเขาได้ ลูก ๆ ก็มีกำลังใจสู้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

“ต้องบริหารจัดการการเงินอยู่ตลอดเวลา อย่างเวลาพาลูก ๆ ไปเที่ยวไปเขาใหญ่ สนุกมาก ลูกก็สนุกจนแม่เล่นน้ำตก บอกอยากทานสเต๊กอะไรก็จัดให้ ยิ้มหัวเราะกับลูกนะ แต่ในใจคิดเรื่องการบริหารจัดการเวลาและบริหารเงินตลอดเวลา คิดว่ากลับไปนี่จะทำอะไรก่อน จะหาเงินอย่างไร ที่ไหน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“ป้าใช้จ่ายอย่างประหยัด ไม่เคยซื้อเสื้อผ้าหรูหรา ของใช้ก็ใช้เท่าที่จำเป็น ส่งลูกเรียนพร้อมกัน 3 คน เป็นเวลา 8 ปี ที่เราลำบากมากที่สุด ลูก ๆ ก็ต้องช่วยกันประหยัด ตอนลูกสาวคนเล็กเรียนมหาวิทยาลัยเขาได้ทุนอาหารกลางวัน ตอนเช้าเขาจะแคะต้มนม กลางวันเขาจะทานอาหารกลางวันให้อิ่ม เพื่อว่าบางครั้งเขาอาจไม่ได้ทานข้าวเย็น เพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายของแม่ ลูก ๆ ทุกคนช่วงนั้นต้องสมัครรับทุนทุกทาง ส่วนมากจะได้ทุน เราไม่ได้บอกเขาเรื่องค่าใช้จ่าย แต่เขาสังเกตว่าเราลำบาก โดยเฉพาะลูกคนเล็กช่วงที่แม่กลับไปขายนมที่ตลาดได้แล้วช่วงเช้าเขาจะช่วยแม่ ลูกไปขายนมที่ตลาด เขาเห็นแม่ทำงานหนัก ฝึใจเขาตลอดว่าต้องประหยัด” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“สามีเสียชีวิตตอนนั้นลูก ๆ ยังเล็กกันอยู่ สองคนโตสุดเข้า ม. ต้น เขาก็คงเข้าใจว่าเรากำลังลำบาก แต่ไม่รู้จะช่วยอย่างไร เท่าที่ช่วยได้ก็ช่วยงานบ้านหยิบจับทุกอย่างช่วยแม่ ต้องช่วยแม่ประหยัด ส่วนลูกกลุ่มเล็ก ๆ ก็ยังไม่เข้าใจ ช่วงนั้นต้องกินอยู่อย่างประหยัด วันธรรมดาที่จ้างคนมาทำอาหารให้ลูก ๆ ได้ทานก่อนไปโรงเรียนและทำไว้ช่วงเย็น อาหารมีอย่างหนึ่งหรือสองอย่างต่อวัน ต้องประหยัดทุกอย่าง เด็ก ๆ ก็เลี้ยงง่ายให้กินอะไรเขาก็กิน บางวันเอาข้าวเหนียวโรยเกลือก่อนไปโรงเรียนเขาก็กิน ข้าวเหนียวทานกับกะปิก็กินได้ ไม่มีใครกินยาก สมัยนั้นไม่ได้เงินไปโรงเรียนเพราะห่อข้าวไปทานที่โรงเรียน ถ้าวันไหนแม่มีเงินลูกจะได้ไปโรงเรียน 50 สต. ไว้ซื้อขนมหรือไอศกรีมกิน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

“การเลี้ยงลูกลำบากคนเดียว เราต้องบริหารจัดการเงินให้ดี จะเป็นคนประหยัดมาก เพราะลูก 2 คน ต้องดูแลค่าใช้จ่ายเรื่องการเรียนซึ่งมากขึ้นทุกปี อาหารประจำบ้านคือไข่และปลาหู ส่วนใหญ่ทำเป็นมือเช้าให้ลูกไปโรงเรียน ส่วนมือเย็นเราจะทำอาหารใหม่อีกหนึ่งอย่าง สอนลูกให้เป็นคนรู้จักบริหารจัดการเงิน มีเงินหรือไม่มีก็บอกลูกเปิดเผยกับลูกตลอด โชคดีที่ลูกเป็นคนประหยัดเหมือนเรา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“การใช้จ่ายเงินเราจะประหยัดมาก แทบจะไม่ซื้อของให้ตัวเองเลย เหลือจากลูกถึงเป็นตัวเอง บอกลูกเสมอว่าคนเราต้องเหนื่อยก่อนถึงจะได้เงิน เขาก็เห็นแม่ทำงานหนักก็ช่วยแม่ทำงานตลอด” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“ต้องใช้จ่ายอย่างประหยัด เราได้เงินตายตัววันละ 300 บาท ทำงานรับเงินแบบตามจำนวนวัน วันไหนไม่ทำก็ไม่ได้รับเงิน ถ้าหยุดก็ต้องเป็นเรื่องสำคัญจริง ๆ ให้ลูกไปโรงเรียนแค่วันละ 50 บาท สองคนหนึ่งร้อยบาท ตกอาทิตย์ละ 500 ถ้ามีรายการพิเศษเพิ่มเข้ามา มันหนักกันเราก็จะออกแนวบ่น ๆ ว่าเราจะเอาเงินมาจากไหน ลูกก็จะประหยัดช่วยกัน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

“ตอนที่ลูกยังเล็กเราไปขายอาหารที่โรงเรียน ขายของโรงเรียนมันจะมีปิดเทอม และเสาร์อาทิตย์ เราต้องวางแผน ในการใช้เงิน ดูแลจัดการเรื่องซื้อของแต่ละวัน ลูกไปโรงเรียน ทำอาหาร ลงของเพื่อขายทำอาหาร เสาร์อาทิตย์ใช้อะไรได้บ้าง ต้องเตรียมเงินไว้เพื่อมีเงินลงทุนไปขาย ของวันจันทร์ พอถึงสิ้นเดือนเราต้องมีไปให้ค่าออมทรัพย์ ประหยัดมาก เลือตัวละรื้อยบาทใช้ได้ หลายปี ชักมือไม่ต้องใช้เครื่อง ต้องคิดถึงค่าใช้จ่ายจำเป็นในบ้าน ค่าน้ำ ค่าไฟ ผงซักฟอก สบู่ ยาสีฟัน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2560)

2.3.3 หนี้สินและการจัดการหนี้สิน

ผลการศึกษาพบว่า ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องเผชิญกับปัญหาหนี้สิน ทั้งการก่อหนี้ที่มาจากสามีและการกู้ยืมจากแหล่งต่าง ๆ เมื่อมีความจำเป็น โดยที่ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1 และ 10 เมื่อสามีเสียชีวิตพบว่ามีหนี้สินเป็นจำนวนมากที่ต้องบริหารจัดการ ส่วนผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7 มีเจ้าหนี มาทวงหนี้ที่สามีก่อไว้โดยที่แม่เลี้ยงเดี่ยวไม่ทราบมาก่อน

ส่วนแม่เลี้ยงเดี่ยวคนอื่นได้มีการก่อหนี้ภายหลังเมื่อพบว่ารายได้ไม่เพียงพอกับ รายจ่าย เช่น กรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2 เป็นหนี้บัตรเครดิตเนื่องจากนำมาใช้จ่ายในครอบครัว ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8 ได้กู้ยืมธนาคารพาณิชย์แห่งหนึ่งเพื่อการศึกษาของลูก ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9 เป็น การกู้ยืมเงินเพื่อมาใช้จ่ายในครัวเรือนจากนายทุนนอกระบบและกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน ผู้ให้ ข้อมูลรายที่ 3 และ 5 มีการกู้ยืมเงินจากสหกรณ์ออมทรัพย์ของชุมชน ส่วนผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4 และ 13 เป็นข้าราชการครูจึงได้สิทธิกู้เงินจากสหกรณ์ออมทรัพย์ครู ซึ่งแม่เลี้ยงเดี่ยวแต่ละคนมีวินัย ในการจัดการหนี้สิน สถานการณ์ของการมีหนี้สิน ก่อหนี้ และการจัดการจัดการหนี้สิน เป็นดังนี้

“บ้านเราเป็นหนี้เพราะเอามาลงทุนทำธุรกิจ การจ่ายหนี้ต้องคิดถึงเรื่องดอกเบี้ย ถ้ายิ่งจ่ายให้ธนาคารมาก เงินต้นก็ลดดอกเบี้ยก็ลดมาก ช่วงที่บ้านจะโดนยึดก็ต้องไปคุยกับธนาคาร เขาก็ช่วยให้คำแนะนำได้ ถ้าเราไม่จ่ายเขาไม่ติดต่ออะไรกับเขาเลย เขาก็มายึดบ้านเรา เรื่องหนี้สิน ต่อรองกับธนาคารได้ แต่ถ้าไม่ไหวจริง ๆ ก็ต้องยอมปล่อยไป ตอนนั้นก็ปล่อยอาคารพาณิชย์ไป 6 ห้อง เพราะภาระค่าใช้จ่ายเยอะเกินไป ก็คิดว่าของเหล่านี้เป็นของนอกกาย เราหามาได้มันก็เสียได้ แต่ถ้าเรายังมีกำลังใจ มีสติปัญญาสู้ จะหาใหม่เมื่อไหร่ก็ได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

“ที่ผ่านมาการบริหารจัดการหนี้ มีเท่าไรใช้หนี้ครั้งหนึ่ง ที่เหลือค่อยเป็น ค่าใช้จ่ายในครอบครัว ถ้าเอาเงินไปให้หนี้ก่อนก็จะเห็นแค่ส่วนที่เหลือ ก็ใช้เท่านั้น ถ้าเราไปใช้จ่าย ส่วนอื่นก่อน เงินก็หมดไม่ได้จ่ายหนี้ ดังนั้น ต้องจ่ายหนี้ก่อนครั้งหนึ่ง เหลือเท่าไรก็ใช้เท่านั้น” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

“ตอนเขา (อดีตสามี) ออกจากบ้านไปแรก ๆ เราเป็นหนี้ขายหุ้นสองแสนกว่าบาท เขาเอาที่บ้านไปจำนองเอาเงินไปใช้เป็นแสนกว่าบาทโดยที่เราไม่รู้เลย ไฟแนนซ์โทรมาหาเราว่า เขาไม่ชำระมาหลายงวดแล้วรวมดอกเบี้ยเป็นสองแสนบาทแล้ว ตอนนั้นลูกสาวก็เพิ่งเข้าเรียนปวส. เรากับลูกสาวคนโตเข้าไปคุยกับไฟแนนซ์ขอพักชำระหนี้หนึ่งปี และจากนั้นยอมรับจะจ่ายหนี้ทุกเดือน ๆ มากบ้างน้อยบ้าง บางเดือนมีค่าใช้จ่ายอย่างอื่นมาก ก็จ่ายไฟแนนซ์หนึ่งพันก็ยังมี แต่เราต้องจ่ายทุกเดือนเพื่อให้เขารู้ว่าเราไม่ได้ตั้งใจจะหนี ไฟแนนซ์เขาก็เห็นใจ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

“แม้ว่าจะมีเพื่อนเยอะแต่พี่ไม่เคยยืมเงินเพื่อน พี่มีบัตรเครดิตอยู่ 4 ใบ ช่วงไหนใช้เงินมากก็จะรูดเต็ม จ่ายได้เฉพาะดอกเบี้ย ก็เคยโทรไปขอเพิ่มวงเงินบัตรเครดิต ถ้ารู้ว่าต้องใช้เงินเยอะเราก็ทำงานมากขึ้น หาวิธีการทำอย่างไรจะได้เงินจากการขายประกันเพิ่มขึ้น” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“ปัญหาเรื่องเงินมีมาตลอด เราเคยกู้เงินนอกระบบอยู่ครั้งหนึ่ง เพราะเห็นน้องสาวเขากู้และเขาส่งได้ เราไปเจอดอกเบี้ยอย่างเดียวสามพัน รู้สึกว่าเสียรู้เขาจึงไม่กู้นอกระบบอีกเลย ตอนหลังก็มาทำงานของชุมชน เข้ากลุ่มออมทรัพย์กับเขา ถ้าเงินไม่ทันก็ไปกู้ออกมา ดอกเบี้ยน้อยแต่เดือนก็จ่ายไม่มาก ก็พออยู่ได้ กูมาเฉพาะเวลาเดือนร้อนไม่ใช่กูมาใช้จ่ายเล่น ๆ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2560)

“ตอนนั้นลูก ๆ กำลังเรียนใช้จ่ายเยอะ จึงเอาบ้านเข้าไปจำนองเพราะต้องการนำเงินมาให้ลูกเรียน ธนาคารแนะนำให้ทำเรื่องกู้จำนองเพื่อการศึกษา (ไม่ใช่ กยศ ในปัจจุบัน) ได้เงินก้อนหนึ่งฝากธนาคารไว้ ธนาคารจะโอนเข้าบัญชีให้ลูกทุกเดือน โดยมีที่ดินเรากำประกัน ส่วนเราเป็นคนจ่ายเงินหาเงินได้รายวันก็เอาเงินฝากเข้าธนาคารได้ทุกวัน เพื่อดอกเบี้ยจะถูกลง” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“ในชุมชนมีการก่อตั้งสหกรณ์ มีการออม และมีการกู้ให้ตั้งตัว ดอกเบี้ยร้อยละบาท เคยกู้เหมือนกันหลักหมื่น การจัดการก็คือถ้ามีเงินมาให้จ่ายหนี้อย่างมีวินัย จ่ายให้มากที่สุด” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“ก็วางแผนการเงินตลอดคนนะ โชคดีที่เราคู่สหกรณ์ได้ตอนนี้มีบ้านอยู่สองหลัง บ้านหลังแรกคือมรดกอยู่ที่บ้านคูบริเวณเดียวกันกับบ้านพ่อแม่ ส่วนหลังนี้อยู่ใกล้โรงเรียน (ที่ทำงาน) เราซื้อเอง พอดีได้รับเงินสวัสดิการค่าเช่าบ้าน ก็เอาส่วนนั้นมาผ่อนบ้านเสียเลย ในอนาคตบ้านหลังนี้คงให้เขาเก็บค่าเช่า ถึงตัวเองจะมีหนี้แต่ก็ถือว่ามีหุ้นเก็บมีเงินก้อนเก็บอยู่ การใช้จ่ายในแต่ละเดือนลำบากแต่ก็สบายใจก็มีเงินในบัญชี กู้เงินมาส่วนหนึ่งต้องเก็บด้วยเพราะเราไม่มีเงินเก็บ เจ็ดแปดแสนเก็บไว้ให้ลูก ส่วนพ่อกับแม่เราเขาไม่เคยเป็นหนี้ เขาปล่อยเงินกู้

เขาก็ว่าเราทำไมต้องกู้เงิน ทำไมต้องผ่อน วิถีชีวิตต่างกันแต่เขาไม่เข้าใจเรา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

“ช่วงที่พบกับวิกฤตในชีวิตอีกช่วงหนึ่ง เป็นช่วงที่เราโกล เราเป็นคนประหยัดมาก จนเริ่มมีเงินเก็บ ก็เอาเงินเก็บมาออกดอกให้เพื่อนครูที่โรงเรียนและโรงเรียนใกล้เคียง เพราะเห็นว่าเขามีรายได้มั่นคง ทำได้ไม่นานก็ซื้อที่ดินได้ 2 แปลง ก็เลยคิดการใหญ่ไปกู้สหกรณ์แล้วให้เพื่อนครู กู้อีกต่อหนึ่ง แต่ก็มีปัญหาเกิดขึ้นช่วงที่สภาพเศรษฐกิจไม่ดี ประมาณปี 2541-2542 ลูกหนี้ไม่มีเงินมาจ่าย เงินเดือนเราเกือบทั้งหมดถูกหักเข้าออมทรัพย์ทุกเดือนเหลือหลักสิบบาท เราก็ตามทวงเงิน จนเครียดและป่วย รวมที่ไม่ได้คืนประมาณ 700,000 บาท” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

2.3.4 การได้รับความช่วยเหลือด้านการเงิน

การที่ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวได้รับความช่วยเหลือทางการเงินจะช่วยให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างราบรื่นมากขึ้น นอกเหนือจากการกู้ยืมสถาบันการเงินกลุ่มหรือกองทุนต่าง ๆ แล้ว ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวบางครอบครัวยังได้รับความช่วยเหลือด้านการเงินจากบุคคลใกล้ชิด โดยที่ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3 9 11 12 และ 13 ได้รับการช่วยเหลือด้านการเงินจากพ่อแม่ของตน ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4 และ 7 ได้รับการช่วยเหลือการเงินจากลูกสาวคนโต ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4 เคยได้รับการช่วยเหลือการเงินจากสามีในช่วงที่ลูกอายุยังน้อยระยะเวลาประมาณ 2 ปี แต่ปัจจุบันไม่มีการช่วยเหลือ ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4 เคยได้รับการช่วยเหลือจากสามีเนื่องจากการบังคับคดี แต่ก็พบว่า การช่วยเหลือนั้นเป็นไปอย่างกระต่อนกระแท่นไม่มีความสม่ำเสมอ และยุติการช่วยเหลือไปในที่สุด เป็นที่น่าสนใจว่าผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5 เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวเพียงรายเดียวที่ได้รับการสนับสนุนการเงินจากอดีตสามีจนถึงปัจจุบัน

แม่เลี้ยงเดี่ยวได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการได้รับความช่วยเหลือด้านการเงิน ดังต่อไปนี้

“แม่ของเราเป็นคนจัดการเรื่องการเงินได้ดีมาก คุณตามีที่นามากและไม่เคยคิดจะขาย ถ้าขอความช่วยเหลือเขาเขาจะให้ทันที พี่น้องก็รักกันสามัคคีกันถ้าเงินทองไม่มากนักหลักพันก็สามารถหยิบยืมกันได้ แต่ก็ต้องใช้จ่ายอย่างประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“หลวงพ่อก็ช่วยเหลือดี ถ้าท่านรู้ว่าเราลำบากท่านก็จะช่วยเหลือ ท่านเคยให้เงินไปใช้หนี้ตอนที่ปัญหาหนัก ๆ แล้วก็เคยให้ตอนที่เราจะลงทุนทำร้านอาหาร ส่วนใหญ่เราก็จะไม่กล้าไปรบกวนท่าน อาศัยกู้ยืมจากกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน ท่านคงรู้ว่าเราแย่มาก ถึงได้ให้เรา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2560)

“ปกติจะไม่เคยขอเงินยาย เพราะที่ไปขายของที่ตลาดก็แค่พอกินแต่ละวัน ถ้าเราเดือดร้อนมาก ๆ ช่วงที่ลูกเล็ก ๆ ลูกไม่สบายพาไปหาหมอกlinik ค่าใช้จ่ายตรงนี้ก็เพิ่มขึ้นมา ไปสองสามรอบก็หมดหลายพันบาท เงินเก็บสะสมก็ไม่มี ก็ถามยายดูว่าพอจะมีให้ใช้บ้างไหมนิด ๆ หน่อย ๆ บางครั้งยาก็ให้รางวัลหลาน เวลาได้เกรดไปอวดยาก็ให้เงิน หลักร้อยแต่หลานก็เก็บไว้ เป็นความภูมิใจของเขา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

“เงินลงทุนส่วนหนึ่งเป็นของพ่อแม่ เงินที่ได้จากขายกิจการโรงสี ส่วนหนึ่ง เขาเอาไปออกดอก พอพี่เอาพ่อแม่มาอยู่ด้วยดูแลพ่อแม่ ถ้าเขาเห็นว่าเราต้องการใช้เงินก็หยิบมาให้ อย่างเปิดร้านให้หลาน (ลูกของผู้ให้ข้อมูล) ตายายก็ช่วยเหลือ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

“มันจะมีช่วงหนักช่วงหนึ่งคือช่วงเปิดเทอมใหม่ มีค่าเทอม ค่าเรียนพิเศษ ค่าเสื้อผ้า เงินเดือนเราผ่อนบ้านผ่อนรถเหลือใช้จ่ายส่วนตัวเพียงเดือนละห้าพันใช้จ่ายเฉพาะ ค่าอาหาร ค่าน้ำมันรถนิดหน่อย ดังนั้น ค่าเทอม ค่าเสื้อผ้า ค่าเรียนพิเศษนี้คุณตากับป้าจะช่วยกันจ่าย เพราะลูกสาวเป็นหลานสาวคนเดียวของครอบครัว ยิ่งเห็นเขาเป็นเด็กกำพร้าทุกคนจะเอ็นดูเขา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

“ตอนที่มีปัญหาหนี้สิน ก็ไม่มีเงินในบัญชีเลย แม้แต่เงินค่ารถเดินทางไปโรงเรียน 30 บาท ยังไม่มี ปกติจะมีรายได้จากดอกเบี้ยเงินกู้ประมาณเดือนละ 20,000 บาท แต่ตอนนั้นเก็บหนี้ ไม่ได้สักบาท ปัญหาที่เจอหนักที่สุดคือไปทวงหนี้แล้วไม่ได้ กลับมาจากทวงหนี้เครียดทุกครั้ง ปวดหัวแทบระเบิด อยากจะร้องไห้ การทวงหนี้แล้วไม่ได้เงินเป็นภาวะที่เครียดที่สุด เราไปทวงหนี้ เขาก็ไปปะทะกับเขากลับมาก็ปวดหัวมาก ช่วงนั้นไม่มีเงินติดตัวเลย ก็เลยเรียกลูกมาคุยว่ากำลังเจอปัญหานี้ ลูกสาวคนโตกำลังเรียน ปวช. อาสาช่วยหารายได้ เขาทำโอวันคิล กาแฟร้อน ไปเดินขาย ตามตึกต่าง ๆ ที่โรงพยาบาลตั้งแต่ตี 3 ถึง 7 โมงเช้า ก่อนไปโรงเรียน มีรายได้วันละ 500-600 บาท เขาเอาเงินมาให้แม่ แม่ก็เอาแค่ค่ารถไปโรงเรียน 50 บาท และห่อข้าวไปทานที่โรงเรียน ดังนั้น การดำรงชีพทั้งหมดได้ลูกสาวดูแล ไม่ต้องซื้อเสื้อผ้า กินเท่าที่เรามี เป็นแบบนี้อยู่ 1 ปี จนเราเริ่มใช้หนี้ไปได้มากแล้วเงินเดือนพอเหลือบ้าง” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“ยอมรับว่าลูกปลอบใจเราดีมาก ถ้าพวกหนูทำงานได้จะช่วยเหลือแม่ เรื่องหนี้สิน อะไรจะเกิดก็ให้มันเกิดและจะช่วยกันแก้ไขเท่าที่ทำได้ พอเขาเรียนจบ ปวส. เขาก็ได้งานเลย เงินเดือนแรกออกเขาก็ส่งไฟแนนซ์ จนถึงทุกวันนี้ชำระหนี้ครบแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

“แม่เลี้ยงเดี่ยวอย่างเราจะมีปัญหาเรื่องการเงิน ตอนลูกยังเล็กพ่อเขาจะส่งเงินมาให้ ถ้าบอกเขาว่าเขาถึงจะส่งมา ส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับลูกค่าเทอมลูก ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับ

การรักษาและค่ายาของลูก ความจริงเราเกลียดชังเขานะ เราเกลียดเขาแต่เราต้องใช้เงินของเขา เคยคิดว่าถ้าฉันรวยอย่าคิดเลยว่าเธอจะได้เห็นหน้าลูก ตอนนี้เราก็ไม่ได้ใช้เงินของเขาแล้วแต่มีการทำธุรกิจร่วมกัน ก็เลยยังจะต้องมีการพูดคุยกันอยู่” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2560)

“อดีตสามีจ่ายค่าเลี้ยงดูเพราะเราใช้กฎหมายบังคับ ตอนที่อัยการเรียกมาคุยกันเขาของจ่ายแค่ 1,000 บาท เพราะเขามีปัญหาหนี้สินอยู่ ซึ่งหลังจากคุยกันแล้ว เขาก็จ่ายบ้างไม่จ่ายบ้างรวม ๆ แล้วไม่ถึง 3 ปี นะ เราก็ไม่อยากไปวุ่นวายกับเขามาก เพราะเขากำลังแย่มาก เลิกกับเราเขาก็ไม่ใช่ได้ทำอะไร มีครอบครัวใหม่เขามีปัญหาเรื่องการเงิน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“ก็ยั้งดีที่เขา (อดีตสามี) ช่วยเหลือค่าเลี้ยงดู หลังเรื่องเกิดมาแล้วประมาณปีกว่า ๆ เราก็หย่าขาดกัน วันที่ไปหย่ากันเขาเป็นคนเอ่ยปากเองว่าจะจ่ายค่าเลี้ยงดูลูกเดือนละ 3,000 บาท ซึ่งเราก็ได้รับทุกเดือนจนถึงวันนี้ ตอนหลังพ่อกับแม่เขามอบอกกับเราว่า ลูกชายเขาจะส่งเสียให้จนกว่าลูกทุกคนจะเรียนจบหรือจนกว่าเราจะมามีสามีใหม่ ซึ่งก็นับว่าเขาเป็นคนดีคนหนึ่ง” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

2.4 การปรับตัวด้านบทบาทของแม่เลี้ยงเดี่ยว

แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนได้มีการปรับตัวอยู่เสมอเพื่อให้ตนเองสามารถทำงานหารายได้เลี้ยงดูครอบครัวไปพร้อมกับแสดงบทบาทความเป็นแม่ เพื่อเลี้ยงดูลูกอย่างใกล้ชิดที่สุดเท่าที่จะทำได้ การปรับตัวด้านบทบาทของแม่เลี้ยงเดี่ยวประกอบด้วย การรักษาสมดุลระหว่างการทำงานกับครอบครัว การปรับแนวความคิดเลี้ยงดู ให้ลูกช่วยเหลือและเรียนรู้การทำงานของแม่ การขอให้ญาติช่วยเหลือแบ่งเบาภาระการเลี้ยงดู การดูแลเอาใจใส่ใจลูกอย่างใกล้ชิด การแบบอย่างที่ดี สร้างสถานการณ์ให้ลูกได้ช่วยเหลือตนเอง การสร้างตัวแบบพ่อหรือผู้ชายในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว การสร้างความเข้าใจเรื่องครอบครัว และการวางแผนอนาคตให้ลูก ดังนี้

2.4.1 การรักษาสมดุลระหว่างการทำงานกับครอบครัว

การบริหารจัดการเวลาในครอบครัวเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดที่จะทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและยังมีเวลาเหลือพอสำหรับการดูแลลูก ตัวอย่างการบริหารจัดการเวลาที่ดีได้แก่ กรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2 5 11 และ 12

“เวลาทำงานของพี่หลังจากที่ดูแลทั้งลูกและแม่เรียบร้อยแล้ว คั้งนี้พี่จะลงเวลาไว้เลยว่าพี่จะทำงานขายประกันแค่ช่วงเก้าโมงเช้าถึงเที่ยง บ่ายสองถึงสี่โมงเย็น และหลังสามทุ่มส่งลูกกับแม่เข้านอนพี่ก็ทำงานของพี่ได้ เหนื่อยนะ แต่มันก็คุ้มที่ได้อยู่กับครอบครัวดูแลเขาเต็มที่” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“จะมีตารางเวลาให้ลูกชัดเจน การวางแผนต้องให้ลูก 3 คนเรียนโรงเรียนเดียวกัน ถ้าหากเปลี่ยนโรงเรียนก็จะให้เรียนใกล้ ๆ กันจะได้ไม่มีปัญหาเรื่องการรับส่งลูก มีตารางเวลาให้ลูกชัดเจนกำหนดกิจกรรมให้ทำในแต่ละช่วงเวลาว่าทำอะไรบ้าง เวลานี้อาบน้ำ ทานข้าว ทำการบ้าน และตอนทำการบ้านนี้ให้เขาอยู่กับเราให้มากที่สุด ให้เขาไปทำการบ้านที่ร้านที่เราทำงานอยู่ เราจะมั่นใจว่าเขาทำงานเรียบร้อยแล้ว พยายามให้เขาอยู่ในสายตาให้มากที่สุด อะไรที่ทำด้วยกันได้จะให้เขาทำด้วย อยู่ด้วยกันแบบนี้ทุก ๆ วัน ลูกทุกคนเป็นคนมีวินัยตรงต่อเวลามาก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“ที่ทำงานไม่มีวันหยุด ทำงานทุกวัน จึงต้องจัดการเวลาของลูกทุกวัน บอกเขาเสมอว่าลูกต้องช่วยตัวเอง มีแม่คนเดียวลูกต้องช่วยแม่ด้วย เขาต้องแต่งตัวทานข้าวเสร็จก่อน 7 โมงเช้า เพื่อไปส่งเขาและให้ทันเวลาเช้างานของแม่ พอเลิกงานสี่โมงเย็นก็ไปรับเขาดูเขาเล่นกับเพื่อน ๆ ซ็อกกับข้าวเข้าไปกินที่บ้าน อาบน้ำทำการบ้าน ตอนเด็ก ๆ ห้ามนอนเกิน 3 ทุ่ม พอเป็นวัยรุ่นก็ห้ามเกิน 4 ทุ่ม เสาร์อาทิตย์ให้ลูกอยู่บ้านเขาทำงานบ้านซักผ้าเขาแล้ว ก็ใช้เวลาว่างอย่างอิสระได้ เป็นตารางเวลาที่เขาทำงานชินไปแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

“ที่ต้องเปิดร้านทุกวัน ขายส่งนี่ปิดร้านไม่ได้ แต่ก็ต้องแบ่งเวลาไปอยู่กับลูกในเมือง (อุบล) ให้ได้มากที่สุด อาทิตย์หนึ่งจะขับรถไปอุบลสองสามครั้ง ปิดร้านหกโมงเย็นก็ขับรถไป ไปคนเดียว แวะซื้อกับข้าวเข้าไปกิน ไปนอนกับลูก ดีที่สุดให้ขับรถกลับมาเพื่อมาเปิดร้านทำแบบนี้จนลูกเรียนจบทุกคน ต้องใส่ใจเขาเพราะเขาก็มีเราคนเดียว” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

2.4.2 ให้ลูกช่วยเหลืองานและเรียนรู้การทำงานของแม่

อีกวิธีการหนึ่งที่แม่เลี้ยงเดี่ยวให้ลูกได้มีประสบการณ์ทำงานใกล้ชิดกัน มากขึ้น คือ การให้ลูกทำงานช่วยเหลือแม่ วิธีการนี้จะทำให้ลูกเข้าใจการทำงานของแม่มากขึ้น ดังกรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3 5 8 9 10 และ 12

“ภาพที่ทุกคนเห็นชินตาคือแม่ไปทำงานหรือไปประชุมต่างจังหวัดจะมีลูกชายไปนั่งรออย่างเรียบร้อย เวลาแม่ไปทำงานจะมีกระเป๋าให้เขา 1 ใบ ในนั้นจะมีสมุด ปากกา ดินสอ สีเทียน ของเล่น น้ำดื่ม ให้เขามีกิจกรรมทำระหว่างที่รอ สิ่งเหล่านี้สอนให้ลูกรู้จักการรอคอย และได้เรียนรู้และเข้าใจการทำงาน of แม่ บางทีก็มีผู้ใหญ่เข้ามาถามเขาว่าเป็นลูกใคร หนูทำอะไรอยู่ ชวนเขาคูยเขาก็คุยได้ พอโตขึ้นเขาก็ซึมซับสิ่งเหล่านี้ไป เขาชอบทำกิจกรรม ชอบอาสา ชอบแสดงความคิดเห็น” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“ตั้งแต่เด็กเลยก็จะขอให้เขาช่วยเหลืองานแม่ เขาจึงรู้ว่าแม่ลำบากทำงานหนัก โตขึ้นเขาจะเป็นคนไม่เกียจงานไม่ว่าจะได้เงินมากหรือน้อย ถ้าหากอยากได้อะไรอะไรเขาจะ

ทำงานหาเงินซื้อเอง ถ้ามันมีราคาแพงเขาจะมาขอให้แม่ช่วย แม่ก็บอกว่าให้ทำโครงการขึ้นมา เขาจะต้องหาข้อมูลมาบอกว่าเพราะอะไรจึงอยากได้ของสิ่งนั้น และขอเงินแม่เท่าไร ขอบจากพี่เท่าไร เขาต้องจ่ายเองเท่าไร ช่วยเหลือตนเองได้ และได้อยู่ใกล้ชิดกับแม่” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“ลูกคนเล็กเขาเรียนที่บ้าน ส่วนพี่ ๆ เขาไปเรียนต่างจังหวัดกันหมด เขาก็เป็นลูกมือช่วยทำขนม ช่วยหยิบ จับ ยกหม้อ เข็นรถ ทำทุกอย่างแทนพ่อเขา เขาเห็นว่าเรากล้าบมาตั้งแต่เด็ก เขาก็เลยเป็นคนขยันและประหยัด และก็จะมีอันแม่มากกว่าลูกคนอื่น เพราะเราใกล้ชิดกับเขามาก ถ้าเราทำตรงนี้ไม่ไหวเขาก็จะมาสานต่อร้านของป้าได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“ตอนนั้นลูกยังเล็ก เราขายของที่โรงเรียนก็เป็นโรงเรียนที่ลูกเรียนอยู่ พอลูกเล็กเรียนก็ต้องมาอยู่ร้านกับแม่ ก็สอนให้ลูกมาช่วยขายของ เขาสนุกไม่เคยงอแง คุณครูที่โรงเรียนก็ชมเขาว่าช่วยแม่ได้เยอะ เขาจะเห็นว่าแม่ลำบาก กว่าจะหาเงินมาได้แต่ละบาท เขาก็จะช่วยเหลือแม่ทำงานได้ตลอดไม่เคยบ่น เวลาใช้เงินก็ต้องประหยัดมาก ถ้ามีเงินก็ต้องเก็บออม พอเขาช่วยแม่ทำงานแล้วแม่ก็ต้องไปช่วยเขาทำงานด้วย ตอนเด็ก ๆ จะสอนการบ้านเขา บางวันก็นั่งเป็นเพื่อเวลาเขาทำการบ้าน บางทีเราก็ไปเตรียมของใกล้ ๆ เขา ทำผักอะไรของเราไป” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2560)

2.4.3 ขอให้ญาติช่วยเหลือแบ่งเบาภาระเลี้ยงลูก

การขอให้ญาติพี่น้องหรือพ่อแม่ของตนช่วยดูแลลูกให้ในระหว่างที่แม่เลี้ยงเดี่ยวทำงานหรือในช่วงที่ติดธุระเร่งด่วนก็มีส่วนที่ทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถทำงานได้อย่างราบรื่น โดยเฉพาะกรณีแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีลูกเล็ก ซึ่งเด็กต้องได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา แม่เลี้ยงเดี่ยวที่อาศัยอยู่ในครอบครัวขยายจะมีตา ยาย ลุง ป้า หรือน้า ช่วยดูแลที่บ้านหรือไปรับไปส่งลูกที่โรงเรียน นอกจากนี้ในบางครอบครัวจะให้พี่น้องดูแลกันเอง ซึ่งก็ช่วยให้ลูก ๆ รู้จักช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือกันเอง แม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มนี้จึงไม่ต้องแบกรับภาระการเลี้ยงลูกแต่เพียงผู้เดียว มีโอกาสได้ทำงานอย่างเต็มทีหรือมีเวลาส่วนตัวบ้าง ดังกรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3 7 และ 12

“เวลาเราไปประชุมต่างจังหวัดหลายวัน ก็ฝากลูกไว้กับยาย คุณยายเขาจะดูแลดีมาก ทำกับข้าวกับปลารอหลานตั้งแต่หัววัน เล่านิทานให้ฟังทุกวัน ป้า ๆ เขาก็ช่วยดูแลด้วย เขาก็ซึมซับความรักจากผู้ใหญ่ เราจึงไม่ต้องห่วงเขามาก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“เวลาพี่ไปประชุมส่วนใหญ่ก็ให้ป้าบ้านติดกันนี้ ช่วยดูแล เป็นหูเป็นตาให้ บางที

แม่กลับมาเย็น ป้าเขาก็จะจัดแจงให้หลานอาบน้ำ ทำกับข้าวกินกัน บางวันลูก ๆ ก็จะมีกับข้าวไว้รอแม่ด้วย กลับมาก็หายเหนื่อย เห็นแบบนี้ก็รู้ว่าเขาโตแล้วทำอะไรได้เอง ไปอยู่ที่ไหนก็ไม่ลำบาก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

“ช่วงลูกเล็กก็ให้พี่ดูแลน้องในตอนเช้า ๆ พอช่วงบ่าย ๆ ยายกลับมาจากขายของที่ตลาดยายก็มาดูแลสองคนนี่ เราก็สบายใจว่ามีคนอยู่กับเขา ก็มีโทรมาถามบ้างว่าอยู่กันอย่างไร กินอะไร ลูกก็ผูกพันกับยาย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

“ให้ลูก ๆ เรียนรู้ที่จะดูแลกันเองยามเจ็บป่วย ลูกเล็ก ๆ สามคน เขาช่วยตนเองมาโดยตลอด ก็ไม่มีทางเลือกเพราะที่อยู่ต่างอำเภอ ตอนกลางวันต้องเปิดร้านขายของทุกวัน เวลาเขาเข้าโรงพยาบาลในเมืองอุบล เด็กวัยประถมสามพี่น้องนั่งเฝ้ากันช่วงกลางวัน ช่วงกลางคืนแม่จึงจะติรถเข้าไปเฝ้าลูกได้ ลูกชายคนสุดท้ายป่วยบ่อย พี่ ๆ เขาก็ชินแล้ว ก็ถือว่าเขาดูแลตัวเองได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

2.4.4 การดูแลเอาใจใส่ใจลูกอย่างใกล้ชิด

ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จทุกครอบครัวให้ความสำคัญกับการดูแลเอาใจใส่ให้ความรักความอบอุ่นกับลูกเพื่อทดแทนความรักของพ่อ แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนได้พูดคุยถามไถ่และหยอกล้อกับลูกอย่างสม่ำเสมอ บางรายพยายามปรับตัวเพื่อให้เข้ากับลูกในแต่ละช่วงวัยเพื่อลดช่องว่างระหว่างวัย แม่มักแสดงความรักต่อลูกด้วยการสัมผัสโอบกอดบ่อยครั้งและเปิดเผย แม่มีเหตุผลและพูดคุยกับลูกโดยไม่เปรียบเทียบลูกของตนเองกับเด็ก ๆ คนอื่น การดูแลเอาใจใส่ลูกทั้งทางกายและทางจิตใจจะช่วยให้ลูกมีความมั่นคงทางอารมณ์ มีความมั่นใจในตนเอง ดังข้อมูลการให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

“เลี้ยงเหมือนเพื่อน ต้องเอาใจใส่พูดคุยกับลูกมาก ๆ อย่าปล่อยให้ลูกเก็บตัวเงียบ คิดอะไรคนเดียว เขาอยากเรียนอะไรก็ให้เขาเรียน อย่างคนโตอยากเรียน ปวช. บัญชีตอนแรกที่ได้ยินเขาบอกก็ไม่ค่อยแน่ใจอยาก ในใจก็นึกว่าเขาจะเรียนต่อ ม. 4 ถามเขาว่ารู้ไหมเรียนเกี่ยวกับอะไร เรียนจบจะทำอะไรต่อ พอเขาคำตอบให้ แม่ก็ตกลงเลยตามใจเขา ซึ่งเขาก็ไม่เคยทำให้ผิดหวัง” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“เราเลี้ยงเขาเหมือนเพื่อนคอยถามไถ่เรื่องต่าง ๆ ของเขา แม่ก็พยายามคิดว่าตอนที่ตนเองเป็นวัยรุ่นนั้นคิดเรื่องอะไรบ้างที่ชวนเขาคุยตามวัยของเขา แต่เรามีขอบเขตให้เขาเราเป็นคนวางกติกาทำให้แม่ลูกสนิทกันแต่ลูกเคารพแม่ เราจะบอกเขาเสมอว่าลูกอยากทำอะไรก็ทำได้แต่ลูกต้องเรียนหนังสือ เพราะการเรียนหนังสือจะทำให้ลูกมีอนาคตที่ดี” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“การเลี้ยงลูก เราต้องยืดหยุ่น สอนให้เขามีเหตุผล เป็นเพื่อนคุยกับเขา บอกเขาเสมอว่าถ้ามีเรื่องทุกข์ใจมีปัญหาอะไรให้คุยกับแม่ก่อน ไม่ว่าลูกจะทำอะไรมา จะดีจะชั่ว ขอให้กลับมาหาแม่ แม่จะช่วยลูกได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

“จะพูดกับเขาตลอดว่า ขอบคุณลูกที่เป็นนางฟ้าให้แม่มีความสุขมาก ๆ พูดความจริงกับเขาเสมอ แสดงความกล้าหาญให้เขาเห็น ไม่อ่อนแอ ยึดกับลูกตลอด และต้องชื่นชมเขาอย่างจริงใจ ใจเย็นกับเขา ห้ามหงุดหงิดเขา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2560)

“ไม่เปรียบเทียบลูกเรากับลูกคนอื่น การเลี้ยงลูกต้องทั้งปรามทั้งชม กอดเขาบ่อย ๆ ตอนเขาเด็ก ๆ เคยตีด้วยนะ แต่พอโตมาก็หยุดเพราะหลายคนบอกว่าการตีลูกไม่ดี ก็ปรับไปเรื่อย ๆ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

“ไม่เปรียบเทียบกับคนอื่น แต่แม่ต้องทำให้เขารู้ว่าเรามีความสุขมาก ใส่ใจเขา มาก ๆ ถึงเขาจะโตแล้วก็พยายามดูแลถามไถ่เขาอย่างใกล้ชิด” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“เลี้ยงลูกแบบปรับตามวัยเขาตลอด ตอนเขาเป็นเด็กเราให้เวลากับเขาเยอะ ๆ จะพูดเยอะบอกสอนเขาทุกอย่าง ทุกวันนี้คือเขาโตเป็นวัยรุ่นเราก็พยายามคิดแบบวัยรุ่น เปลี่ยนเป็นฟังเขาเยอะ ๆ คอยถามเขาให้เขาเล่าเรื่องที่โรงเรียนเรื่องเพื่อนให้ฟัง บางทีเราก็แก้งไม่รู้เรื่องนั้นนี้ เขาก็จะสนุกที่จะเล่าให้ฟัง” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

2.4.5 แม่เป็นแบบอย่างที่ดี

แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนมีวิธีการสอนลูกด้วยการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง และเชื่อว่าการเป็นแบบอย่างที่ดีจะทำให้ลูกเคารพและเชื่อฟังแม่ แม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นแบบอย่างที่ดีในการรักษา สัญญา รักษาคำพูด การตรงต่อเวลา มีความกล้าหาญ กล้าแสดงออก กล้าแสดงความคิดเห็น นอกจากนี้พฤติกรรมของแม่ในเรื่องความตั้งใจทำงาน ความขยัน ประหยัดและอดทนก็ช่วยสอนให้ลูกได้มีพฤติกรรมตามแบบแม่ได้เป็นอย่างดี การเป็นแบบอย่างที่ดีของแม่เลี้ยงเดี่ยวแสดงให้เห็นดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“แม่ต้องกล้าหาญ บอกความจริงว่าพ่อกับแม่แยกกัน แต่ทั้งสองคนก็รักลูก กล้าพูดตอบคนอื่นต่อหน้า เป็นแบบอย่างว่าตอบได้เลยไม่ต้องกังวล เข้มแข็งต่อหน้าลูก ลูกเขาก็เป็นคนมั่นใจในตัวเอง กล้าพูดเหมือนแม่” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“สิ่งที่ต้องทำตลอดเวลาคือการประทับประคองลูก เลี้ยงลูกให้ได้ดีที่สุด เลี้ยงลูกให้มีความรับผิดชอบ เด็ดเดี่ยว ไม่เคยร้องไห้หรือเศร้าใจให้ลูกเห็น แม่ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีแล้วลูกจะเชื่อใจไว้วางใจแม่ เทิดทูนแม่ให้เป็นคนสำคัญของเขา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“แม่พูดอะไรไว้แล้วจะต้องทำตามสัญญา เขาจะเชื่อแม่ทุกอย่าง ฟังเขาให้มาก ๆ ให้เขาเล่าให้ฟัง ถามเขา ชักตื้อในเรื่องที่เขาพูด และชื่นชมเขาแบบเวอร์ ๆ การสานสัมพันธ์กับลูก เพื่อสร้างความมั่นคงทางอารมณ์ จะทำให้ลูกไปสร้างครอบครัวที่มีคุณภาพ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“ลูกมีแม่เป็นต้นแบบ เวลาแม่ไปทำงานกับเครือข่ายกลุ่มต่าง ๆ จะพาเขาไปด้วย เขาได้เห็นแม่พูดในเวที เขาก็ได้เจอคนใหม่ ๆ เพื่อนใหม่ ๆ ตอนนี้เขาก็ช่วยทำงานจิตอาสา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

2.4.6 สร้างสถานการณ์ให้ลูกได้ช่วยเหลือตนเอง

แม่เลี้ยงเดี่ยวหลายรายเชื่อว่าการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงจะช่วยให้ลูกสามารถจดจำเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ดี และเกิดทักษะในการแก้ปัญหา ดังนั้นวิธีการเลี้ยงลูกอีกวิธีหนึ่งที่ได้ผลคือการมอบประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เด็กวัยนั้นควรได้รับ หลายรายเห็นว่าเป็นความจำเป็นเพื่อให้ลูกได้เปิดโลกทัศน์ใหม่ ๆ แม่อาจต้องสร้างสถานการณ์เพื่อให้ลูกได้เรียนรู้ที่จะตัดสินใจด้วยตนเอง ได้รู้จักการแก้ไขปัญหา เรียนรู้สังคมและฝึกให้อาต้าวรอดได้ ดังคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

“ต้องจัดประสบการณ์ให้ลูก เนื่องจากอยู่ต่างจังหวัดต้องพาลูกไปนั่งรถไฟฟ้านั่งเครื่องบิน ขึ้นรถเมย์ นั่งเรือ ไปเที่ยวสวนสนุกในกรุงเทพ ลูกจะชอบมาก และเขาจะพูดถึงเรื่องเหล่านี้ให้แม่ฟังซ้ำ ๆ บ่อย ๆ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“สอนให้พี่น้องรักกัน ให้เขาไปไหนมาไหนด้วยกัน 3 คน ให้เขาช่วยเหลือและดูแลกัน พอโตขึ้นเขาก็มีความผูกพันกันมาก เปิดเผยต่อกันและไม่ทะเลาะกัน แม่ก็สบายใจว่าลูกเราจะรักกันช่วยเหลือกันไปตลอด” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“สอนให้ลูกรู้จักการอดทน รู้จักความผิดหวัง และให้ลูกมีความพยายาม เคยสนับสนุนลูกให้พยายามไปสอบสจ๊วต 3 ครั้ง ครั้งสุดท้ายรถที่ไปเกิดอุบัติเหตุไม่สามารถไปสอบสัมภาษณ์ทันเวลา จากนั้นไปสมัครทำงานธนาคาร ให้เขาโทรหาโตเกียวเบงค์ 3 ครั้ง เข้าไปพบผู้ใหญ่ เพื่อให้ได้เขียนใบสมัคร เมื่อเขียนใบสมัครสอบแล้วเขาไม่ประกาศผล ก็โทรไปถามเขาว่าเป็นอย่างไร ให้สู้ห้ามถอย จนได้ทำงานในโตเกียวเบงค์ เมื่อเห็นว่าไม่ก้าวหน้าก็ให้ออกจากงานเดิม ทุกวันนี้เขาทำธุรกิจและมีโอกาสได้ร่วมงานกับนักธุรกิจคนสำคัญ ๆ อยู่เสมอ เขาเป็นคนที่มีความกล้าหาญ เขาไปไกลมากจนเราคาดไม่ถึง” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“บางที่เราแก้ง้อจนแอสเพื่อให้ลูกดูแลเรา เราก็จำลองเหตุการณ์ว่าหากไม่มีเราเขาจะช่วยเหลือตนเองอย่างไร แต่เราก็ไม่ได้ไปบอกแม่กับพี่สาวว่านี่เรากำลังจำลองเหตุการณ์อยู่ เพราะถ้าบอกเขาไม่เห็นด้วยแน่ การเลี้ยงลูก ให้น้องหุงข้าวเองตั้งแต่อยู่ ป.2 ที่บ้านไม่มีใครเห็นด้วย

แต่โชคที่ครูที่โรงเรียนของน้องเข้าใจ ดังนั้นการไปโรงเรียนของน้องจึงมีแต่ความสนุกสนาน มีความสุข” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2560)

2.4.7 การสร้างตัวแบบพ่อหรือผู้ชายในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

เนื่องจากครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่มีพ่ออาศัยอยู่ร่วมด้วย ทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยว ส่วนหนึ่งโดยเฉพาะกลุ่มที่ลูกยังเล็ก ให้ความสำคัญกับการสร้างตัวแบบเพศชายให้เกิดขึ้นกับลูกชาย และสร้างทัศนคติที่ถูกต้องต่อเพศชายให้กับลูกสาว การสร้างตัวแบบพ่อในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว มีทั้งรูปแบบการบอกสอนด้วยวาจา ให้ลูกชายลองปฏิบัติตนเป็นสุภาพบุรุษ การให้ลูกสาวได้ กลับไปใกล้ชิดพ่อ หรือการให้ลูกดูแบบอย่างจากญาติพี่น้องคนอื่นที่เป็นผู้ชาย การสร้างตัวแบบ ผู้ชายในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวแสดงให้เห็นในกรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2 4 5 6 และ 13 ดังนี้

“บ้านเราไม่มีผู้ชายก็อยากให้ลูกชายเป็นสุภาพบุรุษ เราก็บอกเขาเสมอว่าเขาเป็นผู้ชายคนเดียวในบ้านต้องดูแลผู้หญิงทุกคน บอกเขาตลอดว่างานแบบไหนที่ผู้ชายทำได้ดี ก็ให้เขาทำ ตอนเด็ก ๆ จะบอกเขาให้ดูแลเปิดบ้าน ปิดไฟให้เรียบร้อย ดูแลบริเวณบ้าน สนามหญ้าในบ้านว่า เรียบร้อยดีหรือเปล่า ทำสวนปลูกต้นไม้ ซ่อมแซมบ้าน แต่ก็ให้เขาทำงานแบบผู้หญิงเพื่อให้ ช่วยเหลือตัวเองให้ได้ พุดกับลูกเสมอว่าลูกเป็นคุณผู้ชายของบ้าน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“มีอยู่ช่วงหนึ่งที่พ่อเขาก็ติดต่อมาอยากให้ลูกไปเจอบ้าง เราก็ตัดสินใจให้ลูกไปเจอ พ่อ แต่ด้วยความห่วงใยเขาก็ไม่ได้สนิทกันเขาก็ไม่ค่อยอยากไปเจอพ่อเขาบ่อย ๆ มาช่วงหลัง ที่พ่อเขาไม่สบาย ลูก ๆ ก็ไปดูแลเขาใกล้ชิด แม่ก็บอกเขาว่าถ้าไม่สบายไปก็ไม่ต้องฝืน แต่เขาก็ไป เขาทำหน้าที่ลูกได้ดี เราก็บอกเขาว่าพ่ออย่างไรก็คือพ่อนะและชื่นชมเขาว่าเขาทำได้” (ผู้ให้ข้อมูล รายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวมา 13 ปี ไม่เคยกล่าวหาว่าพ่อให้ลูกได้ยื่น บอกลูกเสมอว่าพ่อเป็นคนดี ลูกต้องเรียนรู้จากความรับผิดชอบของพ่อ ถ้าพุดถึงพ่อเขาในทางไม่ดีลูกก็จะรับเอาความ เกล็ดขัดแย้งและรับรู้ความไม่ดีของพ่อ ให้ลูกได้ไปพบพ่อเพื่อให้เขาใช้เวลาด้วยกัน และบอกลูก ๆ ผู้ชายว่าให้เขาเป็นสุภาพบุรุษกับผู้หญิง เพราะผู้หญิงเป็นเพศเดียวกับแม่ เขาก็น่ารักนะ มีแฟนเขาก็บอกเราตลอด ลูกจะเปิดเผยพามาแนะนำให้รู้จัก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“กับพ่อเขาก็ให้คุยโทรศัพท์กัน เดี่ยวนี้ก็มีโทรทางไลน์ นาน ๆ คุยกันครั้งหนึ่ง คิดว่าถ้าสอนให้ลูกเกลียดชังพ่อเขาก็จะมีบุคลิกก้าวร้าว” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2560)

“ปกติเราก็ออยู่กับลูกตลอดอยู่แล้ว พ่อเขาไม่ค่อยได้อยู่ด้วย ตั้งแต่เลิกกับพ่อเขา เขาผ่านประสบการณ์ที่ไม่ดีเห็นพ่อทำร้ายแม่ ก็กลัวเขาจะรังเกียจผู้ชาย ก็บอกเขาเสมอว่าให้หนู

ดูคุณลุงกับคุณตา ผู้ชายที่ดีและรักครอบครัวก็มีเยอะแยะ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

2.4.8 การสร้างความเข้าใจเรื่องครอบครัว

แม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่เห็นว่าการสร้างการรับรู้เรื่องครอบครัวของตนเองเป็นเรื่องสำคัญที่ลูกจะต้องเข้าใจ เนื่องจากครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเป็นครอบครัวที่ไม่มีพ่ออยู่ร่วมด้วย อาจทำให้ลูกเกิดความสงสัยไม่เข้าใจว่าทำไมเขาจึงไม่เหมือนกับคนอื่น การพูดคุยเกี่ยวกับครอบครัวของตนเองจึงเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับลูกและป้องกันปัญหาด้านสังคมที่อาจเกิดขึ้นกับลูก แม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่พยายามอธิบายให้ลูกเข้าใจว่าครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวก็เป็นครอบครัวอีกลักษณะหนึ่งซึ่งมีจำนวนมากขึ้นในปัจจุบัน ให้ลูกรู้จักและเข้าใจครอบครัวของตนเอง มุ่งความสนใจไปที่ความสุขและความรักของคนในครอบครัว ไม่จำเป็นต้องคิดกังวลกับสิ่งที่ไม่มีในปัจจุบัน ตัวอย่างการสร้างการเข้าใจเรื่องครอบครัวของแม่เลี้ยงเดี่ยว มีดังนี้

“การสื่อสารเรื่องครอบครัวสำคัญกับลูกมาก จะอธิบายกับลูกว่าเราเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว แต่เราก็มีความสุข หลาย ๆ ครอบครัวก็เป็นแบบเรา สร้างความมั่นใจว่าครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวไม่ใช่ปัญหา ตอนเด็ก ๆ เขาบอกกับคุณครูว่าเขาเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว คุณครูยังงง เพราะไม่เคยได้ยินคำนี้มาก่อน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“บอกกับลูกเสมอว่าครอบครัวเราก็เป็นอีกแบบหนึ่งเหมือนกับหลาย ๆ บ้าน เพื่อนหนูก็มีที่พ่อเขาไม่ได้อยู่ด้วย แต่เราก็มีความสุข เรามีกันสองคนเราแม่มีความสุขหนูก็มีความสุข ตอนที่ลูกโตขึ้นเขาก็มาพูดให้แม่ฟังว่า เพื่อนมาปรึกษาว่าพ่อกับแม่เลิกกันแล้วจะทำอย่างไร ซึ่งลูกรู้สึกภูมิใจที่เพื่อนมาปรึกษาเขา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

“ตอนแรก ๆ ที่ลูกยังเล็ก คนเล็กถามว่าแม่พ่อไปไหน เคยตอบส่ง ๆ ไปว่าพ่อไปทำงาน แต่แล้วเราก็ต้องมาเสียใจว่าโกหกลูก ลูกก็ไม่เคยบอกเพื่อน ๆ เลยว่าไม่มีพ่อ ดูเหมือนเขาเก็บกด พอหลัง ๆ ก็มานั่งคุยกับเขาว่าทุกคนเกิดแล้วก็ต้องตาย โชคดีที่แม่ยังอยู่กับลูกขอให้หนูเป็นเด็กดี ถ้าพ่อรู้พ่อเขาจะมีความสุข หลัง ๆ มาลูกก็เปิดกับเพื่อนมากขึ้น” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

“ส่วนใหญ่จะบอกลูกว่าเราอยู่กันแค่นี้ดีแล้วลูก แม่จะเป็นทุกอย่างของลูก ตัดสินใจช่วยเหลือลูกได้ทุกอย่าง ลูกไม่ต้องกังวล เขาก็เคยบอกแม่ว่าอยู่แบบนี้ก็ดีนะแม่ ฟังแม่คนเดียว มีแม่คนเดียวสบายไปทุกอย่าง” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

2.4.9 การวางแผนอนาคตให้ลูก

แม้ว่าเรื่องของอนาคตลูกจะเป็นเรื่องที่ไกลเกินกว่าที่จะคาดเดาได้ แต่ในความคิดของแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่กลับเห็นว่า การวางแผนอนาคตให้ลูกถือเป็นความรับผิดชอบของแม่

ที่จะสนับสนุนให้ลูกได้มีอนาคตที่ดี แม่เลี้ยงเดี่ยวที่ทำธุรกิจส่วนใหญ่มีการวางแผนเพื่อให้ลูกได้สานต่อธุรกิจของตน ส่วนแม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มที่ไม่ได้ประกอบธุรกิจส่วนตัวก็มีความพยายามที่จะวางแผนชีวิตสร้างเป้าหมายให้กับลูก และสนับสนุนด้านการเรียนเพื่อให้สามารถประกอบอาชีพได้ตามความสามารถของลูก ดังคำบอกเล่าของแม่เลี้ยงเดี่ยว ดังนี้

“บริหารจัดการวางแผนชีวิตให้ลูก ให้ลูกเข้าเรียนมหาวิทยาลัยที่ใกล้บ้าน เอาคะแนนมาดู เอาคะแนนดูว่าจะสอบได้ไหม เป้าหมายว่าต้องเรียน มข. เพราะไม่ไกลเดินทางไปมาสะดวก แม่ไปหาได้ ลูกกลับมาบ้านได้บ่อย ค่าครองชีพไม่แพง คนระดับเราเรียนได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“สอนให้เขาตั้งเป้าหมายในชีวิต เป้าหมายไม่ใช่แค่ความต้องการ แต่ให้เขาลองวางแผนทำงานว่าเขาจะต้องทำอะไรบ้างเพื่อให้ไปถึงเป้าหมาย แม่ซื้อประกันเงินออมไว้ให้เขา ตั้งแต่ยังเล็ก ตอนนี่เขาบอกแม่ว่ารอนเงินนั้น ปีหน้าเขาจะเอามาทำธุรกิจบางอย่างที่เขาต้องการ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“ป่าพยายามสร้างธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรออกไปหลายตัว ตอนนี่ก็มีฟาร์มเลี้ยงสัตว์ หมู เป็ด ไก่ ทำศูนย์ไข่ไก่ อาหารสัตว์ ขายข้าวสาร ทำไว้ให้ลูกครบทุกคน มีตึกมีโรงเรียนพร้อม แล้วแต่เขาว่าสนใจและถนัดอะไร ดูเขามาแต่เล็ก ๆ เรารู้ ทุกวันนี้ก็มอบให้เขาไปดูแลหมดแล้ว ก็สบายใจว่าลูกเราทุกคนไม่อดตาย ถ้าเขาขยันอดออมเขาก็รวย ถ้าเขาขี้เกียจเขาก็ไม่มีกิน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“วางแผนอนาคตลูกมาตลอด เพราะบ้านเราเติบโตด้วยการค้าขาย สนับสนุนให้เขาไปเรียนอย่างที่เขาถนัดและที่จะสามารถนำมาต่อยอดค้าขายได้ ทุกวันนี้ที่พี่ขายร้านค้าส่งให้ลูกดูแล 2 ร้าน มีร้านเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ 1 ร้าน ขายกาแฟ 1 ร้าน หลานที่รับเป็นลูกบุญธรรมก็หางานราชการให้ ส่วนลูกคนเล็กที่เพิ่งเรียนจบตอนนี้ให้ฝึกขายของลงของที่ร้าน ปีหน้าก็จะไปเปิดสาขาอีกที่หนึ่ง” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

“ช่วงที่ลูกชายคนที่สามจะเปลี่ยนสายงานจากตำรวจมาสอบอัยการ ก็พูดกับเขากระตุ้นเขา ทำไมจะทำไม่ได้ เรามีมือมีเท้าเหมือนกันกับเขา เขาทำได้ เราก็ต้องทำได้ จากที่แม่เคยทำงานหลังบ้านต้องปรับตัวมาเป็นฝ่ายช่วยลูกทุกอย่าง จากที่เมื่อก่อนลูกมีอะไรสำคัญเขาจะคุยกับเตี้ย พอเตี้ยเสียเขาก็ต้องมาคุยกับแม่ แม่ก็ต้องแสดงให้ลูก ๆ เห็นว่าแม่เป็นที่พึ่งได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

จากการศึกษาอาจสรุปได้ว่า ระยะเวลาปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นการพยายามที่จะทำให้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ผ่านพ้นวิกฤติมาแล้วสามารถดำรงอยู่และดำเนินชีวิตต่อไปอย่างราบรื่นที่สุด ซึ่งครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีการปรับตัวในหลาย ๆ ด้าน เริ่มจากการยอมรับ

สภาพของการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว การปรับตัวด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม การปรับตัวด้านเศรษฐกิจ และการปรับตัวด้านบทบาทของแม่เลี้ยงเดี่ยว โดยที่การปรับตัวด้านต่าง ๆ นั้น ครอบครัวได้ใช้ประโยชน์จากการเรียนรู้จากประสบการณ์ มีทรัพยากรและการสนับสนุนจากทั้งภายในและภายนอกครอบครัว จนทำให้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถก้าวไปสู่ระยะสมดุลชีวิตใหม่ต่อไป

3. ระยะสมดุลชีวิตใหม่

การเผชิญกับปัญหาและการปรับตัวหลายต่อหลายครั้งเป็นสถานการณ์ที่สร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว เมื่อการปรับตัวของครอบครัวดีขึ้น สภาพความเป็นอยู่ของแต่ละครอบครัวจะดีขึ้นตามลำดับ ลูก ๆ เติบโตอย่างมีคุณภาพ แม่เลี้ยงเดี่ยวได้มีพัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพ และมีความสุขกับการดำเนินชีวิตประจำวัน ในฐานะเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่เข้มแข็ง ผู้ให้ข้อมูลเรียกประสบการณ์ชีวิตในระบอบนี้ว่า ระยะสมดุลชีวิตใหม่ ซึ่งเป็นระยะที่ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีการเปลี่ยนแปลงที่น่าพึงพอใจ นั่นคือ มีความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ ลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวประสบความสำเร็จตามวัย แม่เลี้ยงเดี่ยวได้พัฒนาศักยภาพตนเองและทำประโยชน์เพื่อสังคม ดังนี้

3.1 ความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ

ผลการศึกษาพบว่า ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ให้ข้อมูลทั้งหมด 13 ครอบครัว ในปัจจุบันมีความมั่นคงด้านเศรษฐกิจในระดับที่ตนเองพึงพอใจ ทั้งด้านที่พักอาศัย รายได้ และมีหลักประกันเรื่องสุขภาพ ดังนี้

3.1.1 ที่พักอาศัย

ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวทุกครอบครัว มีบ้านพักอาศัยเป็นของตนเองไม่ต้องเช่าบ้านหรืออาศัยอยู่กับญาติคนอื่น ๆ โดยที่ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวน 9 ใน 13 ครอบครัว มีบ้านพักอาศัยเป็นของตนเองตั้งแต่เริ่มสมรส มีครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวน 3 ครอบครัวที่ย้ายออกมาจากบ้านอดีตสามี เมื่อกลับมาอาศัยอยู่กับครอบครัวเดิมก็ได้รับความช่วยเหลือเรื่องที่พักอาศัยและได้รับมรดกจากครอบครัวเดิม การศึกษานี้พบว่า มีครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเพียง 1 ครอบครัวเท่านั้น ย้ายมาจากบ้านของสามีและต้องออกมาเช่าบ้านอยู่และซื้อบ้านใหม่ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเกือบทั้งหมดไม่มีภาระค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการซื้อหรือเช่าบ้าน การมีบ้านพักอาศัยของตนเองจึงถือเป็นต้นทุนของการดำเนินชีวิตที่ประสบความสำเร็จ ดังคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

“โชคดีที่มีบ้านเป็นของตนเองแต่แรก การมีบ้านเป็นความมั่นคงของครอบครัว มีที่อยู่ไม่เดือนร้อน ไม่ต้องเช่าบ้าน ก็เหมือนกับมีต้นทุน ไม่ต้องคืนเงินซื้อบ้านเหมือนคนที่เขาไม่มีส่วนอื่น ๆ เราค่อยซื้อหาเพิ่มเติมได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

“อย่างแรกที่ภูมิใจก็คือที่แม่กับลูกช่วยกันไถ่ถอนบ้านได้ ลูก ๆ มีการงานทำ ได้คุยกับลูกหลานทุกวัน รู้สึกอบอุ่น สุขภาพแข็งแรงไม่เจ็บไข้ได้ป่วย ถึงจะไม่มีพ่อเป็นหัวหน้าครอบครัว แต่ก็มีความสุข” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

“ตอนนี้เราซื้อบ้าน ซื้อรถเป็นของตนเอง และเราก็มีเงินเก็บ เราเลี้ยงลูกคนเดียว รดสองสามคนเราซื้อเอง เราไม่เคยขอพ่อกับแม่ ก็เป็นความภูมิใจ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

3.1.2 รายได้

จากการศึกษาพบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวน 11 ใน 13 รายเป็นผู้ที่มีอาชีพมีรายได้ของตนเองอยู่แล้วก่อนเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ส่วนแม่เลี้ยงเดี่ยวอีก 2 รายได้หางานทำภายหลังจากที่แยกทางกับสามี ในระยะวิกฤติของชีวิตและระยะปรับตัวแม่เลี้ยงเดี่ยวได้มีการปรับเปลี่ยนอาชีพและการทำงานในหลายรูปแบบเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการทำงานหนักขึ้น การเพิ่มการลงทุนและขยายกิจการ การพัฒนาตนเองจากเป็นลูกจ้างจนเป็นเจ้าของกิจการ จนทำให้ในระยะสมดุลชีวิตใหม่นี้แม่เลี้ยงเดี่ยวมีอาชีพหรือมีกิจการส่วนตัวที่ทำรายได้เพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายในครอบครัว แม่เลี้ยงเดี่ยวที่เคยมีหนี้สินก็สามารถชำระหนี้ได้ทั้งหมด แม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประกอบธุรกิจก็สามารถขยายธุรกิจให้ลูกหลานดำเนินกิจการต่อ หลายครอบครัวเมื่อลูกโตแล้วมีงานทำ นอกจากค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาลดลงแล้วลูก ๆ ยังช่วยเหลือค่าใช้จ่ายในครอบครัวได้เป็นอย่างดี หลายครอบครัวมีเงินเหลือเก็บออม ซึ่งส่วนใหญ่นำไปฝากธนาคาร นอกจากนี้ยังพบว่า 7 ครอบครัวมีการออมในรูปแบบของการซื้อสังหาริมทรัพย์เป็นมรดกไว้ให้ลูกหลานในอนาคต ดังคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

“ภูมิใจได้มีที่ทางเก็บไว้ให้เขา คือน้ำพักน้ำแรง และความแกร่งของเรา”
(ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“เคยตั้งเป้าหมายว่าทำมาค้าขายจะต้องปลดหนี้ภายในอายุ 60 ปี ทุกวันนี้พึงพอใจกับชีวิตปัจจุบันมาก ไม่เคยคิดว่าตัวเองรวย เพราะทำงานหนักมาโดยตลอด เราก็ใช้จ่ายเหมือนเดิม ไม่ได้ฟุ่มเฟือย เราใช้ในเรื่องที่จำเป็นเท่านั้น มีเงินก็เก็บออม เก็บเงินเอาไว้ไม่มูดเมา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

“ตอนนี้ลูกโตแล้วช่วยแม่ได้เยอะ เรามีร้านของตัวเอง ไม่มีหนี้ก็สบายแล้ว มีเงินออมฝากธนาคาร เป้าหมายการออมเก็บไว้เพื่อการศึกษาลูกและดูแลตนเองยามแก่เฒ่า”
(ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2560)

“จากที่เคยเป็นลูกจ้าง 2 ร้าน ตอนนี้ล้มตาอ้าปากได้มีร้านขายกาแฟ ขายส่งกาแฟ เป็นของตนเอง ถึงไม่ร่ำรวยเหลือกินเหลือใช้แต่ก็ไม่ลำบาก ถ้ามีลูกค้าสั่งเยอะมีลูก ๆ มาช่วยเหลือกัน ก็เป็นความสุขไปอีกแบบ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“ภูมิใจที่ตัวเองเป็นคนชอบคิดสร้างสรรค์สิ่งใหม่ หาข้อมูลใหม่ ๆ หูตาไว หาจุดเด่นทำให้ธุรกิจเราอยู่ได้ ทุกวันนี้วางมือให้ลูกน้องทำแทน ธุรกิจไปได้เรื่อย ๆ ก็ถือว่าดีมากแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“ทำมาค้าขายกับลูกมีทรัพย์สินเพิ่มพูน ไม่ขายสมบัติพ่อแม่กิน มีมรดกไว้ให้ลูกหลาน เท่านั้นที่พอใจมากแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

3.1.3 หลักประกันสุขภาพ

ในระยะสมคูลชีวิตใหม่ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวทั้ง 13 ครอบครัว ได้มีการเตรียมความพร้อมเรื่องของการรักษาสุขภาพของคนในครอบครัว ทั้งในรูปแบบของประกันชีวิตจากบริษัทเอกชน การใช้สิทธิการรักษาพยาบาลของครอบครัวข้าราชการ สิทธิประกันสังคม รวมถึงสิทธิบัตรทอง แม่เลี้ยงเดี่ยวให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพกายใจของตนเองอยู่เสมอเพื่อให้สามารถทำงานได้ดีและดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข ในกรณีของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีอายุมากแล้วจะมีลูกหลานมาดูแลพาไปพบแพทย์ตามนัดอย่างสม่ำเสมอซึ่งไม่ใช่การเจ็บป่วยด้วยโรคร้ายแรงที่ทำให้สูญเสียค่าใช้จ่าย ดังนั้น การมีหลักประกันสุขภาพจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมั่นใจว่าจะไม่สูญเสียรายได้ ดังคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

“อายุมากขึ้น ก็ต้องดูแลเรื่องอาหารการกิน ตามสูตรอาหารคนแก่ ย่อยง่าย ผักผลไม้เยอะ ๆ ไปหาหมอตตามอาการ สิทธิลูกเป็นข้าราชการก็มี แต่ส่วนใหญ่แม่เข้าโรงพยาบาลเอกชนเพราะสะดวกและมีประกันสุขภาพ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

“เรื่องสุขภาพเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าสุขภาพดี ไม่เป็นโรคร้ายแรง ก็ทำงานได้ดี สุขภาพต้องมาก่อนโดยเฉพาะช่วงที่ลูกยังเล็ก ลูกต้องพึ่งเราเยอะมาก แม่ห้ามป่วย เพราะถ้าป่วยจะมีค่าใช้จ่ายรักษาตัว แถมยังดูแลลูกไม่ได้ เรื่องสุขภาพเราต้องมีหลักประกันให้ตัวเองมั่นใจ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“มีโรคประจำตัวผู้สูงอายุความดัน เบาหวาน ต้องไปหาหมอตตามนัด ลูกก็พาไปทุกครั้งทุกครั้ง แต่ก็โชคดีไม่เคยต้องนอนโรงพยาบาล ค่าใช้จ่ายรักษาก็ใช้สิทธิลูกเป็นข้าราชการ เขาก็จัดการให้ทุกอย่าง” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“ไม่ค่อยกังวลเรื่องสุขภาพ ปกติก็ดูแลตัวเองตลอด พยายามไม่นอนดึกเกินไป ถ้าเจ็บป่วยก็ใช้สิทธิประกันสังคม ใช้แบบประกอบอาชีพอิสระ พอดีมีลูกน้องมาช่วยงานที่ร้านก็ทำประกันสังคมให้เขาด้วย เขาจะได้อุ่นใจ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2560)

“มีสิทธิบัตรทอง แต่เวลาเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็จะไปคลินิกเพราะสะดวก รวดเร็วกว่า แต่ถ้าป่วยนานไม่หายก็ไปโรงพยาบาลสักหน่อย แต่นาน ๆ ครั้ง ไม่เคยโรงพยาบาล หลายปีแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

3.2 ความสำเร็จของลูก

ความสุขของแม่เลี้ยงเดี่ยวประการสำคัญคือการเลี้ยงลูกให้ประสบความสำเร็จ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวทั้ง 13 ครอบครัว มีความสุขที่ลูก ๆ ของตนประสบความสำเร็จตามวัยและมีพฤติกรรมที่เหมาะสมเป็นไปตามความคาดหวังของแม่ ความสำเร็จของลูกในแต่ละครอบครัว มีความหมายและระดับที่แตกต่างกันไปตามความคาดหวังของแต่ละคน แม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ คาดหวังความสำเร็จของลูกตามวัย นั่นคือ เมื่อลูกอยู่ในวัยเรียนลูกก็ต้องตั้งใจเรียนไม่เกเร เชื่อฟังแม่และช่วยเหลืองานแม่ได้ดี เป็นที่รักของเพื่อนและผู้ใหญ่ เมื่อถึงวัยทำงานก็มีความสามารถในการหางานทำ เลือกงานที่เหมาะสมกับตนเอง มีอาชีพที่มั่นคง มีความเจริญเติบโตในหน้าที่ในการงาน ส่วนในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่ลูกเป็นเด็กพิเศษก็คาดหวังว่าลูกจะสามารถช่วยเหลือตนเองได้ดี เป็นแบบอย่างที่ดีต่อคนอื่นและช่วยเหลือสังคมได้ ซึ่งระยะสมดุลชีวิตใหม่ของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวทั้ง 13 ครอบครัวนี้ หมายรวมถึงช่วงเวลาที่ลูกประสบความสำเร็จตามความคาดหวังหรือเกินกว่าความคาดหวังของแม่ด้วย

แม่เลี้ยงเดี่ยวได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับความสำเร็จของลูก ดังนี้

“ลูกทุกคน มีหน้ามีตาในสังคม ไปไหนมาไหนก็มีคนยกมือไหว้ให้เกียรติเรา เพราะลูก ๆ ทั้งนั้น หลาน ๆ ก็ตั้งใจเรียนหนังสือกันทุกคน ไม่คิดว่าเราจะเลี้ยงลูก ดูแลลูกหลานจนมาถึงจุดนี้ได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

“ตอนนี้ลูกทั้งสองคนมีการศึกษาที่ดี ได้คู่ครองที่ดีมีครอบครัวที่อบอุ่น ลูกชายเป็นนักธุรกิจหน้าใหม่ที่มีอนาคตไกล ลูก ๆ โทรหาแม่ทุกวัน ส่วนใหญ่ก็จะไปหาเขาเจอกันเกือบทุกเทศกาล เราได้พักผ่อนเดินทางท่องเที่ยวตามที่ต้องการ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“มั่นใจว่าลูกไม่ติดยาเสพติด เขาชอบทำกิจกรรม ชอบทำงานจิตอาสาเป็นเพราะถูกปลูกฝังมาตั้งแต่ยังเด็ก แม่จะถามเขาตลอดว่ามีเป้าหมายในชีวิตอย่างไรบ้าง ตอนนี้เป้าหมายเปลี่ยนหรือยัง ทำอะไรเพื่อไปสู่เป้าหมายบ้าง เขาก็เป็นคนคิดดี ตั้งใจดี ก็สบายใจได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“เขาดูแลตัวเองได้ ดูแลแม่ได้ ขยันทำงาน เท่านั้นแม่ก็ถือว่าเขาประสบความสำเร็จแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“ลูก ๆ โทมากับการทำงานระหว่างเรียน ไปทำงานร้านกาแฟ รับจ้างทำความสะอาด ก็ทำ ช่วงปิดเทอมเขาไปสมัครงานที่โรบินสันหารายได้พิเศษ ตอนที่เรียนหนังสือคุณครูก็รักเขา พอเขาเรียนจบก็มีงานทำทันที พี่น้องเขารักกันไม่มีอะไรต้องห่วงแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“การพาลูกเข้าร่วมกิจกรรมบ่อย ๆ ทำให้เขามีความนึกคิดเกี่ยวกับการทำงาน เพื่อสังคม เป็นคนกล้าคิดกล้าแสดงออก เขาเห็นศักยภาพของตนเอง ลูกเคยเป็นวิทยากรสอนทำ ซาลาเปาด้วย เขาเอาลาเปาไปให้น้อง ๆ ที่บ้านเด็กพิการ ทำอาหารไปเยี่ยมค่าย เขาก็มีความสุขมาก เราเป็นลูกฟังตนเองได้ เป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนอื่น ญาติพี่น้อง คุณครู เพื่อน ๆ ชื่นชมเขา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2560)

“ลูกทุกคนรับราชการในแวดวงการศึกษา ตามความตั้งใจของพ่อเขา แล้วตอนนี้ ลูกสาวคนโตก็กลับมาอยู่กับแม่ดูแลแม่ หลาน ๆ ก็เป็นเด็กตั้งใจเรียน เห็นแล้วชื่นใจ” (ผู้ให้ข้อมูล รายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“ตอนนี้มีกิจการให้ลูกทุกคนตามความถนัดของเขา ก็เป็นหน้าที่ของเขาแล้วว่าจะ ดูแลสิ่งที่แม่หามาได้หรือเปล่า ชีวิตก็เป็นของเขาเราทำให้เขาได้มากกว่าที่คิดว่าเสียอีก” (ผู้ให้ข้อมูล รายที่ 10, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“ลูกเรียนดีได้ทุนการศึกษาตลอด แม่ได้รับคัดเลือกให้เป็นแม่ดีเด่นของโรงเรียน มีคนชื่นชมลูกเรา ลูกสามารถเข้ากับคนอื่นได้ดี ตอนนี้พอใจในชีวิตตนเองมาก วางแผนว่าจะทำให้ ลูกได้ดีที่สุด ต้องไม่เป่ี ชอบแอบบอกกับรูปสามีเขาว่าคุณรอคุณนะ ไม่มีคุณฉันก็ทำได้ คุยกับเขา ตลอด มีความรู้สึกว่าเขาอยู่กับเรา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

“ลูกสาวเขาภูมิใจที่เป็นลูกแม่ เขาบอกแม่เก่งมาก และอยากเป็นผู้หญิงเก่งเหมือนแม่ เขาบอกว่าเพื่อนก็เจอปัญหาเดียวกัน ก็มาถามว่าต้องทำอะไรถ้าพ่อดีมีเมียน้อย ลูกก็แนะนำเพื่อนว่า ต้องให้กำลังใจแม่ต้องดูแลแม่” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

“ทุกวันนี้มีความสุข ไม่มีหนี้ ทุกคนมีการงานมีธุรกิจ มีหน้าตาในสังคม ลูกหลาน ห้อมล้อมหมั่นเวียนกันมาหา ได้ไปเดินเล่นออกกำลังกายทุกวัน เเท่านี้ก็มีความสุขมากแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

3.3 การพัฒนาตนเองและการทำประโยชน์เพื่อสังคม

เมื่อพ้นระยะวิกฤติของชีวิตครอบครัวสามารถปรับตัวได้ดีขึ้น แม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ ได้พยายามพัฒนาตนเองเพื่อไปสู่จุดที่ทำทายมากขึ้น ซึ่งเป็นการได้ทำในสิ่งที่ตนเองต้องการ เรียนรู้และค้นหาศักยภาพด้านอื่น ๆ ของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น การเป็น ผู้นำและการทำประโยชน์เพื่อสังคม ดังนี้

3.3.1 ด้านการศึกษาต่อ

การศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นเป็นการพัฒนาศักยภาพของแม่เลี้ยงเดี่ยวอย่างหนึ่ง การศึกษานี้พบว่าเมื่อแม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถปรับตัวเข้ากับสถานภาพการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวและจัดการครอบครัว ลูก งานบ้าน และการประกอบอาชีพให้เป็นอย่างดีเรียบร้อยแล้ว แม่เลี้ยงเดี่ยวจึงเริ่มหาโอกาสในการพัฒนาตนเอง ส่วนใหญ่เริ่มจากการศึกษาต่อ เนื่องจากการศึกษาจะช่วยให้แม่เลี้ยงเดี่ยวได้นำไปใช้ในการทำงานของตนเอง สร้างโอกาสทางธุรกิจและการค้าขาย ได้ทำประโยชน์เพื่อสังคมและนำพาแม่เลี้ยงเดี่ยวเข้าสู่สถานภาพทางสังคมที่สูงขึ้น การศึกษานี้พบว่า ผู้ให้ข้อมูล 6 ใน 13 ราย ได้มีการศึกษาต่อภายหลังจากเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งเป็นการศึกษาต่อจนสำเร็จระดับปริญญาตรี 4 ราย ได้แก่ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2 6 7 และ 10 แม่เลี้ยงเดี่ยวที่ศึกษาต่อจนสำเร็จการศึกษา ระดับปริญญาโท 1 ราย คือผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12 นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13 กำลังศึกษาต่อระดับปริญญาโทอีก 1 ราย

สถานการณ์เกี่ยวกับการพัฒนาตนเองด้านการศึกษาต่อของแม่เลี้ยงเดี่ยว มีดังนี้ “มันเหมือนกับเป็นความฝัน เป็นปมว่าเราไม่ได้เรียน แต่ก็ทำงานการขายได้ ในแวดวงเขาก็ยอมรับ แต่ตัวเราเองก็รู้ว่ามันไม่ถึงที่สุด พอลูกเรียนจบนะ ก็บอกกับตัวเองว่าฉันจะทำในสิ่งที่อยากทำมานานก็ลงเรียนปริญญาตรีรามคำแหง พอเราจบปริญญาตรีก็มีเครดิตขึ้นเยอะ สอบขึ้นเป็นที่ปรึกษาบริษัทประกันชีวิต รับเทรนนิ่งทั่วภาคอีสาน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“ก่อนแต่งงานพี่ทำงานด้านการตลาด เราก็ชอบงานลักษณะนี้ พอเลิกกับสามี กลับมาจากลาวก็ต้องมาเริ่มธุรกิจของตนเองจริงจัง ก็เลยคิดว่าควรเรียนการตลาดให้จบปริญญาตรี พอคิดได้ก็ไปเรียนเลยละ ตั้งใจเรียนมาก พี่จบปริญญาตรีการตลาดเกียรตินิยม เป็นความภูมิใจมาก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2560)

“พอดีช่วงที่รับตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านปีแรก ราชภัฏเขามาเปิดสอนที่ศูนย์อำเภอ ก็เลยชวนเพื่อน ๆ แถวบ้านนี้ไปเรียนด้วยกัน ตอนเรียนนั้นสนุกมาก เพราะเรามีอีกสังคมหนึ่ง มีเพื่อนที่เป็นผู้นำจากหมู่บ้านอื่น ๆ มาเรียนด้วย พอเรียนจบปริญญาตรี ก็ได้เอามาใช้ในการทำงาน ชุมชน ชาวบ้านหลายคนก็เคยถามว่า อายุเยอะแล้วจะไปเรียนทำไม พอเราเรียนจบมาเขาก็มาถามว่า ทำอย่างไรจะได้ไปเรียนแบบผู้ช่วยบ้าง ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

“พี่เรียนปริญญาโทวันเสาร์-อาทิตย์ ช่วงที่ลูกคนโตเรียนจบแล้วก็ให้ลูกช่วย ๆ กัน ดูแลร้านให้ พอเรียนแล้วก็รู้สึกว่าได้พบเพื่อนใหม่ ๆ ได้เครือข่ายสังคม มันฝึกความอดทน ต้องเกาะกลุ่มตามน้อง ๆ ที่เรียนด้วยกัน พอผ่านตรงนั้นมาได้พี่ก็รู้สึกได้ว่า เราก็ทำได้นี่นา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

3.3.2 ด้านการเป็นผู้นำและทำประโยชน์เพื่อสังคม

ผลการศึกษาพบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ 10 ใน 13 ราย ได้มีบทบาทสำคัญในการทำงานเพื่อสังคม โดยที่แม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวน 6 ราย มีตำแหน่งเป็นผู้นำกลุ่มหรือสมาคมต่าง ๆ นั่นคือ ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4 เป็นนายกสมาคมแม่เลี้ยงเดี่ยวระดับจังหวัด ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6 เป็นผู้ก่อตั้งชมรมผู้ปกครองคนพิการและที่ปรึกษาชมรมเยาวชน ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7 เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและเคยเป็นสมาชิกสภา อบต. ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8 เป็นรองนายกกิ่งกาชาด ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10 เป็นผู้พิพากษาสมทบ และผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12 เป็นประธานกรรมการพัฒนาสตรีระดับอำเภอ ส่วนแม่เลี้ยงเดี่ยวคนอื่น ๆ อีก 4 ราย แม้จะไม่ได้มีตำแหน่งทางสังคมในระดับผู้นำก็ได้ทำงานเพื่อสังคมอย่างสม่ำเสมอ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1 เป็นสมาชิกเหล่ากาชาด ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3 เป็นนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานเครือข่ายสุขภาพะ ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5 เป็นอาสาสมัครกองทุนเมือง ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9 เป็นจิตอาสาชุมชนเมือง ส่วนแม่เลี้ยงเดี่ยวผู้ให้ข้อมูลอีก 3 ราย แม้จะไม่ได้มีบทบาททางสังคมมากนัก แต่ก็ได้รับการยอมรับจากสังคมว่าเป็นบุคคลที่มีเกียรติ ได้รับการยกย่องให้เป็นแบบอย่างที่ดีต่อคนอื่น

การได้รับการยอมรับจากสังคมและการได้ทำประโยชน์เพื่อสังคมเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวและครอบครัวเกิดความภาคภูมิใจมีความสุขและเห็นว่าชีวิตมีความสุข มีความสมดุลมากขึ้น แม้ว่าในอดีตแม่เลี้ยงเดี่ยวจะผ่านประสบการณ์ความล้มเหลวในชีวิตคู่หรือการต่อสู้เผชิญปัญหาอย่างมากมาย แม่เลี้ยงเดี่ยวเชื่อว่าประสบการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ได้หล่อหลอมให้เกิดความเข้มแข็งแก่ตนเองและลูก ๆ จนครอบครัวสามารถฝ่าฟันวิกฤติต่าง ๆ มาสู่สถานภาพทางสังคมที่ดีขึ้น การครองงาน ครองตนอย่างสมอต้นเสมอปลาย และทำประโยชน์เพื่อสังคมทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวได้รับเกียรติและการเคารพนับถือจากผู้คน และสร้างความภาคภูมิใจให้ตนเองและครอบครัวในปัจจุบัน

ความภาคภูมิใจของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ได้รับการยอมรับจากสังคมและมีความสุขที่เกิดจากการได้ทำประโยชน์เพื่อสังคม แสดงให้เห็นจากคำสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

“มีคนรู้จักชวนไปสอบคัดเลือกเป็นผู้พิพากษาสมทบ บ้างก็อยากลองดู คิดว่าเป็นงานช่วยเหลือสังคม ดูแลเด็ก ก็อยากทำตรงนี้ ตอนสมัครไปก็รู้ว่าเขาไปค้นประวัติถ้าไม่มีประวัติเสื่อมเสียเขาก็รับสมัคร ทีนี้ก็ต้องไปอบรม อ่านหนังสือ แล้วก็สอบ แล้วคัดเลือก 5 คน บ้างเป็น 1 ในนั้น ก็ดีใจมาก ทีนี้ก็ไปเรียนต่อทางกฎหมายเพิ่มเติม คีมาก ๆ พอไปทำแล้วรู้สึกว้าโฮคดีที่ได้ทำตรงนี้ คิดว่าตนเองถนัด” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

“หลังจากที่เลิกกับสามีสักพักใหญ่คนรอบข้างก็เข้ามาคอยมาถาม ทำไมเลี้ยงลูกคนเดียวได้ ทำไมลูกไม่เกร ส่วนใหญ่จะมาถามวิธีการเลี้ยงลูก ถ้ามีคนถามเรื่องให้ฉันนิสัยสามี เขามีเมีย

น้อยไหมอะไรอย่างนี้ เราก็จะบอกว่าแล้วแต่คน คงตัดสินใจให้ไม่ได้ คนข้างนอกเขามองว่าเรามีคุณค่า เรามีประโยชน์ที่ช่วยคนอื่นได้เราก็คือใจ ลูกสาวบอกแม่เหมือนกัน ว่าอยากเก่งเหมือนแม่ได้ยืนแบบนี้ก็ภูมิใจ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

“ส่วนตัวชอบทำงานกับชุมชน ชอบอาสาเป็นธุระช่วยเหลือคน ถือเป็นหน้าที่สังคม เป็นมาเกือบทุกตำแหน่งก็ว่าได้ กรรมการหมู่บ้าน กรรมการกองทุนหมู่บ้าน กรรมการพัฒนาสตรี อสม. ต้องเป็นตัวแทนของหมู่บ้าน การทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวมทำให้มีคนนับหน้าถือตา ช่วง 3-4 ปีมานี้ ลูกสาวส่งเงินมาให้ตลอดก็มีเวลาทำงานเพื่อสังคมมากขึ้น ไม่มีเวลาฟุ้งซ่าน ไม่มีเวลาคิดมาก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

“ที่ทำงานกับกลุ่มพี่น้องผู้นำสตรีในอำเภอ ทั้งชาวบ้านและกลุ่มข้าราชการ ก็ยอมรับการทำงานของเรา เรียกว่ามีผู้คนนับถือมากพอสมควร มีน้อง ๆ หลายคนมาขอคำปรึกษา เรื่องครอบครัว ก็แนะนำเขาไปเท่าที่ทำได้ เรื่องงานองค์กรพี่ทำเต็มที่ไม่เคยละทิ้ง ชาวบ้านหลาย ๆ คนเขาก็เชียร์ว่าให้ลงนายกสมัชชาน้ำ แต่พี่ไม่ได้คิดเรื่องนั้น เท่าที่มีตำแหน่งอยู่ตอนนี้ก็คิดว่าทำให้ดีที่สุดใน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

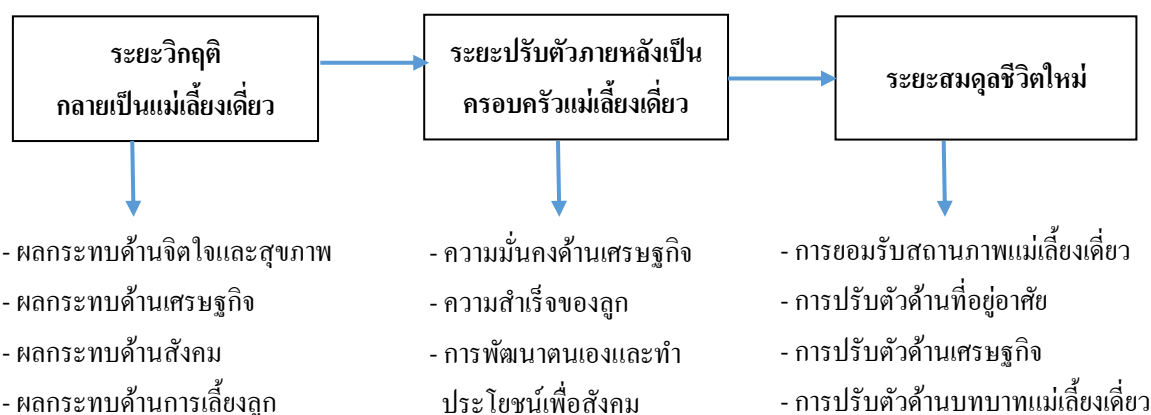
“คิดว่าอายุขนาดนี้ เมื่อไม่ต้องทำงานประจำแล้วก็ควรจะทำงานสังคม ก็เข้าหาเครือข่ายทางสังคม สมาคม มูลนิธิ หน่วยงานต่าง ๆ ออกไปทำงานจิตอาสา พอไปทำงานกับชุมชนเขาก็ให้เป็นกรรมการกองทุน เป็นประธานชมรม การช่วยเหลือคนอื่นสร้างความภาคภูมิใจให้กับเรา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“ตอนนี้ใช้ชีวิตแบบอยู่เท่าที่มี ไม่อึดอัดแต่ไม่ทำอะไรใหญ่โตฟุ่มเฟือย มีคนอื่น ๆ ที่เห็นเรากับลูก 3 คน มีมอเตอร์ไซค์คันเดียวอัดซ้อนกัน 4 คน สังคมรอบข้างมองว่าเราเก่ง ทำไมเลี้ยงลูกได้ตั้ง 3 คน มีน้องที่ไปเจอที่เครือข่าย มีน้องคนหนึ่งเขาบอกว่าเราเป็นไอดอลของเขา เราก็ภูมิใจที่คนอื่นอย่างเรามีคุณค่าเป็นแบบอย่างให้คนอื่นได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“กิจกรรมจิตอาสาและเครือข่ายทำให้เราได้มีสังคมใหม่ ๆ เยียวยาเราให้พ้นจากความคิดแค ๆ ทำให้เราไม่มีเวลาคิดเรื่องไม่เป็นประโยชน์ เราก็คงได้มีพลังสร้างสรรค์อยากทำสิ่งต่าง ๆ ความคิดของเราเป็นอิสระ ปีที่ผ่านมาทำกิจกรรมเป็นที่ปรึกษากิจกรรม Youth Can Do มูลนิธิขวัญชุมชน ทำค่ายเราเข้าร่วมกิจกรรมหลายกลุ่ม กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรม กลุ่มเกษตรกร กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แถวบ้านเป็นภูเขาป่าลึกลับจึงมีกลุ่มลักษณะนี้เยอะ การทำงานไม่ได้หวังค่าตอบแทน แต่ทำเพื่อเยียวยาตนเองและช่วยเยียวยาสังคมได้ด้วย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2560)

“มีความสุขกับชีวิตในปัจจุบันมาก มีเพื่อนฝูง สังคมยอมรับ พวกเจ้านายเหนือ ๆ กว่ายอมรับและให้เกียรติเรา ไปไหนมาไหนมีคนนับหน้าถือตา เกิดจากเราสังเกตตัวเอง ไปอยู่ในสังคมตรงไหนก็มีคนให้เกียรติเรา เวลาเขาเชิญไปงานสังคมเราช่วยเหลือเขาตลอด เคยไปร่วมกันตั้งชมรมผู้ปกครอง สมาคมผู้ปกครองเวลาเปิดเทอมเราก็ไปช่วยงาน โรงเรียน ครู และผู้ปกครอง ทุกคนก็จะมากขึ้น เคยเป็นวิทยากรการทำอาหาร การดำรงชีวิต เรื่องอาชีพ มีกิจกรรมช่วยเหลือสังคมมาก ได้รับยกย่องเป็นแม่ดีเด่นแห่งชาติ ของกรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นความภาคภูมิใจที่สุด” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

ผลการศึกษาเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตและการปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ แสดงให้เห็นดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 ประสบการณ์และการปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

จากภาพที่ 3 อธิบายได้ว่า ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จทุกครอบครัว จะผ่านประสบการณ์ทั้งหมด 3 ระยะ ได้แก่ 1) ระยะวิกฤติกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งเป็นระยะที่ครอบครัวเผชิญปัญหาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านจิตใจและสุขภาพ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านสังคม และปัญหาด้านการเลี้ยงลูก ซึ่งแต่ละครอบครัวจะมีระยะเวลาในช่วงวิกฤติแตกต่างกัน ตั้งแต่ 3 เดือนไปจนถึง 8 ปี 2) ระยะปรับตัวภายหลังเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว เป็นความพยายามของครอบครัวที่จะปรับตัวเพื่อแก้ปัญหาการดำเนินชีวิต ซึ่งกระบวนการปรับตัวเริ่มจากการยอมรับสถานภาพแม่เลี้ยงเดี่ยว การปรับตัวด้านที่อยู่อาศัย การปรับตัวด้านเศรษฐกิจ และการปรับตัวด้านบทบาทแม่เลี้ยงเดี่ยว การปรับตัวของแต่ละครอบครัวนั้นมีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับความสามารถในการจัดการครอบครัวและการมีทรัพยากรที่เกื้อหนุนครอบครัวแตกต่างกัน และ 3) ระยะสมดุล

ชีวิตใหม่ เป็นระยะที่ครอบครัวมีความสุขและมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ลูกประสบความสำเร็จ แม่เลี้ยงเดี่ยวได้พัฒนาสุขภาพของตนเองและมีโอกาสทำประโยชน์ให้แก่คนอื่นจนเป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม

สภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

สภาพการดำเนินชีวิตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ มีแบบแผนของกิจกรรมในประเด็นต่าง ๆ ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่และการประสบความสำเร็จในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ได้แก่ การจัดการความสัมพันธ์ในครอบครัว การเลี้ยงลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว การจัดการด้านการเงิน การจัดการทางสังคมและภาพลักษณ์ของแม่เลี้ยงเดี่ยว ดังนี้

1. การจัดการความสัมพันธ์ในครอบครัว

การเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัวจากเดิมที่มีทั้งพ่อ แม่และลูกอยู่ด้วยกัน ไปสู่ครอบครัวที่ไม่มีพ่ออยู่ด้วย ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวภายหลังการเสียชีวิต การหย่าร้างหรือแยกทางกับสามีประกอบไปด้วยแม่กับลูก ส่วนใหญ่พ่อเป็นฝ่ายย้ายออกไปอยู่ที่อื่น ในบางกรณีแม่และลูกย้ายที่อยู่อาศัยจากครอบครัวฝ่ายพ่อไปอยู่กับครอบครัวเดิมของแม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในครอบครัวทั้งสองฝ่าย การดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงต้องมีการปรับความสัมพันธ์ภายในเสียใหม่เพื่อให้เกิดความสมดุลในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งประกอบด้วยการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างพ่อหรือญาติฝ่ายพ่อกับลูก ดังนี้

1.1 การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก

การดำเนินชีวิตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความรักความอบอุ่นในครอบครัว การใช้อำนาจของแม่ การแสดงบทบาทและหน้าที่ของสมาชิกส่งผลอย่างยิ่งต่อความสำเร็จในชีวิต การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จมีลักษณะดังนี้

1.1.1 แม่มีอำนาจสูงสุดในครอบครัว

แม่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จต้องเป็นแม่ที่เข้มแข็ง แม้ว่าจะมี ความทุกข์ใจเพียงใดแม่ต้องแสดงความมั่นคงทางอารมณ์ไม่หวั่นไหวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ง่าย ๆ ในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวลูกจะมีอิสระสูงแต่ก็มีขอบเขต คำพูดของแม่เป็นคำพูดที่ชัดเจน เด็ดขาด แม่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดภาระหน้าที่ให้กับลูก ลูกต้องเชื่อฟังและช่วยเหลือแม่ได้เพื่อลดภาระงานของแม่ และช่วยกันรับผิดชอบงานในครอบครัว อย่างไรก็ตามแม่ต้องยอมรับฟัง

ความคิดเห็นของลูกเสมอ และสนับสนุนให้ลูกได้แสดงออกอย่างเหมาะสม ดังจะเห็นได้จากคำบอกเล่าของแม่เลี้ยงเดี่ยว ดังนี้

“แม่เลี้ยงเดี่ยวอย่างเราต้องมั่นใจในตัวเอง ไม่อ่อนแอ ต้องเป็นผู้นำ เป็นตัวอย่างให้ลูกเห็น พูดคำไหนคำนั้น เด็ดขาดกับเขา พอเราเอาจริงเอาจังลูกก็จะเชื่อเรานับถือเรา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ลูกเชื่อถือ เมื่อสัญญากับลูกแล้วต้องทำให้ได้ บอกจะพาเขาไปเที่ยว ต้องพาไป ต้องรักษาคำพูดกับลูก ทำให้เขารู้ว่าเขาเป็นคนสำคัญ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“เน้นให้อิสระกับลูกพอสมควร เขาอยากเรียนอะไร อยากทำกิจกรรมอะไร ถ้าเรารู้ว่าลูกชอบให้โอกาสเขาเลย แต่อันไหนที่เกินขอบเขตหรือไม่เหมาะสมสร้างความเดือดร้อนให้กับคนอื่นแม่จะต้องบอกต้องปราม ลูกจะบอกว่าแม่มีอยู่สองหน้า หน้าคุยกับหน้าบ้าน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

“ลูกชายชอบเรียน ส่วนลูกสาวชอบกิจกรรม (เชียร์ลีดดิ้ง) แม่ก็ต้องพร้อมส่งเสริมเขาทั้งสองคนนะ ตอนแรกพี่ก็ไม่เห็นด้วยกับลูกสาวกลัวเขามุ่งแต่กิจกรรมแล้วเสียการเรียน เขาก็เข้ามาบอกว่าอยากลองดู อยากลองให้รู้ เราก็เลยตกลงตามใจลูก พอเขาได้ทำอย่างที่เขาเลือกเอง ลูกจะมีความสุข เห็นเพื่อนลูกสาวที่พ่อแม่เขาให้ออกจากชมรมก็นึกเสียดาย ตัวลูกก็พยายามตามใจพ่อแม่แต่ดูแลเหมือนเด็กไม่มีความสุขในการเรียน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

1.1.2 แม่เป็นทุกสิ่งทุกอย่างสำหรับลูก

แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องเป็นทั้งพ่อ แม่ และเพื่อนของลูก แม่จะสร้างความเชื่อมั่นกับลูกว่าแม่ทำหน้าที่พ่อของลูกได้ แม่ทำงานหาเงินเลี้ยงดูลูก แม่ขับรถไปรับไปส่งลูกได้ แม่ไปงานวันพ่อที่โรงเรียน แม่พาลูกเที่ยวที่ไกล ๆ แม่เล่นผาดโผนกับลูกได้ ปกป้องลูกได้ แม่เปิดโอกาสให้ลูกมีประสบการณ์แบบที่เด็กวัยเดียวกันได้ทำ แม่สอนการบ้านลูกได้ ในขณะที่เดียวกันแม่มอบความรัก ความอบอุ่น การแสดงความรักด้วยการสัมผัส กอด หอม แม่เลี้ยงเดี่ยวบางรายแสดงความรักต่อลูกอย่างสม่ำเสมอเพื่อทดแทนความรักของพ่อที่ขาดหายไป จะเห็นได้จากคำสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

“เคยพาลูกไปเที่ยวสวนสนุก ใจเรากลัวเครื่องเล่นมาก แต่ก็ต้องเล่นเป็นเพื่อนเขา พอลงมาอ้ากเลย แต่เห็นลูกมีความสุขแล้วเราก็มีความสุขด้วย เขาบอกว่าเป็นความประทับใจที่สุดครั้งหนึ่งในชีวิตของเขา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“บอกกับลูกเสมอว่าถ้ามีปัญหาอะไรให้คุยกับแม่ เพราะแม่ตัดสินใจได้ทุกอย่าง แก้ปัญหาให้ได้ทุกอย่าง ขอให้ลูกเชื่อแม่ และให้พี่น้องดูแลกันรักกัน ลูกพี่ทั้ง 2 คนพอเขาได้งาน

ที่ซื้อทัวร์ให้เขาไปเที่ยวด้วยกันแม่ไม่ไปด้วย ให้เขามีประสบการณ์ช่วยเหลือกัน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“ทุกวันนี้ลูกสาวอายุ 18 เขามีห้องนอนส่วนตัวนะ แต่ส่วนใหญ่เขาจะมานอนกับแม่ หอมกันกอดกันบ่อย ๆ การกอดช่วยเสริมพลังให้เขาเพราะเราต้องเยียวยาเขา ในขณะที่เดียวกันตัวเราก็คต้องการให้เขาเยียวยาเราด้วย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

“ไปไหนมาไหนกับลูกชายเขาจะงุมมือแม่ตลอด หลังเลิกเรียนถ้าลูกไม่ไปเตะบอลเขาจะชอบให้พาไปเดินห้าง เคยถามลูกชายว่าเดินกับแม่ไม่อายเพื่อน ๆ เหมอ เขาก็ตอบว่าเดินกับแม่สบายใจที่สุด” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

“เวลาลูกไม่สบายเขาจะโทรหาเราตลอด จะอยู่ที่โรงเรียนหรือที่ทำงานเขาก็จะบอก ส่วนใหญ่เขาก็จะให้พาไปหาหมอ บางทีเราทำงานอยู่เขาไปรอที่โรงพยาบาล พอเจอแม่เขาจะบอกว่า แม่มาแล้ว มีแม่คนเดียวสบายไปทุกอย่าง” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

1.1.3 การสร้างความเข้าใจและข้อตกลงร่วมกันในครอบครัว

การสร้างความเข้าใจเพื่อให้ทุกคนยอมรับสภาพที่แท้จริงของครอบครัวเป็นเรื่องที่สิ่งสำคัญอย่างยิ่งของการดำเนินชีวิตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนได้บอกลูกว่าครอบครัวของเราเป็นครอบครัวอีกแบบหนึ่งเหมือนกับหลาย ๆ ครอบครัวที่ไม่มีพ่อ แต่ครอบครัวเราไม่มีปัญหาเพราะแม่ทำหน้าที่นั้นได้ บอกลูกเสมอว่าถึงไม่มีพ่ออยู่ด้วยแต่เราก็มีความสุข เรารักกันช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกัน แม่กล้าตอบคำถามคนอื่นเมื่อถามถึงพ่อ และแม่กล้าตอบต่อหน้าลูกเพื่อให้ลูกมีความมั่นใจ หากเจอคำถามแบบเดียวกัน เขาสามารถตอบได้

นอกจากนี้แม่กับลูกต้องมีข้อตกลงร่วมกันในระยะต่าง ๆ ของชีวิตครอบครัว เช่น ในวัยเด็กลูกต้องรับผิดชอบตนเองในเรื่องอะไรบ้าง มีตารางเวลาอย่างไรบ้าง ออกนอกบ้านต้องทำตัวอย่างไร เมื่อมีปัญหาลูกต้องไปหาใครได้บ้าง มีคำชมเชยเมื่อลูกพูดดีทำดี มีรางวัลให้ลูกบ้าง เพื่อให้เขามีกำลังใจในการเป็นคนดี การสร้างความเข้าใจและข้อตกลงร่วมกันในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ตามคำสัมภาษณ์มีดังนี้

“ตอนที่ลูกยังเล็ก เคยมีคุณครูคนหนึ่งถามถึงพ่อเขา เราก็ตอบไปว่าไม่ได้อยู่ด้วยกันแยกทางกัน ลูกอยู่กับแม่คนเดียว ลูกสาวก็จำได้นะ พอโตสักหน่อยเขามอบอกแม่ว่ามีคนถามถึงพ่อด้วย หนูบอกพ่อกับแม่แยกทางกัน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

“ป้าจะไม่มองเปรียบเทียบกับครอบครัวอื่นเลย คุยกับลูกตลอดว่าครอบครัวเราเป็นแบบนี้ ถึงไม่มีพ่อแต่เราก็มีความสุขดี อยากให้พอเพียง พอใจในสิ่งที่ตนเองมี อย่าไปอยากมีในสิ่งที่มันเป็นไปไม่ได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“ตอนลูกเล็ก ๆ ก็จะควบคุมตารางเวลาแบบเป๊ะ ๆ เวลาที่ต้องตื่น เวลาที่ต้องทำการบ้าน แต่พอเขาโตมาหน่อยก็ค่อนข้างยืดหยุ่น ช่วยกันปรับตารางให้เหมาะกับกิจกรรมการเรียนของเขา แต่ที่ลูกต้องทำตลอดก็คือการทำงานบ้านช่วยแม่ ไม่ต้องบอกต้องเตือนนะทุกคนรู้หน้าที่ของตัวเอง” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

1.2 การจัดความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างลูกกับพ่อ

การดำเนินชีวิตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจะมีจัดความสัมพันธ์ระหว่างลูกกับพ่อ และเครือข่ายทางพ่อใน 3 ลักษณะ ได้แก่ การรักษาความสัมพันธ์ การลดระดับความสัมพันธ์ และการตัดขาดความสัมพันธ์

1.2.1 การรักษาความสัมพันธ์

รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพ่อหรือญาติฝ่ายพ่อกับลูกมีความแตกต่างกันชัดเจนระหว่างกลุ่มของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีเสียชีวิตกับกลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีอกใจ นั่นคือกลุ่มครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีเสียชีวิต ทั้งแม่เลี้ยงเดี่ยวและลูกยังมีความสัมพันธ์ที่ดีกับญาติฝ่ายพ่อ ครอบครัวทั้งสองฝ่ายยังไปมาหาสู่กัน มีการส่งข่าวคราวเกี่ยวกับลูกหลานให้ญาติ ๆ รับทราบอยู่เสมอ อีกทั้งยังไปร่วมงานสำคัญของครอบครัวอีกด้วย

“ยังไปมาหาสู่กัน ตอนนี้อาตุ้ (พี่ชายสามี) แก่ก็ยังอยู่ที่เสิงสาง ครอบครัวเขามีนุญคุณกับเรามาก ให้งานให้ที่อยู่อาศัย ได้ทำเชียงใหม่เพราะเขา พ่อเตี้ย (สามี) เสีย ลูกหลานก็ยังติดต่อกันอยู่ตลอด ต้องให้ลูกหลานรู้จักกันไว้จะได้ช่วยเหลือกัน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

“ญาติฝ่ายลุงก็อยู่ละแวกเดียวกันนี้แหละ ลุงเป็นคนในอำเภอ กับญาติ ๆ เจอกันตลอด พอลุงเสียก็ได้พี่น้องเขาช่วยจัดการงานทุกอย่างให้ ทุกวันนี้ก็ยังเหมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“ยังเหมือนเดิม ไปมาหาสู่กันตลอด ตอนป้าแต่งงานแรก ๆ ก็เข้าไปอยู่กับอาม่าเขาก็เรียนรู้การทำงานกับเขา ทำกิจการต่อจากทางฝ่ายพ่อของสามี ทุกวันนี้พอมีกงานสำคัญ ลูกหลานแต่งงาน งานศพญาติ ป้ากับลูกหลานก็ไปเจอกัน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

“ครอบครัวทางฝ่ายพ่อเขาอยู่ร้อยเอ็ด ก็ส่งข่าวคราวหากันตลอด ช่วงปิดเทอมลูกคนโตก็ให้ไปอยู่กับลุงกับป้า ให้ไปช่วยทำงาน หารายได้ช่วงปิดเทอม เวลาญาติทางร้อยเอ็ด

มีฐานะที่อุบลก็จะแวะมาหาหลานเอาของมาฝาก ลูกหลานจะเรียนต่อที่ไหนก็ส่งข่าวหากัน”
(ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

ส่วนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่สามีนอกใจแต่ยังคงความสัมพันธ์อันดีต่อกันกับญาติทางสามีเนื่องจากที่พักอาศัยของสองครอบครัวอยู่ใกล้กัน ดังกรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7 และ 12

“บ้านเราก็คู่ตรงนี้ อยู่ท่ามกลางญาติของสามี จะสนิทกันกับป้า เขาช่วยดูแลลูกหลานให้ อย่างบางทีเราออกไปข้างนอกก็บอกป้าจะออกไปทำธุระนะ ช่วยดูบ้านให้ด้วย พอมีคนมาหาเราตอนไม่อยู่บ้านเขาก็ช่วยบอกช่วยอะไรตลอด” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

“ครอบครัวพี่กับครอบครัวสามีอยู่ถนนเส้นเดียวกัน สนับสนุนกันมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ ทุกวันนี้ก็ยังเคารพนับถือกันดี พ่อแม่สามีเขาก็จะเข้าข้างพี่ เขายังว่าลูกชายเขาไม่ดีที่หนีไปมีเมียใหม่ ลูกพี่ก็ยังไปมาหาสู่กับครอบครัวปู่กับย่าอยู่เสมอ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

1.2.2 การลดระดับความสัมพันธ์

การที่ลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวอาศัยอยู่กับแม่ ดังนั้นแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่จึงมีการกำหนดขอบเขตความสัมพันธ์ที่ชัดเจนระหว่างลูกกับพ่อและญาติทางพ่อ การลดระดับความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความต้องการของแม่และอาจขึ้นได้โดยที่แม่ไม่ได้คาดการณ์ได้ บางครอบครัวแม่มีความต้องการให้ลูกยังคงมีความสัมพันธ์ที่ดีกับพ่อเหมือนเดิม แต่เนื่องจากพ่อไม่ได้อาศัยอยู่ด้วย ระยะเวลาและระยะทางที่ห่างไกลกัน ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างลูกกับพ่อและญาติฝ่ายพ่อนั้นอาจห่างเหินกันไปโดยปริยาย หรือในบางครอบครัวพ่อกับลูกได้กลับมาใกล้ชิดกันจากสถานการณ์บางอย่าง เห็นได้จากกรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3 4 5 และ 6

“ให้ลูกไปหาพ่อ เยี่ยมปู่กับย่า ลูกชายเขาจะเข้ากันได้ดีกับญาติทางโน้นกับครอบครัวใหม่ของพ่อเวลาไปหาเขาก็รู้จักชื่อของไปฝาก แต่ความที่อยู่กันคนละจังหวัดนาน ๆ เขาถึงจะได้ไปครั้งหนึ่ง กิจกรรมที่เรียนเขาก็เยอะเลยห่างๆ กัน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“ตอนที่เลิกกันใหม่ ๆ เราก็เหมือนตัดขาดกัน พอลูกโตหน่อยพ่อเขาก็มาถามไถ่อยากคุยกับลูก พ่อเขาก็มีลูกใหม่นะแต่ลูกทางนั้นเหมือนไม่ค่อยใส่ใจเขา ดูเขาไม่ค่อยมีความสุขหรอก พ่อเขาป่วยลูกสาวก็ไปดูแลพ่อที่โรงพยาบาล ทางเราก็ไม่ได้กีดกัน เขาเป็นพ่อลูกกัน พอลูกมีการมีงานทำเขาก็ช่วยเหลือพ่อแม่ แต่เราก็ผิดหวังนิดหน่อยที่พ่อไม่เคยให้อะไรลูกเลย”
(ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“ช่วงแรกลูกก็ไม่เคยรู้ว่าเกิดอะไรขึ้น ลูกก็ถามว่าพ่อไปไหน เราก็บอกลูกว่าพ่อไปทำงานของพ่อ แม่กับพ่อแยกกันอยู่ เราทุกคนก็ต้องทำมาหากิน เราอยู่กันเท่านี้เราช่วยเหลือกันนะ เขาก็เข้าใจ พอหลัง ๆ มาเขาก็รู้ว่าพ่อกับแม่เลิกกัน คงจะค่อย ๆ รู้จากการที่แม่คุยกับยายและคนที่ทำงาน แต่เขาก็ไม่ได้ซักไซ้อะไร พ่อเขาโตก็ให้ลูก ๆ ไปหาพ่อบ้าง ช่วงปิดเทอมเขานั่งรถไฟไปหาพ่อที่กรุงเทพฯ ไปกันสามคนเขา พ่อเขาพาเที่ยวกรุงเทพฯ ไปสี่ห้าวันก็กลับมา ความสัมพันธ์กับปู่ย่าเขาก็น่าดี ปู่กับย่าจะคอยโทรมาถามตลอดว่าเป็นอยู่อย่างไร เรียนต่อที่ไหน ช่วงเปิดเทอมจะโทรมาถามว่าขาดเหลืออะไรก็ให้บอก แต่เราก็ไม่เอานะ พ่อเขาส่งเงินให้เดือนละ 3,000 เราก็ใช้เท่านั้น” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“เคยคุยกับอดีตสามีว่าถ้ามันผิดพลาดก็ให้ผิดพลาดแก่เราสองคน อย่าส่งถึงลูก ให้เขาได้เป็นพ่อลูกกัน มีความสุขตามสายสัมพันธ์ระหว่างพ่อลูก ถ้าสอนให้ลูกเกลียดชังพ่อเขาก็จะมีบุคลิกก้าวร้าว เรากับสามีเก่ามีการทำธุรกิจร่วมกัน จะต้องมีการพูดคุยกันอยู่” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2560)

1.2.3 การตัดขาดความสัมพันธ์

ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวบางครอบครัวได้ตัดขาดความสัมพันธ์กับพ่อและญาติทางพ่อ ส่วนใหญ่เห็นว่าจะช่วยยุติปัญหาความสัมพันธ์ที่กำลังเกิดขึ้นและทำให้สามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้อย่างราบรื่น ดังกรณีของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2 9 และ 13

“เขา(อดีตสามี)มีครอบครัวใหม่ ไม่อยากให้ลูกอยู่ในสภาพที่เห็นพ่อก็มีอีก ครอบครัวหนึ่ง ตอนที่เร่ออกมาจากบ้านเขาก็บอกแล้วว่าจะไม่กลับไปที่นี่อีก ที่นั่นไม่เหมาะกับเรา ที่นั่นไม่ใช่คนของเรา และเราก็ไม่จำเป็นจะต้องไปอยู่ในสภาพแบบนั้น พ่อเขาเคยขอมารเจอลูก เราก็ส่งลูกขึ้นรถให้ไปเจอที่บ้านญาติเขาที่ปากช่องให้ไปเข้าเย็นกลับ พอลูกโตเขาเคยขอลูกให้ไปเที่ยวเชียงใหม่ ลูกก็ไปนะ ลูกกลับมาบอกว่าไปเจอครอบครัวนั้นมา ลูกก็ตัดสินใจเองว่าเขาไม่ออกไปหาพ่อ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“พอเรากลับมาอยู่บ้านก็จบความสัมพันธ์ไปเลย ไม่ได้ไปมาหาสู่กัน เขาเคยเขียนจดหมายมาหาครั้งหนึ่ง เขาบอกว่าเสียใจมาก แม่เขาก็เสียใจไม่อยากให้เราเขา เขาไม่อยากให้เราทิ้งเขา แต่เราเลือกแล้วว่าต้องกลับมาอยู่ที่นี่ ตอนนั้นลูกยังเล็กมาก แม่ก็ไม่ค่อยสบาย เราทำใจไว้แล้ว พอออกมาทีไรเจอกันไป ลูกก็ไม่เคยถามถึงพ่อเลย อาจเป็นเพราะว่าเขาไม่เคยอยู่ด้วยกันตั้งแต่เกิดแล้ว” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2560)

“กับสามีเราไม่ได้เป็นฝ่ายติดต่อเขาอยู่แล้ว เพราะเราตัดสัมพันธ์กับเขาเอง ส่วนครอบครัวสามีเขาอยู่พิบูล (ต่างอำเภอ) แม่เขาก็เคยโทรมาถามข่าวลูกชาย เขาไม่ค่อยรู้เรื่อง ลูกชายเขา พอเรบอกความจริงเขาไปว่าลูกเขามีเมียแล้ว ลูกเขาไม่ได้รวยหรือประสบความสำเร็จ

อย่างที่เขายกกับพ่อแม่ เขาก็ไม่เชื่ออะ ฝ่ายสามีคงไปหลอกไปโม้ที่บ้านไว้มาก ตัวเขาเองก็กลับเข้าบ้านไม่ได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

2. การเลี้ยงลูกในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

ในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว แม่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการดูแลลูกให้เป็นคนที่มีสุขภาพกายใจที่ดี มีความประพฤติดี มีความรู้และสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขได้ในทุกช่วงวัย การเลี้ยงลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวประกอบด้วย 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ การดูแลเรื่องทั่วไป การดูแลด้านการเรียน และการวางแผนสร้างอาชีพแก่ลูก

2.1 การดูแลเรื่องทั่วไป

การดูแลลูกในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวในเรื่องทั่วไปไม่ว่าจะเป็นความเป็นอยู่ อาหาร การกิน สุขภาพ และพฤติกรรมของลูก แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกรายให้ความสำคัญกับการกำหนดหน้าที่ ความรับผิดชอบในงานบ้านให้ลูกอย่างชัดเจน เป้าหมายสำคัญของการทำงานบ้านเพื่อให้ลูกได้แสดงความรับผิดชอบต่อครอบครัว การฝึกให้ลูกได้รู้จักช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือกันในครอบครัว

แม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ที่มีลูกไม่เกินวัยรุ่นจะมีตารางเวลาให้ลูกชัดเจน แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ต้องรักษาสมดุลระหว่างการทำงานนอกบ้านกับการดูแลลูก จึงต้องกำหนดตารางเวลาให้กับลูกและปรับการทำงานของแม่ให้มีโอกาสได้อยู่กับลูกให้มากที่สุด

ในการดูแลลูก ๆ ในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้นที่มีญาติผู้ใหญ่ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน เช่น คุณตา คุณยาย คุณลุง คุณป้า ช่วยดูแลหลาน ๆ ด้วย เช่น ดูแลเรื่องอาหารการกิน ทำอาหารให้รับประทาน ไปรับส่งที่โรงเรียน พาหลานเข้านอนเนื่องจากแม่ยังทำงานอยู่ บางกรณีญาติผู้ใหญ่จะช่วยดูแลหลานเมื่อแม่ต้องไปทำงานต่างจังหวัด

ส่วนกรณีของครอบครัวที่มีโตสามารถช่วยเหลือแม่ได้แล้ว ครอบครัวเหล่านี้พี่น้องจะดูแลกันเอง เนื่องจากส่วนใหญ่ไม่ได้อยู่ร่วมกับตา ยาย หน้าที่ดูแลน้องจึงอยู่ที่พี่ ส่วนใหญ่จะเป็นการทำกิจวัตรประจำวัน อาบน้ำ รับประทานอาหาร ทำอาหาร ใช้เวลาว่างร่วมกัน ดูทีวี หรือถ้าออกไปไหนมาไหนพี่น้องจะไปด้วยกัน

นอกจากนี้ยังพบว่าครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จมักสื่อสารกับลูกในเชิงบวก นั่นคือ การพูดให้กำลังใจ การตั้งคำถามเชิงสร้างสรรค์ การไม่ดุหรือตำหนิเกินกว่าเหตุ หรือซ้ำเติมความผิดของลูกให้เกิดความเสียใจหรือน้อยใจ การแนะนำให้ลูกได้มีมุมมองในเชิงบวกต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเอง เพื่อให้ลูกรู้สึกได้รับความรักความอบอุ่นสร้างเสริมความเข้าใจที่ถูกต้องในครอบครัว และมีกำลังใจและมั่นใจในการแสดงออกที่ถูกต้อง

“สอนให้เขาช่วยตัวเองให้ได้ ทำงานบ้านให้เป็น จะไปอยู่ที่ไหนกับใครหรืออยู่คนเดียวเขาก็จะไม่ลำบาก ลูกทุกคนทำงานบ้านเป็นทุกคน และก็ให้เขามาทำงานกับแม่ด้วย เราก็ได้อยู่ใกล้ลูก พอเขาเห็นแม่ทำงานได้เงิน เขาก็ขอไปทำงานพิเศษบ้าง ได้เงินใช้ส่วนตัวซึ่งแม่ก็ภูมิใจในตัวเขาที่เขาชอบทำงาน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“สอนลูกให้รู้จักช่วยเหลือตนเองทุกเรื่อง ตั้งแต่การดูแลทำความสะอาดเสื้อผ้า ร่างกาย การทำอาหาร การกินอยู่ การเดินทาง การใช้เครื่องมือสื่อสาร การเข้าสังคม การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ สำหรับการดำรงชีวิตประจำวัน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 3 ธันวาคม 2560)

“ตารางเวลาสำคัญที่สุดในการสอนลูกให้เป็นคนรับผิดชอบ กำหนดกิจกรรมให้เขาทำแต่ละช่วงแต่ละวัยให้เหมาะสม ต้องเริ่มตั้งแต่เด็ก ๆ เลย เวลานี้ต้องตื่น ต้องแปรงฟัน อาบน้ำ ไปโรงเรียน ทานอาหาร ทำการบ้าน ทำงานบ้าน เล่นได้ตอนไหน ระบุเวลาชัดเจนจนเป็นกิจวัตร ลูกจะมีความรับผิดชอบมาก เขาจะรับผิดชอบต่อตนเองและต่อคนอื่น” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“ตั้งแต่ยังเล็กลูกต้องแต่งตัว ทานอาหารรับผิดชอบตนเองให้เรียบร้อยก่อน 7 โมงเช้า เพื่อที่แม่จะออกไปส่งลูกและไปทำงานได้ทัน ช่วงเย็นต้องจัดการให้ลูกเข้านอนตรงเวลาทุกวัน เพื่อให้ลูกสมองดีพร้อมสำหรับการเรียน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

“ลูกที่ต้องช่วยเหลือกันเองเยอะมาก ช่วงที่ลูกคนโตเรียนมัธยมพี่ก็ย้ายลูกทุกคนไปเรียนโรงเรียนในตัวเมือง เราอยู่ที่นี่ห่างกันตั้ง 70 กิโลเมตร จะเข้าไปดูเขาอาทิตย์ละ 2 วัน เขาก็ต้องอยู่กันพี่น้อง 4 คน ต้องแบ่งหน้าที่กันทำงานบ้าน เวลามิใครไม่สบายต้องหมุนเวียนเฝ้ากัน โชคดีที่ลูกสาวคนโตเขาไม่ค่อยป่วย เขาจะดูแลน้อง ๆ ได้ดีมาก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

“แม่ต้องพูดกับลูกเพราะ ๆ ถ้าแม่เป็นคนพูดจาอ่อนหวานกับลูก ลูกก็จะเป็นคนอ่อนโยน ต้องใช้เหตุผลอย่าเอาแต่คุณค่า ถึงแม้ว่าเราโกรธก็อย่าพาลพูดเกินกว่าเหตุเพราะเขาอาจจะคิณ้อยใจเสียใจ พี่จะชอบคุยกับลูกเสมอว่าครอบครัวเราดีมาก แม่มีความสุขมากที่มีลูกน่ารัก ถ้าเริ่มรู้สึกว่าคุณจะออกนอกกลุ่มนอกทางที่ทำให้เราไม่พอใจก็ค่อย ๆ ตะล่อมถาม เวลามิเรื่องไม่ดีเกิดขึ้นพี่มักจะให้ลูกมองเหตุการณ์นั้นในแง่บวก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

2.2 การดูแลด้านการเรียนของลูก

แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนให้ความสำคัญกับการเรียนของลูกมาก ทุกคนใส่ใจดูแลการเรียนอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะตอนที่ลูกยังเล็ก จะคอยถามไถ่เรื่องงานที่ลูกครูสั่ง ดูแลให้ทำการบ้าน สอนการบ้านลูกเท่าที่จะทำได้ แม่เลี้ยงเดี่ยวใช้เวลาว่างช่วงเย็นสอนการบ้านลูก แม่ต้องทำงานไป

ด้วยก็จะพยายามอยู่ใกล้ลูกในขณะที่ลูกทำการบ้าน แต่แม่เลี้ยงเดี่ยวไม่นิยมส่งลูกไปเรียนพิเศษ มักจะใช้เวลาว่างเสาร์อาทิตย์ช่วยเหลืองานบ้าน กิจการครอบครัว หรือทำงานพิเศษเพื่อหาเงินใช้จ่ายส่วนตัว ทั้งนี้แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนใส่ใจเกี่ยวกับการเรียนของลูก หากมีข้อสงสัยอะไรจะเป็นฝ่ายเข้าไปติดต่อหรือติดตามเรื่องการเรียนของลูกกับคุณครูหรือโรงเรียนด้วยตนเองเสมอ

นอกจากนี้แม่เลี้ยงเดี่ยวยังต้องวางแผน ดูแลให้คำแนะนำเรื่องการศึกษาต่อของลูก ส่วนใหญ่แนะนำให้ลูกได้เรียนตามความสนใจของตนเองและกำหนดเป้าหมายในการเรียน เพื่อการประกอบอาชีพตามที่ตนถนัด สนับสนุนให้ลูกเรียนในสถาบันการศึกษาใกล้บ้านไม่ต้องเดินทางไกล แม่และลูกสามารถติดต่อกันได้โดยง่าย มีค่าใช้จ่ายไม่สูงเกินไป ให้เหมาะสมกับฐานะของตน แต่เลือกสถานศึกษาที่มีคุณภาพมีมาตรฐานและมีสภาพแวดล้อมที่ดี

แม่เลี้ยงเดี่ยวได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการดูแลด้านการเรียนของลูก ดังนี้

“ต้องคอยถามเขาทุกวัน ว่าวันนี้ที่โรงเรียนเป็นอย่างไร มีการบ้านอะไรบ้าง อยากให้แม่ช่วยไหม บางทีเราก็ช่วยอะไรเขาไม่ได้หรอก เราก็นั่งทำงานของเราไป แต่นั่งใกล้ ๆ เขา ดูเขาทำการบ้าน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2560)

“แม่ต้องมีช่องทางติดต่อสื่อสารกับคุณครูที่โรงเรียนได้ตลอด อะไรก็ตามที่เรามีข้อสงสัยเกี่ยวกับลูก เกี่ยวกับจัดกิจกรรม การเรียนของลูกก็ต้องติดต่อครูเลยอย่าปล่อยให้ไว้ เมื่อก่อนไม่มีโทรศัพท์ก็ไปคุยกับครูที่โรงเรียนเลย ทำให้ลูกเห็นว่าแม่ใส่ใจเรื่องของลูก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“ที่วางแผนให้ลูกทั้งสองคนเรียนที่เดียวกันตลอด เพื่อให้สะดวกในการดูแลกันของพี่น้อง พอจบ ม. 6 พยายามให้เขาสอบเข้าเรียนที่ ม.ขอนแก่น เนื่องจากเดินทางไม่ไกลนัก คิดว่าเป็นมหาวิทยาลัยที่มีค่าใช้จ่ายด้านการเรียนและค่าครองชีพที่ไม่สูงเกินไป พอลูกสอบติดได้เข้าเรียนที่เดียวกัน พี่ก็สบายใจ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“พยายามหาแบบฝึกหัดจากหนังสือตัวและอินเตอร์เน็ตมาให้ลูกหัดทำวันละ 10 ข้อ ทำให้ลูกได้เรียนแก้โจทย์ต่าง ๆ มากกว่าในหนังสือเรียน ไม่เคยไปเรียนพิเศษนะแต่ไป ๆ มา ๆ เขาก็เป็นเด็กเรียนเก่ง เขาสอบติดหลายที่ส่วนใหญ่เป็นสาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพ ทั้งมหาวิทยาลัย ภาควิทยาศาสตร์ ม.อุบลราชธานี เพราะได้อยู่ใกล้แม่ กลับบ้านได้บ่อย เป็นเรื่องที่ทำให้แม่มีความสุขมาก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

2.3 การวางแผนด้านการประกอบอาชีพ

แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนวางแผนให้ลูกระยะยาวไปจนถึงการประกอบอาชีพหรือการทำงาน of ลูก การวางแผนเรื่องการประกอบอาชีพจึงอาจเป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิตที่แม่จะทำให้ลูกได้ ซึ่งสามารถจำแนกลักษณะการวางแผนด้านการประกอบอาชีพของแม่เลี้ยงเดี่ยว ดังนี้

ในกรณีของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประกอบธุรกิจส่วนตัวส่วนใหญ่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ลูกได้สานต่อธุรกิจหรือขยายธุรกิจสาขาให้ลูกได้มารับช่วงต่อ ในช่วงที่ลูกอยู่ในวัยเด็กหรือกำลังเรียนอยู่ แม่จะพยายามค้นหาความถนัดและความสนใจของลูก ให้ลูกได้ช่วยเหลืองานหรือธุรกิจของครอบครัวเพื่อเรียนรู้วิธีการทำงานของแม่และสนับสนุนให้ลูกได้ทำงานพิเศษในระหว่างเรียน

สำหรับแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ไม่มีธุรกิจส่วนตัว ส่วนใหญ่วางแผนเรื่องการเรียนของลูกเพื่อให้ได้งานที่เหมาะสมตามความสามารถของเขา ไม่ว่าจะเป็งานเกี่ยวกับราชการ งานด้านบริหารธุรกิจ ส่วนใหญ่เป็นการวางแผนให้ลูกได้เรียนในระดับอุดมศึกษาและอาชีวศึกษาเพื่อให้สามารถทำงานได้หลังสำเร็จการศึกษา โดยสนับสนุนให้ลูกได้เรียนตามความถนัดและความสนใจ

แม่เลี้ยงเดี่ยวได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการวางแผนด้านการประกอบอาชีพของลูก ดังนี้ “ตอนที่ลู (สามี) ยังอยู่ แกเคยพูดว่าอยากให้ลูกเป็นครูเหมือนพ่อ ป้าก็อยากให้ลูกทุกคนเป็นครูหรือทำงานราชการตามความตั้งใจของพ่อเขา จึงแนะนำสนับสนุนลูกให้สอบเรียนต่อด้านการศึกษา ลูกทั้ง 3 คน เขาก็ชอบด้วย สอบได้ มข. 2 คน อีกคนเรียนจุฬาฯ เขาก็เรียนครูกันทั้งหมด ตอนนีเขาก็มีความสุขกับหน้าที่การงานของเขา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“ที่ทำงานเอกชนก็วางแผนให้ลูกทำงานเกี่ยวกับบริหารธุรกิจและการธนาคาร เพราะเราอยู่ตรงนี้มองเห็นว่าถ้าลูกจบมาทำงานด้านนี้ เขาจะได้ประสบการณ์การทำธุรกิจส่วนตัวในอนาคต แล้วก็ดูตามความถนัดของเขา ลูกชายก็ไม่ชอบงานช่าง เขาพูดคุยเจรจากับคนอื่นได้ดี คิดว่าบุคลิกเขาเหมาะกับตรงนี้ เขาก็เรียนตามที่แม่แนะนำ จนตอนนี้เขาก็บริหารธุรกิจของเขาเอง ก็ภูมิใจว่าเขาทำได้ดี” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“ขอเขาเรื่องเดียวคือลูกทุกคนต้องเรียนหนังสือ ชอบอะไรก็เรียนอย่างที่ชอบ ไม่ต้องเรียนแข่งกับคนอื่นขอให้มีความรู้ในระดับที่สังคมยอมรับ แต่เรื่องการทำงานจริง ๆ ก็เริ่มจากการหัดให้เขารู้จักการทำงาน หาเงิน จัดการเงินที่หามาได้ เริ่มจากจุดเล็ก ๆ ตอนที่เขายังเด็ก จะสนับสนุนให้ลูกทำงานพิเศษ ได้เงินมาเก็บไว้ใช้ส่วนตัว ให้เขาภูมิใจในตัวเองว่าหาเงินได้เอง จนตอนนี้เขาโตมาเป็นคนไม่เลื่องงาน และชอบทำงานอื่นเสริมงานประจำ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“ทำงานเหนื่อยขนาดนี้ก็เพื่อให้ลูก ๆ มีอาชีพเลี้ยงตัว เตรียมไว้ให้ทุกคนทั้งลูกแท้ ลูกเลี้ยง คุณตามความถนัดว่าใครจะดูแลตรงไหนได้ ตอนนี้ก็แบ่งให้เขาไปหมดแล้ว ก็แล้วแต่เขา อายกรวยก็ให้ยืมหาเอา ถ้าไม่ยืมก็มีแต่จนเท่านั้น” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

“ลูก ๆ เขาเชื่อฟังที่ เขาตั้งใจเรียนหนังสือ ตอนนี้เรียนจบทุกคนแล้ว พี่ก็หางานให้ มอบกิจการให้ หลานที่มาอยู่ด้วยส่วนใหญ่ก็ทำงานราชการ ส่วนลูก ๆ เราก็ให้เขาทำธุรกิจ คนโต เขาแต่งงานแล้วก็ให้ทำร้านขายซ่อมคอมพิวเตอร์ คนรองทำค้าส่ง เหลือคนเล็กถ้าเขาไม่ไปทำงาน ราชการก็จะทำร้านค้าส่ง ว่าจะให้ไปเปิดร้านแถวคอนใหญ่ ห้างกันออกไปหน่อยจะให้คุณดูแล ตอนนี้เขาก็กำลังฝึกงานที่ร้านแม่” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

3. การจัดการการเงิน

การบริหารจัดการด้านการเงินถือเป็นเรื่องสำคัญของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญในการหารายได้หลักของครอบครัว โดยเฉพาะเมื่อตอนที่ลูกยังเล็ก แม่เลี้ยงเดี่ยวเกือบทั้งหมดเป็นผู้หารายได้เลี้ยงดูครอบครัวเพียงคนเดียวไม่มีคนช่วยเหลือ ดังนั้นจึงต้องมีวิธีการที่จะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นให้เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงอาชีพไปประกอบอาชีพที่ไม่มีเพดานเงินเดือน การทำงานหลากหลาย มีชั่วโมงการทำงานที่เพิ่มขึ้น ในบางรายต้องทำงานทุกวันไม่มีวันหยุด แม่เลี้ยงเดี่ยวอีกกลุ่มหนึ่งมีการลงทุนทำธุรกิจและขยายสินค้าและบริการมากขึ้น เพื่อให้มีรายได้มากขึ้น นอกจากนี้พบว่าลูก ๆ ที่โตแล้วก็เป็แหล่งรายได้ที่สำคัญให้กับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้เช่นกัน การจัดการด้านการเงินจึงเกี่ยวข้องกับการวางแผนการใช้จ่าย การจัดการหนี้สินและการออม ดังนี้

3.1 การวางแผนการใช้จ่ายของครอบครัว

ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวทุกครอบครัวจะวางแผนใช้จ่ายเงินอย่างประหยัด เนื่องจากแม่เลี้ยงเดี่ยวเกือบทั้งหมดต้องทำงานหาเงินเพียงลำพัง แต่รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในครอบครัวทั้งหมด ดังนั้นแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงจำเป็นต้องควบคุมค่าใช้จ่ายเพื่อให้มีเงินเพียงพอในแต่ละเดือน และต้องวางแผนใช้จ่ายแต่ละช่วงเวลาโดยเฉพาะช่วงลูกเปิดเทอม รวมถึงได้มีการวางแผนระยะยาวเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายเมื่อลูกโตขึ้นซึ่งจะมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นด้วย แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนควบคุมรายจ่ายด้วยการประหยัดเริ่มจากค่าใช้จ่ายส่วนตัวของตนเอง เช่น เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เครื่องสำอาง รวมถึงการซื้อหาข้าวของเครื่องใช้เข้าบ้านซึ่งจะมีน้อยมาก แม่เลี้ยงเดี่ยวจะตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นหรือของฟุ่มเฟือยออกให้หมด ใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น ลดค่าใช้จ่ายขนมน้ำหวาน ขนมน้อยมาก ทำอาหารทานเอง ไม่ออกไปทานข้าวนอกบ้าน วางแผนการทำอาหารอย่างพอดีไม่เสียทั้ง

ในครอบครัวมีการตกลงกันว่าให้ช่วยกันประหยัด แม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่จะเปิดเผยรายรับรายจ่ายของครอบครัวให้ลูกรับรู้ร่วมกัน แม่เป็นแบบอย่างในการประหยัด และลูก ๆ ก็ช่วยประหยัด ลูกในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้เรียนรู้การจัดการเงินของตนเอง ทั้งหมดให้เงินลูกไปโรงเรียนเป็นรายสัปดาห์หรือรายเดือนตามอายุของลูก ให้เรียนรู้เรื่องการออมและการหารายได้ ลูกของแม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวน 6 ครอบครัวช่วยธุรกิจครอบครัว ลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวอีก 6 ครอบครัวทำงานหารายได้ระหว่างเรียน ในจำนวนนี้มี 2 ครอบครัวลูก ๆ หาทุนการศึกษาเพื่อช่วยเหลือแม่ลดค่าใช้จ่าย

นอกจากนี้ยังพบว่ามี 4 ครอบครัว ที่ซื้อประกันสุขภาพสำหรับตนเองและลูกกับบริษัทเอกชน ส่วนครอบครัวอื่น ๆ ใช้หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าตามสิทธิ เป็นที่น่าสนใจว่าเมื่อครอบครัวผ่านพ้นวิกฤติเรื่องเงินมาได้ ทุกครอบครัวมีการออมเงินเพื่อเตรียมพร้อมรับกับสถานการณ์ความจำเป็นกะทันหัน

การวางแผนด้านการใช้จ่ายของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว มีรายละเอียดตามการให้สัมภาษณ์ ดังต่อไปนี้

“คิดวางแผนเรื่องการใช้เงินอยู่ตลอดเวลาเพราะเราต้องรับผิดชอบทั้งหมด คิดวางแผนตั้งแต่เรื่องเราจะเอาเงินมาจากไหน มีความจำเป็นต้องใช้เงินสำหรับแม่ ลูก เท่าไหร่บ้าง ถ้าค่าใช้จ่ายมากเกินไปเราจะตัดส่วนไหนออกบ้าง คิดอยู่ตลอด เรียกว่าหมุนเงินอยู่ตลอด จนลูกเรียนจบได้ทำงานถึงได้รู้สึกโล่ง ค่าใช้จ่ายลดลงมาก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“ครอบครัวเราใช้จ่ายเงินประหยัดมาก ต้องประหยัดที่แม่ก่อน ไม่เคยซื้อของฟุ่มเฟือยให้ตัวเองเลย กับลูกก็จะบอกเขาว่าแต่ละเดือนเรามีเงินอยู่เท่าไร ถ้าให้ลูกเท่านี้ แม่ใช้เท่านี้จะพอแต่ละเดือนไหม เขาจะเข้าใจไม่ค่อยขอพิเศษ ช่วงเงินเดือนออกก็จะมีสักวันตอนที่เขาเด็ก ๆ พาเขาไปกินไก่เคเอฟซี เขาก็จะดีใจมาก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

“เพราะมีรายได้จำกัดตายตัว ดังนั้นจะวางแผนการใช้จ่ายในแต่ละเดือนไว้ล่วงหน้า เพราะทำบัญชีรายรับรายจ่ายตลอด ก็จะรู้ว่าในรอบปีจะใช้เงินช่วงไหนมาก ช่วงไหนน้อย ช่วงใช้เงินเยอะก็จะเป็นช่วงเปิดเทอม ดังนั้นก่อนหน้าเปิดเทอมต้องเตรียมค่าใช้จ่ายส่วนนี้ หลัก ๆ ก็คือต้องประหยัด บอกลูกว่าเรามีเงินอยู่เท่านี้ แต่ละวันเราต้องใช้ไม่กินเท่าไร เพื่อให้พอใช้ทั้งเดือนลูก ๆ ก็เข้าใจ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

“สอนให้ลูกจัดการรายจ่ายของตัวเองด้วย พอเขาเรียนมัธยมก็ให้เงินเขาเป็นรายสัปดาห์ เพื่อเขาอยากได้ของที่ต้องการเขาก็ต้องประหยัดเรื่องกิน ลูกไม่ขอซื้อของที่มียี่ห้อแพง เพราะแม่บอกแล้วว่าถ้าต้องการขอเงินเพิ่มต้องมีเหตุผลเยอะมาก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“การซื้อประกันสุขภาพจะช่วยให้เรามีหลักประกันว่า ถ้ามีใครป่วยหนักเราก็จะมีเงินจ่ายค่ายา ค่านอนโรงพยาบาล เมื่อก่อนซื้อประกันให้ลูกตลอด พอตอนหลังเขาเริ่มทำงานทำเป็นข้าราชการก็ใช้สิทธิข้าราชการ ปีก็มาซื้อประกันแบบออมเงิน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“ถ้ามีการวางแผนเรื่องเงินมันก็จะได้ครบทุกเรื่องเลย ทั้งเรื่องการเรียนลูก เรื่องสุขภาพ การใช้จ่ายในบ้าน เรื่องค้าขาย เพราะทุกอย่างต้องใช้เงิน ถ้าเราจัดการเรื่องเงินได้ ไม่ใช่จ่ายเงินฟุ่มเฟือย เราก็มีโอกาสที่จะมีเงินเหลือเก็บ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

3.2 การจัดการหนี้สิน

การดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเกือบทุกครอบครัวต้องประสบกับภาระหนี้สินในช่วงหนึ่งขงชีวิต จากผู้ให้ข้อมูลที่เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว 13 ครอบครัว พบว่า 2 ครอบครัวประสบภาวะหนี้สินอันเกิดจากสามีก่อนนี้ไว้ก่อนเสียชีวิตหรือก่อนทอดทิ้งไป ทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องจัดการหนี้สินนั้น นอกจากนี้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวอีก 10 ครอบครัวได้มีการก่อหนี้ขึ้นใหม่เนื่องจากมีปัญหาด้านการเงิน สาเหตุของการกู้ยืมได้แก่ การกู้ยืมเพื่อการลงทุนทำธุรกิจ เพื่อการศึกษาของลูก เพื่อซื้อบ้าน เพื่อนำมาใช้จ่ายในครอบครัว

แหล่งกู้ยืมของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีทั้งจากญาติพี่น้อง กลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน สหกรณ์ออมทรัพย์ ธนาคารพาณิชย์ และนายทุน จำนวนเงินนั้นพบว่ามี การกู้ยืมหลักพันจนถึงหลักล้าน วิธีการกู้ยืมและขั้นตอนต่าง ๆ พบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวเดินเข้าไปคุยกับกลุ่ม กับธนาคารแจ้งความต้องการ ซึ่งได้รับความช่วยเหลือทางการเงินจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่ไปติดต่อได้เป็นอย่างดี แม่เลี้ยงเดี่ยวที่กู้เงินมีความชัดเจนมีการวางแผนรัดกุมเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากเงินกู้ และมีแผนจะจ่ายเงินคืน ซึ่งแม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนได้รับคำแนะนำที่ดีจากเจ้าหน้าที่สินเชื่อเสมอ

การจัดการหนี้สินของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้นพบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนเรียนรู้การจัดการหนี้สินด้วยประสบการณ์ของตนเองและจากคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกรายมีวินัยในการชำระหนี้สิน และได้ทำความเข้าใจเรื่องดอกเบี้ย ทุกคนเห็นว่าหากมีหนี้สินแล้วต้องชำระคืนให้มากที่สุดและเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ บางรายบอกว่าต้องจ่ายหนี้ไปครึ่งหนึ่งของรายได้ บางรายนำเงินรายได้รายวันไปจ่ายหนี้ที่ธนาคารได้ทุกวัน ส่วนใหญ่เห็นว่าในแต่ละเดือนต้องจ่ายมากกว่ายอดหนี้ที่เจ้าหน้าที่แจ้ง เพื่อให้ดอกเบี้ยเงินกู้ลดลงให้มากที่สุดและปลดหนี้ได้เร็ว

การจัดการหนี้สินของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้นมีรายละเอียดตามคำให้สัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

“มีหนี้เยอะก็ต้องตัดใจขายที่มรดก ต้องแก้ปัญหาตอนนี้ไปก่อน ในใจก็คิดว่าไม่ขายก็หาใหม่ได้ ถ้าเราปล่อยให้ดอกเบี้ยสูงขึ้นเรื่อย ๆ มันจะแก้ปัญหายาก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

“ทำค้าขาย ธนาคารช่วยได้เยอะ ก็เดินเข้าไปคุยกับผู้จัดการได้เลย เขาก็บอกเงื่อนไขให้เราส่งเอกสารต่าง ๆ ให้เขาดู ถ้าเขาไม่อนุมัติก็เขาก็จะบอกว่าจะต้องทำอะไรบ้างเพื่อให้ผ่านเราก็ไปทำแผนกับทำบัญชีมาให้ใหม่ ก็เรียนรู้จากธนาคารได้เลย แต่ก่อนหน้านั้นไม่เคยกล้าเดินไปธนาคารเลย พอมีความจำเป็นต้องกู้เงินก็ต้องลองดู เดินเข้าไปหาเขาเลย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

“ถ้าเป็นหนี้ต้องมีวินัยในการจ่ายหนี้ ปกติได้เงินมาปั๊บเอาไปให้ธนาคารทุกวัน เพราะเป็นแบบลดต้นลดดอก เข้าออกธนาคารเกือบทุกวัน พอหนี้หมดธนาคารเขาก็ยื่นข้อเสนอให้กู้อีกบ้างก็ได้กู้ทำร้านอีกนิดหน่อย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“พอดีเราเป็นกรรมการทำงานในกลุ่มออมทรัพย์ ก็จะรู้ว่าการกู้ยืมกลุ่มนี้ดีกว่า กู้ยืมเพราะดอกเบี้ยต่ำกว่ามาก ในขณะที่เรายื่นกู้เราก็มีหุ้นด้วย ถ้าช่วงไหนมีค่าใช้จ่ายเยอะอย่างช่วงเปิดเทอมก็เคยกู้มาใช้จ่าย แต่ส่วนใหญ่ถ้าหาเงินมาปิดได้ก็จะจ่ายหมดก่อนกำหนด ถ้าเดือนไหนเมื่อไหร่ก็ยื่นกู้ได้ตลอด เราจะเน้นกู้ก้อนใหม่ไม่ใช่กู้เพิ่ม มันก็จะช่วยให้เรามีวินัยในการใช้จ่ายเงิน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

3.3 การออมของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

การออมเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความมั่นคงทางการเงิน โดยเฉพาะแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ปัจจุบันมีอายุเกิน 50 ปี มีการออมทุกคน บางคนออมในรูปของเงินสด บางคนออมในรูปของการซื้อสังหาริมทรัพย์เพื่อเก็บไว้เป็นมรดกสำหรับลูกหลานของตน แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกคนสอนให้ลูกรู้จักประหยัดค่าใช้จ่ายและเก็บออม แม้เพียงเล็กน้อยก็ต้องออม ในช่วงแรกของการออมส่วนใหญ่จะมีจุดมุ่งหมายเพื่อเก็บไว้ใช้ในยามฉุกเฉิน เมื่อการออมเพิ่มขึ้นจึงสามารถนำไปซื้อหาทรัพย์สินที่ตนเองต้องการและสร้างความมั่นคงแก่ครอบครัว แม่เลี้ยงเดี่ยวบางคนเก็บเงินออมไว้หลายก้อนและแยกประเภทบัญชีใช้จ่าย ในขณะที่แม่เลี้ยงเดี่ยวบางรายไม่ได้มีการจัดการเงินอย่างเป็นระบบ เพียงแต่ประเมินตามความเป็นจริงว่าหากขายสินค้าได้เงินมากกว่าที่ลงทุนก็ถือว่าได้กำไร เมื่อไม่มีหนี้สินต้องจ่ายแล้วก็เอาส่วนที่เป็นกำไรนั้นไปออม รายละเอียดดังกล่าวทำให้สัมภาษณ์จากแม่เลี้ยงเดี่ยว ดังนี้

“ตอนนี้มีออมเงินสดฝากไว้ในธนาคาร ซื้อฉลากออมทรัพย์เก็บไว้บ้าง ลูกหลานให้มาก็ฝากธนาคารตลอดไม่ค่อยได้ใช้ ถ้ามีความจำเป็นด่วน ๆ ก็ถอนเงินสดออกมาใช้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“การออมของแม่คือซื้อที่ดินเก็บไว้ให้ลูก ตอนนี้มีนา 2 แปลง มีบ้านสวน 1 หลัง บ้านในเมืองอีก 1 หลัง คิดว่าเพียงพอเป็นมรดกสำหรับลูก 2 คน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“การซื้อประกันชีวิตก็เป็นการออมแบบหนึ่ง แต่ถ้าเราเป็นอะไรไปลูกเราก็จะได้เงินประกันด้วย แต่เราก็ทำประกันแบบออมไว้ด้วย ก็วางแผนไว้หลาย ๆ ทาง” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“ต้องแยกบัญชีใช้จ่ายไว้หลายบัญชี เก็บเงินไว้หลาย ๆ ที่ เงินสำรองฉุกเฉินเก็บไว้บัญชีหนึ่ง เงินเก็บแบบไม่ถอนก็เอาไว้อีกบัญชีหนึ่ง เงินที่ลูกหลานเอามาให้ก็เก็บไว้ที่บ้าน ก็เอาออกมาใช้บ้าง ซื้อทองเส้นเล็ก ๆ สะสมเก็บไว้ใช้เป็นของขวัญลูกหลานได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

“เมื่อก่อนเก็บเงินมาเรื่อย ๆ พอมีเงินก้อนก็ขยายกิจการ ถ้าซื้อที่ดินส่วนใหญ่ก็จะเป็นคนรู้จักอยากขาย ก็เหมือนเราจะโชคดีได้ที่ดินทำเลดีราคาไม่สูงมาก ถ้ามีเงินก็จะเก็บเรื่อย ๆ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

4. การจัดการทางสังคมและภาพลักษณ์ของแม่เลี้ยงเดี่ยว

ตลอดระยะเวลาของการเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้น สมาชิกในครอบครัวอาจต้องเผชิญกับท่าทีและคำถามของบุคคลอื่น ๆ มากบ้างน้อยบ้าง ทั้งด้านที่เป็นมิตรแสดงความเห็นใจ และด้านที่เป็นลบคืออาจมีความสงสัย นิินทา เฉยเมย แยกต่างกันไป ทั้งนี้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงต้องมีการจัดการเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของตนเองเพื่อยืนยันสถานภาพความเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวให้สังคมได้มีการรับรู้ที่ถูกต้อง สำหรับการรับรู้ของสังคมและท่าทีที่บุคคลอื่นแสดงออกต่อครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้น พบว่า ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวก่อกลุ่มสามมีเสียชีวิตจำนวน 4 ครอบครัว ทั้งหมดได้รับความเห็นอกเห็นใจที่ต้องสูญเสียหัวหน้าครอบครัวไปอย่างกะทันหัน โดยเฉพาะในช่วงแรก ๆ ของการเสียชีวิต มีการแสดงน้ำใจด้วยคำพูดให้กำลังใจ การช่วยเหลือเล็ก ๆ น้อย ๆ เมื่อสถานการณ์พ้นระยะวิกฤติแล้วแม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถปรับตัวทำงาน เลี้ยงลูกและดำเนินชีวิตในครอบครัวได้อย่างราบรื่นจึงได้รับความชื่นชมจากสังคมภายนอก แม่เลี้ยงเดี่ยวก่อนหน้านี้ทุ่มเทความสนใจทั้งหมดให้กับลูก ๆ และการทำงานหนัก ในด้านการปฏิสัมพันธ์กับสังคมนั้นแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่จึงมีลักษณะเก็บตัวเล็กน้อยช่วงที่ครอบครัวยังไม่เข้มแข็งมาก ต่อเมื่อระยะเวลาผ่านไปเมื่อลูกเติบโตมีการงานและครอบครัวมีฐานะที่มั่นคงแล้ว ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงเพิ่มการออกสังคม และช่วยเหลือสังคมเท่าที่จะทำได้ จนได้รับการยอมรับเคารพนับถือว่าเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตแก่คนอื่น

ส่วนครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มที่สามมีแนวโน้มไปสู่การแยกทางหรือหย่าร้างนั้น ในช่วงวิกฤติของชีวิต แม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่มีความรู้สึกวิตกกังวลกับสายตาของสังคม เพื่อนและญาติพี่น้อง ซึ่งส่วนใหญ่มักจะมีคำถามที่รบกวนจิตใจแม่เลี้ยงเดี่ยว ความไม่เข้าใจจากสังคมรอบข้าง บางรายสูญเสียความมั่นใจ และรู้สึกว่าตนเองด้อยค่า ไม่สมบูรณ์แบบ บางรายถึงขั้นอับอายเพื่อนฝูง และถอยห่างออกจากสังคม หรือเปลี่ยนที่อยู่อาศัยไปเข้าสังคมและสิ่งแวดล้อมใหม่ นอกจากนี้ การดำเนินชีวิตส่วนใหญ่ที่ทุ่มเทให้กับการเลี้ยงลูกและการทำงานหนักทำให้ลืมความทุกข์จากการแยกทางกับสามี และเมื่อระยะเวลาผ่านไปแม่เลี้ยงเดี่ยวจะมองปัญหาของตนเองว่าเป็นเรื่องปกติที่อาจเกิดขึ้นได้กับทุกคน และกล่าวที่จะพูดคุยเรื่องในครอบครัวอย่างเปิดเผยตรงไปตรงมากับลูก และคนนอกครอบครัว ทำให้ส่งผลดีต่อความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกและสร้างภาพลักษณ์ของแม่ที่ดีให้เกิดขึ้นกับลูก

อย่างไรก็ตามการที่แม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่จะปรับตัวและสร้างภาพลักษณ์ใหม่ของตน โดยเริ่มจากการทำใจยอมรับความจริง กล่าวที่จะเปิดเผยหรือเล่าปัญหาให้เพื่อนสนิทหรือคนในครอบครัวได้รับรู้ การได้ระบายความทุกข์ออกไปหรือการหาที่พึ่งทางใจทำให้สบายใจมากขึ้น ส่วนใหญ่มีลูกเป็นกำลังใจที่ดีที่สุดของครอบครัว การได้กอดลูก มองหน้าลูก เล่นกับลูก ทำให้มีแรงกายแรงใจในการดำเนินชีวิตแต่ละวัน แม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่จะปรับเปลี่ยนมุมมองความคิดต่อตนเองไปในเชิงบวก สร้างภาพลักษณ์หรือพัฒนาตนเองในเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย การลองทำอะไรใหม่ ๆ การหาความรู้ใหม่ ๆ การศึกษาต่อ การเข้าสังคมใหม่ ๆ การมีอิสระในการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน การช่วยเหลือสังคมและช่วยเหลือคนอื่น ๆ สิ่งเหล่านี้ทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวเกิดความมั่นใจในตนเอง มีความกล้าที่จะเผชิญหน้ากับคำถามของคนอื่นที่ทำให้ไม่สบายใจ ได้รับการยอมรับตลอดจนกลายเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับคนทั่วไป

สถานการณ์ด้านผลกระทบทางสังคมต่อแม่เลี้ยงเดี่ยว และการจัดการทางสังคมและภาพลักษณ์ของแม่เลี้ยงเดี่ยว มีรายละเอียดตามคำกล่าว ดังนี้

“มีคนมาช่วยงานศพเยอะมาก แต่ตอนนั้นเราเหมือนไม่มีสติ ไม่รู้ใครเป็นใคร ป้าไม่ออกไปไหนเลยเกือบเป็นปี ก็จะมีผู้ใหญ่ มีญาติ ๆ วนเวียนมาหาที่บ้าน เพราะเขารู้ว่าเรายังทำใจไม่ได้ ช่วงหลังก็เริ่มไปวัดกับเพื่อนไปทำบุญไปเจอคนอื่นมากขึ้น” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“ช่วงที่เล็กกันแรก ๆ รู้สึกสับสน เสียใจ รู้สึกอายเพื่อนที่ทำงาน เสียใจที่อดีตสามีที่ทำให้ความฝันของเราสลาย มีความรู้สึกเหมือนชีวิตมันไม่มีทางออก เหมือนคนตาบอด มองไปทางไหนก็มีคนสนิทไม่มีทางออก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“ช่วงแรกที่กลับบ้านบ้าน ก็มีคนถามว่าจะกลับมาอยู่เลยไหม แล้วสามีไปไหน ไม่มาอยู่ด้วยกัน กับบางคนก็ไม่ตอบเขานะ หลัง ๆ ก็ตอบเขาไปว่ากลับมาอยู่กับลูก เขาก็พอรู้ก็เลิกถามไป” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2560)

“แรก ๆ คนก็ถามเยอะว่าไม่เห็นสามี เราก็ตอบแบบติดตลกว่าไม่ให้อยู่แล้ว เลิกกันแล้ว หลัง ๆ มา คนเขาก็เลิกถามกันไปเอง เห็นเราไปไหนมาไหนกับลูก 4 คน เขาก็จะมองแบบชื่นชมมากกว่า ถามไถ่แต่เรื่องเด็ก ๆ พุดคุยกับเด็ก ๆ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“ไม่สนใจใครตั้งหน้าตั้งตาทำงานของตัวเอง พอเราพอมีพอกินดูแลตัวเองได้ก็เหมือนจะมีคนอยากเข้ามา ผู้ชายสมัยนี้ก็ชอบผู้หญิงสำเร็จรูป เราก็บอกปฏิเสธไปเลย ไม่ขอคบหาแบบนั้น ฉันทนอยู่คนเดียวได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“พูดกับตัวเอง ตั้งมั่นเสมอว่าฉันจะไม่มีสามีใหม่ เพราะไม่อยากจะให้ใครมาพูดได้ว่าเลี้ยงลูกโตเพราะเขา ตัดสินใจเลิกกับสามีก็หมายถึงเราต้องการอยู่คนเดียว ต้องการดูแลลูกคนเดียว ดังนั้นจะไม่หาคนอื่นเข้ามาในชีวิตเด็ดขาด มีคนมาจีบเยอะเหมือนกันเพราะที่ทำงานตรงนี้ แต่ที่ชัดเจนกับทุกคนว่าเคยคิดไม่สนใจ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

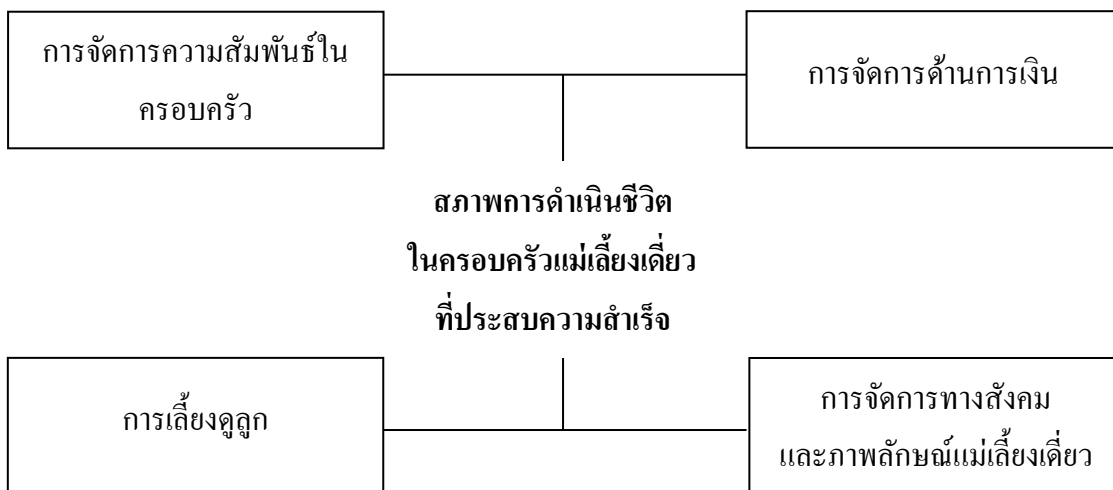
“ลืมตาอ้าปากได้พอหมดหนี้ คราวนี้ก็คิดช่วยเหลือสังคม ทำงานสังคมมากขึ้น คบหาเพื่อนเก่าไปเลี้ยงรุ่นบ้าง คนส่วนใหญ่ที่พบเจอเราก็จะชื่นชม โดยเฉพาะเพื่อน ๆ ที่รู้ว่าเคยเป็นหนี้ เขาก็จะเข้ามาพุดคุยถามไถ่ชื่นชมว่าทำได้อย่างไรถึงฟื้นตัวเองได้ขนาดนี้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

“สังคมให้เกียรติเรามากกว่าเดิม เขายกย่องเพราะเราปฏิบัติตัวดีตลอด ตั้งใจทำมาหากินไม่เหลาะแหละ บางทีมีคนมาทาบถามเราก็บอกเขาไปว่า ฉันไม่สามารถมีความรักเหลือให้ใครหรอก แคะให้ลูกยังไม่เต็มเลย เพราะทุกวันนี้ฉันต้องเป็นทั้งพ่อแม่และเพื่อนให้ลูก ฉันไม่มีจิตใจที่จะไปคิดเรื่องอื่นหรอก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“พอลูกหลานมีหน้ามีตาในสังคม เขาก็ยกย่องแม่ให้เป็นแม่ดีเด่น รางวัลที่ได้ก็เป็นกำลังใจ ภูมิใจที่เกิดมาจากที่ไม่มีอะไร ผู้ชีวิตมาโดยตลอดตั้งแต่เด็กแต่ก็เลี้ยงลูกทุกคนได้ดีประสบความสำเร็จ คือความสุขที่สุด” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

จากผลการศึกษาอาจสรุปได้ว่า สภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงและแตกต่างกับครอบครัวประเภทอื่น ๆ ในส่วนการเลี้ยงลูกและการจัดการด้านการเงินเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นกับครอบครัวทุกประเภท แต่กิจกรรมที่อาจแตกต่างจากครอบครัวทั่วไปอยู่บ้างได้แก่ การจัดการความสัมพันธ์ในครอบครัวใหม่ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก และความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูก และครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวยังต้องมีการจัดการทางสังคมและ

ภาพลักษณ์ของแม่เลี้ยงเดี่ยวอีกด้วย สภาพการดำเนินชีวิตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ สามารถสรุปได้ตามภาพที่ 4

ภาพที่ 4 สภาพการดำเนินชีวิตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

จากภาพที่ 4 อธิบายได้ว่าตลอดระยะเวลาของการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ในแต่ละครอบครัวมีแบบแผนของกิจกรรมที่ส่งผลให้การดำเนินชีวิตประสบความสำเร็จ ในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ 1) การจัดการความสัมพันธ์ในครอบครัว 2) การเลี้ยงดูในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว 3) การจัดการด้านการเงิน และ 4) การจัดการทางสังคมและภาพลักษณ์ของแม่เลี้ยงเดี่ยว

รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

การศึกษาประสบการณ์และการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จครั้งนี้ พบว่า ผู้ให้ข้อมูลทั้ง 13 ราย เป็นผู้หญิงที่มีจิตวิญญาณของความเป็นแม่เป็นนักสู้ และในขณะเดียวกันก็มีปัจจัยเกื้อหนุนทางสังคมที่ช่วยเหลือให้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวประสบความสำเร็จได้ จากผลการศึกษาประสบการณ์ชีวิตของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด สามารถสังเคราะห์รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จได้ 2 รูปแบบ ได้แก่ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่เดียวดาย และครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนักสู้

1. ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่เดียวดาย

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลประสบการณ์ชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว พบว่า ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3 5 6 9 12 และ 13 มีรูปแบบการดำเนินชีวิตลักษณะเลี้ยงเดี่ยว

ไม่เดี๋ยวคาย เนื่องจากแม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มนี้มีคุณลักษณะที่แตกต่างกันในประเด็นความสามารถในการจัดการครอบครัวและมีความเข้มแข็งด้านจิตใจที่แตกต่างกัน แต่มีคุณลักษณะร่วมคือมีแหล่งทรัพยากรของครอบครัวที่ช่วยเกื้อหนุนให้การดำเนินชีวิตประสบความสำเร็จได้ ดังนี้

1.1 ความสามารถในการจัดการครอบครัว

ผลการศึกษาพบว่า ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่เดี๋ยวคายจำนวน 6 ครอบครัว มีความสามารถในการจัดการครอบครัวแตกต่างกัน โดยจำแนกความสามารถในการจัดการครอบครัวออกเป็น 2 กลุ่ม นั่นคือกลุ่มที่สามารถจัดการตนเองได้ กับกลุ่มที่ต้องพึ่งพาผู้อื่นในการจัดการ สำหรับกลุ่มแรกเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เห็นว่าตนเองมีความรู้ ความสามารถในการพึ่งพาตนเองและเลี้ยงดูครอบครัวได้แม้ไม่ต้องมีคนเข้ามาช่วยเหลือด้านการเงิน แม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มนี้มีจำนวน 3 ใน 6 ราย โดยที่ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3 เป็นนักพัฒนาองค์กรเอกชน มีรายได้ค่อนข้างคงที่เลี้ยงดูลูกเพียงคนเดียว ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12 ประกอบธุรกิจส่วนตัวมีกิจการค้าส่งรายใหญ่ที่สุดในอำเภอ และมีร้านสาขาอีก 2 ร้าน มีลูกที่โตแล้วช่วยดูแลกิจการให้ และบริหารจัดการเวลาในการดูแลลูกและการทำงานได้ดี ส่วนผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13 เป็นข้าราชการครูซึ่งมีความมั่นคงด้านการเงินและที่อยู่อาศัยซึ่งเลี้ยงดูลูกเพียงคนเดียว ดังนั้นทั้ง 3 รายจึงมีความสามารถในการจัดการในครอบครัวได้ดี

ในขณะที่แม่เลี้ยงเดี่ยวอีก 3 ราย ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5 แม้มีความขยัน อดทนทำงานได้หลายอย่างแต่มีลูกวัยเดียวกันถึง 3 คน ทำให้มีภาระใช้จ่ายในการเลี้ยงดูลูกมาก รายได้ไม่เพียงพอกับการบริหารจัดการค่าใช้จ่ายในครอบครัว ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6 เป็นแม่บ้านที่เคยมีครอบครัวอยู่ที่ประเทศลาวเมื่อแยกทางกับสามีต้องกลับมาอยู่ประเทศไทยโดยที่ยังไม่มีอาชีพเลี้ยงตัวและต้องพึ่งพาเงินของสามีในระยะแรก และพึ่งพาที่พักอาศัยจากครอบครัวเดิม ส่วนผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9 มีปัญหาเรื่องหนี้สินติดตัวมาจากกรุงเทพเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เลิกกับสามี เมื่อกลับมาอยู่บ้านที่ศรีสะเกษต้องหาช่องทางประกอบอาชีพใหม่ทั้งหมดและต้องพึ่งพาพ่อแม่ในระยะแรก ๆ

ความสามารถในการจัดการครอบครัวและการพึ่งพาตนเองของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความแตกต่างกันไป ดังคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

“ช่วงที่เลิกกับสามี คิดว่าดูแลตัวเองได้นะ อยู่คนเดียวได้เพราะลูกยังเล็กไม่มีค่าใช้จ่ายมากนัก แต่ปัญหาก็คือใครจะดูแลลูกให้ ก็ต้องหาคนเลี้ยงลูก คิดจะเอาไปฝาก แต่ก็ไม่มั่นใจในความปลอดภัยเพราะเราเลี้ยงลูกเองมาตลอด ก็เลยเอากลับมาให้ตายช่วยดูดีกว่า” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“ทำงานหนักมาก แต่ค่าใช้จ่ายก็มากด้วย เพราะเรามีลูกเรียนพร้อมกัน 3 คน เราหารายได้เพียงคนเดียว ก็ต้องใช้จ่ายอย่างประหยัดที่สุด และก็โชคดีที่อดีตสามียังจ่ายค่าเลี้ยงดูทุกเดือน พอได้ช่วยแบ่งเบา” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“กลับมาบ้านช่วงแรกยังไม่ได้ทำงาน ต้องมาเริ่มต้นใหม่หมด แต่อยู่ที่ลาวก็มองไม่เห็นเป้าหมายในชีวิต ตอนกลับมาพอมีเงินก้อนติดตัวมาบ้าง ตกลงกับอดีตสามีว่าเขาจะช่วยเหลืออยู่จนกว่าพี่จะมีงานทำ ค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ของลูกเขาจะรับผิดชอบ เรียกว่ากลับมาบ้านเริ่มนับหนึ่งใหม่ ไม่รู้ว่าจะทำอะไรได้บ้าง แต่อย่างน้อยบ้านเราก็มีพ่อแม่กับพี่สาวคอยสนับสนุนอยู่” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

“ปัญหาเรื่องเงินไม่มีนะ พอเลิกกันแล้วการเงินเราดีขึ้น เพราะก่อนหน้านี้ตอนยังไม่เลิกเราต้องรับผิดชอบจ่ายหนี้ก้อนหนึ่งให้เขา ทีนี้เราไม่ต้องจ่ายหนี้แทนเขาแล้ว เรื่องลูกก็ไม่ได้มีปัญหาอะไรเพราะเขาโตแล้วไปโรงเรียนเองได้ เลยรู้สึกว่าไม่มีสามีชีวิตดีขึ้นมาก” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

1.2 ความเข้มแข็งทางจิตใจ

ความเข้มแข็งทางจิตใจของแม่เลี้ยงเดี่ยวแต่ละคนมีความแตกต่างกัน บางคนมีความเข้มแข็งเป็นนิสัยส่วนตัวแต่บางคนก็อ่อนแอ บางคนเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ผิดหวังทำให้จิตใจเข้มแข็งขึ้น ผลการศึกษาพบว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่เคียดชังจำนวน 4 ใน 6 ราย มีความเข้มแข็งทางด้านจิตใจหรือสามารถสร้างความเข้มแข็งด้านจิตใจขึ้นมาได้เอง นั่นคือผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3 มีแนวความคิดการดำเนินชีวิตยึดคำสอนของศาสนาคริสต์ ไม่กังวลกับอนาคตที่ยังมาไม่ถึง เป็นคนอ่านหนังสือมาก และชอบช่วยเหลือผู้อื่น มีเพื่อนและเครือข่ายสังคมมาก ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5 มีอุปนิสัยเป็นคนจิตใจเด็ดเดี่ยวอยู่ก่อนแล้วเนื่องจากซึมซับความเด็ดเดี่ยวมาจากพ่อที่เป็นทหาร ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6 ใช้หลักการทางศาสนาพุทธเป็นที่พึ่งทางใจ แม้ในช่วงแรกจะแสดงอาการอ่อนแอและสับสน แต่สามารถฟื้นจิตใจให้เข้มแข็งขึ้นได้จากการปรับแนวคิดสร้างเป้าหมายในชีวิตใหม่คือการดูแลลูกที่เป็นออทิสติกและใช้การทำงานเพื่อสังคมเยียวยาจิตใจให้เข้มแข็ง ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9 เป็นคนเจียม ๆ ก่อนข้างเก็บอารมณ์ได้ดี สร้างความเข้มแข็งให้ตนเองด้วยการตั้งเป้าหมายทำงานเพื่อให้ตนเองหมดหนี้

ส่วนผู้ให้ข้อมูลอีก 2 รายอยู่ในกลุ่มแม่เลี้ยงเดี่ยวจิตใจอ่อนแอ ได้แก่ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12 และ 13 โดยที่ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12 เป็นคนจิตใจดี อ่อนโยน ขยันทำมาหากิน แต่ยอมให้สามีทำร้ายจิตใจครั้งแล้วครั้งเล่าจนร่วม 6 ปี จึงสามารถหย่าขาดและกลับมาเข้มแข็งได้ ส่วนผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13 ถูกอดีตสามีกระทำรุนแรงจึงประสบกับปัญหาด้านร่างกายจิตใจมากกว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวคนอื่น ๆ

ความเข้มแข็งทางจิตใจที่แตกต่างกันมีส่วนสำคัญที่ทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวตกอยู่ในภาวะวิกฤติยาวนานต่างกัน คนที่มีจิตใจเข้มแข็งทำใจได้เร็วจะสามารถปรับตัวและเป็นคนที่ดูแลและรับผิดชอบต่อสมาชิกในครอบครัวได้เร็วกว่า ส่วนคนที่มีจิตใจอ่อนแอจำเป็นต้องพึ่งพามิตรเพื่อนเพื่อช่วยเหลือให้คำปรึกษาจึงจะสามารถผ่านพ้นวิกฤติในชีวิตได้

ความเข้มแข็งด้านจิตใจของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่แตกต่างกัน แสดงให้เห็นจากคำสัมภาษณ์ต่อไปนี

“คิดว่าที่ทำได้เร็ว เพราะกลับมาอยู่บ้าน เจอสภาพแวดล้อมแบบครอบครัวใหญ่ อยู่ร่วมกันหลายคนก็มีเรื่องคนนั้นคนนี่ให้สนใจ ช่วงกลับมาตอนแรกก็ยุ่งวุ่นวายกับการสร้างบ้าน ด้วย ก็เลยไม่มีเวลาไปคิดกังวลคิดมาก เรื่องการกินการอยู่ ศาสนาคริสต์สอนไม่ให้กังวลว่าเราว่าจะกินอะไร เราจะมีเงินมากน้อยเพียงใด ปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ เป็นลูกคริสเตียนอดตาย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“คิดว่าตัวเองเข้มแข็งพอ หลายคนก็พูดให้ได้ยินเหมือนกันว่าเราเป็นคนใจเด็ดมาก สามปีทำผิดครั้งเดียวยังไม่ให้อภัย ก็ไม่อยากจะแวงแวงกันเราก็ต้องตัดใจ พอเราบอกเลิก เราตัดเขาแล้วก็พยายามทำงานให้มากขึ้นจะได้ไม่ต้องมีเวลาว่างให้คิดฟุ้งซ่าน นาน ๆ ไปก็ลืมเอง” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“ที่จะมาัวเสียใจอยู่ไม่ได้ เพราะเราต้องรักษาลูก เรื่องลูกนี้เป็นปัญหาหลักเลย ในแต่ละวันเราต้องวางแผนและจัดการเพื่อลูกเยอะมาก ถึงจะเสียใจเรื่องพ่อเขาก็ต้องทำใจ เพราะเราเลือกที่จะอยู่กับลูก เลือกที่จะเลี้ยงเขาถ้าฟัง อาศัยเข้าวัดทำบุญนั่งภาวนาบ้าง เวลาที่ช่วยให้ความรู้สึกดีขึ้นเรื่อย ๆ พ่อได้ไปทำงานกับกลุ่มต่าง ๆ เราได้ไปช่วยคนอื่นก็เป็นความสุขอีกแบบหนึ่งของชีวิต การทำงานจิตอาสาช่วยเยียวยาความรู้สึกเราได้มาก ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

“ไม่ว่าจะเสียใจแค่ไหน จะนอนไม่หลับหรืออะไร พอตีสี่ครึ่งก็ต้องมาเปิดร้าน และปิดร้านหนึ่งทุ่มทุกวัน คนส่วนใหญ่ชอบพูดถึงพี่ว่า ให้เหมือนประจักษ์นั่น ผัวแหย่งเล่นสาวมาก แหย่งไม่เดือดร้อน ที่จริงในใจเราเจ็บปวดมาก แต่เราแสดงออกต่อหน้าคนอื่นไม่ได้ บางครั้งมันดำใจเสียใจ เรามีภาวะผู้นำจะไปคร่ำครวญอาละวาดต่อหน้าคนเราก็ทำไม่ได้ พ่อแม่พี่ก็รู้ว่าพี่คิดมาก ก็พยายามอยู่ใกล้ซิด ลูกๆ นี้เป็นเดือดเป็นร้อนแทนแม่” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12, สัมภาษณ์, 13 ธันวาคม 2560)

“เมื่อก่อนไม่กล้าบอกใครว่าเราโดนอะไรมาบ้าง เอาจริง ๆ พ่อกับแม่เรายังเข้าข้างเขาเลย เพราะเขาเป็นคนพูดเก่ง หว่านล้อมเก่ง ที่ต้องยอมทนก็เพราะว่าเป็นห่วงความรู้สึกลูก ตอนเด็ก ๆ ลูกก็รักปะป๊าเขา พอพ่อกลับมาบ้านทุกครั้งลูกจะดีใจมาก ภาพภายนอกต่อหน้าคนอื่นบางคนก็คิดว่าครอบครัวเราอบอุ่นมีความสุข เราถึงไม่กล้าบอกใคร” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

1.3 แหล่งทรัพยากรของครอบครัว

คุณลักษณะสำคัญของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่เด็วตายทั้ง 6 ครอบครัว นั่นคือ ทุกครอบครัวมีแหล่งทรัพยากรที่ช่วยเกื้อหนุนให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างราบรื่น ซึ่งแหล่งเกื้อหนุนของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดิม พ่อแม่ของแม่เลี้ยงเดี่ยว ลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว อดีตสามี และเพื่อน สิ่งที่ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวได้รับจากบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้มีทั้งการให้ที่พักอาศัย การเงิน การเลี้ยงดู รวมถึงการบำบัดจิตใจ ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3 เป็นผู้ที่มิงานทำและรายได้เพียงพอสำหรับใช้จ่ายไม่ฝืดเคือง โดยพื้นฐานเป็นผู้ที่มีความเข้มแข็งทางจิตใจ หลังแต่งงานได้พักอาศัยกับครอบครัวของสามีที่จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อแยกทางกับสามีจำต้องย้ายกลับมาทำงานที่ภูมิลำเนาเดิมและนำลูกมาเลี้ยงเอง ครอบครัวของแม่เลี้ยงเดี่ยวรายนี้ได้รับความช่วยเหลือเรื่องที่อยู่อาศัยจากครอบครัวเดิมของเธอ โดยพ่อแม่ของเธอได้ยกที่ดินพร้อมปลูกบ้านหลังใหม่ให้อยู่อาศัยในบริเวณเดียวกันกับพี่น้องคนอื่น การอยู่ในครอบครัวขยายทำให้ได้รับความช่วยเหลือเกี่ยวกับการดูแลลูก หากแม่เลี้ยงเดี่ยวติดภารกิจก็ยังมีญาติผู้ใหญ่ไปรับส่งลูกที่โรงเรียนและคอยดูแลใกล้ชิดเมื่อแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องไปทำงานต่างจังหวัด

ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5 เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีความขยันขันแข็งทำงานหลายอย่าง มีจิตใจที่เด็ดเดี่ยวและมีความอดทนสูง แต่เนื่องจากต้องเลี้ยงดู 3 คน และแม่อีก 1 คน ทำให้มีค่าใช้จ่ายในครอบครัวมาก แม่เลี้ยงเดี่ยวรายนี้ได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจากอดีตสามีเดือนละ 3,000 บาท ซึ่งก็ช่วยให้สามารถวางแผนการใช้จ่ายและเก็บออมจนมีร้านค้าแฟรนไชส์ของตนเองได้ นอกจากนี้การอาศัยอยู่กับแม่ของตน ยังได้พึ่งพาให้ช่วยเหลือดูแลหลาน ๆ เวลาที่แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องทำงานช่วงกลางคืน การได้รับสนับสนุนทั้งการเงินและการดูแลลูกดังกล่าวช่วยให้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวประสบความสำเร็จได้

ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 6 เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีความเข้มแข็งทางจิตใจแต่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ เนื่องจากเมื่อครั้งที่อยู่กับสามีที่ประเทศลาว แม่เลี้ยงเดี่ยวรายนี้ไม่ได้ทำงาน เมื่อแยกทางกับสามีแล้วกลับมาประเทศไทยจึงต้องมาอยู่กับครอบครัวเดิม พ่อแม่ได้ชวนให้มาอยู่อาศัยร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่และยกบ้านให้เป็นมรดก ทำให้หมดปัญหาเรื่องที่พักอาศัย เมื่อคราวที่แม่เลี้ยงเดี่ยวอยากทำธุรกิจพ่อแม่ก็สนับสนุนเงินลงทุน และยังได้ช่วยเหลือด้านการเงิน อยู่เสมอ และช่วยเหลือดูแลให้ในคราวที่จำเป็น ดังนั้น การประสบความสำเร็จของแม่เลี้ยงเดี่ยวรายนี้ ส่วนสำคัญจึงมาจากครอบครัวเดิม

ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9 เคยมีปัญหานี้สินพันตัว เป็นบุคคลที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ แต่ได้ปรับเปลี่ยนมุมมองของชีวิตเสียใหม่ ด้วยการตั้งมั่นในการทำงาน

เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของตนเอง ซึ่งแต่เดิมแม่เลี้ยงเดี่ยวรายนี้มีปัญหาหนี้สิน ครอบครัวเดิมจึงให้อาศัยอยู่ร่วมด้วย ช่วยเหลือจ่ายหนี้สินให้ส่วนหนึ่ง ช่วยเหลือให้ได้ทำงานค้าขายในโรงเรียน อีกทั้งยังช่วยดูแลลูก ในปัจจุบันครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวรายนี้มีกิจการร้านอาหารเป็นของตนเอง ไม่มีหนี้สินและยังมีเงินออมในธนาคารอีกด้วย

ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 12 แม้จะไม่ได้ประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจแต่ก็ได้รับความช่วยเหลือจากพ่อแม่ให้ขยายกิจการและลงทุนเปิดร้านขายส่งเพิ่มเติม เนื่องจากแม่เลี้ยงเดี่ยวรายนี้เป็นลูกที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่และเลี้ยงดูพ่อแม่ การขยายกิจการและการเลี้ยงลูกจึงได้รับคำแนะนำจากพ่อแม่เป็นหลัก ปัญหาสำคัญของแม่เลี้ยงเดี่ยวรายนี้คือปัญหาด้านจิตใจ เนื่องจากถูกทำร้ายจิตใจจากสามีที่เป็นคนเจ้าชู้มาก มีภรรยาอื่นหลายคนเป็นระยะเวลา 5-6 ปี และออกจากบ้านไปอยู่กินและเลี้ยงดูผู้หญิงอื่น เมื่อคราวที่แม่เลี้ยงเดี่ยวมีปัญหากับสามีจนถึงขั้นคิดทำร้ายตนเอง พ่อและแม่ช่วยให้ข้อคิดเตือนสติให้มีกำลังใจในการต่อสู้และดูแลลูก ๆ จนเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จในปัจจุบัน

ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13 เป็นข้าราชการครูที่มีฐานะมั่นคง และได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจากครอบครัวเดิม ทั้งพ่อแม่และป้า ส่วนใหญ่ช่วยเหลือค่าใช้จ่ายพิเศษของลูก ไม่ว่าจะเป็นค่าเสื้อผ้า ค่าอุปกรณ์การเรียน ค่าเรียนพิเศษต่าง ๆ ในกรณีที่แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องไปประชุมหรืออบรมที่ต่างจังหวัดจะสามารถนำลูกไปฝากไว้กับพี่สาวและพ่อแม่ของเธอได้ ส่วนปัญหาเกี่ยวกับสภาพจิตใจนั้น แม่เลี้ยงเดี่ยวมีเพื่อนสนิทที่คอยรับฟัง ให้คำแนะนำ ปรึกษา ปลอบใจและช่วยให้แม่เลี้ยงเดี่ยวกลับมามีความสุขได้

ประสบการณ์การได้รับสนับสนุนทรัพยากร ตามคำบอกเล่าของแม่เลี้ยงเดี่ยวมีดังต่อไปนี้

“ได้ย้ายกลับมาอยู่สุรินทร์ พ่อกับแม่ก็ยกที่ดินให้ปลูกบ้านอยู่กับพี่น้องคนอื่น แม่เขาจะแนะนำให้ใช้จ่ายเงินอย่างประหยัด การวางแผนบริหารจัดการเรื่องเงิน ขาดเหลืออะไรพี่น้องก็ช่วยเหลือกัน เงินทองหยิบยืมกันได้ ช่วยเหลือเรื่องข้าวปลาอาหารที่ซื้อหามาทานร่วมกันส่วนใหญ่ในมือเย็น ถ้าต้องไปทำงานค้างคืนต่างจังหวัด พี่สาวจะเป็นคนไปรับไปส่งที่โรงเรียน แม่ก็จัดแจงอาหารเย็นสำหรับหลาน ช่วยดูแลเรื่องการบ้าน และเล่านิทานให้หลานฟังก่อนนอน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3, สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2560)

“โชคดีที่มีแม่ช่วยดูแลหลาน ๆ เพราะเราต้องทำงานช่วงเย็น ทุกวันแม่จะพาหลานอาบน้ำ พาเข้านอนประมาณ 3 ทุ่ม เวลาหลานป่วยหรือช่วงปิดเทอมแม่จะช่วยดูแลหลานที่บ้าน ส่วนเรื่องการเงินก็ได้รับความช่วยเหลือจากอดีตสามีที่ส่งค่าเลี้ยงดูมาให้เดือนละ 3,000 บาท เงินส่วนนี้ช่วยให้เราวางแผนบริหารจัดการเงินได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, สัมภาษณ์, 2 ธันวาคม 2560)

“บ้านนี้เป็นบ้านพ่อแม่แม่กลับมาอยู่บ้านตัวเองก็ไม่ต้องไปไปเช่า แม่กับหลวงพ่อช่วยเราทุกอย่าง แม่เขารู้จักกับผู้ใหญ่ในโรงเรียนประจำจังหวัด ขอให้เราได้เข้าไปขายอาหารในนั้น หลวงพ่อก็ช่วยเหลือเงินก่อนให้ไปใช้หนี้ พ่อได้บรรเทาความทุกข์ความกังวลใจลงได้ และอีกครั้งหนึ่งที่เปิดร้านอาหารเป็นของตนเอง หลวงพ่อก็ช่วยเหลือเงินจำนวนหนึ่งเป็นทุนตั้งต้น” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 9, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2560)

“เงินเดือนเราเหลือแค่เดือนละ 5,000 ดังนั้นค่าใช้จ่ายพิเศษที่เพิ่มขึ้นมาของลูกสาว ตากับยายเขาจะเป็นคนช่วย อย่างค่าเรียนพิเศษนี้เขาก็ช่วยทุกเทอม เวลาเปิดเทอมตากับยายก็จะพาไปซื้อเสื้อผ้าใหม่ เอาเงินให้หลานเก็บ หลานก็เอาฝากธนาคารบัญชีของเขา เรื่องเงินเขาช่วยได้ เพราะเขาไม่ขัดสน แต่เรื่องที่เรามีปัญหาเกี่ยวกับสามีก็มีแต่เพื่อนที่ให้คำแนะนำได้ โชคดีที่มีเพื่อนสนิทที่จริงใจและพูดคุยกันได้ เพื่อนก็ให้กำลังใจ ให้คำแนะนำตลอดจนผ่านมาได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 13, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2560)

2. ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนักสู้

จากการศึกษาประสบการณ์ชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว พบว่า ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจำนวน 7 ใน 13 ครอบครัว ได้แก่ ครอบครัวผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1 2 4 7 8 10 และ 11 มีรูปแบบการดำเนินชีวิตในลักษณะครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนักสู้ เนื่องจากผลการศึกษาพบว่าครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มดังกล่าวได้เผชิญหน้าและต่อสู้กับปัญหาการดำเนินชีวิตมาโดยตลอด เป็นกลุ่มที่ประสบปัญหาหลายอย่าง แม้จะขาดแหล่งเกื้อหนุนทางสังคมที่เป็นครอบครัวเดิมหรือเครือญาติ แต่แม่เลี้ยงเดี่ยวกลับมีความเข้มแข็งทางจิตใจมาก และสามารถบริหารจัดการครอบครัวได้ดี ประสบการณ์การเผชิญปัญหาดังกล่าวได้หล่อหลอมให้สมาชิกในครอบครัวปรับตัวและช่วยเหลือกันจนเป็นครอบครัวที่ประสบความสำเร็จ รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนักสู้สามารถสังเคราะห์ได้จากประสบการณ์และความสามารถในการจัดการครอบครัว ความเข้มแข็งด้านจิตใจ ทรัพยากรและแหล่งเกื้อหนุนต่าง ๆ ดังนี้

2.1 ประสบการณ์และความสามารถในการจัดการครอบครัว

ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวประเภทนักสู้ เป็นครอบครัวที่มีประสบการณ์การเผชิญปัญหาและต่อสู้กับปัญหาอย่างหนัก ซึ่งปัญหาสำคัญของครอบครัวประเภทนี้คือปัญหาด้านเศรษฐกิจ ผลการศึกษาพบว่า ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มนี้ทุกครอบครัวประสบปัญหาด้านหนี้สิน โดยเป็นหนี้ที่สามีเป็นผู้ก่อขึ้นจำนวน 3 ครอบครัว ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1 7 และ 10 ซึ่งผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1 และ 10 หลังจากที่สามีเสียชีวิตพบว่าสามีได้กู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อทำธุรกิจจำนวนหลายล้านบาท ดังนั้นแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องดำเนินการจัดการปัญหานี้สินให้ได้โดยเร็วที่สุด ส่วนผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7 สามีได้นำโฉนดที่ดินที่พักอาศัยปัจจุบันไปจำนองกับบริษัทเอกชนและนำเงินไปใช้ส่วนตัว

นอกจากนี้ยังมีหนี้สินที่แม่เลี้ยงเดี่ยวได้ก่อขึ้นภายหลังอีก 4 ราย ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2 4 8 และ 12 ส่วนใหญ่เป็นการกู้ยืมในช่วงลูกกำลังโตต้องมีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการศึกษาลูก และค่าใช้จ่ายเพื่อรักษาสุขภาพคนในครอบครัว แต่ละครอบครัวได้มีประสบการณ์ในการเผชิญปัญหาและสามารถจัดการปัญหาต่าง ๆ ของครอบครัวได้ ดังนี้

ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1 มีปัญหาหนี้ที่เกิดจากการที่สามีกู้เงินธนาคารนำไปลงทุนในอสังหาริมทรัพย์ ประกอบกับลูกชายทำธุรกิจแล้วประสบปัญหา มีแนวโน้มที่ธนาคารจะยึดบ้านที่อยู่อาศัย ภายหลังจากที่สามีเสียชีวิตแม่เลี้ยงเดี่ยวรายนี้จึงคือการปรับเปลี่ยนตนเองจากการเป็นแม่บ้านมาสู่นักธุรกิจ มีการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับดอกเบี้ยเข้าไปคุยกับผู้จัดการธนาคารขอมให้ธนาคารยึดทรัพย์สินบางส่วนไปเพื่อลดภาระค่าใช้จ่ายและนำเงินมาลงทุนเพิ่มในธุรกิจที่มือนาคัด แม่เลี้ยงเดี่ยวรายนี้ขยายธุรกิจด้านการสื่อสาร ทำให้กิจการเจริญรุ่งเรืองและหมดหนี้สินไปได้

ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2 ประสบกับปัญหาด้านการเงิน ไม่มีบ้านพักอาศัยเป็นของตนเอง ต้องเช่าบ้านอยู่ และปัญหาสุขภาพของแม่ซึ่งเป็นผู้ป่วยติดเตียงต้องมีคนดูแลอย่างใกล้ชิด อีกทั้งยังต้องจัดการด้านการเรียนของลูกทั้งสองคน ภาระค่าใช้จ่ายทั้งหมดเป็นความรับผิดชอบของแม่เลี้ยงเดี่ยวเพียงคนเดียว วิธีการแก้ปัญหาของแม่เลี้ยงเดี่ยวรายนี้คือการเลือกงานที่ไม่มีเพดานเงินเดือนการพึ่งพาเงินกู้จากสถาบันการเงิน และบริหารจัดการเวลาเพื่อที่จะมีโอกาสได้ดูแลแม่และใกล้ชิดลูกทุกวัน

ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4 ประสบปัญหาด้านการเงินและสุขภาพ แม่มีอาชีพเป็นข้าราชการครู แต่เคยปล่อยเงินกู้ให้กับเพื่อนครู เมื่อไม่สามารถทวงหนี้ได้จึงเกิดปัญหาด้านการเงิน จนตัวเองเงินเดือนไม่พอใช้ ไม่มีแม่กระทั่งเงินค่ารถไปทำงาน การทวงหนี้ก่อให้เกิดความทุกข์ เครียดและมีปัญหาสุขภาพ แม่เลี้ยงเดี่ยวมีอาการบวกเบี้ยวและขาครึ่งตัวจึงต้องเข้าออกโรงพยาบาลอยู่หลายปี วิธีการต่อสู้กับปัญหานี้คือการทำใจ มีสติ ไม่โลภ อยู่อย่างพอเพียง ใช้จ่ายอย่างประหยัด อย่างไรก็ตามแม่เลี้ยงเดี่ยวรายนี้ได้รับความช่วยเหลือจากลูกสาว เมื่อลูกเห็นแม่ลำบากก็ตัดสินใจทำงานพิเศษหาเงินช่วยเหลือแม่ทำให้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถฝ่าฟันวิกฤติมาได้

ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7 แต่เดิมเป็นเกษตรกรแต่ได้รับความไว้วางใจจากคนในชุมชนให้ทำหน้าที่เป็นผู้นำในตำแหน่งต่าง ๆ แต่ปัญหาของครอบครัวนี้เกิดจากสามีเจ้าชู้และก่อหนี้ด้วยการเอาที่ดินไปจำนอง ทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวและลูกต้องชำระหนี้แทน วิธีการเผชิญปัญหาของแม่เลี้ยงเดี่ยวรายนี้คือการยอมรับปัญหาอย่างมีสติ เข้าไปการต่อรองกับเจ้าหนี้ หารายได้เพิ่มในหลาย ๆ ช่องทางการประหยัดคอตอม อย่างไรก็ตามเมื่อลูกสาวเรียนจบระดับ ปวส. จึงได้มาช่วยเหลือชำระหนี้ก้อนนี้ให้หมดลง

ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8 มีอาชีพเป็นแม่ค้าขายขนมไทย ภายหลังจากสามีเสียชีวิตอย่างกะทันหันทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวมีปัญหาด้านจิตใจ ไม่สามารถทำงานขายได้ จนเวลาผ่านไปร่วมปีจึงค่อยๆ กลับมาทำงานได้เหมือนเดิม แต่รายได้จากรถเข็นขนมไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในครอบครัว เนื่องจากลูก ๆ ทั้ง 3 คน กำลังอยู่ในวัยเรียน แม่เลี้ยงเดี่ยวจึงตัดสินใจกู้เงินจากธนาคารพาณิชย์ เพื่อเป็นค่าเล่าเรียนลูก และทำงานหนักทำขนมหลากหลายชนิดบรรทุกรถเข็นไปขายที่ตลาด โดยมีลูกสาวคนเล็กเป็นลูกมือช่วยทำช่วยขาย ลูกทุกคนรับรู้ปัญหาของแม่และช่วยกันประหยัด และหาทุนการศึกษาทุกทางเพื่อลดค่าใช้จ่ายของแม่ ความคิดสร้างสรรค์ทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวได้พัฒนาสูตรขนมจนเป็นที่ถูกใจลูกค้า การประหยัดและความมีวินัยในการชำระหนี้ธนาคารทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวสามารถปลดหนี้ได้จนมีกิจการร้านขายขนมและของที่ระลึกรายใหญ่ในอำเภอ

ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10 ภายหลังจากการเสียชีวิตของสามี ธนาคารเข้ามาแจ้งว่าสามีได้กู้เงินจากธนาคารเพื่อมาลงทุนทำธุรกิจจำนวน 5 ล้านบาท และมีดอกเบี้ยที่ต้องจ่ายเป็นจำนวนมาก ดังนั้นจึงขอให้ภรรยาเข้าไปปรับชำระหนี้แทนสามี วิธีการแก้ปัญหาของแม่เลี้ยงเดี่ยวรายนี้มีวิธีการทำงานคือ ทำงานหนักแบบสู้อย่างน้อยลง ทำธุรกิจที่เกี่ยวข้องทุกอย่างเพื่อหาเงินใช้หนี้ให้ได้มากที่สุด ขยายการผลิตและการลงทุนออกไป โดยมีลูก ๆ ช่วยกันทำงานอย่างขยันขันแข็งแม้อายุยังน้อย และช่วยกันประหยัดคอดออมทุกอย่าง จนทำให้กิจการก้าวหน้าและมีความมั่นคงทางการเงิน

ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11 ประสบปัญหาด้านการเงินและการเลี้ยงดูลูก เนื่องจากแม่เลี้ยงเดี่ยวรายนี้ทำงานรับค่าจ้างเป็นค่าแรงขั้นต่ำรายวัน จึงต้องทำงานทุกวันไม่มีวันหยุด หากหยุดงานก็หมายถึงไม่มีรายได้ การทำงานแบบไม่มีวันหยุดทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวเหนื่อยล้า รายรับเพียงรายได้ขั้นต่ำนี้กับการต้องเลี้ยงดูลูก 2 คน ทำให้ครอบครัวนี้ต้องใช้จ่ายอย่างประหยัด หากมีค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เพิ่มเติมก็ทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวมีความเครียดและกังวลเพิ่มขึ้น แม่จึงต้องสอนให้ลูกรู้จักประหยัด และฝึกทำงานหารรายได้พิเศษระหว่างเรียน นอกจากนี้การที่แม่ต้องออกไปทำงานทุกวันแม่จึงต้องสอนให้ลูกที่ยังเล็กมีความรับผิดชอบต่อตนเอง และเมื่อถึงวันหยุดเรียนก็สอนให้ลูกอยู่ดูแลกันเองให้ได้ เมื่อถึงช่วงพักกลางวันแม่จะต้องกลับมารับประทานอาหารกลางวันกับลูก ๆ ทำให้แม่ต้องเหน็ดเหนื่อยอย่างมาก แม่เลี้ยงเดี่ยวรายนี้พยายามสอนลูกทำการบ้านและหาแบบฝึกหัดวิชาต่าง ๆ มาให้ลูกทดแทนการส่งลูกไปเรียนพิเศษ ดังนั้นลูกของเธอจึงเป็นเด็กเรียนหนังสือเก่งและสามารถสอบชิงทุนได้ตลอดทุกชั้นปี

ประสบการณ์การต่อสู้กับปัญหาในชีวิตและความสามารถในการจัดการครอบครัวของแม่เลี้ยงเดี่ยว แสดงให้เห็นดังคำให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

“ทำธุรกิจก็มีทั้งช่วงที่รุ่งเรื่องสุดขีดและช่วงที่ซบเซา ปัญหาที่เจอมันมักจะเข้ามาพร้อมกัน ตอนที่ปัญหาเหล่านั้นหนักที่สุด อะไรที่เป็นภาระก็ต้องตัดใจขาย ก็ต้องปรับกันไปตลอด คิดไว้ว่าเงินทองของนอกกายไม่ตายก็หาใหม่ได้ แม่อายุเยอะแล้วแต่ก็หยุดทำงานไม่ได้ ถ้าหยุดแล้วครอบครัวก็ขาดไปอีกหนึ่งแรง จะล้มจะลุกก็ต้องช่วยกันทั้งครอบครัว เพิ่งจะมาสบายเมื่อไม่นานมานี้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

“พี่ทำงานหนักมาทั้งชีวิต รับผิดชอบชีวิตแม่และลูก ทำงานเหนื่อยจนชินเพราะค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการดูแลแม่ฝากพยาบาลพิเศษ รวมแล้วเกือบสามหมื่น ลูก 2 คนก็เรียนได้ ๆ กันกว่าจะมีบ้านเป็นของตัวเองก็ปาเข้าไปตอนอายุ 50 ปี แต่โชคดีที่พี่ชอบงานนี้ พี่ก็วางแผนพัฒนาตนเองไปสู่ระดับแนวหน้าของอาชีพ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“ต้องทำงานหนัก ต้องตื่นแต่เช้ามีคทำขนมขาย ลูกสาวคนเล็กช่วยเป็นลูกมือทุก ๆ วันจะเข็นรถไปขายที่ตลาดที่ห่างจากบ้านประมาณ 2 ก.ม. หลักการทำงานก็คือเลือกสิ่งที่ดีที่สุดให้ลูกค้า ชื่อสตั๊ตกับงานของตนเอง ใช้ความคิดสร้างสรรค์ คิดทดลองสิ่งใหม่อยู่เสมอ เลือกของที่ดีเพื่อให้ขนมอร่อยถูกปากลูกค้าที่สุด ใช้หรืออุปกรณ์ต่าง ๆ ทำงานเพื่อทุ่มแรง” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“ตอนเขาออกจากบ้านไปแรก ๆ เราเป็นหนี้ขายหุ้นสองแสนกว่าบาท เพราะเขาเอาที่บ้านไปจำนอง เอาเงินไปใช้ส่วนตัวเป็นแสนกว่าบาทโดยที่เราไม่รู้เลย ทำงานกับชุมชนมันก็ไม่ได้มีเงินเดือนมากมาย ลูก 3 คนก็ยังเรียนหนังสืออยู่ เราก็ก้มหน้าก้มตารับหนี้ ทำงานใช้หนี้ไปในใจก็คิดนะว่าเขาทำกับเราอย่างนี้ได้ยังไง แต่ก็ไม่ได้โวยวายบอกใครนะ ต่อหน้าคนอื่นจะทำเฉย ๆ ไม่สนใจอะไร” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

“การทำงานในระบบราชการซึ่งมีเงินเดือนตายตัว ต้องสร้างโอกาสจากการลงทุน ในอสังหาริมทรัพย์ดีกว่าลงทุนอย่างอื่น ช่วงที่ลำบากที่สุดก็ได้ลูกมาช่วย เลี้ยงลูกแบบให้เรียนรู้ด้วยตนเอง ให้อู๊จกทำงานหนัก อดออม และตอบแทนผู้มีพระคุณ แม้ว่อดิตสามมิไม่ได้ช่วยเหลือค่าเลี้ยงดู แต่แม่ก็ไม่เคยว่าร้ายให้ลูกรังเกียจพ่อของเขา ลูกเขาก็กลับไปดูแลพ่อก่อนยามที่พ่อเจ็บป่วยแม่จะได้รับการสมบัติจากพ่อเลย แต่ลูกก็ทำเพราะสำนึกในบุญคุณที่เขาเป็นพ่อ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“การใช้ชีวิตคือการทำงานหนัก ทำทุกอย่างไม่เกี่ยงงาน อดทน ค้นหาความสุขจากการทำงาน ไม่บ่นว่าท้อหรือเหนื่อย ไม่เคยน้อยใจตัวเอง เราเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับลูก ๆ ทุกคน ต้องทำงานเพื่อสร้างฐานะของตน อายุ 60 ต้องปลอดหนี้และมีทรัพย์สิน มีอาชีพหรือกิจการให้ลูกหลานดำเนินต่อไป” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

“เงินเดือนเท่านั้นเลี้ยงลูก 2 คน บ้านเราต้องประหยัดที่สุด แม่ป่วยไม่ได้ หยุดไม่ได้เลย ลูกบ้านนี้ไม่ได้มีเงินใช้จ่ายอย่างลูก ๆ บ้านอื่น แต่แม่ก็พยายามหัดหัดสิ่งอื่นให้ลูก ไม่เคยให้ไปเรียนพิเศษเพราะไม่มีเงิน แต่แม่ก็ต้องจัดการเรื่องเรียน คนอื่นเขามีการติวหรือการเรียนพิเศษ แต่เราให้เขาไม่ได้ก็หาทางส่งเสริมเขา หาข้อมูลช่วยเขา ลูกชายก็ถือว่าเป็นคนเรียนเก่งระดับต้น ๆ ของโรงเรียน ลูกสาวก็มีความสุขกับการทำกิจกรรม แม่ก็ให้เขาเดินตามความฝัน เขาเป็นตัวแทนระดับประเทศไปแข่งขันมาแล้วทั้งฟิลิปปินส์และฮ่องกง ก็ถือว่าเป็นเขาประสบความสำเร็จแล้วระดับหนึ่ง เขาไปได้ไกลแต่เบื้องหลังเราก็เหนื่อย คอยสนับสนุนเขาต้องดูแลเขามากเป็นพิเศษ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

2.2 ความเข้มแข็งด้านจิตใจ

คุณลักษณะที่แม่เลี้ยงเดี่ยวมักผู้ที่มีเหมือนกันทุกคนคือการเป็นผู้มีความเข้มแข็งทางจิตใจ แม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มนี้มีความกล้าหาญ กล้าคิด กล้าตัดสินใจ และเด็ดเดี่ยว มีการวางแผนการใช้ชีวิตและมีเป้าหมายชีวิตที่ชัดเจน และที่สำคัญคือการลงมือทำด้วยความตั้งใจ มีวินัยและไม่ย่อท้อ ความเข้มแข็งด้านจิตใจของแม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มนี้สร้างขึ้นมาจากการตั้งเป้าหมายและทุ่มเทชีวิตทั้งหมดไปที่ลูก แม่เลี้ยงเดี่ยวพยายามพัฒนาตนเองให้เป็นคนเข้มแข็งหนักแน่นเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับลูก ประกอบกับการใช้คำสอนของศาสนาที่ตนเองนับถือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มนี้ประสบความสำเร็จแม้ว่าอาจจะไม่มีพื้นฐานด้านฐานะทางเศรษฐกิจหรือมีสถานภาพทางสังคมที่ดีมาก่อน ความเข้มแข็งด้านจิตใจของแม่เลี้ยงเดี่ยวแสดงออกดังคำสัมภาษณ์เหล่านี้

“แม่สู้ไม่ได้ เพราะเราเป็นหลักของครอบครัว ถ้าเสียใจก็ต้องรับลูกขึ้นมาใหม่ จะบอกกับลูกแบบนี้ตลอด แล้วก็พยายามมองหาโอกาสมากกว่าจมอยู่กับปัญหา คำที่พูดกับลูกเสมอ คือ เงินมีอยู่ทุกที่ถ้าลงมือหาก็จะได้มันมา คนเราเกิดมามีสองมือสองเท้าเท่ากัน เขาทำได้ เราก็ต้องทำได้ แล้วสิ่งสำคัญอีกอย่างคือถ้าเราพูดดี สิ่งที่ดี ๆ จะเข้ามาหาเราเอง” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

“พี่จะใช้วิธีบอกกับตัวเอง พุดกับตัวเองบ่อย ๆ ว่าเราทำได้ เราแก้ปัญหาได้ เวลาที่แก้ปัญหาแต่ละเรื่องได้มันเหมือนเป็นกำลังใจให้ตัวเอง ว่าเออ เราก็เก่งนะ เก่งขึ้นตลอด ๆ แต่ถ้าช่วงไหนเราคิดมากปวดหัวก็จะหยุดคิดเรื่องอื่น หันไปคิดถึงลูก กอดลูกแน่น ๆ ก็รู้สึกที่เราต้องผ่านไปให้ได้ ก็มีกำลังใจขึ้นมาทันที” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2560)

“กว่าจะเข้มแข็งได้ก็อยู่กับความทุกข์มานานมาก แต่ก็ได้หลักคิดอย่างหนึ่งว่าจงอยู่กับปัจจุบัน อย่าไปคิดทุกข์ใจกับสิ่งที่มันเป็นอดีต จำคำพระท่านสอนก็พอช่วยได้บ้าง

อีกอย่างหนึ่งคือต้องคิดถึงลูก เรามีกันแค่แม่ลูก ถ้าแม่ไม่สบายใจลูกก็ไม่สบายใจไปด้วย ก็ต้องหนักแน่นพยายามไม่อ่อนแอให้ลูกเห็น” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“ป่าถือว่าตัวเองเป็นนักสู้ ไม่ยอมแพ้ทุกเรื่องทุกปัญหา ถ้าเจอปัญหาเข้ามาก็จะบอกกับลูก ๆ ว่าเราเป็นนักสู้ นะ เราอย่าไปกลัวปัญหา ถ้าเหนื่อยมากก็ให้คิดถึงคนอื่นที่เขาแยกว่าเราบางคนที่เขาไม่มีพ่อแม่ เขาไม่ได้เรียนหนังสือ ถึงเราจะทำงานหนักแต่เราก็ได้เรียนหนังสือมีความรู้ทุกคน เอาความรู้ไปช่วยเติมการทำงาน” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 10, สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2560)

“บอกกับตัวเองว่า จงพอใจในสิ่งที่ตนเองมี ฟ้าให้วาสนาเรามาเท่านี้ ให้เราต้องเลี้ยงลูกลำบาก แต่ต้องไม่ซ้ำเติมตัวเองนะ พุคกับรูปถ่ายสามิตลอดว่า ฉันจะต้องทำให้ได้ คอยคุณะก็ทำให้มีกำลังใจในการเลี้ยงลูก มีจุดหมายไปที่การเลี้ยงลูก แล้วเราค่อย ๆ เห็นความสำเร็จของลูก ก็เป็นความภูมิใจเป็นกำลังใจที่ดีที่สุดของแม่” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

2.3 แหล่งทรัพยากรของครอบครัว

แหล่งทรัพยากรด้านการเงินของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มนี้คือสถาบันการเงินที่เป็นทางการ ผู้ที่ได้กู้ยืมธนาคารด้วยตนเองเพื่อนำมาใช้จ่ายเมื่อจำเป็นมีเพียง 3 รายเท่านั้น ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 2 กู้เงินในรูปของการใช้บัตรเครดิตและการกู้เงินเพื่อสร้างบ้าน ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8 และ 11 กู้เงินจากธนาคารพาณิชย์เพื่อใช้สำหรับการศึกษาลูก ส่วนแม่เลี้ยงเดี่ยวรายอื่นนั้น การเป็นหนี้สถาบันการเงินเกิดจากความไม่ตั้งใจหรือไม่ได้เพื่อนำมาใช้จ่ายในส่วนของตนเอง แต่ก็ยินดีที่จะชำระหนี้

แหล่งทรัพยากรที่ช่วยเสริมกำลังใจที่ดีที่สุดในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว คือ ลูก ผลการศึกษานี้จะเห็นได้ชัดว่า ลูกในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวกลุ่มนี้มีความเข้าใจในสภาพครอบครัวของตนเองเป็นอย่างดี และสนับสนุนช่วยเหลือแม่เพื่อให้พ้นจากความทุกข์ใจ ทั้งการช่วยเหลือด้านการเงิน งานบ้าน การดูแลน้อง การอยู่ในโอวาท เชื่อฟังแม่ มีความประพฤติดี การตั้งใจเรียน การประหยัดและรู้จักการออม

ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนักสู้มีประสบการณ์การเผชิญปัญหาและการจัดการในครอบครัว ดังข้อความจากการสัมภาษณ์ ต่อไปนี้

“เรื่องเงินไม่มีใครช่วยเราได้ ต้องพึ่งธนาคารอย่างเดียว คุยกับเขาปรึกษาเขาว่าต้องทำอะไร ส่วนในบ้านลูก ๆ ก็ช่วยเหลือกันเล็ก ๆ น้อย ๆ เรื่องอาหารการกินในครอบครัว เรื่องช่วยวิ่งคุยกับผู้ใหญ่ เท่าที่ทำได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

“พี่มีเพื่อนเยอะ เพราะเป็นคนติดต่อกับเพื่อนตลอด เพื่อนจะช่วยเรื่องรับฟังเพื่อนทุกคนเขาจะรู้เรื่องความลำบากของเรา แต่พี่ไม่เคยยืมเงินเพื่อนเลยนะและไม่ขายประกันให้เพื่อนด้วย บ้านที่อยู่ก็มีได้เพราะกู้ธนาคาร ช่วงที่หมุนเงินมาก ๆ พี่ก็โทรไปขอเพิ่มวงเงิน

บัตรเครดิต ช่วงนั้นบัตร 4 ใบ พี่รู้เต็ม จ่ายได้แค่ดอกเบี้ย” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1, สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2560)

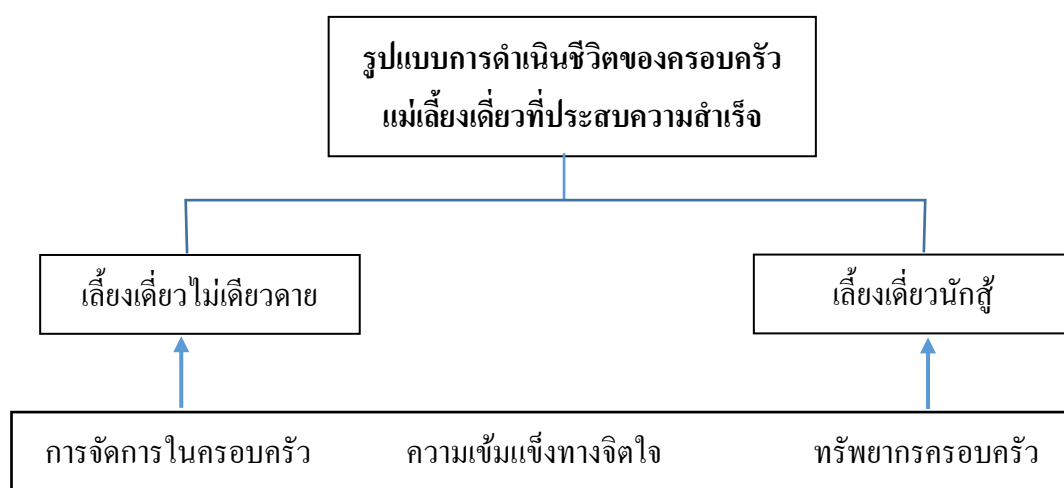
“ถ้าไม่มีลูกสาวตอนนั้นคงแย่ ไม่เคยบอกเขาว่าลูกต้องตอบแทนแม่ต้องช่วยเหลือแม่ อย่างนั้นอย่างนี้ นะ นอกจากเงินทองที่เขาได้ช่วยเหลือตอนที่แม่ลำบากแล้วที่สำคัญที่สุดคือกำลังใจ จากเขา เขาเป็นเด็กรักดี รักเรียน รักผิชอบ และขยันทำงาน แม่วางใจว่าเขาต้องมีอนาคตที่ดี” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 4, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2560)

“ช่วงที่ลำบากที่สุดคือระยะที่ต้องกู้ธนาคารส่งลูกเรียน ทุก ๆ วันป้าเอาเงินที่ได้จาก ขายขนมไปจ่ายธนาคาร ต้องจ่ายทุกวันเพื่อลดดอกเบี้ย กว่าจะผ่านจุดติดขัดเรื่องการเงินมาได้ ก็ตอนลูกเรียนจบ ลดค่าใช้จ่ายค่าเล่าเรียนค่าเดินทาง ลูกคนโตพอเขาได้งานทำก็มีส่วนช่วยน้องได้ บ้าง” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8, สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2560)

“ทุกปัญหาที่เข้ามายอมรับว่าลูกปลอบใจเรามาก ถ้าพวกหนูทำงานได้จะช่วยเหลือ แม่ เรื่องหนี้สิน อะไรจะเกิดก็ให้มันเกิดและจะช่วยกันแก้ไขเท่าที่ทำได้” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2560)

“ชีวิตนี้เพื่อลูก อยู่กับลูกเห็นเขาประสบความสำเร็จก็เหมือนเห็นความพยายามของตัวเอง ดีใจและมีความสุขไปกับเขา บางวันนอนกอดกับลูกสาวแล้วเขาพูดขึ้นมาว่า ถ้าพ่ออยู่ก็คงจะ ดีนะแม่ พ่อจะได้ดีใจกับหนู ก็ปลื้มใจนะ” (ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 11, สัมภาษณ์, 12 ธันวาคม 2560)

รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ แสดงให้เห็นตามภาพที่ 5 ดังนี้

ภาพที่ 5 รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

จากภาพที่ 5 สรุปได้ว่ารูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จสามารถจำแนกออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่เด็ยวตาย และครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนักสู้ โดยที่ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวไม่เด็ยวตายเป็นกลุ่มครอบครัวที่ได้รับการสนับสนุนทรัพยากรทางเศรษฐกิจและกำลังใจจากคนใกล้ชิดทำให้การดำเนินชีวิตราบรื่นและประสบความสำเร็จ ส่วนครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนักสู้เป็นครอบครัวที่อาจไม่มีต้นทุนทางเศรษฐกิจจากครอบครัวเดิมหรือไม่ได้รับการสนับสนุนทางการเงินมากนัก แต่แม่เลี้ยงเดี่ยวกุุ่มนี้มีความเข้มแข็งด้านจิตใจดำเนินชีวิตอย่างกล้าหาญ เรียนรู้จากประสบการณ์การเผชิญปัญหาในชีวิต มีการจัดการในครอบครัวที่มีคุณภาพ แล้วพัฒนาตนเองและครอบครัวไปสู่ความสำเร็จในที่สุด

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องรูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประสบการณ์ การปรับตัว สภาพการดำเนินชีวิต และสังเคราะห์รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ในรูปแบบการวิจัยเชิงปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenological research) การวิจัยนี้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จในชีวิต ซึ่งอาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี จำนวนทั้งสิ้น 13 ราย เป็นการเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive sampling) มีวิธีการเก็บรวบรวมด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และได้วิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปรากฏการณ์วิทยาของ Creswell (2007) สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. ประสบการณ์และการปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จทุกครอบครัวผ่านประสบการณ์และการปรับตัว 3 ระยะ ได้แก่ ระยะวิกฤตกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ระยะปรับตัวภายหลังเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว และระยะสมดุลชีวิตใหม่ ดังนี้

1.1 ระยะวิกฤตกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว

ระยะวิกฤตเป็นระยะเวลาที่ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวตกอยู่ในสถานการณ์ที่ยากลำบากที่สุด ทุกครอบครัวเผชิญกับเหตุการณ์ที่เป็นสาเหตุของสิ้นสุดชีวิตคู่ การศึกษานี้มีครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีสาเหตุจากสามีเสียชีวิตจำนวน 4 ครอบครัว และครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีนอกใจจนนำมาสู่การหย่าร้างหรือแยกทาง จำนวน 9 ครอบครัว สำหรับครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีสาเหตุมาจากการเสียชีวิตของสามีนั้น มีเพียง 1 ครอบครัวที่ได้มีการเตรียมตัวเตรียมใจล่วงหน้า เนื่องจากอาการเจ็บป่วยของสามียาวนานกว่า 2 ปี ส่วนอีก 3 ครอบครัวสามีเสียชีวิตจากอุบัติเหตุอย่างกะทันหัน เป็นเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันว่าจะเกิดขึ้น เมื่อสามีเสียชีวิตลงทุกครอบครัวก็เกิดวิกฤตขึ้น ส่วนครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีนอกใจนั้นระยะวิกฤตเกิดขึ้นเมื่อแม่เลี้ยงเดี่ยวทราบว่าสามีนอกใจ ในรายที่แม่เลี้ยงเดี่ยวทราบว่าสามีนอกใจแล้วตัดสินใจแยกทางหรือหย่าร้างได้เร็ว

ระยะวิกฤติจะสิ้นสุดลงภายหลังจากการแยกทางไประยะหนึ่ง ซึ่งต้องอาศัยเวลาในการยอมรับสภาพการกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวแตกต่างกันไป ส่วนแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ถูกสามีทำร้ายร่างกายและจิตใจมาอย่างยาวนาน ระยะวิกฤติสิ้นสุดลงพร้อมกับการสิ้นสุดชีวิตคู่ ผลการศึกษาพบว่า ระยะวิกฤติของแต่ละครอบครัวมีระยะเวลาแตกต่างกันตั้งแต่ 3 เดือนถึง 8 ปี

ระยะวิกฤติของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดผลกระทบแก่สมาชิกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวทั้งด้านจิตใจและสุขภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและด้านการเลี้ยงดูลูก ดังนี้

1.1.1 ด้านจิตใจและสุขภาพ การเสียชีวิตของสามีทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวได้รับผลกระทบทางจิตใจอย่างรุนแรง บางรายมีอาการช็อค ร้องไห้อย่างหนัก บางรายไม่สามารถจัดการเกี่ยวกับงานศพได้เองและลูกในครอบครัวก็ได้รับผลกระทบจากการสูญเสียพ่อ ในบางรายแม้เวลาผ่านไประยะหลายปีแต่ยังทำใจได้ยาก เนื่องจากการอยู่อาศัยในบ้านหลังเดิม สภาพแวดล้อมแบบเดิม ทำให้ยังคงคิดถึงสามีและเป็นเกิดความทุกข์ ส่วนแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีนอกใจได้รับผลกระทบทางจิตใจ สับสน สูญเสียความมั่นใจ บางรายทุกข์ใจจนเจ็บป่วย ในบางรายสามีมีพฤติกรรมทำร้ายร่างกายร่วมด้วย

1.1.2 ด้านเศรษฐกิจ การจากไปของสามีหรือพ่อส่งผลให้ทุกครอบครัวได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจ แม่เลี้ยงเดี่ยวบางครอบครัวตกอยู่ในภาวะรับภาระหนี้สินเพียงลำพัง สูญเสียทรัพย์สินเนื่องจากการขาดรายได้ เกิดการก่อหนี้สิน รวมไปถึงสถานการณ์การเงินที่ฝืดเคือง เนื่องจากรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย แม่เลี้ยงเดี่ยวต่างก็มีวิธีการตอบโต้กับปัญหานี้แตกต่างกันไปตามประสบการณ์และโอกาสของตน แม่เลี้ยงเดี่ยวทั้งหมดทำงานหนักขึ้น ใช้เวลาในการทำงานมากขึ้น บางรายขายทรัพย์สินเพื่อนำมาชำระหนี้ บางรายแสวงหาแหล่งช่วยเหลือในการจัดการปัญหาการเงินซึ่งส่วนใหญ่เป็นธนาคารพาณิชย์ และทุกครอบครัวต้องใช้จ่ายอย่างประหยัดให้ได้มากที่สุด

1.1.3 ด้านความสัมพันธ์และสังคม แม่เลี้ยงเดี่ยวในกลุ่มที่สามีนอกใจเห็นว่าตนเองได้รับผลกระทบด้านความสัมพันธ์และสังคม รู้สึกอับอายคนในสังคม ไม่อยากตอบคำถามหรือพูดเรื่องครอบครัวกับคนอื่น รู้สึกว่าตนเองล้มเหลวที่ไม่สามารถรักษาความสัมพันธ์ในครอบครัวไว้ได้ ในบางครอบครัวลูกได้รับผลกระทบทางสังคมจากเพื่อนบ้าน และในบางครอบครัวความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูกแย่งลง

1.1.4 ด้านการเลี้ยงดูลูก ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีลูกเล็กจะประสบปัญหาการเลี้ยงดูลูกในระยะวิกฤติค่อนข้างมาก เพราะแม่ต้องทำงานนอกบ้านหาเงินเป็นหลักจึงต้องหาคณะมาช่วยดูแลลูกไม่ว่าจะเป็นญาติพี่น้องหรือให้ลูกคนโตช่วยดูแลน้อง ๆ และดูแลกันเองตามสภาพ

รวมถึงการผลักดันให้ลูกเข้าโรงเรียนในขณะที่อายุยังไม่ถึง 3 ขวบ ส่วนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว กลุ่มที่มีลูกโตแล้ว แม่เลี้ยงเดี่ยวก็ยังมีหน้าที่ดูแลอย่างใกล้ชิดทั้งด้านการเรียน ด้านพฤติกรรม และวางแผนด้านการประกอบอาชีพในระยะยาว

1.2 ระเบียบปรับตัวภายหลังเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

การปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวอาจเกิดขึ้นหลายครั้งตลอดระยะเวลาการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว การปรับตัวเริ่มจากการยอมรับสถานภาพของแม่เลี้ยงเดี่ยว การปรับตัวด้านที่อยู่อาศัย และสภาพแวดล้อม การปรับตัวด้านเศรษฐกิจ และการปรับตัวด้านบทบาทของแม่เลี้ยงเดี่ยว ดังนี้

1.2.1 การยอมรับสถานภาพของแม่เลี้ยงเดี่ยว แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกรายจะยอมรับสถานภาพใหม่เมื่อเวลาผ่านไประยะหนึ่ง แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องปรับแนวคิดหรืออาศัยสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อยอมรับการเปลี่ยนแปลงสถานภาพเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ส่วนใหญ่ทำใจเริ่มชีวิตใหม่โดยมีเป้าหมายที่ลูกเป็นสำคัญ มีวิถีคิดแบบยึดคำสอนของศาสนาเป็นที่พึ่ง และในบางรายให้การทำงานหนักทดแทนความเสียใจ

1.2.2 การปรับตัวด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้แม่เลี้ยงเดี่ยวปรับตัวได้ดีขึ้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและสังคมรอบข้างซึ่งส่งผลดีต่อสภาพจิตใจ และสภาพเศรษฐกิจ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ย้ายที่อยู่อาศัยกลับมาอยู่กับครอบครัวเดิมนั้นได้รับการสนับสนุนทั้งที่อยู่อาศัย การทำงาน การเงิน และการเลี้ยงลูก ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ย้ายไปอยู่ที่อื่นก็มีเหตุผลเพื่อลดค่าใช้จ่ายเป็นสำคัญ ส่วนครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ยังคงอาศัยอยู่บ้านหลังเดิมหลายครอบครัวปรับการใช้ชีวิตและสภาพแวดล้อมในบ้านเพื่อไม่ให้จมอยู่กับความเสียใจ

1.2.3 การปรับตัวด้านเศรษฐกิจ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวได้มีการปรับตัวด้านเศรษฐกิจเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว ทั้งการเปลี่ยนงานที่ได้รับค่าตอบแทนสูงขึ้น การทำงานหลายอย่างเพิ่มขึ้น การใช้เวลาในการทำงานมากขึ้น ส่วนการบริหารจัดการการเงินนั้นต้องมีการวางแผนการเงินและการใช้จ่ายเงินอย่างประหยัด ในครอบครัวที่มีหนี้สินแม่เลี้ยงเดี่ยวได้เรียนรู้เกี่ยวกับแหล่งกู้ยืมทั้งในและนอกระบบ การคิดดอกเบี้ย และการชำระคืนที่เหมาะสม และยังได้มีการแสวงหาแหล่งช่วยเหลือด้านการเงิน ไม่ว่าจะเป็นจากพ่อแม่ในครอบครัวเดิม จากลูกหรือการกู้ยืมจากญาติพี่น้อง

1.2.4 การปรับตัวด้านบทบาทของแม่เลี้ยงเดี่ยว เป็นการปรับตัวของแม่เลี้ยงเดี่ยวเพื่อรักษาสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานกับครอบครัว แม่เลี้ยงเดี่ยวมีการบริหารจัดการตนเองและลูก ๆ เพื่อให้ได้ใช้เวลาอยู่ร่วมกันให้มากที่สุด แม่เลี้ยงเดี่ยวมีการปรับแนวคิดเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกด้วยการดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด การสื่อสารกับลูกเชิงบวก การเป็นแบบอย่างที่ดี สร้าง

สถานการณ์ให้ลูกได้ช่วยเหลือตนเอง การวางแผนสร้างอนาคตให้ลูก การสร้างตัวแบบพ่อหรือผู้ชายในครอบครัว และการสร้างความเข้าใจเรื่องครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเพื่อให้ลูกมีความมั่นใจในตนเอง

1.3 ระยะเวลาชีวิตใหม่

เป็นระยะที่สมาชิกในครอบครัวมีความสุขและความพึงพอใจในการดำเนินชีวิต ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในด้าน ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความสำเร็จของลูก และการพัฒนาตนเอง ดังนี้

1.3.1 ความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวทุกครอบครัวมีที่พักอาศัยเป็นของตนเองโดยไม่ต้องเช่าบ้านอยู่อาศัย บางรายมีที่ดิน บ้านและกิจการไว้เป็นมรดกแก่ลูก แม่เลี้ยงเดี่ยวมีอาชีพที่สร้างรายได้ที่มั่นคง สามารถเลี้ยงดูตนเองและลูก ๆ ได้ มีหลักประกันด้านสุขภาพทั้งของตนเองและลูก ๆ และมีความมั่นใจอุ่นใจหากมีการเจ็บป่วย

1.3.2 ความสำเร็จของลูก แม่เลี้ยงเดี่ยวมีความสุขเมื่อลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีพฤติกรรมที่เหมาะสมตามวัย เป็นไปตามความคาดหวังของสังคม ลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่เป็นคนขยัน ช่วยเหลือครอบครัวและช่วยเหลือตนเองได้ ลูกในวัยเรียนมีความตั้งใจเรียน ส่วนลูกในวัยทำงานบางรายประสบความสำเร็จเกินกว่าที่แม่คาดหวังไว้

1.3.3 การพัฒนาตนเองและการทำประโยชน์เพื่อสังคม แม่เลี้ยงเดี่ยวได้พัฒนาตนเองมากขึ้นในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไป การขยายกิจการและมีความก้าวหน้าในการประกอบอาชีพ การก้าวไปสู่ตำแหน่งผู้นำทางสังคมและได้การทำประโยชน์เพื่อสังคม และที่สำคัญแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความสุขและความภาคภูมิใจในตนเอง

2. สภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

ตลอดระยะเวลาของการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ในแต่ละครอบครัวมีแบบแผนของกิจกรรมที่ส่งผลให้การดำเนินชีวิตประสบความสำเร็จ ในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ การจัดการความสัมพันธ์ในครอบครัว การดูแลลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว การจัดการด้านการเงิน การจัดการทางสังคมและภาพลักษณ์ของแม่เลี้ยงเดี่ยว ดังนี้

2.1 การจัดการความสัมพันธ์ในครอบครัว

การดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีการปรับความสัมพันธ์ภายในใหม่ เพื่อให้เกิดความสมดุล ได้แก่ การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างพ่อหรือญาติฝ่ายพ่อกับลูก แม่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด แม้จะให้อิสระแก่ลูกแต่ก็เป็นผู้กำหนดขอบเขตเสมอ แม่เป็นทุกสิ่งทุกอย่างสำหรับลูก เป็นทั้งพ่อ แม่ และเพื่อนของลูก แม่แสดงความรักต่อลูกอย่างเปิดเผยและสนับสนุนให้ลูกได้แสดงออกอย่างเหมาะสม

มีการสร้างความเข้าใจและข้อตกลงร่วมกันในครอบครัว ส่วนการจัดการความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อกับลูกนั้นเป็นไปใน 3 รูปแบบ ได้แก่ การรักษาความสัมพันธ์ การลดระดับความสัมพันธ์ และการตัดขาดความสัมพันธ์

2.2 การเลี้ยงลูกในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

แม่เลี้ยงเดี่ยวให้ความสำคัญกับการฝึกให้ลูกได้รู้จักช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือกันในครอบครัว มีสื่อสารกับลูกในเชิงบวก การตั้งคำถามอย่างสร้างสรรค์ ไม่ดูค่า ดำเนินเกินกว่าเหตุ หรือซ้ำเติมความผิดของลูกให้เกิดความเสียใจหรือน้อยใจ การแนะนำให้ลูกได้มีมุมมองในเชิงบวก ต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเอง จัดตารางเวลาสำหรับกิจวัตรของลูกเพื่อสร้างความมีวินัย คอยดูแลถามไถ่เรื่องการเรียน การทำการบ้าน และวางแผนด้านการประกอบอาชีพในอนาคต ให้แก่ลูก ทั้งในรูปแบบการสนับสนุนการศึกษาที่เหมาะสมกับลูกและการขยายกิจการให้ลูกสานต่อ

2.3 การจัดการการเงิน

การบริหารจัดการด้านการเงินถือเป็นเรื่องสำคัญและจะต้องทำอยู่ตลอดเวลา ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องวางแผนบริหารจัดการกับรายได้ที่มี ส่วนใหญ่แม่เปิดเผยรายรับแก่ลูก ๆ วางแผนการใช้จ่ายเงินอย่างประหยัดโดยเริ่มจากการประหยัดที่แม่ก่อน ลูก ๆ ในครอบครัว แม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่ทำงานช่วยเหลือครอบครัวและหารายได้จากการทำงานพิเศษ แม่เลี้ยงเดี่ยว เรียนรู้การจัดการหนี้สินเพื่อให้ตนเองปลอดหนี้ ซื่อประกันสุขภาพเพื่อดูแลสมาชิกยามเจ็บป่วย มีการวางแผนการออมเงินในรูปแบบการออมเงินสดกับธนาคารและการซื้ออสังหาริมทรัพย์ บางครอบครัว มีการแยกบัญชีธนาคารสำหรับการออมและการใช้จ่ายในแต่ละประเภท

2.4 การจัดการทางสังคมและภาพลักษณ์ของแม่เลี้ยงเดี่ยว

การเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้น สมาชิกในครอบครัวอาจต้องเผชิญกับท่าทีของ บุคคลอื่น ทั้งด้านบวกและด้านลบ แม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มสามีเสียชีวิตจำนวน 4 ครอบครัว ทั้งหมดได้รับความเห็นอกเห็นใจที่ต้องสูญเสียหัวหน้าครอบครัวไปอย่างกะทันหัน ส่วนแม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มที่สามี นอกใจมีความวิตกกังวลกับสายตาของสังคม เพื่อนและญาติพี่น้อง ซึ่งส่วนใหญ่มักจะมีคำถาม ที่รบกวนจิตใจ ดังนั้นแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงได้มีการจัดการทางสังคมและการจัดการเกี่ยวกับภาพลักษณ์ ของตนเอง การดำเนินชีวิตส่วนใหญ่จึงทุ่มเทให้กับการเลี้ยงลูกและการทำงานหนัก และเพื่อพิสูจน์ ตนเองว่าคงสถานภาพการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวไว้ได้ ด้านปฏิสัมพันธ์กับสังคมนั้น ในระยะแรก ที่ครอบครัวยังไม่เข้มแข็งแม่เลี้ยงเดี่ยวมักจะเก็บตัวเล็กน้อย ต่อเมื่อระยะเวลาผ่านไป เมื่อลูกเติบโต มีการงานและมีฐานะที่มั่นคงแล้ว แม่เลี้ยงเดี่ยวจึงเพิ่มการออกสังคมและช่วยเหลือสังคมอย่างเต็มที่ จนได้รับการยอมรับเคารพนับถือว่าเป็นแบบอย่างที่ดีแก่คนอื่น

3. รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

ผลการศึกษาประสบการณ์ของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ จำนวน 13 ครอบครัว สามารถสังเคราะห์รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวได้ 2 รูปแบบ ได้แก่ เลี้ยงเดี่ยวไม่เด็วตาย และเลี้ยงเด็วนักสู้

3.1 เลี้ยงเดี่ยวไม่เด็วตาย

ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวประเภทไม่เด็วตายมีจำนวน 6 ครอบครัว คุณลักษณะที่สำคัญของครอบครัวกลุ่มนี้ คือ แต่ละครอบครัวมีความสามารถในการจัดการในครอบครัวแตกต่างกันบางครอบครัวมีรายได้เลี้ยงตนเองได้ แต่บางครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่มีอาชีพ ด้านความเข้มแข็งทางจิตใจของแม่เลี้ยงเด็วยังมีความแตกต่างกัน แม่เลี้ยงเดี่ยวบางคนเข้มแข็ง แต่บางคนอ่อนแอเนื่องจากถูกทำร้ายทั้งทางร่างกายและจิตใจ แต่คุณลักษณะร่วมกันของครอบครัวประเภทนี้ คือ มีแหล่งทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกครอบครัวที่ช่วยเกื้อหนุนให้การดำเนินชีวิตประสบความสำเร็จได้ แหล่งทรัพยากรของครอบครัวนี้ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดิมหรือพ่อแม่ของแม่เลี้ยงเดี่ยว ที่สนับสนุนด้านที่อยู่อาศัย การเงิน การทำงานและการเลี้ยงลูก และบางครอบครัวมีเครือข่ายทางสังคมที่ช่วยเหลือเยียวยาด้านจิตใจ เป็นที่น่าสังเกตว่ามี 1 ครอบครัวที่อดีตสามีรับผิดชอบช่วยเหลือค่าเลี้ยงดูบุตรเป็นประจำทุกเดือน การสนับสนุนทรัพยากรดังกล่าวมีส่วนช่วยให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างราบรื่น

3.2 เลี้ยงเด็วนักสู้

ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวประเภทนักสู้มีจำนวน 7 ครอบครัว ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มนี้ได้เผชิญหน้าและต่อสู้กับปัญหาการดำเนินชีวิตมาโดยตลอด แต่ก็มีการจัดการปัญหาในครอบครัวของตนเองได้เป็นอย่างดี ครอบครัวกลุ่มนี้ประสบปัญหาหลายอย่าง ส่วนใหญ่เป็นปัญหาด้านการเงิน มีหนี้สินมาก บางรายไม่มีที่พักอาศัยที่มั่นคงต้องเช่าบ้านและย้ายที่อยู่หลายครั้ง สมาชิกในครอบครัวมีปัญหาสุขภาพต้องเข้าออกโรงพยาบาลบ่อย ๆ หรือเป็นผู้ป่วยติดเตียง ครอบครัวกลุ่มนี้เรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาและพึ่งพาตนเองด้านการเงิน ลูก ๆ ต้องช่วยเหลือตัวเองได้ และในบางครอบครัวช่วยเหลือแม่แก้ปัญหาการเงินได้ด้วย แม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มนี้มีลักษณะร่วมกัน คือ มีความเข้มแข็งทางจิตใจมาก สามารถสร้างกำลังใจให้กับตนเองได้จากการทุ่มเทความสนใจทั้งหมดไปที่ลูก มีการวางแผนชีวิตของตนเองและลูก มีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตที่ชัดเจน แม้ว่าครอบครัวเหล่านี้จะขาดแหล่งทรัพยากรหรือขาดแหล่งเกื้อหนุนทางสังคมที่เป็นครอบครัวเดิมและเครือญาติ แต่ประสบการณ์การเผชิญปัญหาและความสามารถในการจัดการครอบครัวได้หล่อหลอมให้สมาชิกในครอบครัวปรับตัวและช่วยเหลือกันจนเป็นครอบครัวที่ประสบความสำเร็จในที่สุด

อภิปรายผล

การศึกษารูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ ได้ข้อค้นพบซึ่งนำไปสู่การอภิปรายผลการวิจัย 4 ประเด็น ได้แก่ ประสบการณ์ชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว การปรับตัวและเรียนรู้สู่การเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ บทบาทของแม่ที่มีต่อลูกกับการดำเนินชีวิตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ทรัพยากรและเครือข่ายทางสังคมที่จำเป็นต่อความสำเร็จของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ดังนี้

1. ประสบการณ์ชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

การศึกษานี้พบว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวที่เป็นผู้ให้ข้อมูลจำนวน 13 ราย มีคุณลักษณะส่วนบุคคลและพื้นฐานทางสังคมที่แตกต่างกันไป แต่การดำเนินชีวิตที่ผ่านมาในรูปแบบของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจนได้รับการยอมรับว่าเป็นครอบครัวที่ประสบความสำเร็จในปัจจุบันนั้น แม่เลี้ยงเดี่ยวทุกรายได้ผ่านประสบการณ์ชีวิตซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะวิกฤติกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ระยะปรับตัวภายหลังเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว และระยะสมดุลชีวิตใหม่ ซึ่งแต่ละระยะเป็นการให้นิยามลักษณะสำคัญของประสบการณ์ชีวิตออกเป็นช่วงกว้าง ๆ ตามความรู้สึกนึกคิดของแม่เลี้ยงเดี่ยวเอง โดยที่ระยะวิกฤตินั้นเริ่มขึ้นเมื่อครอบครัวพบกับปัญหาครั้งแรกไม่ว่าจะเป็นสถานการณ์ความเจ็บป่วยของสามีซึ่งนำไปสู่การสูญเสีย หรือสถานการณ์ที่ทราบว่าสามีกำลังนอกใจและนำไปสู่การหย่าร้างและแยกทาง ทั้งนี้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีช่วงเวลาของประสบการณ์ระยะวิกฤติแตกต่างกัน ตั้งแต่ 3 เดือน จนถึง 8 ปี กรณีของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่อยู่ในระยะวิกฤติเพียง 3 เดือนนั้น เป็นครอบครัวที่สามีนอกใจและได้ตกลงแยกทางกันได้เร็ว ภายหลังการแยกทางแม่เลี้ยงเดี่ยวได้กลับมาอยู่กับครอบครัวเดิมและเปลี่ยนสภาพแวดล้อมใหม่หมด จึงทำให้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเข้าสู่ระยะปรับตัวและเป็นปกติได้เร็ว ส่วนครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่อยู่ในระยะวิกฤติยาวนานที่สุดคือครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีนอกใจและทำร้ายร่างกาย แต่ไม่สามารถพูดระบายความทุกข์หรือบอกใครได้ จนเมื่อเวลาผ่านไปลูกสาวไม่ยอมรับพ่อจึงได้มีการแยกทางกันได้อย่างถาวร ส่วนครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีเสียชีวิตใช้เวลาในระยะวิกฤติ 1-3 ปี ซึ่งผลการศึกษาข้างต้นอาจเปรียบเทียบกับได้กับงานของสุชาติ สร้อยสน (2553) ที่อธิบายประสบการณ์ด้านจิตใจของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวว่ามีกระบวนการ 3 ขั้นตอน ซึ่งขั้นแรกคือ ขั้นเริ่มต้นจากความทุกข์ใจ จากนั้นเป็นขั้นการดูแลจิตใจให้คลายความกังวล และสุดท้ายคือ ขั้นที่เกิดความงอกงามหลังผ่านพ้นวิกฤติการณ์ครอบครัว อย่างไรก็ตามผลการศึกษานี้มีความแตกต่างจากงานของวัชรีย์ บุญวิทยา (2551) เกี่ยวกับกระบวนการตัดสินใจหย่าร้างและกระบวนการจัดการชีวิตภายหลังการหย่าร้างของผู้หญิง ซึ่งได้อธิบายแยกแยะถึงกระบวนการตัดสินใจหย่าร้างว่ามี 3 ขั้นตอน นั่นคือ ขั้นแรกเกิดปัญหาการหย่าร้าง ขั้นที่สองคือ

การแยกกันอยู่ และขั้นที่สามการหย่าร้าง ส่วนกระบวนการจัดการชีวิตหลังหย่าร้าง มี 2 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นการเปลี่ยนผ่าน และขั้นตอนสร้างเอกลักษณ์ให้กับตัวเองขึ้นมาใหม่กลับสู่สภาพปกติ

ประสบการณ์ของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวระยะวิกฤติเป็นช่วงที่เป็นปัญหาการดำเนินชีวิตมากที่สุด เป็นระยะที่มีความคิดขัดแย้งและคับข้องใจ ทุก ๆ วันจะมีแต่ความร้อร่นความสับสน และเป็นทุกข์ เนื่องจากความคิดที่วนเวียนซ้ำไปซ้ำมากับเหตุการณ์ที่ทำให้เสียใจ ทุกข์ใจ การแสดงออกของผู้หญิงในระยะนี้ชี้ให้เห็นพื้นฐานของสุขภาพจิตและการอบรมเลี้ยงดูตั้งแต่วัยเด็ก ผู้หญิงแต่ละคนมีการแสดงออกไม่เหมือนกัน บางคนไว้วาย พุ่มพวย เสียใจ เศร้าโศก บางคนถึงขั้นอยากทำร้ายตัวเอง แต่บางคนมีอาการเก็บเงียบ สงบสติอารมณ์ได้ บางคนถอยห่างจากสังคม ไม่สามารถทำงานได้ แต่สิ่งที่เหมือนกันของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ คือ ยังคงพยายามทำบทบาทแม่ให้ได้อยู่ตลอดเวลา แม่ไม่เคยร้องไห้ให้ลูกเห็น แม่ไม่เคยด่าทอพ่อต่อหน้าลูก ลูกบางรายไม่รู้ด้วยซ้ำว่านี่คือ วิกฤติของชีวิต

งานของวัชรีย์ บุญวิทยา (2551) ยังได้อธิบายว่า ในระยะก่อนที่จะมีการหย่าร้างหรือแยกทางกัน จะมีการต่อรองระหว่างผู้หญิงที่เป็นผู้ให้ข้อมูล สามี และหญิงอื่นในระยะหนึ่งก่อนจะนำไปสู่การแยกกันอยู่และหย่าร้างในที่สุด แต่สำหรับผลการศึกษาเรื่องรูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จครั้งนี้พบว่า การต่อรองของแม่เลี้ยงเดี่ยวก่อนการหย่าร้างหรือแยกทางนั้น เป็นการต่อรองที่เกิดขึ้นกับผู้ที่เกี่ยวข้องหลายคน ไม่ว่าจะเป็นการต่อรองระหว่างแม่เลี้ยงเดี่ยวกับอดีตสามี แม่เลี้ยงเดี่ยวกับครอบครัวของสามี แม่เลี้ยงเดี่ยวกับพ่อแม่และลูกของตนเอง นั้นแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ในครอบครัวย่อมมีผู้อื่นในครอบครัวหรือเครือข่ายเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยไม่เฉพาะสามีและภรรยา ในบางรายใช้เวลาการต่อรองยาวนาน ส่วนรายที่ตัดสินใจเด็ดเดี่ยวจะมีการต่อรองในระยะเวลาอันสั้น การจบชีวิตคู่ระหว่างสามีภรรยาและเริ่มชีวิตครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวได้เร็วมีส่วนช่วยให้ผู้หญิงมีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตที่ชัดเจน และสามารถเริ่มต้นชีวิตใหม่ได้อย่างมั่นใจ ส่วนผู้หญิงที่ตัดสินใจได้ช้าก็ทำให้เริ่มต้นใหม่ได้ช้าและชีวิตยังคงดำเนินอยู่ในระยะวิกฤติเป็นเวลายาวนาน ซึ่งแม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มนี้มักถูกอดีตสามีทำร้ายจิตใจมากขึ้นเรื่อย ๆ ในบางรายที่ยอมให้สามีทำร้ายร่างกายด้วยนั้น ต้องใช้เวลาในการฟื้นฟูจิตใจที่ยาวนานกว่าคนอื่น ประเด็นนี้สอดคล้องกับงานของธัญภา พรหมรักษ์ (2550) ที่ระบุว่าผู้หญิงที่ได้รับความรุนแรงทั้งทางร่างกาย วาจา จิตใจและเพศ หากผู้หญิงตอบโต้ด้วยการหย่าร้างจะมีความสุขมากขึ้น พันทุกข์และเป็นอิสระ และ Thomas (2006) แนะนำให้ผู้หญิงหลุดพ้นออกจากเหตุการณ์หย่าร้างให้เร็วที่สุดด้วยความรู้สึกที่เติบโตภายใน ซึ่งเกิดขึ้นจากการที่ผู้หญิงเห็นคุณค่าของตนเองและเข้าใจตนเองว่าต้องปรับบทบาทอย่างไร และรู้ว่าควรทำเช่นไรเพื่อให้เกิดคุณค่ากับตนเอง จนนำไปสู่ความสำเร็จในชีวิตแม้ต้องเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว

ผลกระทบหรือปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ประกอบด้วย ปัญหาด้านจิตใจและสุขภาพ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านความสัมพันธ์และสังคม และปัญหาด้านการเลี้ยงดูลูก ซึ่งปัญหาเหล่านี้มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงในครอบครัว ความรู้สึกแรกที่เกิดขึ้นกับครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว คือ ความเสียใจและทุกข์ใจจากการสูญเสียความคับข้องใจจากเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างแม่เลี้ยงเดี่ยวกับอดีตสามี ในบางรายปัญหาทางจิตใจส่งผลกระทบต่อสภาพร่างกายทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยและซึมเศร้าตามมา ในรายที่สามีนอกใจส่งผลกระทบต่อความมั่นใจในตนเอง แม่เลี้ยงเดี่ยวยุติชีวิตอับอาย กลัวสายตาและคำถามของผู้อื่น ทำให้มีพฤติกรรมหลีกเลี่ยงสังคมและเก็บตัว เหล่านี้ถือว่าเป็นผลกระทบด้านความสัมพันธ์และสังคม นอกจากนี้การสูญเสียหัวหน้าครอบครัวก็ทำให้ขาดรายได้หลักในการเลี้ยงดูครอบครัว แม่เลี้ยงเดี่ยวจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนการทำงานเพื่อหารายได้ให้มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนงานการทำงานหนักขึ้น ทำงานหลายอย่างมากขึ้น และใช้เวลาในการทำงานมากขึ้น ซึ่งก็ส่งผลกระทบต่อ การเลี้ยงดูลูก โดยเฉพาะในครอบครัวที่ลูกยังเล็กต้องให้ญาติพี่น้องช่วยดูแล นำไปฝาก ในสถานรับเลี้ยงเด็ก หรือให้ลูก ๆ ช่วยดูแลตนเอง ผลการศึกษาที่ใกล้เคียงกับงานของศิริพร ช้างเขียว (2550) ซึ่งระบุว่า การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวเนื่องจากสามีเสียชีวิตต้องเผชิญปัญหาหลายอย่าง ได้แก่ ปัญหาการประกอบอาชีพ การดูแลสุขภาพ การเลี้ยงดูบุตร การเปลี่ยนบทบาท ซึ่งในการศึกษาเกี่ยวกับแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จนี้ ประเด็นการเปลี่ยนบทบาทของแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่ได้เป็น ปัญหาของการดำเนินชีวิต เป็นเพียงการปรับตัวของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ต้องเกิดขึ้นเพื่อให้การดำเนินชีวิตของครอบครัวเป็นไปอย่างราบรื่น

2. การปรับตัวและเรียนรู้สู่การเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

ข้อค้นพบจากการศึกษานี้ระบุว่า การปรับตัวของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จเริ่มต้นจากการยอมรับสภาพของแม่เลี้ยงเดี่ยว ไปสู่การปรับตัวด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม การปรับตัวด้านเศรษฐกิจ และการปรับบทบาทของแม่เลี้ยงเดี่ยว ซึ่งครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จจะมีการปรับตัวในประเด็นดังกล่าว ทั้งนี้การยอมรับสภาพของแม่เลี้ยงเดี่ยว ถือเป็น การปรับมุมมองแนวคิดและสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจให้กับแม่เลี้ยงเดี่ยว โดยที่แม่เลี้ยงเดี่ยวหลายคนจะวางเป้าหมายชีวิตตนเองเสียใหม่โดยทุ่มเทความสนใจไปที่ลูก มีลูกเป็นเป้าหมายของชีวิต มีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และในบางรายหันความสนใจไปที่การทำงานหนัก เพื่อให้ลืมความทุกข์ที่เกิดขึ้น สอดคล้องกับงานของจิตติกาญจน์ อินทาบัจ (2553) การศึกษาเรื่อง การสร้างความเข้มแข็งทางใจและการปรับตัวต่อวิกฤติการณ์ของครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ระบุว่า ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวสามารถสร้างความเข้มแข็งทางใจให้ตนเองด้วยสติ มีการปรับมุมมองพิชิตความเศร้า มีศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจ และยอมรับการเปลี่ยนแปลงตามความเป็นจริง และงานของ

Mendenhall, Bowman and Zhang (2013) ระบุว่าความเชื่อทางศาสนาที่เข้มแข็งและความใกล้ชิดในครอบครัวจะเป็นปัจจัยสำคัญในการป้องกันปัญหาด้านบทบาท ความเครียด และช่วยเหลือด้านการปรับตัวของแม่เลี้ยงเดี่ยวและก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีขึ้น ทั้งในด้านความรู้สึกรับรู้ความสามารถส่วนบุคคล การนับถือตนเอง และความพอใจในชีวิต

การเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม เป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวปรับตัวได้ดีขึ้น การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและสังคมรอบข้างส่งผลดีต่อสภาพจิตใจ และสภาพเศรษฐกิจ บางครอบครัวมีการย้ายที่อยู่อาศัย ย้ายโรงเรียนของลูกเพื่อตัดปัญหาและตัดความสัมพันธ์กับอดีตสามี บางครอบครัวย้ายที่อยู่อาศัยกลับมาอยู่กับครอบครัวเดิมซึ่งมีส่วนสำคัญที่ช่วยเกื้อหนุนทางด้านจิตใจ การเงิน และการเลี้ยงลูก ส่วนครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ไม่ได้ย้ายที่อยู่อาศัยหลายครอบครัวได้ปรับการดำเนินชีวิตประจำวันและสภาพแวดล้อมในบ้านเพื่อไม่ให้จมอยู่กับความเสียใจ การศึกษานี้พบว่าแม่เลี้ยงเดี่ยว 2 ราย ที่สามีเสียชีวิตแล้วตนเองอาศัยอยู่ในบ้านหลังเดิมและได้รับผลกระทบจากสภาพแวดล้อมแบบเดิม แม่เลี้ยงเดี่ยวรายแรกไม่สามารถประกอบอาชีพทำขนมไปขายได้เหมือนเดิม เนื่องจากเธอมักจะนึกถึงภาพที่สามีเป็นลูกมือช่วยเหลืออยู่เสมอเวลาที่ทำงานm ทุก ๆ เช้าสามีชอบทานข้าวเหนียวสังขยา ก่อนไปทำงาน ภาพความทรงจำต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้แม่เลี้ยงเด็วยรายนี้ไม่สามารถทำขนมขายได้ร่วมปีและเลิกทำข้าวเหนียวสังขยาไป ส่วนแม่เลี้ยงเด็วยรายที่ 2 เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ออกไปทำงานนอกร้าน แต่เมื่อกลับเข้ามาบ้านเจอสภาพแวดล้อมแบบเดิม เสื้อผ้าข้าวของเครื่องใช้ของสามี เธอมักนึกถึงว่าสามีชอบนั่งตมนี้ ตื่นเช้าจะอุ้มลูกสาวคนเล็กมาป้อนข้าวมูมนี่ ทำให้เธอคิดถึงสามีอยู่ทุกวัน และพูดกับตัวเองเสมอว่าจะสู้ได้อีกนานเท่าไร จนเมื่อเวลาผ่านไปถึง 3 ปี เธอได้ใช้เวลาอยู่กับลูกที่โรงเรียนของลูกในช่วงเย็น ได้พบเจอกับผู้ปกครองของเด็ก ๆ คนอื่น ได้พูดคุยกับคนใหม่ ๆ เปลี่ยนชีวิตประจำวันด้วยการทานอาหารนอกร้านบ้าง กลับบ้านช้าลง ทำให้เธอมีสภาพการดำเนินชีวิตแบบใหม่ ลืมความเศร้าโศกและเริ่มใหม่ได้ สอดคล้องกับงานของ Mutisya (2010) ที่ได้ศึกษาเรื่องประสบการณ์การหย่าร้างหรือการแยกทางของแม่เลี้ยงเดี่ยวผิวสี พบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวต้องปรับแนวคิดให้ลูกเป็นศูนย์กลางชีวิต ภายหลังจากหย่าร้างควรย้ายจากที่อยู่อาศัยเดิมไปสู่บรรยากาศหรือที่อยู่ใหม่ เนื่องจากจะช่วยให้รู้สึกสงบและสุขภาพจิตดีขึ้น

ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวได้มีการปรับตัวด้านเศรษฐกิจเนื่องจากแม่เลี้ยงเด็วยกลายมาเป็นผู้หาเลี้ยงหลัก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หาเลี้ยงเพียงคนเดียวของครอบครัว ดังนั้นเมื่อแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องปรับตัวเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวและรักษาความสมดุลระหว่างการทำงานกับการให้เวลาเลี้ยงดูลูก ภายหลังจากสิ้นสุดชีวิตคู่แม่เลี้ยงเด็วยหลายคนปรับตัวด้วยการเปลี่ยนงานที่ให้ค่าตอบแทนสูงขึ้น ทำงานหลายอย่างเพิ่มขึ้น ใช้เวลาในการทำงานมากขึ้น มีการวางแผนการเงินบริหารจัดการ

ใช้เงินอย่างประหยัดและเหมาะสม แม่เลี้ยงเดี่ยวเกือบทุกรายมีประสบการณ์กู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินที่เป็นทางการ ซึ่งการมีหนี้สินทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวได้เรียนรู้เรื่องการจัดการหนี้สินที่ดี แม่เลี้ยงเดี่ยวมีประสบการณ์ในการเข้าหาแหล่งเงินกู้ด้วยตนเอง หาความรู้เกี่ยวกับการเงิน ดอกเบี้ย การจัดการหนี้สินที่ดี และการออม แม่เลี้ยงเดี่ยวสอบถามข้อสงสัยทุกอย่างจากเจ้าหน้าที่ ประสบการณ์เหล่านี้ช่วยให้แม่เลี้ยงเดี่ยวรู้จักช่องทางการลงทุนเพิ่ม รู้จักหาแหล่งกู้ยืมที่เหมาะสม และไม่ถูกเอาเปรียบด้วยความไม่รู้ การปรับตัวและเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้แม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ปลอดภัยได้ มีกิจการขนาดใหญ่ขึ้น และมีมรดกไว้ให้ลูกหลาน

เป็นที่น่าสนใจว่าการปรับตัวด้านบทบาทแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้น มีความสำคัญอย่างมาก ในการที่จะประคับประคองให้ลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวได้ประสบความสำเร็จในชีวิตตามวัยของเขา แม่ในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวมีความพยายามที่จะจัดการตนเองและลูก ๆ เพื่อให้ได้ใช้เวลาอยู่ร่วมกันให้มากที่สุด แม่ส่วนใหญ่จะวางแผนเพื่อจัดสมดุลระหว่างการทำงานกับการเลี้ยงลูก แม่เลี้ยงเดี่ยวหลายรายต้องปรับเวลาทำงานและเวลาพักผ่อนของตนเองเพื่อให้ได้อยู่กับลูก เช่น กรณีของแม่เลี้ยงเดี่ยวรายหนึ่งที่ต้องทำงานขายประกันช่วงกลางวัน เนื่องจากต้องส่งลูกเข้าเรียนก่อน จึงจะออกมาทำงานได้ บางรายต้องขับรถยนต์ไปกลับระหว่างตัวจังหวัดกับต่างอำเภอในเวลากลางวัน เพื่อมานอนกับลูกและกลับไปเปิดร้านในช่วงค่ำมืด บางรายต้องขับรถจักรยานยนต์มาพัก รับประทานอาหารกลางวันที่บ้านกับลูกในวันเสาร์อาทิตย์ เนื่องจากตนเองต้องทำงานทุกวัน แต่ลูกหยุดเรียนอยู่ที่บ้านกันตามลำพัง แม้ว่าจะมีความยากลำบากหรือเหน็ดเหนื่อย แต่การได้อยู่ใกล้ชิดลูก และทำให้ลูกเห็นว่าแม่ทุ่มเทเพื่อลูกก็เป็นสายสัมพันธ์อันดีระหว่างแม่กับลูก

นอกจากนี้แม่เลี้ยงเดี่ยวยังสอนให้ลูกได้มีส่วนรับผิดชอบช่วยเหลือครอบครัวและเรียนรู้การทำงาน of แม่ โดยเฉพาะครอบครัวที่มีกิจการส่วนตัว แม่จะมอบหมายงานให้ลูกได้ทำเพื่อช่วยเหลือกันในครอบครัว ทำให้แม่เห็นความสามารถและความถนัดของลูก ในขณะที่ลูกก็คุ้นเคยกับการทำงานของแม่ แม่แต่ในครอบครัวที่แม่ไม่ได้มีกิจการส่วนตัว เมื่อแม่ไปประชุมสัมมนา หรือไปทำงานอาสาสมัครต่าง ๆ ก็ได้พาลูกไปด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อเปิดโอกาสให้ลูกได้ไปร่วมกิจกรรมให้ลูกได้เห็นการทำงานของแม่ ได้รู้จักสังคมใหม่ ๆ รู้จักการวางตัวเมื่อออกสังคม นอกจากนี้แม่เลี้ยงเดี่ยวบางรายยังได้สร้างสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้ลูกได้ช่วยเหลือตนเอง เห็นได้ชัดในกรณีของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีลูกเป็นเด็กพิเศษ แม่ต้องแกล้งทำเป็นอ่อนแอให้ลูกช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือแม่ บางรายให้ลูกวัยประถมศึกษา 3 คน เดินทางไปหาพ่อโดยรถไฟ บางรายกระตุ้นท้าทายให้ลูกมีความพยายามอ่านหนังสือสอบจนได้เป็นอัยการและผู้พิพากษาในที่สุด บางรายให้ลูกลองโทรศัพท์ไปติดต่อเรื่องงานถึง 3 ครั้ง เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับความพยายาม นับว่าเป็นการสร้าง

สถานการณ์หรือประสบการณ์ที่ดีให้กับลูก ดังนั้นลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงเป็นเด็กที่ช่วยเหลือตนเองได้ดี ชอบทำงานพิเศษ หารายได้ช่วยเหลือครอบครัว ด้าน Goldenberg and Goldenberg (2008) ได้อธิบายถึงการดำเนินชีวิตในครอบครัวที่มีประสิทธิภาพต่ำ นั่นคือ สมาชิกมีลักษณะไม่ยึดติดกับครอบครัว (Centrifugal style) ไม่มีใครรู้บทบาท ชอบขำ และหน้าที่ของตัวเองอย่างชัดเจนแม้กระทั่งพ่อแม่ การเป็นผู้นำเปลี่ยนได้ทุกนาที มีการทะเลาะวิวาท การดำเนินชีวิตไม่ทำให้เกิดความสับสนยุ่งเหยิงและไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เด็กในครอบครัวแบบนี้มีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมที่ต่อต้านสังคม เข้าข้างแต่ตนเอง ส่วนครอบครัวมีลักษณะที่เป็นระบบที่ปิด (Closed systems) เป็นครอบครัวไม่มีสัมพันธภาพกับสังคมภายนอก การสื่อสารภายในครอบครัวก็ไม่ดี สับสน ขาดความอบอุ่นในครอบครัว เด็กที่อยู่ในครอบครัวประเภทนี้ไม่การยอมรับว่าครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลง เพราะเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างและทุกคนในครอบครัวคงที่เหมือนเดิม ไม่เปลี่ยนแปลง ส่วนวิธีการเลี้ยงลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวการวิจัยนี้ให้ข้อค้นพบที่สอดคล้องกับงานของปรุงใจ สถานสุข (2551) ว่าแนวทางการอบรมขัดเกลาบุตรวัยรุ่นในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวคือ แม่ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูก ให้ความรัก ความเมตตา ดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิด และมีความอดทนอย่างสูง พร้อมรับฟังทุกปัญหาจากลูก พร้อมให้คำแนะนำ มีกิจกรรมครอบครัวมากขึ้น ฝึกวินัยและมีการแบ่งงานให้รับผิดชอบภายในครอบครัว เพื่อให้บุตรวัยรุ่นสามารถพึ่งตนเองและเอาตัวรอดในสังคมได้

3. บทบาทของแม่ที่มีต่อลูกกับการดำเนินชีวิตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว

การดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความแตกต่างจากการดำเนินชีวิตในครอบครัวประเภทอื่น เนื่องจากครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นครอบครัวที่มีสมาชิกหลัก คือ แม่กับลูก อาจมีญาติอาศัยอยู่ร่วมด้วยแต่ไม่มีพ่อ การดำเนินชีวิตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องมีการจัดการความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างแม่กับลูก พ่อและญาติฝ่ายพ่อกับลูก ข้อค้นพบนี้ชี้ให้เห็นถึงการใช้อำนาจในครอบครัว ซึ่งแม่เลี้ยงเดี่ยวจะเป็นผู้มีอำนาจกำหนดขอบเขตพฤติกรรมให้ลูก กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูก ซึ่งในครอบครัวที่แม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีเสียชีวิต ส่วนใหญ่ลูกและครอบครัวฝ่ายพ่อยังมีความสัมพันธ์อันดีมีการส่งข่าวคราวถึงกันอย่างสม่ำเสมอ ส่วนมากลูกจะได้ประโยชน์จากการมีเครือญาติอาจได้สนับสนุนช่วยเหลือกันในโอกาสที่จำเป็น ส่วนกรณีที่ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวลดความสัมพันธ์ระหว่างพ่อกับลูก ส่วนใหญ่มีเหตุผลมาจากการที่ลูกต้องอยู่ในความดูแลของแม่ แม่เลี้ยงเดี่ยวไม่เห็นประโยชน์จากการติดต่อกับอดีตสามีหรือญาติทางฝ่ายอดีตสามีเพียงแต่เข้าใจดีว่าสายสัมพันธ์ของพ่อลูกยังคงต้องมีไว้เป็นที่พึ่งทางใจของลูก และให้ลูกมีความทรงจำและประสบการณ์ที่ดีกับพ่อ ในกรณีเช่นนี้เมื่อลูกโตขึ้นความสัมพันธ์ของพ่อกับลูกก็มักจะห่างเหินกันไปตามระยะเวลา ส่วนการจัดการความสัมพันธ์แบบตัดขาดนั้นเกิดขึ้นเพราะ

แม่เลี้ยงเดี่ยวเห็นว่าหากพ่อลูกยังมีความสัมพันธ์ต่อกันจะสร้างปัญหาขึ้นมากระทบครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวได้ กรณีการตัดความสัมพันธ์นี้พบในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ถูกอดีตสามีทำร้ายร่างกาย และครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่อดีตสามีต้องการมี 2 ครอบครัว ไม่เลือกฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งในกรณีเช่นนี้ Pate (1996) ได้อธิบายว่า ภายหลังจากหย่าร้างแม่เลี้ยงเดี่ยวจะมีการปรับแบบแผนความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและการจัดแบบแผนความสัมพันธ์กับภายนอกครอบครัว การจัดความสัมพันธ์ลักษณะนี้มีความจำเป็นมากโดยเฉพาะเมื่อครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีลูกวัยรุ่น การศึกษาครั้งนี้พบว่าตลอดการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงดูลูกนับเป็นบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งแม่เลี้ยงเดี่ยว ในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวแม่เป็นผู้มีอิทธิพลอย่างมากในความสำเร็จด้านการศึกษาและการประกอบอาชีพ เนื่องจากแม่เอาใจใส่ติดตามเรื่องการศึกษาของลูกอย่างใกล้ชิด พร้อมวางแผนให้ลูกได้ประกอบอาชีพตามความถนัด เมื่อลูกอยู่ในวัยเรียนแม่ได้พยายามหาช่องทางในการสื่อสารกับโรงเรียนและครูของลูกอยู่เสมอ สอนลูกทำการบ้านด้วยตนเอง กระตุ้นให้ลูกมีความมุ่งมั่นในการเรียน ในบางรายแม่พยายามหาข้อสอบจากอินเทอร์เน็ตมาให้ลูกหัดทำทุกวันจนลูกเป็นเด็กเรียนหนังสือเก่ง ลักษณะนี้คล้ายกับผลการศึกษาของ Robinson (2007) ที่อธิบายวิธีการที่มารดาควิธีทำให้ลูกชายประสบความสำเร็จด้านในด้านการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมดูแลของแม่ การสอนโดยตรงจากแม่ และการเจรจาต่อรอง กลุ่มแม่เหล่านี้สามารถเอาชนะความลังเลของตนเองและสามารถเข้าพบผู้บริหารโรงเรียน ครู และใครก็ตามที่สามารถให้ความช่วยเหลือด้านการศึกษาแก่ลูกของพวกเขาได้ แม่เป็นผู้ให้กำลังใจในด้านการเรียนและอธิบายถึงความสำคัญทางการศึกษาให้แก่ลูกและยังสามารถสอนการบ้านได้ แม่จะเฝ้าติดตามกิจกรรมและพฤติกรรมของลูกชายอย่างสม่ำเสมอ เพื่อคอยสังเกตปัญหาหรือโอกาสที่พวกเขาควรจะได้รับ และเพื่อให้แน่ใจว่าเด็กชายเหล่านี้จะไม่ถูกดึงดูเข้าไปในกลุ่มอันธพาลและยาเสพติด

การสร้างตัวแบบพ่อหรือตัวแบบผู้ชายจะเป็นปัญหาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวอื่น ๆ เห็นได้จากงานของจิรนนท์ พิมพิลาวัร (2556) ที่อธิบายว่าปัญหาการขาดพ่อมีผลกระทบต่อพัฒนาบุคลิกภาพและสุขภาพจิตของเด็ก เพราะการมีพ่อสำคัญต่อเด็กมาก นั่นคือ เด็กทั้งหญิงและชายต้องการเรียนรู้ บทบาทพ่อและพฤติกรรมของผู้ชายและการปฏิบัติตัวต่อเพศชาย เด็กผู้ชายต้องการเรียนรู้เอกลักษณ์ทางเพศ การเป็นผู้นำ การและเป็นหัวหน้าครอบครัวจากตัวแบบพ่อ นอกจากนี้ Twaddell (2008) ยังได้เสนอผลศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบของการหย่าร้าง ในประเด็นประสบการณ์เฉพาะของแม่เลี้ยงเดี่ยวในการเลี้ยงดูเด็กชาย ผลการศึกษานั้นระบุว่า การเลี้ยงดูลูกชายจะมีปัญหา มากกว่าการเลี้ยงดูลูกผู้หญิง ปัญหาของลูกชายก็มีความแตกต่างกันตามช่วงวัย โดยกลุ่มลูกชายที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี มีพฤติกรรมการใช้ชีวิตไม่เหมือนกับกลุ่มลูกชายที่มีอายุมากกว่า 18 ปี สำหรับ

การศึกษาในประเด็นการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จครั้งนี้ กลับพบว่า แม่ในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวได้พยายามสร้างตัวแบบพ่อด้วยการปลูกฝังเด็กชายให้เรียนรู้ บทบาททางเพศแบบสุภาพบุรุษ มอบหมายงานหรือหน้าที่แบบผู้ชายให้กับลูกชาย ให้ลูกได้เรียนรู้ จากญาติคนอื่นที่เป็นผู้ชาย ในบางครอบครัวให้ลูกได้เรียนรู้เรื่องความหลากหลายของประเภท ครอบครัวและความหลากหลายทางเพศเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับสถานการณ์สังคม ในปัจจุบัน แม่ในครอบครัวที่แม่ถูกทำร้ายร่างกายแม้อยังได้พยายามโน้มน้าวให้ลูกสาวเห็นว่าผู้ชาย ไม่ได้เหมือนกันทุกคน ผู้ชายที่รักครอบครัวและเป็นสุภาพบุรุษก็มีอยู่มาก ให้ลูกเรียนรู้จากญาติ ผู้ใหญ่ที่เป็นผู้ชายด้วย

ตลอดระยะเวลาการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้น แม่เลี้ยงเดี่ยวจะต้องมีการจัดการทางสังคมและ ภาพลักษณ์ของตนเอง เนื่องจากค่านิยมของคนในสังคมยังคงมีท่าทีต่อแม่เลี้ยงเดี่ยวทั้งด้านบวก และด้านลบ การศึกษานี้ได้ข้อค้นพบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มสามีเสียชีวิตนั้นได้รับความเห็นอกเห็นใจ จากสังคม ส่วนแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีอกใจในช่วงแรกเผชิญกับคำถามที่รบกวนและบั่นทอนจิตใจ ทำให้รู้สึกสูญเสียความมั่นใจ ดังนั้นแม่เลี้ยงเดี่ยวจึงต้องสร้างภาพลักษณ์ให้ตนเองขึ้นมาใหม่ ส่วนใหญ่เป็นไปในลักษณะของการทำความเข้าใจยอมรับสถานภาพของตนเองให้ได้ เฉยเมย ไม่สนใจต่อคำพูดคน การตั้งใจทำงาน การมุ่งความสนใจไปที่ลูก และพิสูจน์ให้บุคคลอื่นเห็นว่า สามารถอยู่ได้โดยที่ไม่มีสามี และเมื่อเวลาผ่านไปได้พัฒนาภาพลักษณ์ตนเองขึ้นมาเป็นบุคคล สำคัญในสังคม ทำประโยชน์ต่อสังคมจนเป็นที่ยอมรับ ในประเด็นนี้จะเห็นได้จากผลการศึกษาของ Lashley and Ollivierre (2013) ที่กล่าวถึงแม่เลี้ยงเดี่ยววิถีที่ประสบความสำเร็จในด้านการเรียนว่า เกิดจากปัจจัยความรับผิดชอบต่อตนเอง การได้รับการสนับสนุน การมุ่งพัฒนาตัวเอง และความศรัทธา และการให้ความหมายทางจิตวิญญาณแก่ชีวิต

4. ทฤษฎีการและเครือข่ายทางสังคมที่จำเป็นต่อความสำเร็จของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
 การศึกษานี้ได้สังเคราะห์รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนักสู้และครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่เดี๋ยวตาย ในกรณีของ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวนักสู้ นั้น แม่เลี้ยงเดี่ยวเป็นผู้หญิงที่มีลักษณะเป็นผู้กระทำการที่เข้มแข็ง ไม่ยอมจำนนต่อสถานการณ์ปัญหาของชีวิต กลุ่มนี้เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีความเข้มแข็งทางจิตใจมาก มีความกล้าหาญ สามารถเรียนรู้ประสบการณ์ จัดการครอบครัว และได้พัฒนาตนเองด้วย ประสบการณ์และการเผชิญปัญหาหลายต่อหลายครั้ง แม่เลี้ยงเดี่ยวหลายรายได้เรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการด้านการเงินทำให้กลายเป็นครอบครัวที่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ปรับตัวและเรียนรู้ เกี่ยวกับวิธีการเลี้ยงลูกแบบใหม่ ๆ เพื่อจัดสมดุลระหว่างการทำงานกับการเลี้ยงลูกให้ได้ สามารถจัดการความสัมพันธ์ในครอบครัวระหว่างตนเองกับลูกและระหว่างพ่อกับลูกได้ และการที่ลูก

มีประสบการณ์ความยากลำบากในวัยเด็กที่ต้องช่วยเหลือแม่ทำงานทำให้ลูกสามารถช่วยเหลือตนเองได้ มีความรับผิดชอบและมีพฤติกรรมที่เหมาะสมตามวัย ทั้งนี้แม่เลี้ยงเดี่ยวมักสูญเสียหลายราย เห็นตรงกันว่า หากคนไม่เป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวอาจจะไม่ประสบความสำเร็จอย่างในปัจจุบัน เนื่องจากการเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวต้องนำศักยภาพกำลังกายใจทั้งหมดที่มีทุ่มเทให้กับ การแก้ปัญหาชีวิต การทำงาน และการเลี้ยงดูลูก จนทำให้ประสบความสำเร็จในที่สุด

ส่วนครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่เดียวดายนั้น เป็นครอบครัวที่แม่เลี้ยงเดี่ยวมีความเข้มแข็งทางจิตใจในระดับที่แตกต่างกัน บางคนเข้มแข็งบางคนอ่อนแอ และยังมีการจัดการในครอบครัว รวมถึงการพึ่งพาตนเองแตกต่างกัน อย่างไรก็ตามครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวกลุ่มนี้ได้รับการสนับสนุน ทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกครอบครัวรวมถึงมีเครือข่ายทางสังคมที่ช่วยเหลือหนุนให้ผ่าน สถานการณ์วิกฤติในชีวิตตลอดจนพัฒนาตนเองไปสู่ความสำเร็จได้ ซึ่งทรัพยากรของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่เดียวดายนั้นส่วนใหญ่มาจากครอบครัวเดิมของแม่เลี้ยงเดี่ยว ไม่ว่าจะเป็นที่อยู่อาศัย การเงิน การทำงาน กำลังใจ และการแบ่งเบาภาระเลี้ยงดูลูก นั้นแสดงให้เห็นว่าการที่แม่เลี้ยงเดี่ยวได้กลับเข้าไปอยู่ในครอบครัวเดิมในลักษณะครอบครัวขยาย แม่เลี้ยงเดี่ยวจะยังมีพ่อแม่ พี่หรือน้อง ที่ช่วยสนับสนุนทรัพยากรที่จำเป็น โดยเฉพาะเรื่องที่พักอาศัยและการเลี้ยงดูลูก หากครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวไม่มีที่พักอาศัยจะมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นจำนวนมาก อาจทำให้ดำเนินชีวิตได้อย่างยากลำบาก และหากไม่มีคนช่วยดูแลลูกก็จะส่งผลกระทบต่อการทำงานและการเงิน ทำให้เกิดความเครียดและเป็นปัญหากระทบคุณภาพชีวิตและความสุขของครอบครัว

การศึกษานี้ยังพบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวประเภทไม่เดียวดายกลุ่มนี้ได้มีโอกาสเข้าร่วมเครือข่ายครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ได้ร่วมดำเนินกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือและให้คำปรึกษาแก่แม่เลี้ยงเดี่ยวคนอื่น ๆ ที่กำลังประสบปัญหาในช่วงวิกฤติของชีวิต การได้รับเชิญให้เป็นตัวอย่างในการถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตและการแก้ปัญหาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวให้แก่คนอื่น ๆ เช่นนี้ถือเป็นการสนับสนุนทรัพยากรภายนอกครอบครัวเพื่อช่วยเหลือด้านจิตใจแก่แม่เลี้ยงเดี่ยวคนอื่น ๆ และก่อให้เกิดความภาคภูมิใจแก่ตัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเองที่ได้ทำประโยชน์เพื่อสังคม ดังนั้น การมีเครือข่ายทางสังคมจึงจำเป็นสำหรับการเยียวยาและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับแม่เลี้ยงเดี่ยวที่กำลังประสบปัญหาในชีวิตได้เป็นอย่างดี

จากผลการวิเคราะห์ข้างต้นจะเห็นได้ว่าปัจจัยที่มีความสำคัญที่ส่งผลให้ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวประสบความสำเร็จในชีวิตนั้นประกอบไปด้วย ความเข้มแข็งทางจิตใจของแม่เลี้ยงเดี่ยว ความสามารถในการจัดการครอบครัวและการพึ่งพาตนเองได้ และการมีทรัพยากรสนับสนุน โดยเฉพาะทรัพยากรจากครอบครัวเดิมและเครือข่ายทางสังคม สอดคล้องกับการศึกษาของ วัชรวิญญู (2551) ที่อธิบายว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวจะสามารถสร้างเอกลักษณ์ให้กับตนเองขึ้นมาใหม่

และกลับเข้าสู่สภาพปกติเมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนใหม่ ๆ ในสังคม นอกจากนี้ในการศึกษาของ Smith (2010) เกี่ยวกับประสบการณ์ความสำเร็จในการเลี้ยงดูบุตรของมารดาผู้มีรายได้น้อยที่เลี้ยงดูบุตรโดยลำพัง อธิบายว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวผ่านประสบการณ์ความเครียดและความท้าทายในชีวิต ปัจจัยที่สนับสนุนให้ประสบความสำเร็จ คือ ปัจจัยด้านภูมิคุ้มกันและการรับรู้จุดแข็งของตนเอง ส่วนการศึกษาของ Dabney (2013) ก็สนับสนุนว่า การเลี้ยงดูบุตร โดยลำพังเป็นประสบการณ์ที่ท้าทายและสามารถพัฒนาได้ แม่เลี้ยงเดี่ยวมีความต้องการการสนับสนุนทางสังคมและทรัพยากรทางการเงินสำหรับการจัดการและดูแลครอบครัว และในการดำเนินชีวิตบางรูปแบบการเลี้ยงดูบุตรโดยลำพังทำให้เกิดความสำเร็จมากกว่าการเลี้ยงดูบุตร โดยพ่อแม่ที่ไม่หย่าร้าง

สอดคล้องกับการศึกษาของ Jones (2005) การศึกษากระบวนการตัดสินใจ วิธีคิด การให้ความหมาย และความรู้สึกเกี่ยวกับสถานภาพปัจจุบันและการจัดการชีวิตเมื่อไม่มีคู่ชีวิต พบว่า แม่เลี้ยงเดี่ยวมุ่งเน้นความสนใจไปที่ความเป็นแม่ การทำงานหนักอย่างต่อเนื่อง การมีความพยายามไม่หยุดหย่อน และพยายามปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ใหม่ ๆ ทำให้ผ่านวิกฤติชีวิตได้ นอกจากนี้การศึกษาของ Mendenhall et al. (2012) ยังได้สนับสนุนประเด็นดังกล่าว โดยเห็นว่าความใกล้ชิดในครอบครัว และการมีที่พึ่งทางศาสนาเป็นปัจจัยสำคัญในการป้องกันปัญหาด้านบทบาท ปัญหาความเครียด และเป็นทรัพยากรสำคัญที่ช่วยเหลือด้านการปรับตัวของแม่เลี้ยงเดี่ยว ทั้งในด้านความรู้สึกและการรับรู้ความสามารถส่วนบุคคล การนับถือตนเอง และความพอใจในชีวิต และก่อให้เกิดความสำเร็จในครอบครัวมากขึ้น ส่วนการศึกษาของ Sasaki (1989) ระบุว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวส่วนใหญ่มีภาวะพึ่งพิงการช่วยเหลือเงินจากรัฐบาล แต่ก็มีคามพึงพอใจในชีวิตค่อนข้างสูง แม้ว่าอยู่ภายใต้สถานการณ์ปัญหาและความยุ่งยากของชีวิตหลังการแยกทางหรือหย่าร้างแต่การได้รับความช่วยเหลือทางการเงินก็ช่วยให้ความกังวลใจลดลงได้

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบผลการศึกษานี้กับงานของนักวิชาการคนอื่น ๆ ในมุมมองของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ พบว่า งานของศิริพร ช้างเขียว (2550) ได้อธิบายว่าแม่เลี้ยงเดี่ยวที่สามีเสียชีวิตยังต้องเผชิญกับปัญหาหลายอย่าง โดยเฉพาะปัญหาด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความเครียดสะสมส่วนหนึ่งเกิดจากการมีภาระหนักที่ต้องทำหน้าที่เลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง และ ศิริรัตน์ แอดสกุล (2556) อธิบายว่าบทบาทของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีความตึงเครียดมากกว่าบทบาทของพ่อแม่ในครอบครัวปกติ และผลของการอบรมเลี้ยงดูลูกในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนั้น พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวพบกับความเหนื่อยยากลำบากในการเลี้ยงดูจนประสบความสำเร็จได้ ส่วนงานของภาภิรมย์ ศรีโสภกา (2556) ระบุว่า พ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวมีคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับปานกลาง และปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของพ่อแม่ ได้แก่ ปัญหาพฤติกรรมลูก เหตุการณ์ความเครียดในชีวิต และภาวะซึมเศร้า

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายด้านการศึกษา

1.1 นักวิชาการควรมีส่วนช่วยสร้างการรับรู้เรื่องครอบครัวที่หลากหลายผ่านการวิจัยกับครอบครัวประเภทต่าง ๆ และสร้างองค์ความรู้เรื่องครอบครัวให้ทันการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ครอบครัวในยุคปัจจุบัน อาจต้องมีการรื้อสร้างหรือนิยามครอบครัวขึ้นใหม่ เพื่อสร้างการรับรู้ต่อสังคมและสร้างตัวตนให้กับครอบครัวทุกประเภทในสังคม

1.2 ควรมีการรวบรวมความรู้ในลักษณะของคู่มือพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวเพิ่มขึ้น เพื่อเป็นเครื่องมือในการเลี้ยงดูลูกสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว

2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายด้านการพัฒนาสังคม

2.1 หน่วยงานด้านการพัฒนาสังคมควรจัดให้มีการช่วยเหลือหรือสนับสนุนทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ไม่ว่าจะเป็นด้านการให้คำแนะนำปรึกษาสำหรับพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว ด้านการเงินอาจมีกองทุนสนับสนุนครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ด้านการเลี้ยงดูลูก หน่วยงานทั้งรัฐและเอกชนอาจจัดให้มีสวัสดิการเลี้ยงดูในที่ทำงาน เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูหรือเปิดโอกาสให้แม่เลี้ยงเดี่ยวได้ทำงานใกล้ชิดลูก

2.2 ควรมีการพัฒนาเครือข่ายครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเพิ่มขึ้นในทุกจังหวัด เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้และช่วยเหลือกัน และได้ร่วมมือกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

2.3 ควรส่งเสริมให้มีการจัดกิจกรรมยกย่องชื่นชมแม่เลี้ยงเดี่ยวในโอกาสต่าง ๆ เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แม่เลี้ยงเดี่ยวพร้อมกับสร้างตัวแบบของผู้หญิงที่ประสบความสำเร็จได้โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาสามี นอกจากนี้การพิจารณาการให้รางวัลแก่ผู้หญิงในโอกาสต่าง ๆ ควรตัดอคติเกี่ยวกับความเป็นหม้ายออกไป เพื่อสร้างการรับรู้ใหม่่าหม้ายไม่ใช่ข้อบกพร่อง

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ควรมีการศึกษาต่อเนื่องกับลูกในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว เพื่อให้เห็นปรากฏการณ์ที่อาจเป็นผลกระทบระยะยาวจากการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว และลูกที่เติบโตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ไม่ว่าจะเป็นประเด็นเกี่ยวกับสุขภาพของแม่เลี้ยงเดี่ยว การแสดงบทบาทของลูกในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว และแนวโน้มการเป็นครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวซ้ำ

3.2 ควรมีการศึกษาสภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวโดยใช้ทัศนะจากลูกในครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวเพิ่มเติม

3.3 ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ ที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

- กมลชนก จำสุวรรณ และบุรเทพ โชคชนานุกูล. (2555). ครอบครัวแม่เดี่ยว การเป็นชายขอบและความไม่เป็นธรรมในสังคม. ใน กุลภา วจนสาระ และกฤตยา อาชวนิจกุล (บรรณาธิการ), *ประชากรและสังคม 2555: ประชากรชายขอบและความเป็นธรรมในสังคมไทย*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม.
- กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (2556). *เครื่องชี้ภาวะสังคมปี 2556*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงมหาดไทย.
- กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2548). *อยู่ด้วยกันวันอาทิตย์ คู่มือการใช้เวลาอย่างมีคุณภาพกับครอบครัว*. กรุงเทพฯ: กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2558). (ร่าง) *นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2558-2564*. กรุงเทพฯ: กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. (2558). *รายงานประจำปี 2557 ศูนย์อำนวยการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์อำนวยการรับเด็กเป็นบุตรบุญธรรม.
- กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข. (2549). *ดัชนีความสุขทางรอดของสังคมไทย*. นนทบุรี: กรมสุขภาพจิต กระทรวงสาธารณสุข.
- กฤษณา ศักดิ์ศรี. (2530). *จิตวิทยาการศึกษา*. กรุงเทพฯ: นิยมวิทยา.
- กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย. (2558). *รายงานสถานการณ์ประชากรไทย 2558 โคมน์น้ำครอบครัวไทย ยุคเกิดน้อยอายุยืน*. กรุงเทพฯ: กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย (UNFPA).
- กันยา สุวรรณแสง. (2533). *การพัฒนาบุคลิกภาพและการปรับตัว*. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น.
- กุสุมา พลแก้ว. (2544). *แม่หม้าย การปรับตัวทางสังคมและเศรษฐกิจของผู้หญิงในสังคมชนบทภายหลังการหย่าร้าง*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยวิทยา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิตตินันท์ เฉชะอุปต์. (2550). *การวิเคราะห์สถานการณ์และการศึกษานโยบายและมาตรการในการให้ความช่วยเหลือครอบครัวที่มีลักษณะพิเศษ: ครอบครัวพ่อหรือแม่คนเดียว ครอบครัวพ่อแม่วัยรุ่น และครอบครัวเร่ร่อน ระยะที่ 1*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา.

- จิตตินันท์ เฉชะคุปต์. (2551). *การวิเคราะห์สถานการณ์และการศึกษา นโยบายและมาตรการ ในการให้ความช่วยเหลือครอบครัวที่มีลักษณะพิเศษครอบครัว พ่อหรือแม่คนเดียว ครอบครัวพ่อแม่วัยรุ่น และครอบครัวเร่ร่อน ระยะที่ 2*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมมาธิราช.
- จิตรียา ชาญวารินทร์ และชนากร คมกฤต. (2548). *จุดสารเครือข่ายครอบครัว*. ฉบับที่ 4 เดือนพฤศจิกายน 2548.
- จิราพร ชมพิกุล, ปราณี สุทธิสุขนธ์, เกรียงศักดิ์ ชื้อเลื่อม และคุณิ คำมี. (2552). *สัมพันธภาพ ในครอบครัวคนไทย*. นครปฐม: เอ็น แอนด์ เอ็น ก๊อปปี้ แอนด์ พรีนติ้ง.
- จิรนนท์ พิมถาวร. (2556). *ลักษณะและรูปแบบการดำเนินชีวิตของมารดาในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว กรณีศึกษากลุ่มมูลนิธิเครือข่ายครอบครัวในเขตกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสังคมวิทยาประยุกต์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จันงค์ อติวัฒน์สิทธิ และคณะ. (2549). *สังคมวิทยา* (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2542). *การศึกษาครอบครัวไทย: ข้อคิดและแนวทางการศึกษาในผู้หญิง แรงงานและแรงงานหญิง*. กรุงเทพฯ: นพบุรีการพิมพ์.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2552). *เกิดอะไรขึ้นกับครอบครัว*. ใน ชาย โพธิ์สิตา และสุชาดา ทวีสิทธิ์ (บรรณาธิการ), *ประชากรและสังคม 2552: ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนผ่าน ทางสังคมและประชากร*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชาย โพธิ์สิตา. (2554). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พรีนติ้ง.
- ชาลินี สุริยนเปล่งแสง. (2547). *ความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคมและลักษณะการเป็น พ่อแม่ของแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีบุตรปฐมวัยในกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตร มหาบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จิตติกาญจน์ อินทาบัจ. (2553). *การสร้างความเข้มแข็งทางใจและการปรับตัวต่อวิกฤติการณ์ของ ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจิตวิทยาการปรึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จิตติพร เต็มบุญประเสริฐสุข และคณะ. (2559). *การพัฒนาคู่มือการเสริมพลังครอบครัววัยรุ่น กระทำคามผิด*. ใน *เอกสารประกอบการประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ครั้งที่ 6*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

- ณฐากรณ์ ชื่อมาก. (2544). *การปรับบทบาทการเป็นแม่ของมารดาที่มีบุตรกลุ่มอาการดาวน์*.
 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจิตวิทยาพัฒนาการ, บัณฑิตวิทยาลัย,
 จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- ณรงค์ เส็งประชา. (2541). *มนุษย์กับสังคม*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ณัฐฐิษา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. (2555). *ปัจจัยเกื้อหนุนการฝ่าวิกฤติของครอบครัวพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว*.
 สมุทรปราการ: มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- ณัฐฐิษา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ. (2550). *การศึกษาปัจจัยเกื้อหนุนความเข้มแข็งของ
 ครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยหัวเฉียว
 เฉลิมพระเกียรติ และเครือข่ายพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว และมูลนิธิเครือข่ายครอบครัว.
- ณัฐนารี เอมยงค์. (2554). *การประยุกต์ใช้ Two-component survival กับลักษณะการแต่งงาน-
 การหย่าร้างของประชากรบางส่วนในกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์
 มหาบัณฑิต, สาขาวิชาชีวสถิติ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ณิชกมล วานิชขัง. (2550). *การแต่งงานข้ามชาติของสตรีกับการเปลี่ยนแปลง ที่มีต่อครอบครัว
 และชุมชนในจังหวัดอุดรธานี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชา
 พัฒนาสังคม, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ตรีสุข ชงไชย. (2554). *ปัญหาความเครียดในครอบครัวและวิถีจัดการกับปัญหาของวัยรุ่นที่อยู่ใน
 ครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่เลี้ยงดูเพียงคนเดียว และครอบครัวปกติ: ศึกษาในนักเรียน
 ชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 5 ในเขตกรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต,
 สาขาจิตเวชศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทวีศักดิ์ นพเกษตร. (2548). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเล่ม 1 คู่มือปฏิบัติการวิจัยประยุกต์เพื่อพัฒนาคน
 องค์การ ชุมชน สังคม*. นครราชสีมา: ชมรมโรงพยาบาลชุมชนแห่งประเทศไทย.
- ธัญภา พรหมรักษ์. (2550). *ผู้หญิง ความรุนแรงในครอบครัว การหย่าร้างในฐานะทางเลือก*.
 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสตรีศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย,
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นวลศิริ เปาโรหิตย์. (2550). *จิตวิทยาชีวิตครอบครัว: ทำอย่างไรให้พ่อ แม่ ลูก และทุกคน
 ในครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เข้าใจและเห็นใจซึ่งกันและกัน*. กรุงเทพฯ:
 108 สุขยอดไอดี.
- นัยพรรณ วรณศิริ. (2550). *มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: ธนาเพรส.

- นิตา ชูโต และคณะ. (2545). *การศึกษาเพื่อหามาตรการช่วยเหลือเด็กที่มีปัญหาเนื่องจากการมีพ่อหรือแม่เพียงคนเดียว*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ.
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. (2548). *การแต่งงานข้ามวัฒนธรรมของผู้หญิงในชนบทอีสาน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.).
- ปราณี สุทธิสุขนธ์. (2552). *สัมพันธภาพในครอบครัวกับการดูแลสุขภาพ*. กรุงเทพฯ: พี.เอ.ลีฟวิ่ง.
- ปรุงใจ สถานสุข. (2551). *บทบาทมารดาเลี้ยงเดี่ยวในการอบรมขัดเกลาทางสังคมบุตรวัยรุ่น*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ผลคุณ บุญลอย. (2550). *วิถีชีวิตครอบครัวหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว*. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พดดี นนท์ตุลา. (2550). *การปรับตัวของครอบครัวที่มีสตรีเป็นหัวหน้าครอบครัวภายหลังการหย่าร้าง*. วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการพยาบาลครอบครัว, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พัชชา เจิงกลิ่นจันทร์. (2558, มกราคม-เมษายน). *สภาพปัญหาและความต้องการของครอบครัวลักษณะพิเศษ. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (สทมส.), 21(1), 27-38.*
- พัทธา สายหู. (2544). *กลไกของสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิมพ์รำไพ สุนทรารชุน. (2548). *แนวทางการสร้างเสริมศักยภาพของแม่คนเดียวที่เลี้ยงลูก*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสตรีศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พิมลพรรณ อิศรภักดี. (2560, เมษายน-พฤษภาคม). *ลักษณะครอบครัวไทยเปลี่ยนไปอย่างไรในกว่า 20 ปีที่ผ่านมา. จดหมายข่าวประชากรและการพัฒนา สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 37(4), 1-2.*
- พูนสุข เวชวิฐาน. (2556). *ประวัติย่อทฤษฎีครอบครัว*. ใน จักรทิพย์ นาถสุภา (บรรณาธิการ), *ด้วยรัก เล่ม 1: ปรัชญาและสาระของประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- เพ็ญจันทร์ ส.โมไนยพงศ์ และคณะ. (2555, กรกฎาคม-กันยายน). *ความมั่นคงในชีวิตของมารดาวัยรุ่นเลี้ยงเดี่ยว*. *วารสารพยาบาล, 61(3), 34-43.*

- ภาภิรมย์ ศรีโสภณ. (2556). *คุณภาพชีวิตของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในจังหวัดกรุงเทพมหานคร*.
 วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรบัณฑิต, สาขาวิชาสุขภาพจิต, บัณฑิตวิทยาลัย,
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มาลี จิรวัดนานนท์. (2545). *กระบวนการเข้าสู่การเป็นครอบครัวแม่คนเดียว*. วิทยานิพนธ์
 สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสังคมศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย,
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว. (2549). *สุขแบบ Single parent*. กรุงเทพฯ: รักลูกแฟมิลีกรุ๊ป.
- มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว. (2551). *คู่มือกระบวนการต้นแบบการพัฒนาเครือข่ายครอบครัว
 เลี้ยงเดี่ยว*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- เมธินีพร ภิณูชน. (2539). *การให้คำปรึกษาครอบครัวเบื้องต้น*. ม.ป.ท.
- รุจา ภูไพบูลย์. (2541). *การพยาบาลครอบครัว แนวคิดทฤษฎีและการนำไปใช้* (พิมพ์ครั้งที่ 3).
 กรุงเทพฯ: วิเจพรินติ้ง.
- วารภรณ์ ตระกูลสถิตย์. (2545). *จิตวิทยาการปรับตัว*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ.
- วารรัชต์ มหามนตรี. (2557). ภาษิต ส่วนวน: ภาพสะท้อนโลกทัศน์ของคนไทยต่อผู้หญิง.
วารสารอารยธรรมศึกษาโขง-สาละวิน, 5(2), 9-58.
- วัชรวิ บุญวิทยา. (2551). *กระบวนการตัดสินใจหย่าร้างและกระบวนการจัดการชีวิตภายหลัง
 การหย่าร้างของผู้หญิง*. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต,
 สาขาสังคมวิทยา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิทยากร เชียงกุล. (2552). *ปรัชญาการเมือง เศรษฐกิจ สังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สายลม.
- ศิริกุล อิศรานุรักษ์. (2542). *หลักการวางแผนอนามัยครอบครัว คู่มือนักสาธารณสุข*. กรุงเทพฯ:
 เจริญดีการพิมพ์.
- ศิริพร ช้างเขียว. (2550). “แม่เลี้ยงเดี่ยว” ชีวิตที่ต้องสู้: กรณีศึกษา ผู้รับบริการของสหทัยมูลนิธิ
 บ้านบางกล้วยนอก ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง. สารนิพนธ์
 ประกาศนียบัตรบัณฑิต, สำนักบัณฑิต อาสาสมัคร, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต และคณะ. (2557). *คุณภาพชีวิต การทำงาน และความสุข* (พิมพ์ครั้งที่ 2).
 นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศิริรัตน์ แอดสกุล. (2556). *สถานการณ์ครอบครัวไทย: กรณีศึกษาครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว
 ในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร*. *วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย*, 5(1), 17-45.

- ศุภกานต์ ชื่อเกียรติขจร. (2543). *กลไกการปรับตัวทางสังคมของนักศึกษาระดับอุดมศึกษา*.
 วิทยาลัยนวัตศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ, บัณฑิตวิทยาลัย,
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2558). *ศัพทานุกรมการวิจัยประชากรและ
 สังคม ฉบับปี 2558*. กรุงเทพฯ: เดือนตุลา.
- สนธยา พลศรี. (2545). *หลักสังคมวิทยา*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สมพงษ์ จิตระดับ และศิริชัย กาญจนวาสี. (2541). *การศึกษาขนาดของปัญหาและสาเหตุของเด็ก
 ถูกปล่อยปละละเลย: แนวทางและมาตรการในการป้องกันและแก้ไขปัญหาของ
 หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน*. คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชน
 แห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี.
- สายฤดี วรกิจโกคาทร. (2552). *ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวนิยมใหม่ที่คนไทยต้องศึกษา*. เข้าถึงได้จาก
<http://www.komchadluek.net/detail/20090217/2625>
- สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2556). *ข้อมูลสถิติความรู้เพื่อการวิเคราะห์มิติครอบครัว
 ปี พ.ศ. 2556*. กรุงเทพฯ: กลุ่มการวิจัยและสารสนเทศ สำนักส่งเสริมสถาบันครอบครัว
 สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). *ความอยู่ดีมีสุขของ
 คนไทย: 5 ปีหลังวิกฤติเศรษฐกิจ*. กรุงเทพฯ: เพชรรุ่งการพิมพ์.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2554). *เครื่องชี้ภาวะเศรษฐกิจและสังคมไทยที่สำคัญ พ.ศ. 2554*.
 กรุงเทพฯ: กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร.
- ศิริชัย ประทีปฉาย. (2533). *การพัฒนาบุคลิกภาพและการปรับตัว*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยราไพพรรณี.
- สุชาดา สร้อยสน. (2553). *ประสบการณ์ด้านจิตใจของพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยวในการเลี้ยงดูบุตร: การศึกษา
 เชิงคุณภาพ*. วิทยาลัยนวัตศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชาจิตวิทยาการปรึกษา,
 บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุพรรณิ ไชยอำพร และคมพล สุวรรณภู. (2550, ตุลาคม). *การสังเคราะห์ความสุขมนุษย์
 ตามแนวคิดตะวันตก-ตะวันออก เพื่อการพัฒนาดัชนีชี้วัด*. *วารสารพัฒนาสังคม*,
 9(1), 118-156.
- สุพัตรา สุภาพ. (2545). *สังคมวิทยา* (พิมพ์ครั้งที่ 22). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2549). *การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ:
 สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สุภางศ์ จันทวานิช. (2557). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 22). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพร จารุกิตติพงศ์. (2549). *การปรับตัวของสตรีในเมืองเชียงใหม่หลังการหย่าร้าง*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสาขาวิชาการศึกษาจากระบบ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อภิชัย มงคล และคณะ. (2552). *การพัฒนาและทดสอบดัชนีชี้วัดสุขภาพจิตคนไทย*. กรุงเทพฯ: กรมสุขภาพจิต.
- อมรา สุนทรธาดา และสุพัตรา เลิศชัยเพชร. (2552). การลดลงของครอบครัวสามช่วงวัยในสังคมไทย: นัยเชิงนโยบาย. ใน ชาย โพธิ์สิตา และสุชาดา ทวีสิทธิ์ (บรรณาธิการ), *ประชากรและสังคม 2552: ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อวาทิพย์ แว. (2550). *ปัจจัยด้านครอบครัวและสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อพฤติกรรมทางเพศของนักเรียนระดับอาชีวศึกษาในเขตเทศบาลนครยะลา*. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาสร้างเสริมสุขภาพ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อุมาพร ตรังคสมบัติ. (2545). *จิตวิทยาชีวิตคู่และการบำบัดคู่สมรส*. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและพัฒนาครอบครัว.
- Bahr, S. J. (1989). *Family interaction*. New York: Macmillan.
- Becvar, S. D., & Becvar, J. R. (1996). *Family therapy: A systemic integration* (7th ed.). Boston, MA: Pearson/ Allyn & Bacon.
- Billing, G. A. & Moos, R.H. (1981). The role of coping response and social resources in attenuating the impact of stressful life events. *Journal of behavior and medicine*, 4, 139-157.
- Cakir; S. G. (2010). A pilot study on stress and support sources of single mother in Turkey. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 1079-1083.
- Clap, G. (2000). *Divorce and new beginning*. Ney York: The United State of America.
- Cooper, C. et al. (2008). Depression and common mental disorder in lone parent: Result of 2000 national psychiatric morbidity survey. *Journal of Psychological Medicine*, 38, 335-342.
- Copeland, D. B., & Harbaugh, B. L. (2010). Psychosocial differences related to parenting infants among single and married mothers. *Comprehensive Pediatric Nursing*, 33, 129-148.

- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (2nd ed.). Thousand Oak, CA: Sage.
- Dabney, M. A. (2013). *Barriers to success and positive outcomes of single mothers: A phenomenological study*. Doctoral dissertation, Capella University.
- Elizabeth, S.A. (1999). *Structural family therapy and group interventions with single-mother families*. Master thesis, University of Manitoba Winnipeg, Manitoba.
- Ember, C. R., & Ember, M. (1977). *Cultural anthropology*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Friedman, M. M. (1986). *Family nursing, theory & assessment*. Appleton Century Crofts: University of Michigan.
- Gaspar, D. (2004). *The ethics of development-from economism to human development*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Goldenberg, H. (1988). *Counseling today's family*. Pacific Grove: Books Cole.
- Goldenberg, J., & Goldenberg, H. (2008). *Family therapy: An overview* (6th ed.). California: Brooks/ Cole.
- Hill, R. (1949). *Families under stress*. Connecticut: Gremwood.
- Jalowice, A. (1988). Confirmatory factor analysis of the Jalowice coping scale. In *Measurement nursing outcomes volume 1: Measurement client outcomes* (pp. 287-308). New York: Springer.
- Jones, C. L. (1995). *The future of the family*. New Jersey: Prentice Hall.
- Jones, S. (2005). *Independent motherhood: The life experience of never married working-class single mother in New York city*. Doctoral dissertation, University of New York.
- Kjellstrand, E. K. (2011). *An examination of resiliency factors and social support in middle-and upper-income single mothers*. Doctoral dissertation, St. Mary's University San Antonio, Texas.
- Knodel, J. E., & Chayovan, N. (2009). *Population ageing and the well being of older persons in Thailand: Past trends, current situation and future challenges*. Bangkok: UNFPA Thailand.
- Lashley, M. B., & Ollivierre, L. (2013). Exploring the linkages of single black mothers and their college experiences. *Global Education Journal*, 138-155.
- Layard, R. (2011). *Happiness lessons from a new science*. USA: Penguin.

- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress appraisal and coping*. New York: Springer.
- Maslow, A. M. (1954). *Motivation and personality*. New York: Harper and Brother.
- McCubbin, H. I., & Patterson, A. (1983). *Stress and the family Vol.1: coping with normative transition*. New York: Brunner Mazer.
- McCubbin, H. I., & Lippincott, T., & McCubbin, M. A. (1996). *Family assessment: Resiliency, coping and adaptation inventories for research and practice*. Madison: University of Wisconsin.
- Mendenhall, R., Bowman P. J., & Zhang, L. (2013). Single black mothers' role strain and adaptation across the life course. *Journal of African American Studies*, 17, 74-98.
- Mutisya, S. K. (2010). *The experience of being a divorced or separated single mother: A phenomenological study*. Doctoral dissertation, University of Nevada.
- Pate, S. M. (1996). *The differential impact of paradigmatic alignment and misalignment on post-divorce adjustment in divorced single mother families*. Doctoral dissertation, University of Florida.
- Quah, S. R. (2015). *Routledge handbook of families in Asia*. London: Routledge.
- Rizzo, J. R., & Robert, J. H., & Lirtzman, S. (1970). Role conflict and ambiguity in complex organizations. *Administrative Science Quarterly*, 15, 150-163.
- Robbins, S. P. (1996). *Organization Behavior* (7th ed.). New Jersey: Prentice Hall.
- Robinson, M. (1993). *Family transformation through divorce and remarriage: A systemic approach*. London: Routledge.
- Robinson, Q. L. (2007). *An examination of the ways in which mothers influence the educational success of their sons: A case study of successful eleventh-grade males in failing schools*. Doctoral dissertation, University of Oregon.
- Sasaki, M. (1989). *Stress and coping among divorced single women living in home for single mother and children in Japan*. Doctoral dissertation, Columbia University.
- Schwartz, W. (1961). The social worker in the group. In *New perspectives on services to groups: Theory, organization, and practice* (pp. 7-34). New York: National Association of Social Workers.
- Seifert, K. L. (1977). *Child and adolescent development*. Boston: Houghton Mifflin Company.

- Seligman, M. (2011). *Flourish a new understanding of happiness and well-being and how to achieving them*. London: Nicholas Brealey.
- Sippell, A. E. (1999). *Structural family therapy and group interventions with single-mother families*. Master thesis, University of Manitoba Winnipeg, Manitoba.
- Smith, S. R., Hamon, R. R., Ingoldby, B. B., & Miller, J. E. (2009). *Exploring family theories*. New York: Oxford University Press.
- Smith, T. L. (2010). *A qualitative exploration of successful low-income single mothers' experiences*. Doctoral dissertation, Indiana State University.
- Stinnett, N., & Saur, K. H. (1977, April). Relationship characteristics of strong families. *Family Perspective, 11*, 3-11.
- Thomas, C. M. (2006). *The lives experienced divorce: A phenomenological qualitative study*. Doctoral dissertation, Ball State University:.
- Twaddell, K. G. (2008). *The reported shared experiences of six single mothers raising sons*. Doctoral dissertation, University of the Pacific Stockton.
- Von, H. (1971). *Industrial and organizational psychology*. New York: McGraw Hill Book.
- Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. (2013). *Secrets of family success*. USA.: Watch Tower Bible and Tract Society of New York.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ

รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

1. รองศาสตราจารย์ ดร.อาทิตย์ จันทร์พาณิชย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวรรณา รักพาณิชย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมโภชน์ อเนกสุข มหาวิทยาลัยบูรพา
4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุกฤษฎี สมอนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี
5. นางบุปผา ทัพกฤษณ์ สำนักงานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดบุรีรัมย์

ที่ ศธ ๖๒๑๘/ว ๑ ๓๓๑

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี ๒๐๑๓๑

๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือการวิจัย

เรียน รองศาสตราจารย์ ดร.อาลัย จันทร์พานิชย์

สิ่งที่ส่งมาด้วย เค้าโครงฉบับย่อและเครื่องมือ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยนางจริยาภรณ์ ปีตาหะสังข์ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม รหัสประจำตัว ๕๔๘๑๐๑๔๔ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร.ศรีวรรณ ยอดนิล เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างเครื่องมือเพื่อการวิจัย และมีความจำเป็นต้องให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ ในการนี้คณะศึกษาศาสตร์ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือการวิจัย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านและขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ศรีสวัสดิ์)
รองคณบดีฝ่ายบัณฑิตศึกษา ปฏิบัติการแทน
คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ ปฏิบัติการแทน
ผู้ปฏิบัติหน้าที่อธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา

ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม

โทรศัพท์ ๐๓๘ - ๑๐๒๐๖๗

โทรสาร ๐๓๘ - ๓๙๑๐๔๓

ที่ ศธ ๖๒๑๘/ว ๑๙๓๑

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี ๒๐๑๓๑

๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือการวิจัย

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวรรณา รักษ์พานิชย์

สิ่งที่ส่งมาด้วย เค้าโครงฉบับย่อและเครื่องมือ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยนางจริยาภรณ์ ปีตาหะสังข์ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม รหัสประจำตัว ๕๔๘๑๐๑๔๔ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร.ศรีวรรณ ยอดนิล เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างเครื่องมือเพื่อการวิจัย และมีความจำเป็นต้องให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ ในการนี้คณะศึกษาศาสตร์ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือการวิจัย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านและขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ศรีสวัสดิ์)
รองคณบดีฝ่ายบัณฑิตศึกษา ปฏิบัติการแทน
คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ ปฏิบัติการแทน
ผู้ปฏิบัติหน้าที่อธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา

ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม
โทรศัพท์ ๐๓๘ - ๑๐๒๐๖๗
โทรสาร ๐๓๘ - ๓๙๑๐๔๓

ที่ ศธ ๖๒๑๘/ ๖๑๙๓๑

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี ๒๐๑๓๑

๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือการวิจัย

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมโภชน์ อเนกสุข

สิ่งที่ส่งมาด้วย เค้าโครงฉบับย่อและเครื่องมือ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยนางจริยาภรณ์ ปิตาทะสังข์ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม รหัสประจำตัว ๕๔๘๑๐๑๔๔ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร.ศรัทธา ยอดนิล เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างเครื่องมือเพื่อการวิจัย และมีความจำเป็นต้องให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ ในกรณีนี้คณะศึกษาศาสตร์ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือการวิจัย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านและขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ศรีสวัสดิ์)
รองคณบดีฝ่ายบัณฑิตศึกษา ปฏิบัติการแทน
คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ ปฏิบัติการแทน
ผู้ปฏิบัติหน้าที่อธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา

ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม

โทรศัพท์ ๐๓๘ - ๑๐๒๐๖๗

โทรสาร ๐๓๘ - ๓๙๑๐๔๓

ที่ ศธ ๖๒๑๘/ว.๑๙/๓๑

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี ๒๐๑๓๑

๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือการวิจัย

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุกัร สมอนา

สิ่งที่ส่งมาด้วย เค้าโครงฉบับย่อและเครื่องมือ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยนางจริยาภรณ์ ปิตาทะสังข์ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม รหัสประจำตัว ๕๔๘๑๐๑๔๔ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร.ศรีวรรณ ยอดนิล เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างเครื่องมือเพื่อการวิจัย และมีความจำเป็นต้องให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ ในการนี้คณะศึกษาศาสตร์ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือการวิจัย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านและขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

106/

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ศิริสวัสดิ์)
รองคณบดีฝ่ายบัณฑิตศึกษา ปฏิบัติการแทน
คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ ปฏิบัติการแทน
ผู้ปฏิบัติหน้าที่อธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา

ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม

โทรศัพท์ ๐๓๘ - ๑๐๒๐๖๗

โทรสาร ๐๓๘ - ๓๙๑๐๔๓

ที่ ศธ ๖๒๑๘/ว.๑๙๙๑

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี ๒๐๑๓๑

๑๗ ตุลาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือการวิจัย

เรียน นางบุปผา ทักฤกษ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย เค้าโครงฉบับย่อและเครื่องมือ จำนวน ๑ ชุด

ด้วยนางจริยาภรณ์ ปีตาหะสังข์ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาและการพัฒนาสังคม รหัสประจำตัว ๕๔๘๑๐๑๔๔ ได้รับอนุมัติให้ทำคุณนินธ์ เรื่อง รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร.ศรีวรรณ ยอดนิล เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างเครื่องมือเพื่อการวิจัย และมีความจำเป็นต้องให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ ในการนี้คณะศึกษาศาสตร์ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือการวิจัย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านและขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ศิริสวัสดิ์)
รองคณบดีฝ่ายบัณฑิตศึกษา ปฏิบัติการแทน
คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ ปฏิบัติการแทน
ผู้ปฏิบัติหน้าที่อธิการบดีมหาวิทยาลัยบูรพา

ภาควิชาการอาชีวศึกษาและพัฒนาสังคม
โทรศัพท์ ๐๓๘ - ๑๐๒๐๖๗
โทรสาร ๐๓๘ - ๓๙๑๐๔๓

ภาคผนวก ข

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

แนวทางการสัมภาษณ์ชนิดไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview Guideline)

1. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับครอบครัวและภูมิหลังของแม่เลี้ยงเดี่ยว
2. สถานการณ์สาเหตุและการกลายเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
3. ประสบการณ์ชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
4. ผลกระทบจากการเป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
5. บทบาทของแม่เลี้ยงเดี่ยว
6. สัมพันธภาพในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
7. การปรับตัวของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
8. สภาพการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวจากอดีตถึงปัจจุบัน
9. การสนับสนุนหรือแหล่งทรัพยากรของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว
10. รูปแบบหรือลักษณะการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

แนวทางการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Guideline)

1. ประสบการณ์ชีวิตตั้งแต่วันแรกของการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวจนประสบความสำเร็จในปัจจุบัน มีขั้นตอนหรือการเปลี่ยนแปลงสำคัญอย่างไรบ้าง
2. การดำเนินชีวิตในครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวมีกิจกรรมหรือพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนสำคัญต่อความสำเร็จในชีวิตอย่างไรบ้าง
3. วิธีการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ มีรูปแบบอย่างไรบ้าง แต่ละรูปแบบแตกต่างกันอย่างไร

ภาคผนวก ค
การพิทักษ์สิทธิของผู้ให้ข้อมูล

คำชี้แจงสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัย

การวิจัย เรื่อง รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ
เรียน ผู้เข้าร่วมการวิจัย

ท่านเป็นบุคคลหนึ่งในจำนวน ๑๓ คน ที่ได้รับเชิญเข้าเป็นผู้ร่วมในการวิจัยซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา
สภาพการดำเนินชีวิต ประสบการณ์ การเผชิญปัญหา การปรับตัวของแม่เลี้ยงเดี่ยว และสังเคราะห์รูปแบบการ
ดำเนินชีวิตที่ประสบความสำเร็จของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว โดยการวิจัยนี้ผู้วิจัยขอความร่วมมือจากท่านในการ
ให้สัมภาษณ์หรือตอบคำถามกับผู้วิจัยโดยตรง ในระหว่างการสัมภาษณ์นั้นหากท่านไม่พร้อมที่จะให้ข้อมูลหรือมี
ความรู้สึกไม่สบายใจที่จะตอบคำถาม ท่านสิทธิ์ที่จะไม่ตอบ ในการเผยแพร่งานวิจัยจะไม่เปิดเผยชื่อผู้ให้ข้อมูล
สมาชิกครอบครัวและสถานที่ดำเนินการวิจัย โดยทั้งหมดจะใช้นามสมมติ การวิจัยครั้งนี้ผู้เข้าร่วมวิจัยไม่มีความ
เสี่ยงด้านร่างกาย ด้านกฎหมายและความเสี่ยงด้านอื่น ๆ ผู้เข้าร่วมวิจัยไม่มีค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น หากมีค่าใช้จ่าย
จากการเดินทางเข้าร่วมการวิจัย ผู้วิจัยจะเป็นคนจ่ายให้ ผู้เข้าร่วมวิจัยมีสิทธิ์เปลี่ยนใจหรือถอนตัวจากการเข้าร่วม
วิจัยเมื่อใดก็ได้โดยไม่มีเงื่อนไข ทั้งนี้การถอนตัวจากการเข้าร่วมวิจัยจะไม่ส่งผลกระทบต่อ ภายหลังจาก

ผลการวิจัยนี้มีประโยชน์ต่อสังคมในภาพรวม เนื่องจากจะเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต การปรับตัวของ
ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวเพื่อให้ประสบความสำเร็จในการเลี้ยงดูบุตร การประกอบอาชีพ การมีคุณภาพชีวิตที่ดี
ได้รับการยอมรับจากสังคม และสามารถพึ่งพาตนเองได้

ผลการวิจัยนี้ใช้สำหรับวัตถุประสงค์ทางวิชาการเท่านั้น เพื่อป้องกันไม่ให้บุคคลอื่นเข้าถึงข้อมูลได้ ผู้วิจัย
จะเก็บบันทึกการสัมภาษณ์อย่างมิดชิด ส่วนข้อมูลที่เก็บรักษาไว้ในรูปแบบเอกสารในระบบคอมพิวเตอร์ จะไม่มี
หลักฐานแสดงหรือชี้ตัวไปยังท่านได้ ข้อมูลจะถูกทำลายหลังงานวิจัยเสร็จสมบูรณ์แล้ว ๖ เดือน

ผู้วิจัยรับรองว่าจะตอบคำถามต่าง ๆ ที่ผู้เข้าร่วมวิจัยสงสัยด้วยความเต็มใจ ไม่ปิดบัง ซ่อนเร้นจนผู้เข้าร่วม
วิจัยพอใจ ข้อมูลเฉพาะเกี่ยวกับตัวผู้เข้าร่วมวิจัยจะถูกเก็บเป็นความลับและจะเปิดเผยในภาพรวมที่เป็นการสรุป
ผลการวิจัย หากมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการหรือมีข้อมูลใหม่เพิ่มเติม ผู้วิจัยจะแจ้งผู้เข้าร่วมวิจัยทันทีและหาก
ผู้เข้าร่วมวิจัยมีปัญหาหรือข้อสงสัยประการใด สามารถสอบถามได้โดยตรงจาก ผู้วิจัย นางจริยาภรณ์ ปิตาทะสังข์
โทร. 09 8120 0095 หรือ e-mail Chariyaporn.pt@bru.ac.th

ผู้วิจัยขอขอบคุณท่านเป็นอย่างยิ่ง ในความร่วมมือในการวิจัยครั้งนี้

.....
(นางจริยาภรณ์ ปิตาทะสังข์)
ผู้วิจัย

หมายเหตุ ข้อความในเอกสารฉบับนี้ควรประกอบไปด้วย วัตถุประสงค์งานวิจัย ประโยชน์ของงานวิจัย
การขอความร่วมมือ ระยะเวลา การถอนตัว การเก็บความลับ ข้อมูลอื่นๆ (ถ้ามี)
สิทธิในการถอนตัว การเก็บข้อมูลเป็นความลับ

ใบยินยอมเข้าร่วมการวิจัย

การวิจัย เรื่อง รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ

วันให้คำยินยอม วันที่เดือน..... พ.ศ.
 ก่อนที่จะลงนามในใบยินยอมเข้าร่วมการวิจัยนี้ ข้าพเจ้าได้รับการอธิบายจากผู้วิจัยถึงวัตถุประสงค์ของการวิจัย
 วิธีการวิจัย ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการวิจัยอย่างละเอียดและมีความเข้าใจดีแล้ว ข้าพเจ้ายินดีเข้าร่วม
 โครงการวิจัยนี้ด้วยความสมัครใจ และข้าพเจ้ามีสิทธิที่จะบอกเลิกการเข้าร่วมในโครงการวิจัยนี้เมื่อใดก็ได้
 และการบอกเลิกการเข้าร่วมการวิจัยนี้ จะไม่มีผลกระทบต่อข้าพเจ้า

ผู้วิจัยรับรองว่าจะตอบคำถามต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าสงสัยด้วยความเต็มใจ ไม่ปิดบัง ซ่อนเร้นจนข้าพเจ้า
 พอใจ ข้อมูลเฉพาะเกี่ยวกับตัวข้าพเจ้าจะถูกเก็บเป็นความลับและจะเปิดเผยในภาพรวมที่เป็นการสรุปผลการวิจัย

ข้าพเจ้าได้อ่านข้อความข้างต้นแล้ว และมีความเข้าใจดีทุกประการ และได้ลงนามในใบยินยอมนี้ด้วย
 ความเต็มใจ

ลงนาม.....ผู้ยินยอม
 (.....)

ลงนาม.....พยาน
 (.....)

ลงนาม.....ผู้ทำวิจัย
 (.....)

**แบบรายงานผลการพิจารณาจริยธรรมการวิจัย
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา**

๑. ชื่อวิทยานิพนธ์

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์ (ภาษาไทย) รูปแบบการดำเนินชีวิตของครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ประสบความสำเร็จ
ความสำเร็จ

ชื่อเรื่องวิทยานิพนธ์ (ภาษาอังกฤษ) LIFESTYLE OF SUCCESSFUL SINGLE MOTHER FAMILIES

๒. ชื่อ นิสิต นางจริยาภรณ์ ปิตาทะสังข์ **หลักสูตร** ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

รหัสประจำตัว ๕๔๘๑๐๑๔๔ สาขาวิชา การศึกษาและการพัฒนาสังคม คณะศึกษาศาสตร์

ภาคปกติ

ภาคพิเศษ

๓. ผลการพิจารณาของคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย:

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย ได้พิจารณารายละเอียดวิทยานิพนธ์ เรื่องดังกล่าวข้างต้นแล้ว
ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ

- ๑) การเคารพในศักดิ์ศรี และสิทธิของมนุษย์ที่ใช้เป็นตัวอย่างการวิจัย
- ๒) วิธีการที่เหมาะสมในการได้รับความยินยอมจากกลุ่มตัวอย่างก่อนเข้าร่วมโครงการวิจัย
(Informed consent) รวมทั้งการปกป้องสิทธิประโยชน์และรักษาความลับของกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย
- ๓) การดำเนินการวิจัยอย่างเหมาะสม เพื่อไม่ก่อความเสียหายต่อสิ่งที่ศึกษาวิจัยไม่ว่าจะเป็น
สิ่งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มีมติเห็นชอบ ดังนี้

(✓) อนุมัติโครงการวิจัย

() ไม่อนุมัติ

๔. วันที่ให้การอนุมัติ:.....๒๔.....เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๖๐

(รองศาสตราจารย์ ดร.วิจิต สุรัตน์เรืองชัย)

คณบดีคณะศึกษาศาสตร์

ประธานคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัย